

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

THE
UNIVERSITY OF
MICHIGAN
LIBRARY

ANN ARBOR, MICHIGAN

2564/60

15

27030

Ivanov, Jordan.

БЪЛГАРЕТЪ

ВЪ

МАКЕДОНИЯ

ИЗДИРВАНИЯ И ДОКУМЕНТИ

ЗА ТЪХНОТО ПОТЕКЛО, ЕЗИКЪ И НАРОДНОСТЪ

СЪ ЕТНОГРАФСКА КАРТА И СТАТИСТИКА

ОТЪ

ЙОРДАНЪ ИВАНОВЪ

ДОЦЕНТЪ ВЪ СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТЪ

ИЗДАНИЕ НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ ОТЪ ФОНДА „НАПРЕДЪБЪ“

СОФИЯ

ДЪРЖАВНА ПЕЧАТНИЦА

1915

DR
701
.M3
I918
1915

Прѣдговоръ.

Прѣзъ послѣднитѣ сто години на своя петвѣковенъ робски животъ българетѣ въ Македония почнаха да се съвзематъ духовно и национално и все повече и повече да крѣпнатъ въ надежди за по-свѣтли дни. Тѣхното трудолюбие и напредкъ бидоха справедливо оцѣнени отъ великитѣ европейски народи, които не веднажъ, въ дипломатически постѣпки, конференции и дори войни, признаха правото на македонскитѣ българи да се слобиятъ съ поносенъ политически животъ.

И когато, отъ двѣ-три десетилѣтия насамъ, очакването на българския народъ се приближаваше къмъ своето осществяване, тъкмо тогава му се противопоставиха политически замисли, идеци отъ Гърция и Сърбия. Тѣ си поставиха за цѣль да отчуждятъ македонското население отъ българската му народность, та, когато настѣпи часътъ на „Болния човѣкъ“ въ близкия изтокъ, да изявятъ права надъ свои сънародници въ Македония.

За изпълнение на тия политически замисли Гърция и Сърбия прибѣгнаха до услугитѣ на Вселенската патриаршия, до помощта на своята дипломация и на нейнитѣ разновидни срдства. Пръвъ помощникъ имъ се яви печатътъ. Въ изданията на Сръбската Кралска академия на наукитѣ почна да се проповѣдва, напр. професоръ Цвиичъ, че въ Македония живѣе „славѣнско“ население, което, ако и да се нарича „българско“, въ сжщность то нѣма ясна национална свѣсть и лесно може да се обърне на сръбско или българско. Други сръбски професори направиха крачка напредъ. Тѣ, напр. В. Джеричъ, заявиха, че „отъ най-старо врѣме та до началото на XIX в. нѣмало ни единъ

положителен примѣръ, дѣто славѣнетѣ въ Македония да сж се наричали българе или езика си български“! Трети, като К. Н. Костичъ, учено твърдѣха, че извѣстниятъ български царь Самуилъ билъ „пръвъ сръбски царь Самуилъ Николичъ“ и че Охридската българска патриаршия била „сръбска патриаршия“. Четвърти, вече съ свалена маска, явно трѣбѣха, че македонскитѣ славѣне сж стари сърби и езикътъ имъ е сръбски, че тѣ нѣматъ нищо общо съ българетѣ, които били монголи.

Гръцкитѣ домогвания изхождатъ отъ нѣкакъвъ си принципъ на гръцка културна етнократия въ близкия изтокъ, подпомогната отъ православието на Цариградската патриаршия. Гърцитѣ, като не могатъ да отрекатъ българския езикъ на македонскитѣ българе, твърдятъ, че по произходъ и по култура тия българе били елини, и затова ги наричатъ «българогласни елини» (*βουλγαρόφωνοι Ἕλληνες*) или, както типично се изразяваше в. *Νέα ἡμέρα*: „нѣма по-чисти гърци отъ българогласнитѣ патриаршисти“.

Така надѣхани, ржководителитѣ на Сърбия и Гърция прѣзъ 1913 год. се нахвърлиха на нещастния народъ, разкжсаха го на двѣ: едната половина бѣ обявена за сръбска, другата за елинска, и веднага бѣ запрѣтено да се произнася името българинъ и да се говори явно български езикъ. Изпждиха се българскитѣ митрополити, свещеници, учители, затвориха се множество български училища, заграбиха се българскитѣ църкви и манастири. По-събуденитѣ българе бидоха изтрѣбени, на други отнети имотитѣ, па като се обърнаха имената на *-ιθης* или на *-ий*, българетѣ бидоха прогласени за чисти елини и стари сърби . . .

За защита на тоя злочестъ народъ, за отбрана на тая погазена македонска правда написахъ прѣдстоящата книга. Въ нея събрахъ всички по-важни документи, които говорятъ за българското потекло и езикъ на славѣнското население въ Македония; изложихъ какъ се е образувала българската народностъ въ тая земя и въ какво се е проявила тя.

Отъ хилѣдитѣ вѣсти и дѣла, що говорятъ за българщината на Македония слѣдъ създаването на Българската екзархия и на княжество България, не приведохъ току-речи нищо, и то съ цѣль да посоча, че българщината въ Македония не датува отъ врѣмето на тия институции, че тя е тамъ отъ вѣкове и че, напротивъ, Българската екзархия е била дѣло прѣди всичко на македонския българинъ.

На г. С. Чилингировъ, поддиректоръ на Народната библиотека въ София, и на г. А. П. Стойловъ, уредникъ на ржкописното отдѣление при Етнографския музей въ София, изказвамъ искрена благодарность за готовността, съ която ми услужваха при работата ми въ повѣренитѣ имъ сбирки. Еднакво благодаря и на всички лица, които ме улесняваха съ едно и друго при моитѣ пжтувания изъ Македония прѣзъ 1906—1907, 1912—1913 г.

София, 9 септември 1915.

Йор. Ивановъ.

Съдържание.

Предговоръ	Стр. III
Часть първа.	
I. Образуване на българската народност	VII
1. Заселение на Балканския полуостровъ съ славиѣне	VII
2. Два дѣла балкански славиѣне	XVIII
3. Българска държава и народност	XXIX
II. Българетѣ спрѣмо чуждитѣ влияния въ Македония	XXXVIII
Просторъ на българското племе изобщо въ миналото. — Гръцко влияние. — Сръбско влияние. — Турско влияние. — Албанци, власи и др. — Обсегъ на българетѣ въ Македония.	
III. Проява на българщината въ Македония	LXVII
Български езикъ. — Стремѣжъ за българска свобода и държава. — Името „българинъ“. — Охридската българска архиепископия. — Първитѣ новобългарски писатели са отъ Македония. — Първа българска печатница се отваря въ Македония. — Македония първа почва борбитѣ съ гърцитѣ за български църковни правдини. — Училища и църкви на българетѣ въ Македония.	
IV. Погледъ върху свидѣтелствата за българщината въ Македония.	XCIII
V. Статистика и етнографска карта на Македония	XCVI
Часть втора.	
Документи, № 1—205	1—230
Показалець	231—233

Българетъ въ Македония.

I.

Образуване на българската народност.

1. Заселение на Балканския полуостровъ съ славѣне.

Сегашнитѣ югославѣнски народи — българе, сърбо-хървати и словинци не сж староседѣлци въ земитѣ, които обитаватъ; тѣ сж пришелци отъ сѣверъ. Не е установено кога сж оставили своята сѣверна родина,¹⁾ но всички исторически свидѣтелства и нови научни издирвания сочатъ, какво прѣзъ VII вѣкъ слѣдъ Хр. сж станали голѣмитѣ масови и послѣдни прѣселения на южнитѣ славѣне отъ Дунава на югъ.²⁾

Югославѣнското прѣселение на Балканския полуостровъ е станало въ свръзка съ голѣмото движение на срѣднеазийскитѣ и източноевропейски народи и съ политическитѣ условия, настанали въ византийската империя въ края на старитѣ и въ началото на срѣднитѣ вѣкове. Вестготитѣ, които живѣли въ сегашна южна Русия и на сѣверъ отъ долния Дунавъ, бидейки застрашени отъ стремителния напоръ на хунскитѣ народи, прѣзъ 376 г. подирили гостоприемство въ Византия.

¹⁾ Л. Г. Нидерле, О времени переселения Славянъ съ сѣвера горъ Карпатскихъ въ Венгрію, въ Труды XI-го арх. съѣзда въ Киевѣ II, 1—5, въз основа на археологически данни, именно гробници, смѣта, че въ сѣверно Маждарско славѣнетѣ слѣзли още въ епохата до Р. Хр.

²⁾ L. Niederle, Slovanské starožitnosti. Díl II. V Praze 1906. — Ст. Станојевић, О јужним словенима у VI, VII и VIII веку, въ Глас Српске краљ. академије LXXX (1909 г.). — Сжци, Историја српскога народа, 2^о изд., Београд 1910. — С. Јирѣчек, Geschichte der Serben, Bd. I. Gotha 1911. (Срѣбски прѣводъ на сжщото: К. Јиречек, Историја Срба. Превео Ј. Радовић. Београд 1911).

Съ позволенieto на византийския императоръ Валента тѣ минали Дунава и се поселили съ челядитѣ си въ Долна-Мизия (сегашна сѣверна, придунавска България). Но още на другата година мирнитѣ гости дигнали оржие противъ Византия, въ 378 г. разбили съвършено императорската войска при Одринъ, дѣто загиналъ и самъ Валентъ. Когато вестготитѣ опустошили византийскитѣ области, прѣвъ 402 г. се дигнали въ западниа дѣлъ на римската империя за нови опустошения.

Докато да се съвзематъ оплѣненитѣ области, дошла имъ друга напасть. Прѣвъ 441 г. миналъ Дунава страшниятъ хунски вождъ Атила и съ своитѣ пълчища цѣли петъ години грабилъ, палилъ и обърналъ на развалини балканскитѣ земи, а жителитѣ имъ избилъ или отвелъ въ робство. Атила изтегилъ войскитѣ си прѣвъ 446 г. и заминалъ за западна Европа. Слѣдъ тридесетъ години, Атиловитѣ до неотволѣ робе — остготитѣ минали Дунава, за да дооплячкватъ онова, що било останало. Недоволни отъ осиромашелата Византия, прѣвъ 489 г. остготитѣ я оставили и заминали за Италия.

Освободенитѣ отъ германскитѣ племена земи на сѣверъ отъ Дунава били заети отъ славѣнетѣ къмъ края на V в. Като тѣхни пгъвъ източни съсѣди се явили българетѣ, по сѣвернитѣ брѣгове на Черно-море. Тѣхъ бѣ повикалъ императоръ Зенонъ въ 482 г. за помощници противъ остготитѣ. Съ собственото си име югославѣнетѣ се явяватъ въ историята едвамъ прѣвъ слѣдния VI в., когато захванали да нападатъ византийскитѣ области. Въ края на V в. и прѣвъ VI в. бж-децитѣ югославѣне образували двѣ голѣми заселени групи, едната срѣднедунавска, въ нѣвогашна Панония и сегашно западно Мажарско, другата — долнедунавска, на сѣверъ по долния Дунавъ, въ нѣвогашна Дакия (отъ устието на Дунава та дори до Тиса на западъ). Панонскитѣ славѣне къмъ срѣдата на VI в. попаднали подъ властѣта на аваретѣ (тѣ се явиха тамъ въ 568 г.), които владѣха тамъ двѣ и половина столѣтия; долнедунавската славѣнска група била самостояна, свободна. И докато панонскитѣ славѣне нападатъ Византия като аварски подвластни и заедно съ аваретѣ, свободнитѣ долнедунавски славѣне дѣйствуватъ на своя глава; тѣ и първи се заселватъ на Балканския полуостровъ, като заематъ по-плоднитѣ юго-източни области, а панонскитѣ славѣне дохаждатъ по-сетнѣ и се поселаватъ въ сѣверо-западната часть на полу-

острова. За долнедунавскитѣ славѣне и за тѣхнитѣ движения сж запазени и повече и по-надежни исторически вѣсти у грѣцкитѣ, готски, арменски и др. извори, като напр. у Провопися, Йорнанда, Агатия, Менандра, Симовата, стратегията на Маврикия, географията псевдо-Мойсея Хоренски, Чудесата на св. Димитрия Солунски и др.

Прѣзь VI и VII в. населената съ славѣне днешния Ромѣния се наричала славѣнска земя, Славиния (*Σκλαβηνία*).¹⁾ Тѣ били настанени току задъ сѣверния брѣгъ на Дунава и се дѣлили на два голѣми дѣла, собствено славѣне (*Σκλαβηνοί*) и анти (*Ἄνται*), казва съврѣменниетѣ Провопися.²⁾ Антитѣ били грамаденъ народъ съ множество племена;³⁾ тѣ държели източната страна и допирали до устието на Дунава. Така нареченитѣ пѣкъ славѣне държели на западъ, въ Влашко и Трансилвания, намирайки се въ общение помежду си прѣзь Карпатитѣ по рѣката Алута и прохода Прѣдѣлъ. Долнедунавскитѣ славѣне живѣли заседналъ животъ, имали свои села (*κώμας*) и обработвали земята (*τοὺς ἀγρούς*), казва Менандръ, като говори за нападението на аваретѣ върху тия славѣне въ 576 г.⁴⁾ Тѣ били организувани въ племена, съ племенни князе.

Долнедунавци захванали прѣзь VI в. да нападаты въоръжено византийскитѣ области главно за плячка и за ловене робе, както това вършели въ сжщото врѣме прабългаретѣ и аваретѣ. Нито войскитѣ на Византия, нито множеството укрѣпления, подигнати отъ Юстиниана I по Дунава и извътрѣшността, могли да спасятъ империята отъ бѣди. Злочестинитѣ, що търпѣло византийското население при тия нападения, сж описани плачевно отъ всички съврѣменни историци. Славѣнетѣ, слѣдъ като разбивали византийскитѣ войски, нападали села и градове, залавяли робе, като избивали едни отъ тѣхъ, грабѣли богатства и се връщали задъ Дунава. Случвало се, славѣнетѣ и да прѣзимуватъ на византийска земя, както напр. станало въ 552 г., когато славѣне и анти слѣзли да плячкосватъ дори до Солунъ и тамъ прѣзимували. Съврѣменниетѣ на тия сбѣтия Провопися така заврѣшва разказа си

¹⁾ Theoph. Simocatta. Ed. Bonnæ. p. 323.

²⁾ ... Σκλαβηνοί καὶ Ἄνται, οἱ ὑπὲρ ποταμῶν Ἰστρον οὐ μακρὰν τῆς ἐκείνης ὄχθης ἔδρουνται. — Procopio di Cesarea, La guerra gotica. Ed. D. Comparetti, v. 1, 187.

³⁾ Ἐθνη τὰ Ἄντων ἀμειρα ἔδρουνται. I d e m, ibidem, III, 23.

⁴⁾ Excerpta e Menandri Historia. Ed. Bonnæ, p. 406

за тия многобройни нападения въ своята Тайна история: „Едва що ромейскиятъ императоръ Юстинианъ бѣ поелъ властѣта надъ ромейтѣ, Илирикѣ, цѣла Тракия, цѣлата страна отъ Йонийското море та до прѣдградията на Цариградъ, Гърция, Херсонесъ, биваха опустошавани току-речи всѣка година отъ хунитѣ (българетѣ), славѣнетѣ, антитѣ и жителитѣ имъ търпѣха най-ужасни нѣща. Смѣтамъ, че при всѣко отъ тия нападения ще сж бивали избивани или плѣнявани повече отъ 200,000 души ромей, тѣй че тѣзи области заприличаха на пустинитѣ въ Скития“. ¹⁾ Разбира се, че това число е много прѣувеличено, но то дава да се разбере, колко голѣми сж били опустошенията и колко византийскитѣ области сж били обезлюдени.

Начало за заселване на югославѣнетѣ въ земитѣ, що обитаватъ сега, дала самата Византия. За да се избавятъ отъ непрѣкъснатитѣ нападения, византийцитѣ прибѣгнаха край друго и до познатото сръдство въ Римъ и Византия, до дирене съюзници (foederati) между самитѣ варваре, които застрашавали империята. Императоритѣ отстъпвали обикновено гранични земи на своитѣ федерати, чиито князе получавали отъ Византия и годишенъ данѣкъ (аннона). Така, прѣвъ 545 г. Юстинианъ I искалъ да отстъпи при Дунава гр. Турисъ на антитѣ, съ задѣлжение тѣ да пазятъ границата отъ хунитѣ. ²⁾ Въ византийската войсва имало цѣли отреди славѣнски; между тѣхъ нѣкои лица достигнали най-високи длѣжности, както напр. Хилбудъ (Χιλβοῦδιος) Дабрагезъ, (Δαβραγέζας), Сварунъ (Σουαρώνας) и др.

При наслѣдницитѣ на Юстиниана I зачестили войнитѣ на Византия съ силната Персия. Византийскиятъ отпоръ сръщу славѣнетѣ ослабналь много. Особено при императоръ Фока (602—610 г.), главното ядро на византийскитѣ войски отъ Дунава като заминало за Персия, балканскитѣ земи останали открити, и долнедунавскитѣ славѣне почнали да се заселватъ въ познатитѣ тѣмъ отъ нападенията плодородни земи на Мизия, Тракия и Македония. Въ врѣмето на Ираклия (610—641 г.)

¹⁾ Historia Arcana. Ed. Bonnæ, 108.

²⁾ Нидерле прѣдполага този градъ да е билъ Пиротъ, защото той се наричал Turris (Slov. star. II, 400). Вѣдѣжката обаче у Прокопия . . . εἰς πόλιν ἀρχαίαν, Τούρρον ἐνομα. ἢ καίτοι μὲν ἕτερον ποταμὸν Ἰστρὸν (P. g. o. s., La guerra gotica II, 296) посочва положението на Турисъ отгвадъ Дунава.

се прибавили и други нови врагове на империята, арабитѣ. Тогава Византия, заета въ Персия, Сирия, Египетъ, станала арена на грамадни славѣнски, аварски и др. нападения и грабежи до самия Цариградъ и Пелопонесъ. Тогава, ще рече първата половина на VII в., станало и най-главното прѣселение на славѣнетѣ на югъ отъ Дунава. Въ арменската географія отъ сѣщия VII в. за това се говори така: „ . . . Славѣнетѣ, като минаха рѣка Дунавъ, завладѣха си друга областъ въ Тракия и Македония и прѣминаха въ Ахαιа и Далмация“. ¹⁾ Мизия сѣщо била вече населена, защото, когато въ 679 г. тамъ дошълъ българскиятъ князь Аспарухъ, той заварилъ заселени племето сѣвери и др. седмъ славѣнски племена (*Σκλαυινῶν ἔθνῶν τὰς λεγόμενας ἑπτὰ γενεάς*). ²⁾ Както Ромѣния въ VI в. се зовѣла Славиния, така сега и Македония, поселена съ дошлитѣ отъ тамъ славѣне, се наричала съ това име — Славиния или Славинии. Въ 758 г. императоръ Константинъ Копронимъ водилъ война противъ тия македонски Славинии (*τὰς κατὰ τὴν Μακεδονίαν Σκλαυινίας*). ³⁾

Въ новото си отечество, на югъ отъ Дунава, дакийскитѣ славѣне продължили да живѣять по старому въ племенни организации. Така се явяватъ тѣ и въ паметницитѣ отъ онова врѣме. Въ дакийската група, заселена отъ Морава до Черно-море и на югъ до Бѣло-море, влизали слѣднитѣ познати племена: сѣвери по източна Стара-планина; седмъ неозначени племена въ Мизия (*ἑπτὰ γενεαὶ Σκλαυινῶν*); тимочане край р. Тимовъ; моравци край р. Морава; друговити, сагудати, ржхини около Солунъ; струмци по долня Струма; смолѣне по р. Места между Струма и Родопитѣ; бърсяци въ срѣдня Македония отъ Охридъ до Велесъ. ⁴⁾

Не били само Мизия, Тракия и Македония наводнени отъ славѣне. Славѣнетѣ, слѣдъ като опустошавали прѣзъ VI в. Тесалия, Епиръ и Морея ⁵⁾, въ началото на слѣдния VII в.

¹⁾ К. Паткановъ, Изъ новаго списка географіа, приписываемой Мойсею Хоренскому, въ ЖМНП. № 226, стр. 26.

²⁾ Theophanis, Chronographia. Ed. De Boor, p. 359.

³⁾ Idem, ibidem, 430.

⁴⁾ Срв. литературата за тия племена у Niederle, Slov. starož. II, 415 сл.

⁵⁾ Да приведемъ само едно отъ свидѣтелствата, напр. туй на сѣръменика Йоана Ефески, писано прѣзъ 584 г.: „Въ третата година слѣдъ смъртъта на императора Юстина и прѣзъ царуването на побѣдоносна Тиверія излѣзе пролетяять славѣнски народъ и опустоши цѣла Елада, Тесалия и Тракия, завзе много градове и укрѣпления, опустошаваше, пагѣше, грабѣше страната и

се наставили тамъ като постоянни жители и владѣтели. Въ хрониката на съврѣмника Исидора Севилски и у продължителя му знаемъ, че въ началото на Ираклиевото царуване (610—641 г.) славѣнетѣ прѣвзели Гърция отъ ромеитѣ.¹⁾ Тѣ станали господаре и на островитѣ, плякосвали и Критъ.²⁾ И въ Чудесата на св. Димитрия за това четемъ: „Както се рече, случи се прѣвъ врѣме на епископскопството на блажено-памятния Йоана, когато славѣнскиятъ народъ се подигна... Тѣ опустошиха цѣла Тесалия, околнитѣ острови и тия на Гърция, сѣщо Кикладитѣ съ цѣла Ахажя, Епиръ, по-голтѣмата частъ на Илириа и частъ отъ Азия.“³⁾

Славѣнетѣ въ Гърция се задържали цѣли вѣкове; Морея имала изгледъ на славѣнска областъ. Епископъ Вилибалдъ, който вѣмъ год. 723—728 пътувалъ отъ Сиракуза за Св. земя, отбилъ се въ града Монемвазия въ Морея, която той нарича „славѣнска земя“. ⁴⁾ Въ 783 г. Византия устроила походъ противъ славѣнетѣ въ Гърция. Градътъ Патрасъ билъ отнетъ отъ рѣцѣтѣ на славѣнетѣ въ 807 г.; други славѣнски владѣнни тамъ били покорени прѣвъ 849 г., а племената милиппи и езерци едва въ 940 г., както за това свидѣтельствува самиятъ византийски императоръ Константинъ Багрѣнородни.⁵⁾ Съ пълно право слѣдвателно е говорилъ сѣщиятъ императоръ за Гърция,— че се е пославѣнила цѣлата страна и е станала варварска (ἐσθλαβωθη πάσα ἡ χώρα καὶ γέγονε βάρβαρος).⁶⁾ И анонимниятъ събратителъ на Страбона, отъ края на X в., казва, че въ негово врѣме цѣлиятъ Епиръ, почти цѣла Елада, Пело-

я завладѣ; той се засели въ нея безъ страхъ, като че да бѣше негова. Това трая четири години, докато императорътъ бѣше заетъ въ война срѣщу перситѣ“. Д. А. Хвольсонъ, Известія о славянахъ и руссахъ Ибнъ-Даста. Спб. 1869, стр. 137; по-добъръ прѣводъ срв. у Niederle, Sl. star. II, 207.

¹⁾ „Cujus initio (imperii Heraclii) Sclavi Græciam Romanis tulerunt“. — Mon. Germ. Auct. antiquissimi XI, 479. Сѣщото се твърди и въ Continuatio Hispana: „Anno imperii ejus (Heraclii) quarto, Sclavi Græciam occupant.“ Ibidem, 337.

²⁾ Ив. Д. Шишмановъ, Славянски селища въ Критъ. Български Прѣгледъ, год. IV, кн. III, стр. 79 сл.

³⁾ Ἐγένετο τοίνυν, ὡς εἰρηται, ἐπὶ τῆς τοῦ ἐν οὐρα τῆ μηνιμῆ ἐπισκοπῆς Ἰωάννου, τὸ τῶν Σκλαβῆτων ἐπαρτήναι ἔθνος . . . καὶ πᾶσαν τὴν Θετταλίαν καὶ τὰς περὶ αὐτὴν νήσους καὶ τῆς Ἑλλάδος, ἔτι μὴν καὶ τὰς Κυκλάδας νήσους καὶ τὴν Ἀχαΐαν πᾶσαν, τὴν τε Ἦπειρον, καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ Ἰλλυρικῶς, καὶ μέρος τῆς Ἀσίας ἐκπορῆσαι. — Toungard, De l'histoire profane. Paris 1874, p. 118.

⁴⁾ „Ad urbem Manafasiam in Slawinia terra“. — Цит. у Niederle, Slov. st. II, 435.

⁵⁾ De administrando imperio, cap. 50.

⁶⁾ De thematibus, lib. II, 6.

понесъ и Македония били заети отъ скититѣ славѣне.¹⁾ Гръцката властъ и църквата слѣдъ дълги борби най-сетнѣ сполучили да погърчатъ най-южнитѣ славѣне. Тоя процесъ обаче е продължилъ вѣкове, защото и прѣзъ XIII, XIV и XV в. е имало славѣнски селища въ Тесалия, Епиръ и Пелопонесъ.²⁾ Общата неволя, що сполетѣ гърци и славѣне въ турското робство, допринесе за окончателното прѣтопяване на тия славѣне, които вече бѣха свързали своитѣ сѣдбини съ гръцкитѣ, отъ които идѣше съ общата вѣра и църковната християнска утѣха.

И втората група югославѣне, сръднедунавската или панонската, се движела на югъ по сѣщитѣ причини, които карали долнедунавци да минаватъ Дунава. Само че дѣйствиата на гърцитѣ се насочвали повечето пѣти и отъ чуждо побуждение. До 567 г. по сръдния Дунавъ и Маджарско е била държавата на гепидитѣ, германско племе; въ тая година аваретѣ прѣвзеха гепидската държава и на сръдния Дунавъ се настани новъ народъ съ други навици и култура, и това трая два вѣка и половина. При тия раздвижвания на народитѣ, славѣнскитѣ племена бѣха слѣзли още по на югъ, до византийскитѣ прѣдѣли край р. Сава. Тѣ обаче бѣха подвластни на аваретѣ и своитѣ нападения въ Византия вършеха обикновено съ своитѣ господаре, аваретѣ.

Прѣзъ VII в., когато отбраняването на крайсавскитѣ византийски прѣдѣли бѣ станало невъзможно, поради войнитѣ съ перситѣ и арабитѣ, и когато слѣдъ 623 г. князь Само сполучи да освободи частъ отъ панонскитѣ славѣне отъ аварско иго, сръднедунавскитѣ славѣнски племена се заселиха масово въ близкитѣ сѣверо-западни прѣдѣли на тогавашния византийски Балвански полуостровъ. Отъ тѣхъ три особено се издигнаха въ историята и послужиха като ядра за групиране около тѣхъ на другитѣ сродни племена; такива бѣха словѣнитѣ, хърватитѣ и сърбитѣ. Извѣстията за заселението на панонскитѣ славѣне на югъ не сж тѣй много и опрѣдѣлени, както извѣстията за долнедунавскитѣ славѣне. Отъ тия извѣстия

¹⁾ Καὶ οὖν δὲ πᾶσαν Ἰταλίαν καὶ Ἑλλάδα σχεδὸν καὶ Πελοπόννησον καὶ Μακεδονίαν ἔκβαλον Ἑκλάβοι νέμρονται. — C. Müller, Geographi graeci minores II, 574.

²⁾ В. Васильевъ, Славяне въ Гречия, въ Виз. временникъ V, 496 сл. — Спрв. по-долу и нашитѣ документи, № 7, 12, 33, 38, 195, 200.

виждаме, че панонци засилили своитѣ нападения къмъ Италия и Истрия къмъ края на VI в., год. 586—87, 798, 600, 602. Тѣ вече завладѣли Далмация и се заселили тамъ прѣзъ царуването на Фока (602—610 г.). Тогава прѣвзели и градъ Солинъ.¹⁾ При слѣдния императоръ Ираклия били заети и другитѣ сѣверо-западни крайща на полуострова. Единственитѣ вѣсти, които дава за това Константинъ Багрѣнородни, колкото и да носятъ легендаренъ характеръ, сѣ пакъ, бидейки сглобени отъ по-стари извори, оставатъ надеждни въ своята основа. Константинъ Багрѣнородни казва за сръбско-хърватскитѣ племена и земитѣ, които тѣ заели съ позволенieto на Ираклия (610—641 г.), между друго слѣдното:

„Хърватитѣ живѣли тогава отвъдъ Богивария (ἐκείθεν Βογιβαρίας), дѣто сж сега бѣлохърватитѣ. Като се отдѣлило отъ тѣхъ едно племе, именно петъ брата — Клукасъ, Ловель, Косенць, Мухло и Хърватъ, и двѣ сестри — Туга и Буга (Βοῦγα), прѣминало съ народа си въ Далмация и тамъ заварило аваре, които владѣли тая земя. Като воювали нѣколко години съ тѣхъ, хърватитѣ надвили и избили частъ отъ аваретѣ, а другитѣ принудили да се поворатъ. И тъй, отъ онова врѣме тая страна останала подъ властта на хърватитѣ... Другитѣ пъкъ хървати останали въ старата Франкия и сега се наричатъ бѣлохървати т. е. бѣли хървати... Хърватската земя захваща отъ р. Цетина²⁾ и държи крайморието до границитѣ на Истрия, именно до града Лабинъ (Ἀλβούβον), пъкъ се простира дори и задъ истрийската земя; а откъмъ Цетина и Хлевяна граничи съ Сърбия. Сърбия пъкъ лежи на изтоувъ отъ всички други земи, като граничи на сѣверъ съ хърватитѣ а на югъ съ България³⁾...“

„За сърбитѣ и за земитѣ, които сега (т. е. X в.) населяватъ. Трѣбва да се знае, че сърбитѣ (Σέρβοι) произлизатъ отъ некръстенитѣ сърби, наричани и „бѣли“, които живѣятъ задъ Маджарско, въ земята наричана отъ тѣхъ Бойки (Βόικι). Съ тѣхъ граничи и Франкия, а сжщо и Велика Хърватия, некръстената, която наричатъ сжщо така „Бѣла“. Тамъ изгърво живѣли и тия сърби. Когато двамина брата, слѣдъ смъртта на баща си, наслѣдили управлението на Сърбия, единиятъ отъ

¹⁾ Срв. Niederle, Slov. Star. II, 223 сл.

²⁾ Рѣка Цетина протича прѣзъ Босна и отчасти прѣзъ Херцеговина.

³⁾ De themat. 30.

тѣхъ, като взелъ половината отъ народа, дошълъ при ромейския императоръ Ираклия. Като го приелъ, императорътъ му далъ за живѣние земя въ солунската област — Сървия (τὰ Σέρβλια), която отъ тогава и получила това си име.¹⁾ Сърби (servi)²⁾ по латински ще рече робе (δοῦλοι); отъ тамъ и „сервула“ (σέρβουλα) простионародно се наричатъ обувките на робетѣ, а царвулановци — ония, които носятъ евтени и прости обуца (царвули). Това си прозвище сърбитѣ сж получили поради туй, че сж били робе на ромейския императоръ. Като минало нѣкое врѣме, тия сърби намислили да се върнатъ въ своята земя, и императорътъ ги пузналъ. Но, като прѣминали рѣка Дунавъ, тѣ се разкаляли и замолили императоръ Ираклия, чрѣзъ стратига, който управлявалъ тогава Бѣлградъ, да имъ отреди за заселване друга земя. А понеже сегашна Сърбия и Пагания и така наричаната област на захлѣмцитѣ и Травуния и областта на каналитѣ се намирали подъ властта на ромейския императоръ, но били опустошени отъ аваретѣ (тѣй като тѣ отъ тукъ бѣха изпѣдили римлянетѣ, които сега живѣятъ въ Далмация и Драчъ), то императорътъ засели сърбитѣ въ тия земи, и тѣ станаха подвластни на императора на ромейтѣ.³⁾

Споредъ това, селищата на сръбскитѣ племена прѣзъ VII в. се поставятъ отъ всички историци въ вжтрѣшността между Дунава, Морава и Адриатическо море. Проф. Иречекъ въ послѣдния си капиталенъ трудъ — История на сръбитѣ — така опрѣдѣля границитѣ на сръбското поселение: „Областитѣ отъ скалиститѣ планини на Черна-гора съ тѣхната околностъ до басейна на Морава сж най-старата и най-постоянна родина на сръбския народъ“, или по-долу: „Отъ славѣнскитѣ племена, които сж слѣзли на Балканския полуостровъ, сжчинскитѣ сръби най-напрѣдъ се заселили въ вжтрѣшността на страната; тѣ сж живѣли по-навжтрѣ отъ Дунава и отъ морето въ долинитѣ на рѣкитѣ Лимъ, Ибъръ, и западна Морава“.⁴⁾ По-вѣсно, както ще видимъ, сръбството се е разширило на югъ и изтокъ.

И така, прѣзъ първата половина на VII в. станали най-голѣмитѣ славѣнски поселения на полуострова. Прѣселенитѣ

¹⁾ Посочва се то да е днешното Серфидже.

²⁾ Δοῦλοι = servi.

³⁾ De themat. 32.

⁴⁾ С. Jireček, Geschichte der Serben. I, 9, 10.

славянски племена живѣли тамъ едни напълно подчинени на Византия, други спазвали известна автономия, трети били федерати на Византия, а четвърти съвсѣмъ независими. Това положение било нарушено, когато възникнали по-сетнѣ българската държава и още по-късно сръбското велико жупанство, които сполучили да отцѣпятъ отъ византийската държава повечето отъ славянскитѣ племена. За горѣприведенитѣ разни видове славянски поселения въ Византия сж запазени изрични вѣсти въ паметниците. Така, отъ Чудесата на св. Димитрия знаемъ, че въ околността на Солунъ живѣло въ VII в. славянското племе друговити, което било подчинено на Солунъ.¹⁾ Отъ Тома Сплѣтски узнаваме, че княветѣ (*duces Sclavorum*) на приадриатическитѣ славянски племена плащали данѣкъ на византийския императоръ (*ad imperatorem Constantinopolitanum*).²⁾ Македонскитѣ славянски племена сагудати, друговити, бърсацитѣ, тия отъ Вилѣлица и др. вѣмъ края на VII в. нападали Солунъ като неприятели на Византия.³⁾ Независими се явяватъ македонски и родопски славянски племена и по-късно. Императоръ Констансъ II устроилъ въ 658 г. походъ срѣщу тѣхъ; прѣвъ 688 г. Юстинианъ II направилъ сящото. Прѣвъ VIII в. тѣ още се държели независими; срѣщу тѣхъ се билъ въ 758 г. Константинъ Копронимъ.⁴⁾ По-късно, прѣвъ 904 г. сагудатитѣ и друговититѣ край Солунъ били полуавтономни и плащали данѣкъ на града Солунъ.⁵⁾ За независимитѣ пелопонески славяне и за тѣхното много късно подчинение на Византия поменахме отчасти по-горѣ, стр. XII.

Всички изслѣдвачи по прѣселението на славянетѣ на Балканския полуостровъ, като иматъ прѣдъ видъ множеството вѣсти на съврѣменниците за гибѣлта на дотогавашното население и славянскитѣ мѣстни названия, приематъ, че старинското население, при заселението на славянетѣ, е било съвсѣмъ загинало или останало като рѣдки острови срѣдъ славянското море. Колеето обаче се изнасятъ по-нови данни изъ срѣдне-

¹⁾ Tougaard, De l'histoire profane, 190. — Въ нашиятъ документъ № 1, стр. 2—3.

²⁾ Thomas archidiaconus, Historia Salonitana. Dig. Rački. Zagrabiae 1894, p. 33.

³⁾ Tougaard, 118 сл.

⁴⁾ Theoph. Ed. De Boor, 347, 364, 430.

⁵⁾ Срв. по-долу документитѣ, № 5.

вѣковната етнография на Балканитѣ, колкото повече се изслѣдва духовния и материаленъ битъ на югославѣнскитѣ народи, тѣхнитѣ езици и топонимията на земитѣ имъ, толкова биваме и по-готови да приемемъ, че мѣстното население не е било съвсѣмъ загинало и че въ славѣнската стихия на Балканитѣ тече значителна струя кръвь на трако-илирскитѣ староседѣлци, отъ които едни били чисти, а други романизувани или елинизувани.¹⁾ Това важи за сѣверния и срѣденъ поясъ на полуострова. Що се отнася до южния дѣлъ на полуострова, теорията на Фалмерайера въ ново врѣме получи значителна отрицателна поправка. Сега се приема, че Елада не е била залѣна съвсѣмъ отъ славѣнското море и че у морейцитѣ, ако и не чистоплѣтни елини, елинскиятъ елементъ е наддѣлгълъ надъ славѣнския, като е направилъ отъ послѣдния физически и отчасти битово-езикови заемки.²⁾

¹⁾ За освѣтленето на тоя въпросъ сж необходими редъ прѣдварителни изучавания отъ равни области. Тукъ мимоходомъ искаме да посочимъ нѣколко примѣри отъ топонимията, наследени въ българския езикъ отъ ония староседѣлци, които сж провзнесли тия имена по начина запазенъ у българетѣ, а не както сж ги изговорили тогава гърцитѣ. Старинскиятъ градъ *Véroca* или *Veróca* при Солунъ, познатъ сега съ името Караферия у турцитѣ или *Vérrica* въ новогръцкия литературенъ езикъ, е запазилъ стария си изговоръ съ с само у българското население въ Македония: Беръ. — Така е станало и съ едноименния тракийски градъ Стара-Загора, който въ старобългарскитѣ паметници се зове *Береси*, въ древностъ *Veróca*. — Старото име на р. Марица *Еврос* е запазено въ българското име на началенъ притокъ на сѣщата рѣка — *Ибъръ*, сщо и въ името на село Понбрене; а въ срѣднитѣ вѣкове българетѣ сж викали така плѣмата Марица — *Иръ*, напримѣръ у Конст. Костенски. — Тракийското име *Pulrudeva* (= Филиповъ градъ, Пловдивъ) намираме въ старитѣ български паметници: *Палъдизъ*, *Палъдизъ* или въ по-новитѣ писатели и у народнитѣ уста: Пловдинъ, Пловдинъ, Пловдивъ. Всички тия идатъ отъ тракийското *Pulrudeva*, а не отъ грѣдкото *Φιλίππολις* или отъ турското *Филибе*. — Тракийското *Mesacibria*, *Месацибрия* (трак. *bria* = градъ) въ старобългарскитѣ паметници *Mesacra*. Сегашното Месемврия иде отъ новогръцката форма *Mesacibria*. — Сегашното село Башкирово до Пазарджикъ е до мѣстото на тракийската столица (на племето беси) *Веззарага*. — *Вопонія* у старитѣ българе се е викалъ *Бъдмизъ*. Сегашното му новобългарско име Видинъ иде отъ грѣдкото *Vodina* или *Vidina* и др. под. Имената *Арчаръ* (*Ratiaria*), *Цибръ* (*Sebrus*) и др. напомнятъ сщо новогръцкия изговоръ.

²⁾ Фалмерайеровото положение бѣ заявено още въ първитѣ думи на прѣговора къмъ съчиненето му *История на полуостровъ Морея прѣзъ срѣднитѣ вѣкове*: „Въ Европа родетъ на елинитѣ е изгубенъ!“ .. *Das Geschlecht der Hellenen ist in Europa ausgerottet*), т. е. че нѣкогашното елинско население въ южната частъ на Балканския полуостровъ загинало съвсѣмъ. Останкитѣ отъ него се слѣли съ дошлитѣ славѣне. Сегашнитѣ гърци говорятъ новогръцкия езикъ, който е проишъ съ славѣнския елементи. Срв. J. Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters*, Stuttgart und Tübingen 1830, и особено въ *Die Entstehung der heutigen Griechen*, Stuttgart 1836, и др. Правдата по по въпроса е прѣдставена най-добръ въ работата на В. Василевъ, *Славяне въ Грѣци. Византийскій Временникъ*, V.

2. Два дѣла балкански славѣне, юго-източенъ (български) и сѣверо-западенъ (сръбско-хърватски).¹⁾

Славѣнската обща прародина се поставя отъ сегашната наука на сѣверо-изтокъ отъ Карпатитѣ. Тя е обхващала сравнително неголѣмъ просторъ въ видъ на елипса, въ чиито огнища лежатъ сега градоветѣ Краковъ и Киевъ. По-рано се е прѣдполагало, че славѣнетѣ въ своето общо отечество сж имали пълно етнично и езиковно единство, но сега езиковнанието признава, че славѣнетѣ тамъ сж живѣли въ отдѣлни еднакви по битъ племена, групирани на два или три дѣла и че твърдѣ рано въ тѣхния езикъ сж съществували малки отлики, които сж послужили за зародишъ на диференциацията на славѣнския праезикъ въ диалекти, по-късно отдѣлени въ езици, тъй както това е било въ арийското племе и езикъ. Добриятъ познавачъ на тая материя, Ягичъ, така заврѣшва своитѣ изслѣдвания по сжщия въпросъ: „Повече отъ правдоподобно е, казва той, дори може да се рече, че е положително, какво още въ прѣдисторическата доба на славѣнския езикъ, когато може да се допусне единъ славѣнски праезикъ, сж съществували не малки диалектични различия. Праславѣнско езиковно единство безъ диалекти въ езика не е имало.“) Съ други думи, когато бждещитѣ южни славѣне излѣзли отъ своята прародина, тѣ вече носѣли въ своя езикъ отливитѣ, присжци на съответнитѣ имъ племена.

Разселението на южнитѣ славѣне (прѣдполага се единъ дѣлъ югославѣне още въ праотечеството) станало главно по двѣ насоки, — едни прѣзъ Карпатитѣ проникнали къмъ сръдния Дунавъ, а други край Прутъ слизали къмъ долния Дунавъ и неговитѣ устия, въ днешно Влашео, Молдова и Бесарабия. Естествено е, че ония племена, които били съсѣдни и поблиски въ прародината, вървѣли пакъ горѣ-долу по една посока и задружно: племената отъ долния Дунавъ проникнали въ източния дѣлъ на полуострова, а ония отъ сръдния Дунавъ заели сѣверо-западнитѣ му области.

Питане е, кои именно славѣне сж се заселили въ Македония и въ каква етнична и главно езиковна близость тѣ

¹⁾ Изключаваме въ тоя прѣгледъ словинцитѣ, които исторически не припадатъ къмъ балканскитѣ народи и които за нашия въпросъ нѣматъ значение.

²⁾ V. Jagić, Einige Streitfragen. 3. Eine einheitliche slavische Ursprache? Archiv für slav. Philologie XXII, 38.

се нахождали съ другитѣ околни славѣне на полуострова. Отъ изказанитѣ по-рано мнѣния заслужаватъ поменѣ три, едното на Копитара, другото на Шафарика и третото на Дринова. Копитаръ изказа прѣдположение въ 1836 г., че Балканскиятъ полуостровъ отъ Аввиея (въ Истрия) до Черно-море и на югъ билъ заселенъ изпърво отъ единъ славѣнски народъ, но по-късно, прѣвъ VII в., сърбо-хърватитѣ се вмѣннали между него и го раздѣлили на двѣ, на една страна българскитѣ славѣне, на друга словинцитѣ.¹⁾ За сърбо-хърватитѣ Копитаръ знае отъ Конст. Багрѣнородни. Славѣнетѣ въ Македония, Мизия, Пелопонесъ, които били на юго-изтокъ отъ сърбитѣ, той смѣта сродни съ словинцитѣ. Това мнѣние е въ свръзка съ познатата панонска хипотеза за отечеството на кирило-методиевския езикъ и има филоложка подкладка. На слѣдната 1837 г. Шафарикъ въ своитѣ *Slovanské starožitnosti* излѣзе съ по-обосновано мнѣние. Той се бѣ запозналъ по-добрѣ и съ балканскитѣ народи. Той дѣли южнитѣ славѣне на двѣ групи, едната сръбско-хърватска, която дошла отъ карпатскитѣ крайща при Татра и заела сѣверо-западната частъ на полуострова, и другата, източна група, която се отдѣлила отъ рускитѣ крайща и се заселила въ България, Тракия, Македония и Гърция.²⁾ Той се основава на вѣститѣ за слизането на източната югославѣнска група отъ Влахо-Молдавия, както и на връзката между племеннитѣ и топографски имена у рускитѣ и българскитѣ славѣне. М. Дриновъ, въ специалното си издирване — Заселение Балканскаго Полуострова Славянами, Москва 1872 г., приемаше, че отъ славѣнската прародина отъ врѣме на врѣме разни тамошни племена отдѣляли излишгѣка отъ своето население за югъ, тъй че югославѣнетѣ сж смѣсица отъ различни славѣнски племена. Дриновъ дирѣше оправдание на своето гледище въ историческия вѣсти за нападенията на славѣнетѣ и за кръстосването имъ по разни посоки изъ полуострова. Освѣнъ това той прибѣгваше и до езиковни наблюдения; звуковото разнообразие въ сегашнитѣ български и сръбско-хърватски диалекти той обяснява съ прѣплитането на различнитѣ стари племена.

Докато обаче на Копитаровата теория липсватъ исторически вѣсти, на Дриновата теория сж погрѣшни и филоложкитѣ опори, едно че Дриновъ си служи съ несъществени

¹⁾ B. Kopitar, *Glagolita Clozianus*. Vindobonæ 1836, p. XXX, XXXI.

²⁾ P. J. Šafarik, *Sebrané spisy* II, 250 сл.

езиковни особености, а същественитѣ общенародни не изтъква, и друго, дѣто не му е билъ ясенъ въпроса за сѣщината на езиковното обособление на племената. Дриновъ е ималъ прѣдъ видъ историческитѣ извѣстия за врѣменнитѣ нападения на славѣнетѣ, толкова повече, дѣто повечето отъ извѣстията за тѣхното заселение, станаха достояние на науката едва слѣдъ появата на неговия трудъ. Сега извѣстнитѣ данни отъ историята, етнографията и езиковнанието говорятъ въ полза на теорията на Шафарика, който и по други въпроси се е изказвалъ твърдѣ рано съ прозорливостъ, ако и да сж му липсвали всички необходими доказателства. Неговото мнѣние на послѣдѣкъ биде подрѣпнено отъ проф. Нидерле въ капиталното му дѣло за Славѣнскитѣ древности; въ сѣщата посока се изказа и сръбскитѣ проф. Ст. Станоевичъ въ историческия си трудове. Единиятъ твърди: „Всичкитѣ племена, заселени въ областитѣ отъ Охридъ и Дебъръ, Българска-Морава и Тимокъ на изтокъ, били въ тѣсно сродство отъ езиковна и етнографска страна“¹⁾; другиятъ приема, какво „въ срѣдата на VII в. свободнитѣ славѣне отъ долния Дунавъ гжсто заселили цѣлата източна половина и цѣлия югъ на Балканския полуостровъ, а аварскитѣ славѣне заселили западнитѣ и сѣверо-западнитѣ крайща“²⁾.

Ние, като заставаме на страната на мнѣнието на Шафарика и на неговитѣ послѣдователи, ще пояснимъ въпроса за потеклото на македонскитѣ славѣне, като за тая цѣль приведемъ на кжсо и прѣгледно съответнитѣ по-главни данни.

Въ науката славѣнската прародина се прѣдставя като по-малко, стегнато ядро на сегашното разширено разположение на отдѣлнитѣ славѣнски народи съ тѣхнитѣ типични езиковни особености. Отъ това ядро руситѣ сж се ширили на изтокъ, западнитѣ славѣне на западъ, южнитѣ на югъ. Вълнитѣ сж вървѣли масово, на племена по указанитѣ насоки; така е станало приблизително и заселението на частъ отъ тѣхъ на Балканския полуостровъ. Мнѣнието на Дринова, че славѣнскитѣ племена отъ прародината сж пращали своитѣ излишъци, които сж се заселвали дѣто и да е, не се подрѣпя отъ новитѣ данни, които имаме за това. Така отчасти сж се движели само

¹⁾ Niederle, Slov. staroz. II, 401.

²⁾ Станоевичъ, История сръбскога народа, 2-о изд., 82.

ония дружини, които сж бродѣли изъ Византия прѣзъ VI в. за плячъа, като се вѣставали ту прѣдъ Цариградъ, ту прѣдъ Солунъ или Сердича, и послѣ се завръщали задъ Дунава въ постояннитѣ жилища на племето. По тия движения заключава Дриновъ и за прѣскането на славѣнскитѣ племена при окончателното имъ заселване, а примѣри тъкмо отъ вторитѣ движения не привежда. Богато обаче прѣзъ VII в. настѣпили условия за масово, племенно минаване на Дунава въ опустошената и незащитена Византия, тогава и заселването е вѣрвѣло по-правилно. Отдѣлилитѣ се отъ праотечеството сродни племена, що заседнали изпърво въ Дакия (отъ р. Тиса до устието на Дунава), се прѣселили въ Мизия, Тракия, Македония и Гърция; сръбнедунавскитѣ племена заели земитѣ отъ источнитѣ Алпи, по Драва, Сава и на югъ до Дукля (Черна-гора) и р. Ибъръ. Нѣма съмнѣние, това разселване не е могло да вѣрви по идеаленъ планъ, та въ извѣстни области ще сж попаднали селища и отъ нееднородни племена, но туй сж били изключения. Раздѣлителната линия между двата дѣла югославѣне, западниятъ или сръбско-хърватскитъ и источниятъ или българскитъ, минавала по Дунава или по Тиса на югъ, по Морава на югъ и отъ изворитѣ на послѣдната отивала на юго-западъ до Шьодра на морето. Това може да се прослѣди и по старата топонимия, дѣто сж запазени особеноститѣ на българския дѣлъ говори (ш, жд, љ = га, ж = он, љ = ен и др.): Пеша (пещь), Θράκος (Грѣкъ), Σφραγισμορον (Смадрово), Λεασκουριτζόν (Лѣсковъць), Приодѣва (Призрѣкъ), поменати, съ изключение на първото, въ хрисовула отъ 1019 г. На западъ отъ тия мѣста, както ще видимъ отъ историческитѣ вѣсти, се били заселили сръбско-хърватскитѣ племена. Къмъ българската група сж припадали племената въ Маджарско, Влашко, Мизия, Тракия и на югъ Македония. Извѣстни сж славѣнскитѣ заемки въ маджарски и ромѣнски езици, дѣто сж отразени явно старобългарскитѣ езиковни особености, заети отъ мѣстното славѣнско население, сега помаджарено и поромѣнчено.¹⁾

¹⁾ Като българизми въ Маджарско сега се смѣтатъ, на първо мѣсто името на столицата Пеша (пещь) и нѣколко още подобни имена въ вѣтрѣшността на страната, като Pestu Frigyes, Kis (малки) и Nagy (голки) Pestény, Pestere, Pestes, Várad (Вараджинъ). Мѣстни имена съ носовки имаме въ Mundra (мандра), Munkacs (мѣка), Lunka (лъкъ), Dumbava (дѣбрава) и др. Срв. Niederle, Slov. star. II, 451. Ето и нѣколко маджарски думи съ запазени българизми шт.,

Ето прочее по-важнитѣ доказательства за принадлежността на македонскитѣ славѣне къмъ сѣверо-източната балканска група, доказательства отъ историческо, етнографско и езиковно естество. Видѣхме, какъ прѣзъ VI—VII в. въ областта Дакія (сегашнитѣ Бесарабія, Молдова, Влашко и Трансилванія) живѣли така нареченитѣ свободни славѣне, а на западъ отъ тѣхъ срѣднудунавскитѣ или аварски славѣне. Свободнитѣ славѣне се прѣселили въ пѣрвата половина на VII в. на югъ. Скоро слѣдъ прѣселението имъ това събитіе било записано въ арменската географія на псевдо-Мойсея Хоренски отъ 670—680 г. така: „На югъ се намира собствена Тракия, а на сѣверъ е голѣмата страна Дакія, въ която живѣять 25 племена слави. Тѣхнитѣ мѣста заеха съ война готитѣ, които бѣха дошли отъ островъ Скандінавія (Скандинавія), наричанъ Германски Геміусъ. Но славитѣ като минаха рѣка Данай (Дунавъ), заеха си друга област въ Тракия и Македонія и проникнаха въ Ахайя и Далмація.“¹⁾ Тукъ трѣбва да забѣлжимъ, че въ тая географія балканскитѣ области сж: Дакія, Тракия,

жа, ж, л, ъ: mostoha (маштѣха) mezsgye (межда), rozsda (ръжда), lencse (лашта), lánca (лашта), szeregencse (сѣрашта), ontok (отакъ), bolond (болдъ), donga (длга), gomba (глеа), galomb (голка), goromba (грѣга), kondor (кндоръ), konkoly (ккколь), компона (кклона), kocsz (кксъ), korgong (крѣга), lanka (алка), munka (мжа), avroncs (аврѣчъ), pank (панка), ragacsol (рагачти), szombat (сжота), szomszed (сжѣдъ), utrogha (трѣга), gerenda (грѣда), péntek (пѣтка), rend (рѣдъ), szent (сѣтъ) и др. Срв. Miklosich, Die slavischen Elemente im Magyarischen. Wien 1872, въ Denkschriften на Виенската Акад. XXI. — О. Ашбѣтъ, Нѣскольо замѣчаній на сочиненіе В. И. Ягича объ исторіи происхожденія церковнославянскаго языка, въ Извѣстія отд. р. ез. и слов. VII (1903) книга. 4, стр. 246 сл.

Още по-много сж ромънскитѣ мѣстни имена и думи, които съдържатъ подобни българизми. Тукъ трѣбва веднага да прибавимъ, че ние се държимъ отчасти о Карпатската теорія за прародината на ромънетѣ, а не съвсѣмъ о Реслеровата, който приемаше, че отъ Траляновѣтъ колоніи и романизуванн даки е останало нищо въ Карпатитѣ слѣдъ изпразването на Дакія отъ Аврелиана въ 271 г. и че сетѣ сж се доселвали тамъ власи отъ България. Въ ромънския санкъ има българизми стари и нови; послѣднитѣ отразяватъ срѣднебългарски езикъ. Тукъ ще посочимъ за показъ само нѣколко: grindă (грѣда), gânvac (гѣвѣкъ), colindă (отъ колѣда), mândru (отъ мѣдръ), muncă (мжа), oglindă (огладѣло), rînd (рѣдъ), sînt (сѣтъ), всшр (сжжъ), stînje (сжжѣтъ), sâmbăta (сжжота) и др. Срв. повече у Miklosich, Die slavischen Elemente im Rumunischen, въ Denkschriften на Виенската Акад. XII, Wien 1862. — А. Byhan, Die alten Nasalvokale in den slavischen Elementen des Rumänischen, въ Fünfter Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig. Leipzig 1898, р. 298 сл. — А. И. Ягичи ирскій, Славянскія заимствованія въ румънскомъ языкѣ, въ Сборникъ статей посвященныхъ Ламанскому II, 792—819. — Сж щц, въ Сборникъ учениковъ и почитателей А. И. Соболевскаго. Спб. 1906.

¹⁾ К. Паткановъ, Изъ новаго списка географіи, приписываемой Моисею Хоренскому. ЖМНПр., № 226, стр. 26.

Македония, Далмация и Елада; Мизия е влизала въ Тракия,¹⁾ и отъ Дакия се е минавало направо на югъ въ Тракия. Съ други думи струитѣ прѣселенци, що заселили Мизия, Тракия и Македония, идѣли отъ едно огнище, отъ сегашнитѣ влашки земи.

Въ Чудесата на св. Димитрия Солунски, които сж тѣхъ пѣнни съ исторически посочвания за македонскитѣ славѣнски племена, се говори при събития отъ VII в. и за племето рѣхнини (Ροϋχ(νοι) при Солунъ, което се намирало на западъ отъ своитѣ съсѣди струмски славѣне (οἱ ὑπὸ τοῦ Στρουμῶνος).²⁾ Въ сѣщия изворъ и у Йоана Камениата на западъ до рѣхинитѣ се поставя славѣнското племе сагудати (Σαγουδάτοι). Тия македонски племена, рѣхнини и сагудати, били отъ сѣщото онова ядро, което дошло отъ Влашко, като минало прѣзъ България, както туй знаемъ отъ намѣреното въ светогорския манастиръ Кастамонитѣ извѣстие. То гласи така: „Прѣзъ днитѣ на неблагочестивитѣ ромейски царе иконоборци, които водѣха война противъ светитѣ икони, народитѣ отъ дунавскитѣ крайща, възползувани отъ безначалнитѣ врѣмена, тѣ наречени рѣхнини (Ρηχ(νοι) или по-просто влахо-рѣхнини и сагудати (Σαγουδάτοι), като завладѣха България и се разшириха малко по малко въ различни страни, завзеха и Македония. Най-послѣ тѣ дойдоха и въ светата гора Атонска съ всичкитѣ си челади, защото нѣмаше кой да имъ се опре или да воюва съ тѣхъ. Слѣдъ нѣколко врѣме светитѣ отци ги огласиха съ евангелско учение, тѣ повѣрваха и станаха съвършени християне.“³⁾

Охридскитѣ архиепископъ Теофилактъ, отъ края на XI в., като говори за прѣселението на славѣнетѣ въ Тракия, Македония и Илирия (Албанско), изрично посочва, че тѣзи славѣне (той ги нарича вече българе, както въ негово врѣме се зовѣли славѣнетѣ въ тия крайща) се прѣселили не изъ Панония, а отъ Скития, отъ къмъ Русия: „Когато, казва Теофилактъ, тоя

¹⁾ Срв. Армянская географія VII вѣка по Р. Х. Текстъ и переводъ. Издалъ К. П. Паткановъ. Спб. 1877, стр. 18—22.

²⁾ Tougaard, 148, 150.

³⁾ П. Успенскій, Исторія Аѳона III, 311. — Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония. 67—68.

Писачтъ на извѣстието, грѣкъ и явно почитателъ на иконитѣ, поставя тенденциозно тая злочестина — заселението на рѣхинитѣ при Солунъ, въ VIII в., въ врѣмето на иконоборцитѣ, когато се знае, че рѣхинитѣ били тамъ и прѣзъ VII в.

народъ (думата е за аваретѣ) се изтегли, дойде другъ още по-беззаконенъ и свирѣщъ, тава нареченитѣ българе (= славѣне), отъ свитскитѣ прѣдѣли... И понеже повориха цѣлата Илирска страна, старата Македония дори до града Солунъ и часть отъ Тракия, именно около Боруѣ, казвамъ, и Филипополи, ванто и планинскитѣ до тѣхъ мѣстности, тѣ се настанаха тамъ като сѣщински жители.“¹⁾

Къмъ старобългарския прѣводъ на Манасиевата хроника сж прибавени кратки бѣлѣжки отъ българската история. Въ една отъ тѣхъ се говори за първо заселение на славѣнетѣ²⁾ на югъ отъ Дунава. То станало въ врѣмето на императоръ Анастасия (491—518 г.). Прѣселенцитѣ минали Дунава отъ Влашко при Видинъ и се поселили въ Македония, въ Долната земя Охридска.³⁾ Ето това свидѣтелство по прѣписа въ Московската Синодална библиотека: При Анастаси цри начаша Българе поимати земя сѣа, прѣшадше ѝ Бѣдинѣ и прѣжде начаш(е) поимати Долнаа земя Охридскаа и по томъ сѣа земя вѣса.⁴⁾

Еднавитѣ племенни и топографски названия въ рускитѣ, българскитѣ и македонски земи подкрѣпватъ сжщо тава мнѣнието за българомакедонско единство и за нѣкогашното съвѣдство съ рускитѣ племена. Познато е, че прѣселенцитѣ носятъ въ новото си отечество имената на своитѣ племена, села, градове, рѣки, планини. Добъръ примѣръ имаме отъ българскитѣ колонисти въ южна Русия.⁵⁾ Еднавитѣ имена обаче въ двѣ отдалечени една отъ друга славѣнски области не винаги посочватъ връзката между жителитѣ имъ, защото едни отъ наз-

¹⁾ Theophylacti Historia martyrii XV martyrum, Patr. gr. t. CXXVI, col. 189. Срв. повече по-долу, при документитѣ, № 4.

²⁾ Въ текста е казано българе, както се наричаха тогава българскитѣ славѣне. Но че тука не е дума за Аспаруховскитѣ прабългаре, явно е отъ епохата, за която се говори, около 500 г., когато пѣкъ Аспарухъ миналъ Дунава въ 679 г.; впрочемъ за Аспаруха се бѣлѣжи изречно и по-долу въ хрониката, на надлежното мѣсто. Ако ли пѣкъ отнасяме извѣстнето за българетѣ, а не за славѣнетѣ, тогава трѣба да приемемъ, че прабългаре се заселили въ Охридско още около 500 г., близу два вѣка прѣди Аспарухъ да мине Дунава.

³⁾ Подъ Долна земя Охридска авторътъ ще е разбиралъ Македония. Така и въ грамотата на Константинъ Асѣна отъ 1277 г. царьтъ казва за себе сѣ: „като дойдохъ въ Долна земя... въ Скопѣ“ (сѣмъдшту цѣкъ ми съ Долнаа земя... на вѣдѣтъ Блѣвинѣтъ вѣкъмо Скопѣтъ градъ. — Г. А. Илѣвскій, Грамоти Болгарскихъ царей. Москва 1911, стр. 15, 112).

⁴⁾ Срв. текста въ Мсб. VI, 328; Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 145.

⁵⁾ Н. С. Державинъ, Болгарскія колонии въ Россіи. Томъ I, София 1914; т. II, Петроградъ 1915.

ванията сж общеславѣнски. Само тогава, когато имаме исторически вѣсти за пѣти на извѣстно прѣселение, когато имаме езиковна близость между двѣ далечни групи и когато общитѣ имена се явяват по-много на брой, въ такъвъ случай еднавитѣ племенни и мѣстни имена трѣбва да се иматъ прѣдъ видъ при научнитѣ освѣтления. А тъкмо такъвъ е случаятъ съ старото население, което живѣло и се движело по линията Русия—Влашко—България—Македония.

Така, сръбско-хърватската група не спазва широко единство въ племеннитѣ названия съ източната група; такъво единство личи по-много между племената въ рускитѣ, български и македонски области. У руситѣ, въ Несторовата лѣтопись, знаемъ племето *славѣни*, идѣже нынѣ Новгородъ. Земата на поселенитѣ отъ Русия въ Влашко племена прѣзъ VI, VII в. е позната съ общо име *Σκλαωνία*; по-късно, въ VII, VIII в., съ това название се именуваатъ македонскитѣ и родопски славѣне (. . . τὴν Μακεδονίαν Σκλαωνίας), дошли отъ Влашко; земитѣ пѣзъ на гръцкитѣ славѣне носятъ името *Sclavinia* още по-късно.

Еднакво съ името на руското племе *сѣвери*, за които се казва, че сѣдоша по *Дѣсни* и по *Гѣми* и по *Гѣлкѣ*, е и племето *сѣвери* (*Σέρβεις*), което въ 679 г. живѣло въ източна Стара-планина.

Руското племе *смоляне* съ града *Гмоленскъ* ни наумѣватъ за македонско-родопското племе *смоляне* (*Σμολεάνοι*), което въ VIII—IX в. намираме по р. Места, между Родопитѣ, Струма и Бѣло море.¹⁾

Рускитѣ *драговичи*, които живѣли межю *Припѣтью* и *Двиною* (у К. Багрѣнородни познати съ името *Дρουγούβται*), напомнятъ македонскитѣ *драговити* или *друговити* (*Дρουγούβται*), които населявали отъ VI—X в. при Солунъ, а въ XIII в. Хоматианъ ги поменава и около Тетово, въ сѣверна Македония.²⁾

Името на руския градъ *Пльсковъ* (въ новгородската лѣтопись подъ г. 1136), сега Псковъ, напомня старата българска столица *Пльсковъ* (*Πλίσκοβα*, *Πλσχα* у византийскитѣ писатели и каменнитѣ надписи) въ сѣверо-източна България.

¹⁾ Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония. София 1908, стр. 1—6.

²⁾ W. Tomaschek, Zur Kunde der Nämus-Halbinsel II, 80.

Името на рускитѣ градове *Периславль* и *Периславльцъ* срѣщаме у едноименнитѣ *Прѣславъ*, столицата на първото българско царство и *Прѣславъцъ* на долния Дунавъ и др.

За единството между дакийскитѣ, трако-мизийски и македонски славѣне говорятъ още по-рѣшително езиковнитѣ данни. Едни отъ тия данни се съдържатъ въ кирило-методиевския езикъ на солунско-родопскитѣ славѣне отъ IX в., други намираме у славѣнскитѣ писатели въ България и Македония отъ X, XI в. или у чуждитѣ паметници. Тия вѣсти доказватъ 1) че около X в. македонскитѣ славѣне сж говорѣли езикъ съ характерни особености, присъщи на говора отъ източната югославѣнска група, що бѣ заселена въ Дакия, Мизия, Тракия и отчасти Морея и 2) че тоя езикъ се е различавалъ значително отъ сръбско-хърватския въ даденото врѣме. Докато езикътъ на източнитѣ югославѣне е билъ почти еднакъвъ съ езика на сърбо-хърватитѣ въ своя лексикаленъ и синтактиченъ строй, а отчасти и въ формитѣ, имало е характерни отлики въ вокалната и консонантна система между двѣтъ групи. Докато източната група строго пазѣла кирило-методиевската употреба на звуковетѣ *ѣ* (= *ä*, *ea*, *ia*), *ж*, *л*, *ѣ*, *ь*, *ы*, *ш* (отъ *tj*), *жд* (отъ *dj*), западната, сръбско-хърватска група въ X в. вече е знаела други съответни звукове: *ѣ* = *e*, *ж* = *y*, *л* = *e*, *ѣ* и *ь* = *ъ*, *ы* = *и*, *ш* = *ш*, *жд* = *жд*, както това добръ изтъкна сръбскиятъ филологъ Л. Стояновичъ въ академическата си рѣчь.¹⁾ Нѣкои отъ тия звукове на източната група сж запазили стария си изговоръ, и въ слѣднитѣ XII, XIII вѣкове, а други го пазятъ и до день днешенъ.

Ще приведемъ примѣри отъ езика на македонскитѣ славѣне и то за ония звукове, които сж могли да бждатъ прѣдадени у грѣцкитѣ писатели съ грѣцки букви, както напр. за *ѣ*, за *ж* и др. Македонцитѣ нѣкога сж изговаряли *ѣ* = *ä*, *ea* *ia*; така го бѣлѣжатъ и грѣцитѣ въ съответнитѣ мѣстни или лични македонски имена. Въ единъ хрисовулъ отъ 982 г. за земи при Йерисб, на Халкидическия полуостровъ, единъ отъ славѣнскитѣ свидѣтели е подписанъ *Νικολάου τοῦ Δεάτκου* вм. *Дѣтко*.²⁾ Въ извѣстния хрисовулъ на Василия Българоубиець отъ 1019 г. намираме така прѣдадени македонски мѣстни имена

¹⁾ Л. Стояновичъ, Приступна академска беседа. Глас ЛП, 14.

²⁾ Срв. документитѣ, № 6.

съ **ѣ**: Дѣволъ—*Δεάβολι*, Просѣкъ—*Πρόσακος*, Прилѣпъ—*Πριλάπος*, Гжтѣска—*Σουντίασκον*, Призрѣнъ—*Πριζδριάνα*. Въ хрониката на Скилица отъ XI в. срѣщаме прѣдадени: Прилѣпъ—*Πριλάπος*, Бѣласица—*Βαλασίτζα*, Просѣкъ—*Πρόσακος*, Призрѣнъ—*Πριζδιана*, името на скопския български войвода Коитѣхъ—*Βοϊτάχος*. Въ съчиненията на Теофилакта Охридски отъ края на XI в. името Брѣгальница е прѣдадено съ *Βραγαληνίτζα*. Въ практикѣта на струмишкия манастиръ Св. Богородица Велюшка отъ 1152 г. срѣщаме мѣстни и лични имена при Струмица, прѣдадени така: Дѣсковица—*Δεασκοβίτζα*, Дѣпица—*Δεαπίτζα*, Дрѣново—*Δρεάνοβον*, Брѣзьникъ—*Μπρεασνίχ*, Бѣлинъ—*Βεάλην*.¹⁾ Дим. Хоматианъ отъ началото на XIII в. прѣдава македонския градъ Хтѣтово съ *Χτεάτοβο*. Въ поемата на Мануила Фила отъ 1305 г. българо-албанскиятъ градъ Дрѣновъскъ е поменатъ като *Δρεανοβισκός*.²⁾ Въ единъ гръцки хрисовуль отъ 1321 г., що засѣга мѣста въ Епиръ, имената Дрѣново, Трѣстѣникъ сж прѣдадени съ *Δρεάνοβον*, *Τριστανίκον*.³⁾

Любопитно явление прѣдставя цинцарскиятъ езикъ въ Македония и Тесалия, както и новогръцкитѣ нарѣчия, които, бидейки още отдавна въ съсѣдство съ славѣнетѣ, възприели отъ послѣднитѣ редъ думи. Въ тия заети думи е запазено старинското славѣнско произношение напр. на **ѣ** като *я*, *еа*. Цинцаретѣ казватъ на Прилѣпъ—*Πѣрляпъ*, на Прѣспа—*Πρεάспа*, неваест (*невѣста*), змеана (*измѣна*), стреаха (*стрѣха*), сеаверле (*сѣверъ*, *сѣверенъ вѣтеръ*) и др. Такива примѣри дава и новогръцкия езикъ: *ασχηράχα* (*стрѣха*), *τσαδήλα* (*цѣ-дило*), *σανός* (*сѣно*), *Σνεάζιχο* (*Снѣжникъ*, висока планина въ южна Македония), *χρᾶνος* (*хрѣнъ*) и др. Албанцитѣ зоватъ единъ градецъ на югъ отъ Корча—*Леасковиѣ*.

Въ старитѣ славѣнски мѣстни и др. имена въ Македония виждаме ж произнасяно като носовка. При Солунъ се намира градецътъ Лжгадѣна (отъ *лжгъ*). Носовката въ името е запазена въ сегашното гръцко име *Λαγγάδα*, както и въ паметницитѣ отъ XIII в., дѣто се поменава то, папр. у византийския историкъ Акрополита, въ едно писмо на папа Ино-

¹⁾ L. Petit, Le monastère de Notre-Dame de Pitié, въ Извѣстія Русскаго Арх. института въ Константинополѣ VI, 34—46.

²⁾ Лопаревъ, Византийскій поетъ Мануилъ Филъ. Спб. 1891, стр. 53.

³⁾ Ἀραβαντινός, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου. Ἐν Ἀθήναις, II, 304, 305.

венти III, дѣто стон епископъ Langardensis подѣ солунския митрополитѣ.¹⁾ Князьтѣ на славѣнското племе рѣхнини при Солунѣ прѣвъ VII в. се наричалъ Прѣвѣдѣ, или както се пише името съ носовка въ Чудесата на св. Димитрия: Пер-боубодос. При Йерисо, на Халкидическия полуостровѣ, се поменаватъ прѣвъ X в. жителѣтѣ славѣнинѣ Рѣжавина (Ρωϋχχαβηνα).²⁾ Въ сѣверна Македония се поменаватъ въ хрисовула на Василия Българоубиецѣ отъ 1019 г. Горня и Долня Ѣжтѣска (ἔνω καὶ κάτω Σουυδέασκον). Най-добро доказателство за единството на македонското население съ источната югославѣнска група даватъ и сега запазенитѣ мѣстни имена съ носовки въ Македония, както и цѣли говори, които широко употребяватъ носовнитѣ рефлексни на ж и ѡ. Тия говори държатъ сега дѣ по-пълно, дѣ по-слабо най-южняя поясъ на славѣнската говорна областъ въ Македония, въ Солунско, Воденско, Костурско, Корчанско. Нѣма да привеждаме туѣ познатитѣ въ науката множество думи съ назални остатъци отъ ж и ѡ въ тия говори, а ще посочимъ само нѣколко до сега запазени мѣстни имена, едни малко, а други ниваѣ неизтъевани въ науката. Въ околността на с. Сухо (Лжгадинска околия) сж познати мѣстноститѣ: Глѣмбѣвъ-долѣ (отъ Глѣвокѣ), Ерембѣчевѣ (отъ марѣвъ). Въ околността на с. Зарово (Лжгадинско) има старѣ пѣтъ, наричанѣ Железѣрскѣю пѣнтѣ отъ (пѣтъ). Въ Лжгадинско има турско с. Лѣнджа (отъ лжгѣ). Въ Гевгелийско има с. Дамбово (джово); таѣ го наричатъ собствено турцитѣ (Дамбова), които сж запазилия стария изговорѣ, а българетѣ, подѣ влияние на еволюиралия свой говорѣ, изговарятъ Дабово. Въ Воденско има селце Кѣндрово (отъ кѣдрѣ), наричано и Кѣдрово. Въ Кайларско има с. Рѣнци (отъ Фрѣнѣ) или у турцитѣ Франковѣ. Въ Костурско има села: Дѣмбени (отъ Джѣни), Вѣмбелѣ, Лѣнга (отъ лжгѣ или лжкѣ). Въ Прѣспанско намираме: с. Глѣмбѣчани (отъ глѣвокѣ), с. Рѣмби (отъ рѣвѣ?), с. Лѣнгѣ (отъ лжгѣ), с. Бѣмбѣви, с. Кондороби. Въ Корчанско с. Рѣмбецѣ и др.

И по консонантнитѣ групи ѣ и жд старото славѣнско население въ Македония състави частъ отъ источния (български) югославѣнски дѣлъ. Мѣстнитѣ стари имена ни даватъ примѣри. Въ Кратовско мѣстность Пѣщницѣ, позната още

¹⁾ O. Tafrali, Thessalonique au XIVe siècle. Paris 1913, p. 92.

²⁾ Срв. документитѣ, № 6.

въ 1341 г. съ това име¹⁾, въ Дебърско има с. Гражданае, въ Кичевско с. Бърждани, въ Тиввешъ с. Рожденъ, въ Кукушко с. Междурѣкъ, въ Кюстендилско с. Грамаждано, с. Ръждавица, въ Осоговско с. Сажденикъ, въ Прѣсна с. Граждино, планината между Малешевско и Петричъ се нарича Огражденъ, въ Скопско с. Маджари, въ Прилѣпско с. Кривогащани, с. Пещерица, с. Пещалево, въ Охридско с. Пешчани, въ Морновско с. Пещани, въ Тиввешъ с. Пещерница и др. И въ съседнитѣ албански земи срѣщаме с. Гражданъ на югъ отъ Мокра край р. Дѣволъ, с. Пещанъ и с. Саждани по спусъцятѣ на планина Томоръ и др.

Нѣма да привеждаме други примѣри отъ по-далечни крайща въ Албания, Епиръ, Тесалия и Пелопонесъ, както и други примѣри отъ новогръцкия езикъ, защото тѣ не засѣгатъ прѣко нашия въпросъ. По тѣхъ вече има и доста писано²⁾.

8. Българска държава и народностъ.

Прабългаре зовемъ она воинственъ турански народъ, часть отъ който прѣзъ 679 г. на чело на своя вождъ Аспаруха, мина долния Дунавъ, разби византийскитѣ войски и турна начало на нова „българска“ държава на Балванския полуостровъ. Съ своята мощна военна уредба прабългаретѣ влючиха постепенно въ своята държава, било доброволно, било принудително, враждуващитѣ срѣщу Византия славѣнски племена на югъ отъ Дунава, именно юго-източната имъ половина. Благодарение на голѣмата численостъ на славѣнското население и благодарение на християнството, което особено спомогаше да се слѣятъ завоеватели и подчинени, малобройната сравнително орда на Аспаруховитѣ прабългаре се стои и погълна отъ славѣнетѣ. И вмѣсто отдѣлнитѣ мѣстни племенни названия, като сѣвери, смолѣне, струмци и др., славѣнетѣ

¹⁾ Йор. Ивановъ, Български старини, 245, 246.

²⁾ Fr. Miklosich, Die slavischen Elemente im Neugriechischen, въ Sitzungsb. на Виенската академия, LXIII. — Д. Матовъ, Гръцко-български студии, въ Мсб. IX, 21 сл. — G. Meyer, Neugriechische Studien I, II, въ Sitzungsb. на Виен. академия, CXXX, CXXXII. — М. Фасмеръ, Грехославянския етюдн, въ Извѣстия отд. рус. яз. и слов., XI, XII. — Гилъфердингъ, Собрание сочиненій, I, 281—296. — П. А. Лавровъ въ рецензията на А. Д. Погодиновъ трудъ, въ ЖМНПр. № 386. — Ст. Младеновъ въ рецензия на Лавровата рецензия, въ Псп. LXIII. — Niederle, Slov. star. II, 441 сл.

приеха общото обединително политическо име на завоевателитѣ „българе“, като запазиха изобщо своята битова особеност и славѣнски езикъ, досещъ така, както стана съ франкитѣ въ Галия, съ варязитѣ въ Русия и пр. Докль е траяло дѣлото на асимилацията, често пкти славѣнетѣ се поменаватъ отдѣлно отъ прабългаретѣ; особено отдѣлно се поменаватъ езикъ словѣнскъ, на който се разви и голѣма книжнина, възприета най-сетнѣ заедно съ съотвѣтния езикъ отъ прабългаретѣ. А когато асимилацията бѣ завършена, тогава общиятъ езикъ взе да се нарича и той съ държавното име „български“, при все че се различаваше съвсѣмъ отъ езика на „прабългаретѣ“.

По потекло прабългаретѣ принадлежатъ къмъ сръднеазиатскитѣ турански народи, които живѣли като номади скотовъдци и говорѣли тюркско нарѣчие. По битъ, езикъ и организация тѣ били сродни съ хунитѣ, хозаретѣ, куманетѣ, съ сегашнитѣ чуваша на Волга и др. турско-татарски народи. Въ родослова на своитѣ князе, запазенъ въ славѣнски прѣписъ, прабългаретѣ поставятъ за пръвъ свой царствуещъ родоначалникъ силния царъ Атила, сетнѣ неговия най-малкъ синъ Ирнивъ и т. н. до Аспаруха.¹⁾

Слѣдъ разпадането на хунското царство въ V в., прабългаретѣ се вѣставатъ въ края на сщия вѣкъ като самостоятелъ народъ на сѣверъ отъ Дунава. Въ 482 г. се поменаватъ за пръвъ пктъ тѣхното име, когато византийскиятъ императоръ Зенонъ ги поканилъ за свои съюзници противъ остготитѣ.²⁾ Прѣзъ слѣдния VI в. прабългаретѣ нападатъ често на югъ отъ Дунава и опустошаватъ земитѣ отъ Цариградъ до Термопилитѣ. Тѣ се явяватъ тогава било сами, било задружно съ славѣнетѣ, съ гепидитѣ, съ аваретѣ. Понѣкога ви-

¹⁾ Въ прабългарския родословъ именована на Атила (Ἀτίλας) и сына му Ирнивъ (Ἰρνίβη, Ἰρνίβς у Приска; Игнас у Йорнанда) сж прѣдадени съ: Илн-тоуола, Ирникъ. Ориенталистътъ Марквартъ и византологътъ Бьори приематъ, че реченигѣ именована въ родослова ще да сочатъ Атила и сына му. Срв. J. Marguier, Die Chronologie der alttürkischen Inschriften. Leipzig 1898, p. 75, 111, 112. — Idem, Die altbulgarischen Ausdrücke in der Inschrift von Catalar und der altbulgarischen Fürstenliste, въ Извѣстия Русскаго Арх. инст. въ Константинополѣ, т. XV, 6, 22. — J. B. Burg, The Chronological Cycle of the Bulgarians, Byz. Zeitschrift XIX, 135—136.

И маджаретѣ въ своитѣ легендарни хроники сжтатъ Атила за свой родоначалникъ.

²⁾ . . . ὡς ἀναγκασθῆναι τὸν Ζήνωνα τότε πρῶτον τοὺς καλουμένους Βουλγάρους εἰς συμμαχίαν προτρέψασθαι. — Joannis Antiocheni Fragmenta, въ Fragmenta historicorum graecorum. Ed. Didot IV, 619.

зантийцитѣ прибѣгвали до тѣхната помощъ и желяели да ги направятъ свои федерати. Едно отъ прабългарскитѣ племена, жутургуритѣ, по покана на Юстиниана I, се заселило съ федератски задължения въ Тракия.¹⁾ Критическата прѣцѣпка на извѣстията за българетѣ у Никифора и Теофана, въ арменската география и др. дава да се приеме, че прабългарската държава по-рано била на сѣверъ отъ Черно и Азовско морета и по рѣкитѣ Донъ и Кубанъ. Подъ натиска на хозаретѣ, прабългаретѣ избѣгали на западъ, но тамъ попаднали подъ аварска власть. Тѣ се освободили отъ аварската опека съ помощта на своя ханъ Кубрата, баща на Аспаруха. Аспарухъ се поселилъ съ своята орда въ Бесарабия. Отъ тамъ прѣзъ 679 г. Аспарухъ миналъ Дунава.²⁾

Ще рече, прѣди да минатъ Дунава прабългарскитѣ племена обитавали около двѣ столѣтия въ областитѣ сѣверно отъ Азовско и Черно морета като самостоятелни и на западъ въ Маджарско, дѣто извѣстно врѣме били подъ аваретѣ. На сѣверъ отъ Дунава тѣ имали свои князе и своя държава, която отъ 679 г. продължила живота си и на югъ отъ Дунава. Тая заддунавска България граничила въ врѣме на Аспаруха на изтокъ съ хозаретѣ около р. Днѣпъръ, на западъ до владѣнията на аваретѣ, чиито нападения Аспарухъ сполучилъ да отблъсне.³⁾ Тая България въ Крумово врѣме се нарича отъ гърцитѣ „България отвѣдъ р. Дунавъ“ (*Βουλγαρία ἐκείθεν τοῦ Ἰστρου ποταμοῦ*),⁴⁾ а въ прабългарския княжески родословъ тя е княженне *ѡβонѣ странѡу Доучнаг*.

Въ земитѣ на своето княжество на сѣверъ отъ Дунава прабългаретѣ сж имали и славѣне. Часть отъ послѣднитѣ още въ първата половина на VII в. се бѣха прѣселили въ Византия, а останалитѣ ще сж се намирали вѣроятно въ подчинено отношение спрѣмо прабългаретѣ. Това съжителство и общи напа-

¹⁾ Procopio, Guerra gotica, III, 133.

²⁾ Срв. В. Н. Златарски, Студии по българската история. Пис. LXIII, 313 сл.

³⁾ Въ арменската география за Аспаруха се казва: „На тоя островъ (Певки) се настани Кубратовиятъ синъ Аспарухъ, който побѣгна прѣдъ хозаретѣ изъ българскитѣ планини и пропиди на западъ аваретѣ и тамъ се засели.“ Срв. прѣвода у Soukry (Marquart, Chronologie, 88-89) или у Патканова, ЖМНПр. № 226, стр. 26. Византияцътъ Вургу поставя западната българска граница до р. Тиса (A History of the Eastern Roman Empire from the fall of Irene to the accession of Basil I. London 1912, p. 338. Български прѣводъ въ Извѣстия на Истор. дружество въ София IV, 110).

⁴⁾ Symeon Magister, Annales. Ed. Bonnæ, 615.

дения срѣщу Византия или противъ аваретѣ говорятъ въ полза на прѣдположението, че прабългаретѣ, още прѣди да минатъ Дунава, сж се били оповнали съ своитѣ бждещи сънародници и че още тамъ е могло да стане извѣстно кръстосване между двѣтѣ различни етнични групи. За това говорятъ отчасти и славѣнскитѣ имена на прабългарскитѣ князе въ родослова — Гостунъ и Безмѣръ, които князували прѣди Аспаруха на сѣверъ отъ Дунава: Гостунъ намѣстникъ... Безмѣръ... сии бѣ князь дръжаше княженне ѿконоу страну Дунава лѣ ф и бѣ ѿстриженами главами и по томъ приде на страну Дѣната Исперї князь... Аспарухъ и неговитѣ наслѣдници не напускали сѣверодунавска, дакийска България и слѣдъ основането на мизийска България. Българската власть тамъ се пазила и слѣдъ като Византия бѣ завладѣла българскитѣ земи на югъ отъ Дунава прѣвъ XI в.

Извѣстно е, че Аспаруховата орда зае отъ Византия цѣла сегашна Добруджа и източна Мизия и че Византия бѣ принудена да признае новата държава. 679 г. Повечето отъ досегашнитѣ изслѣдвачи на това събитие, като иматъ прѣдъ видъ островъ Певки въ дунавската делта, дѣто, казватъ, се билъ заселилъ изпърво Аспарухъ съ ордата, и като смѣтатъ за неголѣма заетата отъ Аспаруха областъ между Дунава, Черно-море и Балкана, приематъ, че и броятъ на Аспаруховитѣ прабългаре е билъ малкъ, че тѣ сж били малка (около 20,000 души), но добръ организувана въ военно отношение дружина. Ако се гледа обаче на това, дѣто Византия е била принудена да признае новата държава, нѣщо, което тя не е била правила прѣвъ дълги вѣкове; ако се гледа на заддунавската българска държава, дѣто живѣли родствени племена на Аспаруховци, както и на вѣститѣ за прабългарски родове и велможи, що живѣли вѣкове слѣдъ Аспаруха въ проширенитѣ граници на българската земя¹⁾, тогава ще трѣбва да се допусне, че пра-

¹⁾ Така, въ IX—XI в. срѣщаме прабългарски имена: Алогоботуръ, военачалникъ срѣщу хърватитѣ; Боритаканъ, началникъ на Бѣлградъ; Джена, войвода; Дристръ, комисъ въ Македония; Елематъ, войвода въ Бератъ; Ехачъ, велможа въ Прѣславъ; Зергобулъ, пратеникъ въ Римъ; Игачъ, войвода въ Албания; Исбулъ, военачалникъ; Кракра, военачалникъ въ Перникъ; Кавканъ, войвода въстаникъ; Окорскъ, военачалникъ въ заддунавска България; Онегабонъ, военачалникъ при панонскитѣ граници; Осларнасъ, военачалникъ; Осхунъ жунавъ; Сурсубулъ, боляринъ; Таридинъ, управитель въ Македония и др.

българетѣ сж участвували въ образуването на „българската“ народност не съ незначителна дружина и че въ житиѣ на новия „български“ народъ тече доста „прабългарска“ кръвь.

Въ заетата отъ Аспаруха областъ прабългаретѣ намѣрили осѣмъ отдѣлни славѣнски племена. Отъ Теофана и Никифора знаемъ, че тия племена, ако и подвластни на прабългаретѣ, имали известна автономия, защото се намирали „подъ договоръ“ (ὀπὸ πάκτων) спрѣмо Аспаруха. Едно отъ племената — сѣверитѣ (Σέβερις) било отиѣстено въ източния Балканъ, дѣто да брани Брегавскитѣ проходи отъ Византия, а другитѣ седѣмъ племена били задължени да пазятъ западнитѣ прѣдѣли на новата държава — противъ аваретѣ¹⁾. Ще каже, още при прѣхвърлянето на държавата си на югъ отъ Дунава, прабългаретѣ се опрѣли на помощта на мѣстнитѣ славѣне, които спазили известна вжтрѣшна самостоятелност. Понататѣкъ държавата се засилва и шири за смѣтка на Византия, присѣдинява си останала Мизия и Македония (отъ първ. пол. IX вѣкъ), Албания, Епиръ и Тесалия. Въ тая проширена държава главното ядро съставяха славѣнскитѣ племена. Владѣтелскиятъ народъ, съ своята военна и административна организация, е държалъ славѣнското население. А по-неже сѣверо-източна България е била заета и заселена отъ прабългаретѣ, тамъ и смѣсицата на двата различни етнически елемента е станала най-крѣпостосана; много по-слабо сж били засегнати отъ прабългарска кръвь юго-западнитѣ области на държавата. Процесътъ на прѣтапянето на владѣтелското малцинство срѣдъ славѣнетѣ е траялъ около два вѣка и половина. За тоя исторически резултатъ, дѣто побѣдителите и завоевани се слѣха въ единъ народъ, дѣто побѣдителитѣ изгубиха езика си, за да наложатъ отъ друга страна името си и организаторската си вѣщина, сж помагали редъ условия, по-главнитѣ отъ които сж били слѣднитѣ:

1. Численото надмощие на славѣнетѣ. Това надмощие е сжществувало още при Аспаруха. Колкото по-

¹⁾ . . . κυριευσάντων δὲ αὐτῶν (τῶν Βουλγάρων) καὶ τῶν παρακλιμένων Σκλαβινῶν ἔθνων τὰς λεγόμενας ἑπτὰ γενεάς, τοὺς μὲν Σέβερις κατέφιμαν ἀπὸ τῆς ἑμπροσθεν κλεισοῦρας Βερεγᾶθων ἐπὶ τὰ πρὸς ἀνατολὴν μέρη, εἰς δὲ τὰ πρὸς μεσημβρίαν καὶ ὄσον μέχρις Ἀβαρίας τὰς ὑπολοίπους ἑπτὰ γενεάς ὑπὸ πάκτων ὄντας. — Theophanis Chronographia. Ed. De Boor, 359.

. . . κρατοῦσι δὲ (οἱ Βούλγαροι) καὶ τῶν ἐγγιζόντων παρακλιμένων Σκλαβινῶν ἔθνων, καὶ οὗς μὲν τὰ πρὸς Ἀβάρους πλησιάζοντα φρουροῦσιν, οὓς δὲ τὰ πρὸς Ρωμαίους ἐγγιζόντα τηρεῖν ἐπιτάττουσιν. — S. Nicephori Breviarium. Ed. Bonnæ, 40.

вече се ширила българската държава, толкова по-много се увеличавало и славънското ѝ население, защото новопридобититѣ земи били населени главно съ славъне.

2. Държавната идея на прабългарскитѣ владѣтели — да закрѣпятъ и проширятъ държавата си, като обединятъ подъ своята крѣпка организация неорганизуванитѣ югославънски племена¹⁾. Славънскитѣ племена запазватъ вжтрѣшната самобитностъ и самостоятелностъ и се явяватъ като федерати къмъ централната властъ. Разбира се, славънството по е обичало да живѣе въ своя незасегната племенна свобода, съ своята любима „анархия“, та неохотно е влизало подъ прабългарската върховна властъ и по нѣкой пътъ се е опирало съ оржие, но нѣмало е какво да прави при желѣзната военна организация на туранския народъ. И когато, слѣдъ по-дълго сътрудничество, при задружни войни и плячкосвания, двата елемента се сблизили, славънетѣ вече не се противѣли на новото положение и дори го поддрѣпали. Тая държавна идея личи още при Аспаруха, тя е явно подчертана при Омортага, Персияма, Бориса и Симеона. Тя срѣщнала живо съпротивление у сърбитѣ и особено хърватитѣ, които дори разбили войскитѣ на Симеона. Много по-лесно и дори доброволно били присъединени славънскитѣ племена въ Софийско, въ Тракия и Македония, които съзнавали своето етнично и езиково единство съ мизийскитѣ славъне. Византийскиятъ императоръ Никифоръ билъ много недоволенъ отъ подчиненитѣ си славъне въ Тракия и Македония, които вложели къмъ българетѣ. Теофанъ разказва, какъ прѣзъ 809 г. императорътъ заселилъ гърци и др. малоазийци въ ненадежднитѣ мѣста на „славънската земя“ (ἐπὶ τὰς Σκλαυινίας), именно край Струма, въ Филипи при Драма, въ Пловдивъ и др., но щомъ се вѣстили българетѣ съ Крума, прѣселенитѣ военни колонисти избѣгали²⁾.

3. Сътрудничество между прабългаре и славъне. То се е проявило въ военнитѣ походи срѣщу Византия за плячка или заемане нови области. Славънскитѣ племена тамъ участвували като помощници или като съюзници (εἰς συμπόρευσιν). И независимитѣ славънски племена въ Родопитѣ и Македония, които не били влѣзли въ състава на българската държава, и тѣ често дѣйствували като съюзници и едно-

¹⁾ Срв. това гледище у В. Н. Златарски, Студии и пр. Псп. LXIII, 335 сл.

²⁾ Theoph. Chronographia, 486, 496.

врѣменно съ прабългаретѣ срѣщу Византия. Нѣколко примѣра. Още Аспарухъ, видѣхме, бѣ влѣзълъ въ договорни отношения съ седѣмтѣхъ славѣнски племена, които да бранятъ държавата срѣщу аваретѣ. Къмъ 688 г. между българетѣ и свободнитѣ славѣне въ източна Македония и Родопитѣ имало нѣкакво разбирателство. Императоръ Юстинианъ II побързалъ да го осуети. Той нападналъ същата година българетѣ, отблъсналъ ги, ударилъ на славѣнетѣ и дошълъ до Солунъ, плѣнилъ ги и прѣселилъ 30,000 души отъ тѣхъ въ Мала-Азия. На връщане отъ похода обаче българетѣ прѣчакали византийцитѣ, разбили ги съвсѣмъ и императорътъ едва се спасилъ.¹⁾ — При Кормисопа събитията пакъ взели подобенъ видъ. Славѣне и българе застрашавали Византия. Византийцитѣ въ 758 г. нападнали македонскитѣ славѣне²⁾ и ги плѣнили, а на слѣдната 759 г. ударили на българетѣ, но послѣднитѣ разбили страшно императорскитѣ войски; императоръ Константинъ Копронимъ безславно се върналъ въ Цариградъ.³⁾ Скоро слѣдъ това българскиятъ князь Телець въ 762 г. трѣгналъ срѣщу Византия, като ималъ за съюзници не малко славѣне.⁴⁾ Прѣзъ врѣме на българскитѣ междусобици въ 764 г., когато императоръ Копронимъ ужъ прѣговарялъ за миръ, византийцитѣ рекли да ослабятъ съвсѣмъ България откъмъ своята тракийска граница, която се пазѣла отъ съюзното на българетѣ славѣнско плѣме сѣвери. Когато Славунъ, князътъ на сѣверитѣ, билъ издайнически заловенъ и еписуритѣ останали незащитени, гърцитѣ ударили на България, 765 г.⁵⁾ Прѣзъ слѣдната 766 г. новиятъ походъ на гърцитѣ срѣщу България билъ осуетенъ отъ бурята край Анхиало, дѣто погинала цѣлата гръцка флота, 2600 кораба, съ войскитѣ заедно. Тракийскитѣ славѣне използвали слабостта на Византия и буритѣ, които владѣли и въ Бѣло море, та плѣнили гърци по бѣломорскитѣ острови Имбросъ, Тенедосъ и Самотраки. Едвамъ въ 768 г. плѣнницитѣ били откупени за 2500 копринени дрехи.⁶⁾ Солунча-

¹⁾ Theoph., 364. — Niceph., 41.

²⁾ Τὰς κατὰ τὴν Μακεδονίαν Σκλαυνίας. — Theoph., 430.

³⁾ Idem, *ibid.*, 431.

⁴⁾ . . . Τελείως ἐξέρχεται ἔχων εἰς συμμαχίαν καὶ Σκλαβητῶν οὐκ ὀλίγα πλῆθη. — Niceph., 77—78.

⁵⁾ Ἀποσταλας δὲ ὁ βασιλεὺς λάθρα εἰς Βουλγαρίαν ἐπίσπευ τὸν Σεβέρων ἀρχοντα Σκλαβοβον, τὸν πολλὰ κακὰ ἐν τῇ Θράκῃ ποιήσαντα. — Theoph., 436.

⁶⁾ Niceph., 86.

нинътъ Камениатъ при 904 г. свидѣтельствува, че между българетѣ, които владѣли току до Солунъ, и съседнитѣ славѣнски племена друговити и сагудати имало дружески връзки, търговска размяна и „удивително дълбокъ миръ“.¹⁾

Приведенитѣ примѣри, съ изключение на послѣдния, сж сѣ извъ първия вѣкъ на българската държава. По-сетнѣ отношенията между прабългаре и славѣне станали още по-дружествени, та нѣма нужда да ги изтъкваме. Ще прибавимъ само нѣколко факта за участието на славѣнския елементъ и въ политическия животъ на държавата. Видѣхме, какъ, още въ отжддунавското княжество, прабългаретѣ се били сблизили съ славѣнетѣ и дори двама отъ князетѣ имъ носѣли славѣнски имена — Гостунъ и Безмѣръ. Славѣне се явяватъ рано и въ политическия животъ на България. На чело на Крумовото пратеничество въ Цариградъ прѣзъ 809 г., за водене на прѣговори за миръ, билъ славѣнинътъ Даргамиръ (*Δαργαμῆρος*).²⁾ Омортаговитѣ синове носѣли славѣнски имена: Нравота (*Ἐνραβωτᾶς*) или друго-яче Воинъ (*Βοῖνος*), Звиница (*Ζβηνίτζα*), Маломиръ (*Μαλλωμῆρος*), както туй знаемъ отъ Теофилакта Охридски.³⁾ Въ българското пратеничество до Людовика Нѣмски въ 864 г., за сключване съюзенъ договоръ, личатъ и славѣне. Интересни сж въ тоя случай имената на Борисовия княжески домъ, както и на негови боляре, записани въ Чивидалското евангелие прѣзъ 869 г. Покрай гръцко-християнскитѣ и прабългарски имена, тамъ срѣщаме и славѣнски: Богомила, Велегнѣвъ (*Uulesnev*), Собѣслава? (*Sogesclauua*), Хръсате (*Rasáte*).⁴⁾ Наслѣдникътъ на Бориса се именува Владимиръ. Прѣзъ сжщия IX в. двѣтъ столици носятъ славѣнски имена: Пльсковъ, Прѣславъ. Въ X в. въ царския дворъ е познато славѣнското име Радомиръ, синътъ на Самуила; Владиславъ е синъ на Самуиловия братъ Арона; военачалникитѣ на Самуила носятъ славѣнски имена: Богданъ, Драгомъжъ, Драгшанъ и др.

4. Етничното и езиковно единство между мизийскитѣ славѣне и македоно-тракийскитѣ спомагало за полесното присъединение на послѣднитѣ къмъ българската държава, дѣто славѣнската ядка била братска за тѣхъ. Съ при-

¹⁾ Срв. документитѣ, № 5.

²⁾ Theoph., 497.

³⁾ *Historia martyrii XV martyrum*, Patrol. græca, CXXVI, col. 198.

⁴⁾ Български прѣгледъ, год. VI, кн. III, стр. 45—46.

съединяването на Тракия и Македония към Мизия, косвено и двойно се помагало за асимилацията: славънският елементъ придобивалъ грамадно числено надмощие надъ прабългаретъ; той билъ носителъ и на християнството, най-главниятъ факторъ за сливането на двѣтъ племена.

5. Християнството направило най-дълбоката и бърза спойка между двѣтъ племена: то дало пътъ на женитбитъ между прабългаре и славъне, а когато станало държавна религия въ 865 г., процесътъ на асимилацията билъ бързо приключенъ; прѣзъ слѣдния X в., вмѣсто прабългарско малцинство и славънско мнозинство, на божия свѣтъ заживѣлъ новъ голѣмъ народъ „българе“ съ славънски езикъ. Неговата земя държала тогава, както казва Вилхелмъ Тирски, 30 дена пътъ на дълъж и 10 дена и повече на ширь.¹⁾

6. Славънската книжнина. Прабългаретъ не развили книжнина на свой езикъ. Тѣ възприели заедно съ езика и книжнината на своитѣ съотечественици славъне. Тая книжнина въведе славънския езикъ не само въ църквата, монастыритѣ, проповѣдта, но и въ чертозитѣ на висшата управителна класа и царския дворъ. Асимилацията като била още изъ своя пътъ, царетѣ ставатъ проводници на тая книга. Борисъ дава гостоприемство на Кирило-Методиевитѣ ученици Климента, Наума, Ангелария, Константина; едни той оставя въ Прѣславско, а други проважда въ Македония, и самъ на старини се прибира въ прѣславскитѣ монастыри. Борисовитѣ братъ и братенецъ подвигатъ къмъ работа младитѣ книжовници, а Симеонъ, самъ книжовникъ, въ своитѣ палати трупа славънскитѣ книги, та става новъ Птоломей за българската земя, и около себе си завѣжда книжовна школа съ Йоана Евзарха Български, съ епископъ Константина, съ пресвитеръ Григория и др., чиито трудове прославиха духовно българския народъ въ собствената му земя и пронесоха по-бъсно името му въ чужди страни, въ Русия, Сърбия, Ромъния и др.

Така, най-сетнѣ, благодарение на току-що изреденитѣ условия, слѣдъ двѣстегодишенъ нѣщо задруженъ животъ, станала физическа и духовна асимилация на двѣтъ племена и се родилъ новъ народъ „българе“ съ славънски езикъ. Малобройниятъ сравнително турански елементъ тѣй се стопилъ въ

¹⁾ Сръ. документитѣ, № 23.

славянското мнозинство, че не останали нивакви осезателни останки от прабългарския езикъ. И от всички народи, които сѣдбини нѣкога сѣ били свързани съ Балканитѣ, и които сѣ засѣждали въ Мизия, Тракия и Македония, като келти, готи, хуни, славѣне, прабългаре, аваре, византийци, кръстоносци, турци, само единъ отъ тѣхъ, българскиятъ, можа, като най-жизненъ, да уцѣлѣе на сѣщата земя прѣвъ течение на вѣковетѣ. И ако народността се опрѣдѣля като съзнание за единство, единство проявено въ езика, потеклото, обичаитѣ и общитѣ стремежи на единъ народъ, българскиятъ народъ има всички тия качества: нѣщо повече, този народъ заема едно цѣло, непрѣснато ядро на Балканитѣ; той е ималъ една история, едни радости и патила, една обща религия, една книжнина, особености каквито липсватъ на повечето отъ другитѣ съсѣдни народности.¹⁾ Съ тия си исторически качества, съ своето трудолюбие и въздържаностъ българскиятъ народъ ще сѣумѣе да си извоюва и по-честита бѣднина.

II.

Българетѣ спрѣмо чуждитѣ влияния въ Македония.

Политическитѣ и етнографски промѣни, които въ течение на вѣковетѣ засегаили земитѣ на Балканския полуостровъ и на сѣверъ отъ него, докарали промѣна и въ простора на българското етнографско землище, както то е било заздравено къмъ IX—X в. Въ тия борби българскиятъ народъ е излѣзълъ оцетенъ наистина въ своитѣ крайща, но е сѣумѣлъ да запази своята срѣдина, въ Дунавска България, Македония и Тракия.

Най-много е пострадала българщина на сѣверъ отъ Дунава, въ стара Дакия. То се дължи на далечината и на слабата връзка на тия страни съ държавния и духовенъ животъ

¹⁾ Така, ромънскиятъ народъ въ Трансильвания, Влахия, Молдова, Буковина, Бесарабия никога не е билъ обединяванъ въ една своя държава; неговата история и тежненя сѣ били раздробени; неговата книжнина е била вѣкове наредъ на славянски езикъ, и славянската му азбука се е замѣнила съ латиница едва прѣвъ XIX в. — Сръбско-хърватскиятъ народъ сѣщо така никога не е ималъ своя обща държава, история и тежненя; той стои подиръ ромънетѣ и въ вѣрско отношение: католици, православни и мохамедане-бошняци; нѣма единство и въ книжнината на хървати, сърби, както сѣ различни и азбуки у едни и други. Нѣщо повече, сѣществува и антагонизъмъ между едни и други.

на централна България, на силния маджарски народъ, който се посели тамъ и на по-слабата спойка между прабългаре и славянски племена. За ослабването на българщината допринесе и ромънския народъ, който постепенно се засилваше отъ свои староседълци въ Карпатитѣ и нови прѣселенци, дошли отъ земитѣ на югъ отъ Дунава. Въ Дакія българската власт се пази здраво току-речи до края на IX в. Крумовата десница се усѣщаше силно тамъ; тя, заедно съ Карла Велики, сломи аварската мощь¹⁾ и държеше яко до р. Тиса. Крумъ пращаше своитѣ плѣнници отъ Одринъ въ тогавашната сѣверна България, откъдъ Дунава (*εις Βουλγαρίαν ἐκείθεν τοῦ Ἰστρου ποταμοῦ*). Българетѣ запазили западната частъ на Дакія и при Бориса, при наследника му Владимира, който владѣлъ трансилванскитѣ солници.²⁾ Когато при Симеона, въ 905 г., маджаретѣ разсипаха Моравия, множество моравци избѣгаха въ сѣвѣдна България.³⁾ Маджарската легендарна история говори за редъ българо-славянски (*Bulgarogum et Slavogum*) князе, които запазили известна автономия дори до XI в., както напр. Гладъ, Менуморутъ, Кеанъ, Ахтумъ и др., които държели земи между Дунава и Карпатитѣ.⁴⁾ Тамошнитѣ българе, останали между маджарско и влашко мнозинство, откъснати отъ южното българско ядро, били прѣтопени, като оставили слѣди въ мѣстнитѣ имена и въ езика на маджаре и ромъне, както се каза по-горѣ. За по-късни български оазиси въ тия мѣста знаемъ напр. отъ Путненската хроника, дѣто подъ год. 1486 г. се говори за Българеухъ на Сиретѣ.⁵⁾ А че подъ това име не сж разбирали прабългаре, а български славѣне, личи отъ съотвѣтното мѣсто въ Урекиовата хроника: „славѣне на Сиретъ“ (*Schéie pre Sireti*).⁶⁾ Въ Брашовъ и сега една махала се нарича отъ маджаретѣ „Българска“ (*Bolgárszek*). Къмъ XIII в. се изселили българе отъ Дунавска България въ Трансилвания (Седмиградско). Главнитѣ имъ селища въ Чергедъ, Баумгартенъ, Раисдюрфхенъ и др. запазили езика си до XVIII в.

¹⁾ Suidæ lexicon, t. I, col. 1017.

²⁾ J. L. Pich, Ueber die Abstammung der Rumänen. Leipzig 1880, p. 78.

³⁾ . . . отъ Българи стѣжаше. — Йор. Ивановъ, Български старини, 53, 54, 58.

⁴⁾ Л. Милетичъ и Д. Агура, Дако-ромънитѣ и тѣхната славянска песменостъ. Мсб. IX, 242—244.

⁵⁾ J. Bogdan, Vechile cronice moldovenesci papa la Urechia. Bucuresci 1891, p. 147, 265.

⁶⁾ Милетичъ и Агура, пакъ тамъ, 271.

Още въ 1306 г. Чергедъ се нарича *Chergeod Bulgaricum*, въ 1399 г. — *villa Bolgar Cserged*. Още по-нови прѣселенци сж българетѣ въ Банатъ.¹⁾

Българскиятъ элементъ въ Ромъния е билъ по-многоброенъ. Това личи отъ широката българска топонимия, отъ българскитѣ фамилни и лични имена, отъ връзкитѣ, подържани прѣвъ врѣме на търновското царство между Влашео и България, отъ българския езикъ, употрѣбяванъ въ църквата, книжнината и управлението на влашкитѣ войводства отъ възникването имъ къмъ края на XIII, та до началото на XVII в. Въ Ромъния стариятъ дакийски български элементъ се е подържалъ и отъ нови прѣселенци изъ България къмъ края на срѣднитѣ вѣкове и прѣвъ турското робство, както туй се знае отъ исторически данни и отъ българскитѣ стари и нови заемки въ ромънския езикъ. Българското население се е изселвало въ Ромъния особено слѣдъ войнитѣ на Турция съ християнскитѣ господарства на сѣверъ отъ Дунава или съ Русия.²⁾

На сѣверъ български стари селища се поменаватъ дори въ Буковина. Въ Воскресенската руска лѣтопись се казва, че градътъ Хотинъ на Днѣстъръ, на сѣверо-изтокъ отъ Черновицъ, билъ български и влашки: на Днѣстрѣ Хотѣнъ, а то болгарскый и волесскый городокъ.³⁾

Да направимъ сега краткъ прѣгледъ на южнитѣ прѣдѣли на Балканския полуостровъ. Славѣнскитѣ племена въ Пелопонесъ не сж влизали въ състава на българската държава, затова тѣ и до края на своето съществуване, до XV в., продължавали да се наричатъ съ племеннитѣ си имена: езерци, милинци и др. или както чужденцитѣ наричали земята имъ *Slavinia terra*.

Сѣвернитѣ дѣлове на Епиръ и Тесалия, съ цѣла почти Албания, бидейки подъ българска власть при царетѣ Симеона, Петра, Самуила, Асѣня II, тѣхното гъсто славѣнско население възприе, вмѣсто племеннитѣ си названия, общото политическо име — българе. Доколво това население се било сродило съ националното си име българе, личи по извѣстия отъ роб-

¹⁾ Л. Милетичъ, Седмиградскитѣ българи. Мсб. XIII, 153 сл. Сжщя, Заселенето на католишкитѣ българи въ Седмиградско и Банатъ. Мсб. XIV, 284 сл.

²⁾ Срв. Ст. Романски, Народописна карта на нова ромънска Добруджа. Спис. на Бълг. академия XI, 38—39.

³⁾ Полное собраніе русскихъ лѣтописей. Сиб. 1856, т. VII, 240.

ската византийска епоха, прѣвъ XI—XII в. Поменатитѣ известия наричатъ тия земи български¹⁾. Пѣщо повече. Въ 1067 г. тамгашнитѣ славѣне дигатъ възстание противъ гърцитѣ като българе²⁾. Българското си национално съзнание тѣ опрѣснили въ XIII в., когато пакъ се видѣли въ своя държава при Асѣния II, за да дочакаатъ като българе падането на балканскитѣ земи подъ Турция. Прѣвъ XIV в., когато тия крайща попаднали едно по друго подъ гърцка и сръбска власть, българетѣ държали езика и националното си съзнание. Въ 1336 г. византийскитѣ императоръ Андроникъ III говори въ една своя грамота за българетѣ въ Тесалия³⁾, а прѣвъ 1379 г. българе, албанци и власи дигатъ възстание противъ сръбския управникъ въ Епиръ Тома Прѣлюбовичъ⁴⁾. Прѣвъ 1423 г. българетѣ около Лариса се биятъ срѣщу турцитѣ⁵⁾. Кога обаче тамошнитѣ българе слѣдъ това се прѣтопили въ гърци, власи и албанци, сега нѣмаме известни данни. Сега само множеството мѣстни български имена и български думи въ албанския, новогръцкия и цинцарски езикъ свидѣтелствуватъ за нѣкогашно гъсто българско население. За по-въсни селища напр. въ Янинско, срв. документитѣ, № 195, 199.

Нѣма да се спираме на етнографскитѣ промѣни, настанили въ западната, Моравска България, Дели-орманъ и Добруджа, както и въ Тракия, а ще се спремъ на движението на народитѣ въ и около Македония, което е и главна цѣль на тая глава.

Четири сж главнитѣ етнически елемента, които сж били въ борба си българското ядро въ Македония прѣвъ течение на вѣковетѣ: гърцкиятъ, сръбскиятъ, турскиятъ и албанскиятъ.

Гръцко влияние. — Гръцко-българската етническа борба въ Македония е била многовѣковна и силна; тя не е завършена и въ наши дни. Успѣхитѣ на погърчването въ Пелопонесъ, Тесалия и Епиръ продължаватъ и къмъ сѣверъ въ Македония, дѣто българскиятъ елементъ се намира въ положение на атакуванъ. Тая теза е била винаги малко извѣртвана въ гърцкитѣ етнографски разправи. Споредъ новитѣ гърци маке-

¹⁾ Срв. документитѣ, № № 4, 7, 12, 15, 20, 23.

²⁾ Докум., № 12.

³⁾ Докум., № 33.

⁴⁾ Докум., № 38.

⁵⁾ Докум., № 200.

донското население отъ край врѣме и досега е принадлежало на елинската раса, само че, подъ влиянието на нѣвогашната българска държава, македонцитѣ били научили да говорятъ развалено български, та станали българогласни елини (Βουλγαρόφωνοι Ἑλληνες). Затова и грѣцкиятъ напоръ за възврѣщането на тия българогласни къмъ елинството се смѣта за свещено право, а българското отстояване е насилие. Така не-сериозно и наивно е и подобното срѣдневѣковно грѣцко гледище, изявено отъ византийския историкъ прѣвъ XIV в. Никифоръ Григора. Той мислилъ, че Васили Българоубиецъ прѣселилъ всички македонски българи въ сѣверна България, а въ Македония останало само името имъ, свързано съ названието на Охридската архиепископия, наричана „Българска“¹⁾. Никифоръ Григора самъ си противорѣчи, защото въ сжщото си съчинение по-долу говори за българи въ Струмишко и Петричко прѣвъ негово врѣме²⁾. И въпрѣки стотицитѣ други изрични исторически свидѣтелства за българетѣ въ Македония, мнозина заинтересувани сж си служили съ речената бѣлѣжка на византийския писателъ. Съ него си служеше прѣди петдесетъ години Цариградската грѣцка патриаршия, за да доказва, че ония, които говорятъ български въ Македония, били отъ грѣцки произходъ³⁾; до него прибѣгва въ наши дни и хартофилакстъ на сжщата патриаршия Мануилъ Гедеонъ въ книгата си по Българския църковенъ въпросъ⁴⁾. Особено печално го използва сръбскиятъ професоръ Вас. Ђерић въ книгата си О сръбскомъ имену у Старој Србији и у Македонији, Београд 1904, стр. 44—45⁵⁾.

¹⁾ Χρόναις μέντοι ὕστερον ὁ βασιλεὺς Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος μετὰ πολλὰς τὰς μάχας τέλος ἀέστραψε καὶ ἐδουλώσατο τοὺτους (τοὺς Βουλγάρους) καὶ τῆς μὲν χώρας τοὺς ἀναπολιεφθίντας ἐξορίστους παποίησεν ἐν τῇ παρὰ τὸν Ἰστρον Κάτω Μυσίᾳ. τὸ δὲ ὄνομα, καθάπερ ἄλλο τι μνημάτων (τῶν Βουλγάρων), ἀναπολέσεται τῇ ἀρχιεπισκοπῇ. — Nic. Gregoræ Historiæ. Ed. Bonnæ I, 26—27.

²⁾ Idem, ibidem, I, 378, 379. Срв. док. № 31.

³⁾ . . . οἱ δὲ τῶν ἐν αὐταῖς οἰκούντων ἐμλοβοῦσι βουλγαριστί, οἱσὶ καταγογγῆς Γραικικῆς. — Сравни грѣцкия отговоръ на българския „Отвѣтъ на патриарше-ско-то окружно писмо“ отъ 1861 г., стр. 12.

⁴⁾ Μ. Γεδεών, Ἐγγράφα πρὸς τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, 1908, 58' — 59'.

⁵⁾ Той прибѣгва до свидѣтелството на Н. Григора, за да докаже, че сега нѣма българи въ Македония, понеже въ началото на XI в. Васили Българоубиецъ ги изгнанилъ отъ Македония. Но щомъ приема едната половина на свидѣтелството, защо не приема и другата, т. е. че В. Българоубиецъ намѣрилъ въ Македония българи, за да има да ги гнади. Той прави и втора грѣшка, която противорѣчи на тезата му, че славянското население въ Македония било сръбско. Вас. Българоубиецъ щомъ изгнанилъ тогавашнитѣ славѣне, наричани българи, тогава отдѣ сж се зели сегашнитѣ славѣне въ Македония, които проф. Ђерић зове сърби?

Погърчването на българщината въ Македония е имало поддръпка въ много условия. На първо мѣсто стои гръцкото политическо владѣние надъ Македония, което прѣзъ XI—XII в. е било непрѣкъсвано, а въ XIII и XIV в. само прѣзъ известни десетилѣтия. Имало пъкъ крайбрѣжия, като напр. гр. Солунъ, които, съ изключение на въси моменти, сж оставали сѣ въ византийски рѣцѣ дори до идването на турцитѣ. Прѣзъ врѣме на византийското владѣние въ градоветѣ и особено въ крѣпоститѣ сж били настанявани гарнизони, военни колонии¹⁾ и прѣселенци главно гърци, които заедно съ византийското чиновничество сж носѣли и гръцка култура. Въ южна Македония е имало отъ край врѣме гръцки елементъ, живущъ постоянно въ нѣкои градове и нѣколко селски групи. Оволо тия стари колонии, при добри условия, гърцизмътъ се е ширилъ било съ нови прѣселенци отъ Гърция, било съ прѣтопяване на българе, както това личи отъ мѣстната славѣнска топонимия и българизмитѣ въ езика на колониститѣ.

Другитѣ условия, които сж крѣпили и ширили гърцизма въ Македония сж били: Цариградската гръцка патриаршия, подъ чието вѣдомство се намираше частъ отъ Македонското население цѣли вѣкове; гръцкиятъ езикъ на църквата и училището; развитата гръцка търговия; гръцката книжнина; гръцкото развито гражданство; възкрѣсването на гръцка свободна държава. Охридската архиепископия, прѣзъ врѣмето на нейнитѣ гръцки архиепископи и епископи, е помогнала за гърцизма сжщо така. Най-сетнѣ и елинската древня култура и история е прѣдлагала винаги своя примамливъ образъ прѣдъ македонското българско гражданство, което най-напрѣдъ се е подавало на елинизация.

Солунъ е билъ винаги най-видната крѣпость на гърцизма въ Македония. Солунъ, ако и обиколень непосредно прѣзъ срѣднитѣ и нови вѣкове съ българско население, винаги е служилъ за огнище на елинизацията въ близки или далечни македонски крайща. Заедно съ това и славѣнскиятъ отпоръ въ и около него е билъ, ако и пасивенъ, сѣ постояненъ. Нека тукъ дадемъ кратъкъ прѣгледъ на гръцко-българската етнична борба въ и около Солунъ, защото тя ще

¹⁾ Сръ. по-горѣ, стр. XXXIV.

ни уясни може би сщия исторически процесъ и въ другитѣ крайща, подложени на гръцко влияние. Солунъ дойде въ стѣлновение съ славѣнетѣ още прѣвъ VI и особено VII в. Редицата тогавашни нападения на славѣнскитѣ племена противъ бранения отъ св. Димитрия градъ хвърлиха сѣмето на племенната гръцко-българска вражда, която трае ето вече близо 1000 години. Крѣпкитѣ кули на Солунъ принудиха нападателитѣ (друговити, сагудати, ржхини) да се поселятъ въ солунската равнина и близкитѣ околности. Отъ тамъ тѣ ту се борѣха срѣщу града, както напр. ржхинскитѣ князь Прѣбждѣ въ VII в., ту се помиряваха или ставаха поддани на крѣпостта. На коравостта на гръцката крѣпостъ отговаряше живавостта на славѣнетѣ, които задържаха до наши дни своитѣ позиции прѣдъ Солунъ. Всѣкидневнитѣ търговски връзки на града съ околното население направиха българския езигъ езигъ на солунския пазаръ, както това бѣ дори до прѣди Балканската война 1913 г. Пъкъ и самиятъ градъ не се е лишавалъ никога отъ български махали. Ето защо, прѣвъ 862 г., когато византийскитѣ императоръ Михаилъ пращаше като мисионери солунскитѣ братя Константина-Кирила и Методия за славѣнска Моравия, каза имъ: „Вие сте солунци, а солунци всички говорятъ чисто по славѣнски . . .“ както четемъ въ животописа на Методия. Въ така наречената Солунска легенда се говори за славѣнския просвѣтителъ Константина-Кирила, какъ, като излѣзълъ на солунския пазаръ, чулъ влѣгаръ гвораци. Малко слѣдъ това, прѣвъ 904 г. българскитѣ царъ Симеонъ включи подъ своята власть повечето отъ присолунскитѣ славѣне, като заби граничитѣ каменни волони току надъ самия градъ¹⁾. Борбата около тоя градъ не утихна дори и когато Византия подвласти цѣла България слѣдъ царъ Самуила. Въ 1040 г. цѣла Македония дигна голѣмо българско възстание съ Петра Деляна. Византийскитѣ императоръ Михаилъ IV се скри въ Солунъ, подъ стѣнитѣ на който се бѣха събрали 40,000 български възстаници. Когато по-късно възеръсна второто българско царство, воинствениятъ царъ Калоянъ въ 1207 г. обгради Солунъ и тамъ загина, прѣдателски убитъ. Солунчане приписаха освобождението си на своя патронъ св. Димитрия, и веднага гръцката църковна живопись прибави

¹⁾ Йор. Ивановъ, Български старини, 7—9.

новъ мотивъ въ чудесата на светеца: възседналиятъ на конь св. Димитъръ пробажда съ копие падналия на земята Калояна. Прѣдъ тая икона и нейнитѣ нови шампи трѣбваше по-късно българското паство на Цариградския патриархъ да се покланя и да цѣлува убиеца на своя царь Калояна... Слѣдъ не много врѣме обаче, въ 1240 г. Асѣнь II, внукътъ на Калояна, стана суверенъ на Солунъ и тамъ остави за управителъ своя тѣсть, Теодора, плѣнникъ при Клокотница. Съ това българщината въ града получи извѣстно врѣме по-голтѣмъ достѣпъ, а дубровничане позволение отъ Асѣня II свободно да търгуватъ въ Солунъ¹⁾.

За значението на българския елементъ въ и около Солунъ прѣзъ слѣдния XIV в. узнаваме отчасти отъ вѣститѣ за социално-религиознитѣ смутове на зилотитѣ и клането на висшата класа въ Солунъ. Видно мѣсто въ сиромашката партия на зилотитѣ въ Солунъ държели българетѣ, мѣстни занаятчи и прѣселенци отъ околнитѣ български села. Самъ Акидинъ, единъ отъ най-виднитѣ полемисти по онова врѣме въ Византия и извѣстно врѣме водитель на зилотитѣ въ Солунъ, билъ българинъ отъ Прилѣпъ, получилъ образованието си въ Солунъ²⁾.

Прѣзъ дългото турско робство (Солунъ бѣ прѣвзетъ отъ турцитѣ прѣзъ 1430 г. по издайство на грѣцки калугери) грѣцката община запази своята мощъ благодарение на множеството паметници въ града отъ грѣцкото минало, множеството църкви, манастири, благодарение най-сетнѣ на грѣцката търговия. Току-речи всичко българско, което попадаше отъ околноститѣ въ Солунъ, биваше погрѣчвано слѣдъ едно-двѣ поколѣния, и българското население никога не е могло да наддѣлѣе числено и културно на грѣцкото. Грѣцката колония

¹⁾ Асѣнь II дава грамота на дубровнишкитѣ търговци, които ман е Солунъ нажда въ всѣхъ да си кѣшваж и прѣдаважта (Г. А. Ильинскій, Грамоты Болгарскихъ царей, 13). Патриархъ Евтимий Търновски изречно поменана земитѣ, които завладѣлъ Асѣнь II: Цѣлю българскѣмъ 'Иудѣинъ 'Исѣнью... въси Македонскѣмъ бѣлѣмшъ бѣрѣжани . и сѣри же и Сѣра, тако и съ вѣсиа 'Иудинскѣмъ вѣчи же истинитѣ рѣри Сѣбѣмъ гирѣж . къ сѣмъ же и сѣлѣнымъ Сѣвѣмъ съ вѣсиа Сѣттаанѣж... (Игор. Ивановъ, Български старини, 195). Асѣневото суверенство надъ Солунъ при деспотъ Теодора (слѣдъ 1240 г.) е сигурно. Баласчевъ мисли, че то ще да датува още отъ 1231 г. и че и деспотъ Михаилъ е владѣлъ Солунъ съ съзвонението на Асѣня (сп. Минало, кн. VII—VIII, 259—272). Тафрали приема това само за деспотъ Теодора, тѣсть Асѣновъ (O. Tafrali Theasalonique au XIV-e siècle, p. 11—12).

²⁾ O. Tafrali, ibidem, 191, 193, 225 сл., 258, 269.

въ Солунъ се е подържала съ българска кръвъ, тъй както това е ставало до скоро време и въ другитѣ крайморски гръцки колонии, въ Сопополъ, Анхиало, Месемврия, Варна и пр.

При все това, централното и търговско положение на Солунъ можа да бѣде използвано отъ българщината въ Македония за свои търговски и културни цѣли, когато прѣзъ XIX в. захвана изобщо възраждането на българския народъ. Първи бѣха българскитѣ еснафи въ Солунъ, които още околото 1830 год. се загрижиха за българско келийно училище. Въ Солунъ се отвори първа българска печатница въ 1838 г. и въ нея се напечата покрай друго първата практическа книга разговорникъ, която да улеснява по-събуденитѣ българе търговци при общението имъ съ гърци и турци. И слѣдъ като въ 1852 г. бѣ отворена друга печатница въ Солунъ, отъ българина Кириякъ Държиловичъ отъ Воденско, за печатане български книги съ гръцки букви, въ 1865 г. се отвори и дѣвическо българско училище, сетнѣ мжжко, отвори се най-сетнѣ българска църква. А когато прѣзъ пролѣтъта 1876 г. сѣвернитѣ българе дигнаха сръднегорското възстание, въ Солунъ сщевреѣменно се замисли и приготви първото новомакедонско българско възстание — Разловското; въ Солунъ бѣ съшито знамето на възстаницитѣ, тамъ бѣ съставена отъ дѣвойката Станислава и пѣсенъта, въ която чрѣзъ устата на войводата, се викаше населението:

И собирайте се дружина
Да вървимъ противъ турчина!...¹⁾

Солунъ отъ 40 г. насамъ броеше 10,000 българско население, съ нѣколко свои основни училища, гимназия мжжва и дѣвическа, аптеки, лѣкаре, печатници, книжарници, вѣстници, литературни списания, които услугаха на македонскитѣ българе. Българщината въ Солунъ се бѣше особено замогнала въ търговско отношение. Връзкитѣ между вжтрѣшността на Македония и голѣмитѣ търговски еврейски къщи въ Солунъ бѣха въ ржцѣтѣ на български търговци. Нѣколко голѣми самостоятелни български къщи работѣха успѣшно съ Лондонъ, Марсилия, Мадагаскаръ, Индия и др. Гръцкото население, което въ 1912 г. броеше 22,000, при 64,000 еврейско и 25,000 турско, бѣ засиромашело и въ всѣко отношение удраше назадъ. При пословичното трудолюбие и честность на българ-

¹⁾ Сръ. документитѣ, № 191а.

скитѣ търговци и при голѣмата ловкостъ на еврейското мнозинство, гърцизмътъ видимо отстъпваше и губѣше почва. Ако това положение продължеше още нѣколко десетилѣтня, гърцизмътъ тамъ щѣше да загине. Обаче междусъюзнишката война прѣзъ 1913 г. изворени жестоко българетѣ въ града. Солунъ, който дотогава приличаше повече на мъртъвъ гръцки музей, сега гръцката държава се мъчи да го направи най-прѣвъ градъ на Елада, въпрѣви новитѣ политически граници, които го душатъ.

Солунъ се споява съ гръцко население само отъ юго-изтокъ. Сѣверно и западно той е заобиколенъ съ български села, които при Галиеъ слизатъ като чифлици на морския брѣгъ. Въ тоя български обрѣчъ гръцката култура и близостта на града сж съумѣли да посадятъ здраво гърцизма само въ петъ села. Първото е Колакя; то е дори сѣдалище на гръцки епископъ. То е единственото гръцко село между Солунъ и Вардара. Въ него още има нѣколко къщи, които сж двуезични, защото говорятъ гръцки и български. Въ 1863 г. тамъ е писано евангелие на български езикъ съ гръцки букви.¹⁾ Село Лагиново (Лайна) при Лжгадинското езеро е ново селище отъ „сарѣвачане“, за които едни мислятъ, че сж отъ влашки произходъ, а други отъ гръцки. Сѣвернитѣ села Балджа, Дремглава, Гвоздево (Гювезна) сж отъ българско потекло. Тѣхното погръчване е станало прѣди двѣ поколѣнния. Старцитѣ отъ тия села още знаятъ български. Прѣди 30—40 г. на сватбитѣ тамъ още се пѣвели български обредни пѣсни. Една махала въ градеца Лжгадина сжщо привазва гръцки, макаръ дѣцата да сж двуезични. На юго-изтокъ отъ Солунъ е Халкидическия полуостровъ, който, освѣнъ отъ нѣволното турски конярски групи, е населенъ съ гърци. Тамъ гръцкиятъ елементъ не е прѣставалъ никога; тамъ сж древнитѣ елински колонии Олинтъ, Потидея, Авантъ и др. Въ срѣднитѣ вѣкове главно източната частъ на полуострова била заселена съ славѣне, но тѣ се погръчили постепенно, подъ влиянието на гръцкия елементъ и съсѣдството на Света-гора.²⁾ Прѣзъ XVI в. българетѣ още живѣли тамъ въ сѣверо-източния дѣлъ на полуострова, около рудницитѣ на Сидерокапса.³⁾ Прѣди стотина

¹⁾ Документи, № 156.

²⁾ Документи, № 6, 13.

³⁾ Документи, № 42.

години сѣвернитѣ села на полуострова, до Бешивъ-гьолъ били български.¹⁾ За българскитѣ мѣстни имена въ Халкидива срв. документитѣ, № 6. Между Солунъ и сѣщинска Халкидива се намира градецътъ Пайзаново или Ново-село, наричанъ отъ турцитѣ Киречъ-кьой, отъ гърцитѣ Асвесто-хорионъ или Неохори. Неговото погръчване е на привръшване. Наистина, населението е още двуезично, но, поради гръцката пропаганда, у него е посадена по-силна ненависть къмъ българщината, отколовото тя ще се срѣщне у чистогръцкитѣ села на Халкидива. За българското потекло на жителитѣ му срв. документитѣ, № 91 (стр. 86), 122 (стр. 122).²⁾ Светогорскитѣ полуостровъ е населенъ съ разнородно само мъжко население, монаси и работници, едната третина отъ които сѣ гърци. Цѣлото светогорско население прѣзъ 1912 г. броеше 10,200 души.³⁾

Въ източна бѣломорска Македония гърцитѣ държатъ два голѣми градски центра, въ Сѣрѣ и Кавала, и групи села между тѣхъ и морето. Отъ вжтрѣшнитѣ южномакедонски градове Сѣрѣ е ималъ винаги гръцка колония, която се е поддържала и уголѣмявала съ прѣтапянето на приходешитѣ българе селяне. Гърцизмътъ тамъ особено взелъ връхъ къмъ срѣдата на XIX в., когато въ града се образувала гръцка етерия и се отворили по-уредени училища. За значително обаче старо българско население въ града говорятъ старитѣ мѣстни названия. Двата потока, които прорѣзватъ града, носятъ български имена: Кловотица и Сѣровица. Три отъ сѣрскитѣ махали, дѣто и до наши дни населението е българско, се наричатъ Горня и Долня Каменица, Арабаджийска махала. За

¹⁾ Документи, № 99, 95.

²⁾ Вѣдѣжки за Пайзаново и за езика на населението му даде Д. Матовъ въ солунското списание Книжници за прочитъ, год. I, кн. II, 36—48. — М. Vukčević, Jezik u Kirеѣskom, въ Rad 145. За пайзановскитѣ нови „гърци“ срв. A. Struck, Makedonische Fahrten. I. Chalkidike. Wien und Leipzig 1907, p. 81.

³⁾ Прѣзъ тая година монашеската република броеше:

3,615 руси монаси
3,207 гърци „
340 българе „
288 власи „
18 сърби „
52 грузинци „
180 послушници разни народности
2,500 работници българе и гърци

Всичко 10,200 души.

Часть отъ „гръцкитѣ“ монаси (3,207) сѣ българе по родъ, но, служейки въ гръцки манастири и скитове, се издаватъ за гърци.

сърскитѣ градски и селски българе прѣвъ XVIII в. поменава сръбскиятъ патриархъ В. Бъркичъ въ рапорта си до руския адмиралъ Орловъ.¹⁾ Въ началото на XIX в. българетѣ живѣли въ старинската махала, въ вароша, както за това свидѣтельствува Кузинери, френски консулъ въ Солунъ.²⁾ Къмъ 1845 г., когато прѣвъ Съръ миналъ рускиятъ ученъ В. Григоровичъ, българетѣ по брой отстѣпвали на гърцитѣ и власитѣ въ града.³⁾ Съръ сега е заобиколенъ като съ подвова отъ български села; само източно отъ града се намира една малка купчина гръцки села, така нареченитѣ „дарнаци“, за които казватъ, че били прѣселенци отъ Тива.⁴⁾

Другиятъ гръцки центъръ е Кавала на морето. Съ изключение на работницитѣ българе въ тютюневитѣ фабрики, друго българско население въ града току-речи нѣма. Въ цѣлата обаче Кавалска околия нѣма ни едно гръцко село; тя е населена съ турци и нѣколко български помашки села. Това посочва, че въ срѣднитѣ вѣкове мѣстното население е било главно българско, което при турското завоевание е било принудено да приеме мохамеданство. До тогава и самиятъ градъ е билъ заселенъ съ българско мнозинство и е носѣлъ българско име *Мороуница*. Гръцката търговска колония тамъ е била съвсѣмъ малобройна дори прѣди сто години. Френскиятъ солунски консулъ Божуръ, който често е посѣщавалъ града, казва, че въ Кавала, както и въ близкото градче Правища, току-речи цѣлото население било турско и не е надминавало 3,000 души.⁵⁾ Селскитѣ гръцки купчини въ източна Македония сж разположени, едната на югъ отъ езерото Тахино, другата на изтокъ отъ нея, по скловетѣ на Кушница-планина (нѣкога Пангей). Пангейската група е старинсва. Гръцки колонисти отдавна сж били прѣселени тамъ да обработватъ златнитѣ и др. рудници. Едни отъ тѣхъ, напр. около Шемолтосъ, носятъ името гаргуни; за тѣхъ казватъ, че били прѣселени отъ Тесалия, отъ при Воло, а споредъ други, тѣ били

¹⁾ Документи, № 77.

²⁾ Документи, № 91.

³⁾ Документи, № 122 (стр. 123).

⁴⁾ Гърцитѣ въ Мелникъ не сж староседѣлци. Въ XI в. населението на града е било българско. По-късно тамъ били заселени гърци отъ Пловдивъ. Прѣвъ 1246 г. тѣ се издавали за гърци (*ἡμεῖς δὲ πάντες ἐκ Φιλιπποπόλεως ἐριβόρδα, κἀπαροὶ τοῦ γένους Ῥωμαίου*. G. Acropol. Ed. Bonnæ, 82).

⁵⁾ F. de Beaujour, Voyage militaire dans l'empire othoman. Paris 1829, p. 230.

погърчени власи. Тахинската група, съ сѣдалище въ Нигрита, има по-малка гръцка ядка; тя се състои главно отъ погърчени българи. Въ срѣднитѣ вѣкове цѣлиятъ тоя край отъ Съръ до Кавала и морето е билъ силно заселенъ отъ българи, които сж оставили слѣди въ топонимията, пѣкъ и въ живитѣ още български села, които се борятъ съ гръцкитѣ. Много отъ сегашнитѣ мѣстни български имена сж споменати въ срѣдновековни гръцки и български документи: Ежово, Крушово, Здравикъ, Нѣгославъ, Берово, Чирпища, Рахово, Вълчища, Правища, Чиста, Самоковъ, Подгора, Витачища, Кормища, Радоливо, Луковица и др.

Докато отъ Солунъ до Кавала гръцкото население е откъснато и има всичкитѣ особености на другитѣ гръцки колонии по Черно-море, на юго-западъ отъ Солунъ гръцкиятъ елементъ напрѣдва бавно масово на сѣверъ, като има задъ гърба си пакъ гръцко население. Въ XIV—XV в. българскиятъ елементъ въ Епиръ и Тесалия още се е държалъ. Гръцкото културно завоевание, като прѣгазило Тесалия, прѣзъ турското робство успѣло да покрие и долината на Бистрица. За тоя успѣхъ сж помагали и старинскитѣ гръцки ядки, останали въ градоветѣ Беръ, Костуръ, а сжщо и малката селска група гърци около Гида и Клади при долна Бистрица. Извѣстенъ ударъ получи гърцизмътъ въ 1821 г., по врѣме на Завѣрата, когато особено пострада погърчения вече гр. Нѣгушъ, между Воденъ и Беръ. Тогава пострадаха много гърцитѣ и въ Халкидива. Друга прѣчва за гръцката струя къмъ сѣверъ е била голѣмата турска група, Саржболската, която държи отъ Островското езеро та до срѣдна Бистрица на югъ. Голѣма съпротива на гръцкия напрѣдъкъ отъ Беръ на сѣверъ правѣха българскитѣ села-чифлици, чиято земя принадлежеше на турски бейове. Последнитѣ закрияха селянетѣ отъ гръцката пропаганда. Особено жилавъ е билъ на западъ чистобългарскиятъ край Костурско и Леринско. Въпрѣви дългото влияние на гръцкитѣ училища и духовенство, матерниятъ езикъ на населението се е запазилъ. Тамъ се говори едно отъ най-старинскитѣ български нарѣчия, съ много останки отъ носовъ изговоръ.

Като изключимъ Халкидива и казитѣ по горня Бистрица, дѣто гръцкиятъ елементъ държи числено надмощие, всѣждѣ другадѣ въ южна Македония, въ навечерието на Балканската война прѣзъ 1912 г., гърцитѣ съставяха малцинство на на-

селението; тѣ идатъ слѣдъ българетѣ и турцитѣ. Така, въ казитѣ, дѣто има гърци, въ Солунската напр. гърцитѣ бѣха едва $\frac{1}{5}$ отъ цѣлото население (което е главно еврейско), въ Берската $\frac{1}{8}$, въ Мелнишката $\frac{1}{12}$, въ Сѣрската $\frac{1}{8}$, въ Драмската $\frac{1}{10}$, въ Кавалската $\frac{1}{8}$, въ Зѣхненската $\frac{1}{8}$, въ Правиншката по-малко отъ $\frac{1}{2}$, въ Костурската $\frac{1}{6}$.

Сръбско влияние. За сръбско племенно влияние въ Македония може да се говори само за къмъ края на XIII в., когато първи пътъ сърбитѣ завладѣха нѣкои крайща въ сѣверна Македония. Ще рече цѣли вѣкове — прѣзъ врѣме на разцвѣта и падането на българското първо царство и прѣзъ по-голѣмата частъ отъ XIII в., при второто българско царство, населението въ тая земя е живѣло и се е крѣпило въ българско национално съзнание, незасегнато отъ никакво сръбско влияние.

Къмъ края на XII в., когато Неманя сполучи да обедини юго-източнитѣ сръбски племена въ една държава, българскиятъ елементъ минаваше на сѣверъ отъ Шаръ-планина; Призрѣнъ оставаше още въ българската етнична областъ, бѣ населенъ съ българи. Тамъ въ XI в. се събраха българскитѣ възстаници, тамъ дигнаха българското македонско възстание и си избраха за царъ Константина Бодина.¹⁾ Призрѣнъ подпадна подъ сърбитѣ едва при Уроша I (1243—1276 г.). Сѣверна Македония съ Скопье, Тетово, Дебъръ станаха сръбски при Милутина (1282—1321 г.). Неговиятъ наследникъ Стефанъ Дечански (1321—1331 г.) прѣвзе Велесъ и Щипъ. Синъ му Стефанъ Душанъ (1331—1355 г.) направи послѣднитѣ сръбски успѣхи на юго-изтокъ и завзе цѣла Македония, но не изведнажъ, а постепенно. Така, въ 1334 г. той присъедини къмъ държавата си Прилѣпъ, въ 1342 г. Воденъ, Струмица и Мелниъ, а въ 1345 г. и Сѣръ.

Веднага слѣдъ смъртта на Душана, 1355 г., въ сръбската държава, която въ кжсо врѣме бѣ обзела цѣлия тову-речи западенъ дѣлъ на полуострова, безъ Босна и Морея, настъпи пълна анархия. Проф. Станоевичъ така на кжсо очертава настаналото положение въ тогавашна Сърбия: „При живѣ на Душана централната власть и владѣтелскиятъ авторитетъ сж

¹⁾ Документи, № 14.

били яки, та е било възможно да се запази редъ и да се накаратъ отдѣлнитѣ центробѣжни части и сепаратични елементи да присъединятъ своитѣ интереси и стремежи къмъ държавнитѣ. Такива сепаратични интереси и стремежи е имало доста, защото Душановото царство е било съставено изъ много разнородни елементи по народностъ, по вѣра, по традиции, култура и политически стремежи. А царь Душанъ не е ималъ нито врѣме, нито сила и талантъ, да изеднакви разнороднитѣ части. Когато умрѣлъ царь Душанъ, който съ своята личностъ е отбивалъ всичкитѣ тия разнородни тежнениа и е прѣчилъ на разпадането, и когато на прѣстола дошълъ царь Урошъ (1355—1371 г.), човѣкъ слабъ, безъ воля и безъ енергия, безъ дарби и авторитетъ, разстройството и разваляването почнали да взематъ връхъ . . . Извѣстни крайща още не били яко привързани за центра, който създаде Душановото царство; отдѣлнитѣ области въ тая голѣма държава не сж могли за тѣй късо врѣме да се стопятъ въ една цѣлина съ еднакви интереси, стремежи и идеали. Въ нѣкои отъ областитѣ не сж могли да се изтриятъ за късо врѣме слѣдитѣ, останали въ тѣхъ отъ други политически общества, отъ други сфери, други културни, политически и вѣрски влияния, а често пъти и отъ други национални основи. Затова и нѣкои области, дори сами, независимо отъ своитѣ господаре, сж желали да постигнатъ онова, за което сж радѣли тѣхнитѣ амбициозни феодални владѣтели, които винаги сж били готови да ослабятъ царската властъ и да заягчатъ своето влияние¹⁾ Знае се, какво стана съ тая държава: развѣса се на дѣлове съ независими господаре, като се отдѣли дори и майката на слабия царь съ своя земя. Въ десетъ години рухнало всичко, що бѣ съградилъ Душанъ. Западна Македония била грабната отъ Вълвашина, който се отметналъ отъ Уроша и въ 1366 г. въ Прилѣпъ се прогласилъ кралъ; източна Македония си запазилъ братъ му Углешъ, а сѣверна Македония съ Кюстендилъ си задържали Дѣяновци. Турцитѣ слѣдъ 1371 г. едно по друго турнаха рѣка на областитѣ на тая Македония и я държаха до 1912 г.

Изъ изложеното се вижда, че Македония е могла да се поддаде на сръбско влияние главно докато тя е била здраво

¹⁾ Историја српскога народа. 2-о издање. Београд 1910, стр. 142—143.

подъ централната сръбска държава, богато македонскитѣ крѣпости, градове и села сж могли да се засилятъ съ сръбски гарнизони и прѣселенци, монастиритѣ да се умножатъ съ сръбско монашество. А това врѣме е било тврждѣ кѣсо за повечето крайща, а слѣдъ Душана († 1355) вече не сж ставали никакви прѣселения отъ коренна Сърбия въ Македония, защото двѣтѣ области били не само въ рѣцѣтѣ на отдѣлни владѣтели, но дори македонскитѣ князе били вражески на-строени срѣщу коренно сръбскитѣ земи.¹⁾ Сръбскитѣ колонии, каквито имало вѣроятно въ Скопье, който билъ и прѣстоленъ градъ, въ Беръ,²⁾ Кратово³⁾ и др., били прѣтопени въ мнозинството на мѣстното българско население, което пѣкъ усвоило въ езика си сръбски елементи. Споредъ горнѣто, юго-източна Македония, Съръ и околността му сж билъ подъ сръбската държава само 10 години (1345—1355 г.); Воденъ, Струмица и Мелниѣ съ околнитѣ земи само 13 год. (1342—1355 г.); Прилѣпско само 21 год. (1334—1355 г.); Велешко и Щипско само 25 год. (1330—1355 г.); Скопье, Дебъръ, Тетово 73 год. (1282, 1283—1355 г.). Нийдѣ въ Македония не знаемъ да е имало масови областни сръбски колонии. Сръбскитѣ прѣселенци сж идвали съ сръбската власть главно въ градоветѣ и крѣпоститѣ. Тѣхното влияние обаче слѣдъ идването на турцитѣ е съвсѣмъ намалѣло. Градоветѣ били заселени съ турско население, и по-голѣмата частъ отъ старото християнско население било изтурчено или принудено да се прѣсне по околнитѣ села или своитѣ чифлици; тамъ се е разсѣялъ и останалиятъ сръбски елементъ. Сегашното българско население въ повечето македонски градове е ново, придобило отъ околнитѣ села прѣвъ XVIII и XIX в. Знае се, че въ градове, като Скопье, Прилѣпъ, Кюстендилъ, Щипъ, християн-

¹⁾ Документи, № 35, 36.

²⁾ Въ градоветѣ на Македония сръбитѣ пращали не само гарнизони, но и сръбски прѣселенци. Така, за Беръ се знае, че Душанъ, като го прѣвзелъ, прѣселилъ въ него не много сърби (*одъ ѡлѣгоу Трибалѡв*), между които имало, както казва Кантакузинъ (*Historia. Ed. Bonnæ, III, p. 120*), не само войници, но и велможи (*одъ страѣбѣтаи мѡнов, ѡллѡ каи тѡв ѡвѡстѡв*). Когато въ 1350 г. градътъ билъ прѣзетъ отъ гърцитѣ, прѣдалъ се цѣлиятъ сръбски гарнизонъ, 1500 конника и една малка частъ вѣмски наемници. Сръбската колония и особено велможитѣ останали изпърво подъ грѣцка власть, но по-сетнѣ избѣгали въ Сърбия. Когато скоро слѣдъ Беръ билъ падналъ и Воденъ въ рѣцѣтѣ на гърцитѣ, сръбската колония била изпадена отъ града (*Санта си з.*, *ibid.*, III, 129).

³⁾ Въ Кратово имало сръбска колония, главно чиновичество, около сребърнитѣ и оловни рудници. По-късно тамъ имало и малка дубровнишка турска колонийка.

ското население било намалѣло съвсѣмъ и се крѣпѣло само въ нѣкои крайни махали, както напр. въ Ново-село при Щипъ, въ Вароша при Прилѣпъ, въ с. Колуша при Кюстендилъ и др.

За сръбското влияние въ сѣверна Македония е помогнала отчасти сръбската Печска патриаршия, подъ чието вѣдомство били поставени прѣвъ течение на двѣ столѣтия сѣверномакедонскитѣ епархии, именно отъ 1557 до 1766 г. Градоветѣ Скопье, Куманово, Тетово, Кюстендилъ, Дупница, Кратово, Щипъ и Самоковъ съ тѣхнитѣ области бѣха управяни духовно отъ сърбитѣ, които ширѣха тамъ и сръбската така наречена редакция на църковнитѣ книги. Келийнитѣ и монастирски училища разпространяваха сръбската книжнина и навици. На помощ на това идѣха и сръбскитѣ старопечатни книги, които излизаха въ Венеция, Грачаница, Милешево и др. Самата сръбска духовна властъ обаче е признавала, че нейното паство въ сѣверна Македония е било българско, както това знаемъ отъ редъ запазени паметници.¹⁾ Въ 1766 г. сѣверна Македония мина подъ вѣдомството на гръцката Цариградска патриаршия.

Голѣмъ ударъ получи сръбството въ Рашка и българщината въ сѣверна Македония прѣвъ врѣме на турско-австрийскитѣ войни. Въ 1689—90 г. австрийцитѣ проникнаха до Велесъ, Щипъ, Кюстендилъ, запалиха Скопье, Велесъ и др. градове. Християнското население взе оржиие и се присъедини къмъ освободителитѣ. Но, когато турцитѣ се повърнаха и разбиха австрийцитѣ, изплашеното християнско население побѣгна масово заедно съ австрийцитѣ на сѣверъ. Това бѣгство подпомагаше и самъ сръбскиятъ патриархъ Арсени III, който билъ въ прѣговори съ Австрия за прѣселението на неговото паство въ дунавската монархия, която имала нужда отъ население за граничаре. Арсени съ духовенство, калугери, всичко по-будно отъ народа отъ Стара-Сърбия и сѣверна Македония, се прѣсели въ южна Австрия. За християнетѣ, останали въ изселенитѣ мѣста, настанали лоши дни. Албанцитѣ мохамедане тогава сгѣзли отъ високитѣ си планински крайща и нахлули въ Стара-Сърбия и въ Скопско, оплѣнили и изтрѣбили частъ отъ останалитѣ християне и образували нови селища и съ това дали новъ етнографски либъ на тия крайща. Въ Стара-Сърбия главното

¹⁾ Документи, № 44, 77 и др.

население станали албанцитѣ, а останалитѣ сърби, едни приели мохамеданство, други били избити, а трети се прибрали въ нѣколко купчини. Албанското заселване напрѣдвало и по-еъсно слѣдъ другата австро-турска война 1737 г., когато се изселили още сърби. То е траяло до врѣме на руско-турската война 1877/78 г. Албанцитѣ бѣха се вдали като влиня между сръбското племе и българското и бѣха проникнали до Врания, Лѣсовецъ и Нишъ; Македония бѣ отдѣлена отъ сръбския елементъ съ широкъ поясъ албански селища. Въ Скопския край албацитѣ се заселиха въ Прѣшовско, Кумановско; на западъ и на югъ отъ Скопье тѣ образуваха компактни поселения, като заеха пѣтя за Тетово, а на югъ отъ Скопье принудиха часть отъ населението да приеме мохамеданството. Заедно съ тия промѣни се прѣвѣсна прѣвѣто съседство между сърби и българи въ сѣверна Македония.

Прѣвъ XIX в. сръбското влияние се възобнови въ Македония, но то бѣ отъ морално естество и не измѣни положението. Когато се създаде сръбското княжество въ началото на XIX в., погледитѣ на западнитѣ българи веднага се обърнаха къмъ новата братска държава, тъй както южномакедонскитѣ българи гледаха къмъ близката нова християнска държава Гърция. Връзкитѣ обаче съ Сърбия скоро станаха много по-яки, отколѣто спрѣмо Гърция. Благодарение на близостта на езики и общитѣ църковно-внижовни нужди, завърза се духовно общение между сърби и българи. Начинателитѣ на българското възраждане се явиха у западнитѣ българи: Кирилъ Пейчиновичъ въ Тетовско и Скопско, хаджи Якимъ въ Кратовско, Неофитъ Рилски отъ Разлога въ Рилския манастиръ и др. Отъ западнитѣ прирлски крайща бѣ и прѣдвѣстника на това възраждане Паиси, който много дължи и на австрийска Сърбия. Книги, печатани за сръбското юношество, се учеха и отъ българскитѣ дѣца; други пъкъ се нагласяваха нарочно за българскитѣ нужди. Заедно съ това въ западна България и Македония почнаха да идватъ и учители сърби, едни за прѣхрана, други емигранти отъ австрийска Сърбия. Въ западна България се чуваше гласа на сърбина К. Огняновичъ; въ Кюстендилъ прѣвъ 40-тѣхъ год. учеше сръбинътъ Панайотъ, нареченъ Мисироко; секретарътъ на българския велешки владика Авксентия бѣше сръбинъ; въ Велесъ, Щипъ и др. учителствуваше Георги Милетичъ и др. Повечето отъ сръбскитѣ

учители се ожениха за мѣстни българки и се побългариха. Агентътъ на сръбското правителство въ Македония Ст. Вервовичъ и той така се бѣ приближилъ съ българетѣ, че се зае да зашицава тѣхната кауза.

До 70-тѣхъ години на миналия вѣкъ, сръбската държава, сръбскитѣ учени и народъ знаеха, че Македония е населена съ поробенъ братски български народъ. Най-много, за което мечтаеше малкото тогава сръбско княжество бѣ, да се постигне югославѣнски съюзъ между сърби и българи, които живѣятъ въ „България, Тракия и Македония“.¹⁾ Сърбитѣ помагаха на българщината съ каквото можеха, и тѣхнитѣ учители въ Македония и България нѣмаха ни омисль да посърбаватъ своитѣ съсъди българи. Духовнитѣ обаче успѣхи на българетѣ прѣвъ 1870 г., когато се основа независима българска църква, създаването на българското княжество (1878 г.), съединението на сѣверна България съ Румелия и поражението при Сливница (1885 г.), всичко това стресна сѣрбитѣ. Подбудени отъ Австрия, тѣ отвърнаха очи отъ своитѣ сънародници въ Босна, Херцеговина, Сръмъ и др. и погледнаха къмъ Вардара и Бѣло-море. Македонскитѣ българи бѣха прогласени за „стари сѣрби“ или най-малко за „славяне“ безъ опрѣдѣлена национална свѣсть и се почна усиленна борба за присъединението имъ къмъ сръбството. Перипетиитѣ по тая борба, както и досегашнитѣ нейни резултати сж извѣстни. Тѣ не измѣниха обаче съ нищо етнографския либъ на македонскитѣ българи: сръбската държава слѣзе до Гевгели, но сръбското племе остана задъ Шаръ.

Сѣщинскитѣ слѣдвателно сръбски етнични успѣхи спрѣмо българетѣ сж отъ старо врѣме, отъ епохата на сръбското кралство при Урошевци. Тогава сръбската стихия слѣзе на изтокъ до Българска-Морава, а на югъ се спрѣ на Шаръ-планина.²⁾ Маловрѣменното владѣние на Македония и по-

¹⁾ Документи, № 174.

²⁾ Тукъ трѣбва да припомнимъ, че българскитѣ елементи е сполучилъ да се запази и отъздъ Шаръ, между Преврѣнъ и Тетово. Туѣ сж планинскитѣ покраини Гѣра и Сиреникъ, разположени по сѣвернитѣ спусъци на Шаръ, въ басейнитѣ на Вистрица, Люма и горни Лѣпенецъ. Населението на Гора, около 40 села, е помохамеданчено, но говори български. Въ Сиреникъ само една третина отъ населението (15 села) е мохамеданско, а другитѣ сж православни; единитѣ и другитѣ говорятъ български. Тѣхниятъ говоръ принада къмъ сръднемакедонското нарѣчие. Пъкъ и мѣстнитѣ имена издаватъ българщината. Около Преврѣнъ, въ Гора и Сиреникъ се слушатъ такива напр. имена на села и мѣстности: Цѣлогражда, Гражданникъ, Лештане, Либижда, Черполево, Лесковецъ, Кострецъ, Намецъ, Тупецъ, Бубовецъ, Гравецъ, Обѣдникъ и др.

дългата сръбска духовна власт надъ сѣверна Македония повлияха,¹⁾ но не оказаха съществени етнични промѣни въ тамошното население: прѣвъ вѣкове то запази национална българска свѣсть и езикъ.

Турско влияние. Турскиятъ елементъ, благодарение на петвѣковното си господствуваще положение на Балканитѣ, е направилъ най-голѣмитѣ етнографски промѣни и въ Македония. Най-остри сж били тия промѣни още въ началото на турското нашествие. Въ едни отъ областитѣ населението било избито или поробено; друго било помилвано и оставено да робува и обработва земитѣ по заиматитѣ и тимариотствата; въ трети земи се настанили турски колонисти, а на всѣждѣ, дѣ повече дѣ по-малко, християнското население било насилено да приеме мохамеданство.

Най-вече пострадало градското българско население въ Македония. Избивано, турчено, прогонвано, отъ него останали само малобройни челяди. Имало градове, дѣто цѣлото градско християнско население загинало. Градоветѣ били заети отъ турски прѣселенци отъ Мала-Азия: Битоля, Скопье, Щипъ, Прилѣпъ, Кюстендилъ, Драма по едно врѣме току-речи изцѣло били само турски градове. Стратегичнитѣ мѣста били веднага заети отъ турцитѣ и при тѣхъ изникнали нови турски селища или старитѣ били заграбени отъ турци. Въ влисуритѣ на планинитѣ и долинитѣ на голѣмитѣ рѣки били стегнати старитѣ укрѣпления или нови били въздигнати. На пктя отъ Солунъ за Битоля билъ съграденъ новъ чисто турски градъ Енидже-Вардаръ; въ Шаръ-планина билъ уягченъ Качанийския проходъ; въ западната влисура на Осогово била основана малка врѣпость отъ Байрамъ-паша, сегашния градъ Крива-паланка; на горня Струма билъ заетъ пжтьтъ и билъ съграденъ отъ турцитѣ Кадинъ-мостъ (1470 г.); по-долу въ струмскитѣ тѣсини билъ основанъ новъ турски градъ Йоварики-Джумая; тѣснината отъ Петричъ за Струмица била заета съ турски селища, съ стратегично мѣсто с. Ключъ; Велесъ билъ помѣстенъ по-горѣ отъ стария градъ и нареченъ Кюприли и др.

Слѣдъ сръбското прѣселение въ Австрия, българскиятъ елементъ отново е билъ проникналъ въ Приаръвнъ заедно съ власи и албанци прѣвъ XVIII—XIX в. Той обаче не е могълъ да се удържи до ново врѣме. Срв. документитѣ, № 142, 147 (стр. 160).

¹⁾ Срв. за сръбското езиковно влияние стр. LXIX сл.

Турското население въ градоветѣ е било смѣсено; то се образувало отъ мѣстни потурнаци, ерлини, около една чисто турска адва, която била заселена веднага слѣдъ покорението. Извънъ градоветѣ възникнали два вида турски селища, едни чисти турски и други смѣсени. Чисто турскиятъ селища образуватъ голѣми групи, прѣселени отъ Мала-Азия и наричани юруци или коняре¹⁾. Тѣ обикновено не се смѣсватъ съ потурнацитѣ турци, които за тѣхъ сж читацитѣ²⁾ или ерлини³⁾ или турци балталенѣ⁴⁾. Читацитѣ говорятъ турски и се чувствуватъ като такива. Само нѣкои старини около селата имъ, нѣкои прѣдания и рѣдки езиковни останки издаватъ тѣхното истинско нетурско потекло. Отъ всички селища на Балканския полуостровъ най-непостоянни сж били турскиятъ. Навредъ личатъ останки отъ стари напуснати турски села: порушени джамии, пространи полета съ полупотънали въ земята турски гробища съ усамотени брѣстове. Мохамеданското гледище, че всичко е отъ Бога и че отъ болестъта не трѣбва да се бѣга, е докарало разорението на множество турски села и цѣли области прѣзъ врѣме на опустошенията на чумата, холерата и др. епидемически болести. Съ други думи, отъ сегашнитѣ турски селища не всички отговарятъ по мѣсто на старитѣ.

Сегашнитѣ турски селища въ Македония, съ изключение на градоветѣ и на нѣкои малки уединени селски купчинки, образуватъ три голѣми групи: Крайморска, Саржголска и Вардарска.⁵⁾ Крайморската група е продължение на голѣмия поясъ турско население, що държи Родопитѣ и слиза до Бѣло-море. Отъ долня Места та до Тахино и устието на Струма мнозинството, на мѣста изключителната частъ на населението, е турско. Заедно съ това и градоветѣ Кавала, Драма, Сърѣ сж

¹⁾ Тѣ сами се наричатъ „юрукъ“ (Бизъ юрукъ исъ — ние сме юруци) т. е. помади, които странствуватъ (юрумекъ) съ стадата си. Коняре ги наричатъ българетѣ за означение, че сж дошли отъ Коня (Иконнужъ).

²⁾ Новопотурчениитѣ християне селяне бѣлосвали съ варъ своитѣ плетива за знакъ, че къщата е мохамеданска, та въ нея да не сливатъ войски или царски чиновници, а да отиватъ въ християнскитѣ домова. Тия потурнаци били наречени „турци съ бѣлъ плетъ“ (читъ — плетъ, акъ -- бѣлъ). Това обяснение научихъ отъ коняретѣ на сѣверъ отъ Бешинското езеро.

³⁾ Ерлини т. е. мѣстни. „Бисъ ерли исъ, ефендимъ; онларъ юрукъ-дъръ“, ми казваха стари потурнаци въ Лягадинско за себе си и за съседитѣ си чисти турци.

⁴⁾ Т. е. нѣкогашни християне станали турци насилствено, съ сѣкира (балталенѣ).

⁵⁾ Срв. повече у В. Къничовъ, Македония. Етнография и статистика. София 1900, стр. 58 сл.

населени прѣдимно съ турци. Друга крайморска купчина държи отъ Бешипското езеро на сѣверъ по склоноветѣ на Бешипъ-дагъ и по Карадагъ до Бѣласица. На Халкидика има една купчина — между Солунъ и Касандрийския заливъ. Саргьолската група, съ около 130 села повечето съ чисто турско население, държи между Островското езеро и срѣдня Бистрица. Тамъ сж богатитѣ турски паланки Кайларе, Джумая и отчасти Кожани. Тая турска група служи за прѣдѣлъ между българското и грѣцко население. Вардарската група прилича на поясъ, който се е проточилъ по източния брѣгъ на Вардара отъ Дойранъ, прѣзъ Валандовско, западно Струмишко, Радовишко, Щипско, Велешко, та до Овче-поле при с. Св. Николе (Клисели). Голѣма купчина турци сж се поселили по спусъцитѣ на Плачовица и щипското поле. По-малки купчини има по долнитѣ вардарски тѣснини при Мая-дагъ, купчинитѣ по срѣдня Струма и Струмица-Петричъ, коняретѣ на долня Пчина, Кеналийската купчина въ пелагонийското поле, Дринската купчина, що държи тѣснинитѣ на Дринъ на югъ отъ Дебъръ и др. по-малки.

Докато въ изреденитѣ мѣста старинскитѣ коняре и мѣстнитѣ потурнаци съставятъ съвсѣмъ самостоятелно отъ българетѣ население, така нареченитѣ помаци¹⁾ стоятъ нѣкакси по срѣдата. Аво и мохамедане, тѣ сж чисти българе, запазили сж майчиния си български езикъ и нѣкои български битови навици и обичаи, държатъ се обособени отъ другитѣ турци и отбѣгватъ многоженството. Помацитѣ сами наричатъ езика, що говорятъ, „български“. Такъвъ го знаятъ и турцитѣ, които дори това твърдятъ въ поговорка, че турски най-добрѣ се приказва въ Цариградъ, албански въ Елбасанъ, а български въ по-

¹⁾ Помацитѣ, които сами се наричатъ турци, у околното население сж познати съ разни имена, като „помаци“ въ Родопитѣ, „дхлсѣзи“ (т. е. безезични, които не знаятъ турски) въ Тиквешъ, „аповци“ въ Кичево, „торбеша“ въ Дебърско, Скопско и пр. Най-старинно о названieto „торбеша“. То е отъ прѣд-турското врѣме и е наследено отъ „торбешитѣ“ богомили, които най-лесно сж приели мохамеданството, както напр. и въ Босна. Богомитѣ имали обичай да носятъ на рамото си по една торбичка за просия; въ нея носѣли и евангелието. Православнитѣ българе затова ги наричали на подсмивъ — торбеша, а гърдитѣ също така — фундаги (фундагѣта, отъ фобуда — торба). Народътъ въ Македония обяснява по своему името „торбеша“. Въ Скопско чухъ слѣдното народноетимоложко обяснение: „Торбешитѣ за една торба ѳрда се потурчили. Така е дошла работата, на зорѣт се нашла“. Албанскитѣ богомили въ сѣверна Албания приели привидно мохамеданството, като запазили нѣкои свои стари обреди. Други отъ тѣхъ приели католичество и сега носятъ името „фунда“ (торбеша).

машкия Тиввешъ.¹⁾ По-голъмата частъ помаци приели мохамеданството прѣзъ XVI в., когато потурчването било система у турскитѣ султани за заздравяването на империята; масовото потурчване е било силно и прѣзъ XVII в., а къмъ началото на XIX в. то се прѣвъртило.²⁾ Помацитѣ знаятъ за своето българско потекло, но неохотно приказватъ за това. Тѣ сж неуми, безкнижни; държатъ се повече за вѣрата (динъ), отколзото за народността и обичатъ да се наричатъ турци. Въ Македония има около 300 помашки села, повечето отъ които сж чисти отъ българско православно население; вжрглиятъ брой на тия помаци се прѣсметѣ на около 150,000 души. Нийдѣ, освѣнъ въ Родопитѣ, тѣ не образуватъ пространна група. Най-голъмата помашка купчина е слѣдвателно Родопската (съ около 100 села), въ казитѣ Неврокопска и Драмска. Отдѣлни села отъ тая група, може-би по-рано приели мохамеданство, се намиратъ въ Кавалско; повечето отъ тѣхъ обаче, особено мжжетѣ, сж двуезични и скоро ще се слѣятъ съ турската маса. По р. Струма е Крупнишко-симитлийската купчина съ шесть помашки села. По горня мѣста е Разлопската купчина съ седмъ помашки села. Брѣгалнишката помашка купчина държи по горня Брѣгалница съ 12 села. По срѣдния Вардаръ е значителната Тиввешка помашка купчина съ около 30 села. Равна на нея е Мъгленската помашка група, въ казитѣ Сжботска, Воденска и Енидже-Вардарска, съ около 30 села. Въ западномакедонскитѣ крайща най-голъми сж помашкитѣ купчини въ Кичево, съ около 15 села и въ Дебърско-Рѣбанско съ около 40 села. По-малки сж купчинитѣ въ Костурско, 12 села, Прѣспанско 10 села, Охридско 8 села. Въ Скопско има една купчина по Маркова-рѣка съ 6 села. За Шарската голѣма помашка купчина въ Гора и Сиреникъ съ 50 и повече села поменахме по-горѣ, стр. LVI заб.

Слѣдъ политическитѣ промѣни, които станаха напоследъкъ на Балканитѣ, въ скоро врѣме турското население наполовина ще се изсели изъ Македония, а слѣдъ нѣколко десетилѣтия, турцитѣ тамъ ще бждатъ голѣмо малцинство. Турчинтъ, петвѣковенъ господарь, не може да живѣе подчиненъ на своитѣ робе друговѣрци. Заедно съ турцитѣ ще се

¹⁾ Документи, № 113.

²⁾ Срв. Ст. Н. Шинковъ, Помацитѣ въ тритѣ български области: Тракия, Македония и Мизия. Пловдивъ 1914.

изсѣлять голѣма часть и отъ помацитѣ, които, както се рече, смѣсватъ вѣрата съ народността си и даватъ прѣднина на първата.

Албанци, власи и др. До турското нашествие на Балканския полуостровъ албано-славѣнскитѣ отношения сж били въ щета на албанското племе. Албания на мѣста била проширена съ славѣнски колонии, а на други мѣста цѣли области били заети отъ славѣне, и албанцитѣ били прѣтопени. Множество бърда, рѣки, села въ Албания сега още носятъ славѣнски имена, а албанскиятъ езикъ съдържа славѣнски елементи. Албания дълго врѣме бѣ подчинена на българската държава, прѣзъ IX, X и първата половина на XIII в. Срѣдня и южна Албания освѣнъ това бѣха подъ духовната власть на Охридската българска архиепископия. Това много помогнало, щото прѣзъ срѣднитѣ вѣкове многобройното славѣнско население да приеме и тамъ политическото име българе, пкъ по нѣвога цѣлата албанска страна, покрай името Илирия, да се именува България.¹⁾ Въ Албания е имало и видни български градове, като Дѣволъ, Главница, Божиградъ и др. Въ тия мѣста още Кирило-Методиевитѣ ученици Климентъ и Наумъ ширѣха славѣнската книга. Въ Дѣволъ епископствуваше Марко, ученикъ на Климента. Въ Главница (до Валона на Адриатическо море), дѣто Климентъ имаше свои дворци, бѣха побити каменни колони съ надписи за това, какъ се покрѣстили българетѣ.²⁾

Доходжането на турцитѣ и въвеждането на мохамеданството срѣдъ по-голѣмата часть у албанцитѣ се отразили пагубно върху тамошния български елементъ. Албанцитѣ, заедно съ мохамеданството си, станали повелители надъ българетѣ християне. Българскитѣ селища били грабени, населението изтрѣбовано. Най-дълго врѣме се запазили българетѣ въ юго-източна Албания, дѣто българскиятъ елементъ билъ по-многоброенъ. Туй били покрайнинитѣ по горня Шкумба и по р. Дѣволъ. Областьта Опара (на 30—40 километра западно отъ Корча) въ началото на XVI в. била още населена съ българе.³⁾ Прѣзъ втората половина на XVIII в. анархията въ Турция стигна до послѣденъ прѣдѣлъ. Централната власть бѣше съв-

¹⁾ Документи, № 15.

²⁾ Срв. краткото житие на Климента отъ Хоматнана § 9. Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 62.

³⁾ Ch. Norf, Chroniques gréco-romanes, 280.

сѣмъ безсилна прѣдъ подигналитѣ се областни управници. Цѣлѣщиятъ голѣмъ влашки градъ Москополе, между Корча и Опара, биде оплѣненъ и населението му прѣснато, 1769, 1788 г. Албанецътъ Али-паша Янински (1741—1822) се прогласи за независимъ владѣтель. Той оплѣни цѣла западна Македония. Юго-източна Албания бѣ заета отъ албанско население, а българскитѣ жители пропждени и избити. Тогава албанцитѣ се добраха яко до брѣговетѣ на Охридското езеро, до самия монастырь Св. Наумъ. Българетѣ въ източна Албания намагѣха съвсѣмъ прѣзъ слѣдущитѣ нови албански нападения, при Джелалединъ-бей и Асланъ-бей. Корчанското българско население до прѣди 30—40 години се държеше още въ с. Булгарецъ, Сѣница, Брадвица, Ржмбецъ и самия градъ Корча, а сега изцѣло български сж само голѣмитѣ села Бобошица и Дрѣново. Подобенъ на Али-паша е билъ и Муштафа-паша Шводренски отъ пѣрвата половина на XIX в. Той заграбилъ отъ турцитѣ земитѣ до самия Вардаръ. Съ голѣма мжеа централната власть сполучила да отбие грабителскитѣ походи на албанцитѣ. Българското население обаче пострадало много, и въ западна Македония се появили албански селища, напр. въ Прѣспа, въ Битолско, Прилѣпско. Най-нови бѣха нападенията на албанцитѣ въ Дебърско и грабенето на стадата и имотитѣ на българетѣ. Тия албанско-мохамедански насилия принудиха много български крайща да се изселятъ и на мѣстото имъ да се явятъ албански помалки или по-голѣми купчини, както между Кичево и Гостиваръ, по източнитѣ склонове на Шаръ-планина въ Тетовско. Албанцитѣ държатъ дервентътъ отъ Скопье за Тетово, както и долината на Вардара западно отъ Скопье. Друга група е слѣзла дори до самия Вардаръ юго-източно отъ Скопье, срѣщу устието на Пчиня. Скопска Цѣрна-гора, особено сѣвероизточния ѣ дѣлъ е цѣлъ албански. Повечето отъ скопскитѣ албански селища датуватъ отъ врѣме на турско-австрийската война 1689 г., когато християнското население отъ тоя край се изсели въ Австрия.

Албанцитѣ, бидейки лишени отъ книжнина и заврѣпнало национално съзнание, лесно се поддаватъ на чуждо влияние, когато попаднатъ въ друга срѣда. Ето защо въ градоветѣ албанцитѣ минаватъ за турци, за гърци или българе, споредъ вѣрата си; тѣ бързо губятъ и езика си. Битолскитѣ, охрид-

свитѣ, стружкитѣ, свопскитѣ и пр. турски жители се състоятъ главно отъ албанци. Въ Гостиварѣ албанското християнско население се българѣе покрай българското малцинство. Албанскитѣ християнски сѣмейства, попаднали въ грѣцки или български градове и села, бързо се прѣтопяватъ въ гърци и българе. Числено обаче албанцитѣ въ Македония държатъ видно мѣсто; тѣ броятъ 184,000 души.

Власитѣ, или както сж познати още съ имената цинцаре, кучовласи, каракачане и др., въ срѣднитѣ вѣкове сж били по-многобройно население въ Македония. Това личи особено отъ грамотитѣ на грѣцкитѣ, българскитѣ и сръбски владѣтели. Токму-речи всички тия стари власи сж се прѣтопили между грѣцкото и българско население. Като старински власи се сочатъ мъгленскитѣ, а всички други сж се прѣселили въ Македония прѣзъ XVIII главно и XIX вѣкове отъ Епиръ и Албания; прѣзъ врѣме на албанскитѣ опустошения въ тия крайща. Мъгленскитѣ власи сж запазили и особености въ езика си, които ги сближаватъ съ дакийскитѣ имъ събрата.¹⁾ Противъ това мнѣние, което застъпва отличниятъ познавачъ на власитѣ проф. Вайгандъ, говорятъ отчасти мѣстнитѣ имена въ влашеята Мъгления, които сж повечето български; споредъ това и тамкашнитѣ власи трѣбва да се смѣтатъ за прѣселени, но по-рано отъ другитѣ.

Сегашнитѣ власи въ Македония живѣятъ едни по градоветѣ, други въ селски кучини. Послѣднитѣ сж земледѣлци и главно свотовѣдци и скитатъ съ стадата си. споредъ сезона, въ планинскитѣ крайща или бѣломорското крайбрѣжие. Други отъ тѣхъ ходятъ на чужбина като ханджии, търговци. Мъгленци и въ това се отличаватъ; повечето отъ тѣхъ се занимаватъ съ земледѣлие въ селищата си. Градското влашео население се прѣтопва лесно между гърцитѣ и българетѣ. Българщината много е повлияла и на мъгленскитѣ власи. Тамъ има вече цѣли села обългарени. Тамъ е и единственото влашео мохамеданско село Нжте.

Поради своето прѣснато положение и малобройность, македонскитѣ власи нѣматъ особено значение. Проф. Вайгандъ ги изчислява въ Македония на около 80,000 души²⁾, а спо-

¹⁾ G. Weigand, Wlacho-Meglen. Leipzig 1892, p. 52 сл.

²⁾ Срв. G. Weigand, Die Aromunen. I B. Leipzig 1895, p. 286—288, 294.

редъ нашата статистика тѣ броятъ около 77,000 души. Срв. по-долу стр. СIV. Тѣ нѣматъ сега и свой културенъ или духовенъ центъръ, както имаха напр. въ първата половина на XVIII в., въ Москополе (Албания). Въ македонскитѣ градове, дѣто има сравнително повече власи, напр. въ Битоля, Сѣръ, Драма, Крушево, Баракли-Джумая, Хрупища и др., на всѣждѣ тѣхниятъ брой стои подъ броя на нѣкоя отъ главнитѣ други народности, напр. българската, турската или гръцката.¹⁾ Селскитѣ влашки вупчини сж слѣднитѣ: Битолска, която заедно съ градското влашко население въ Битоля, е най-голѣма. Тая вупчина се състои въ нѣколко доста голѣми села около града Битоля и малко по-далечъ отъ него, като Търново, Магарево, Маловища, Ниџополе, Гопешъ. Мъгленската вупчина брой десетина села въ горния Мъгленъ и Паякъ-планина, по-голѣми отъ които сж Нџте (мохамедане), Люмница, Ливада. Берската вупчина държи западно отъ Беръ и брой седмь-осмь села и колиби. Къмъ нея спадатъ и власитѣ въ Беръ и Нѣгушъ, които съ прѣтопването си постоянно сж врѣпли тамъ гръцкия елементъ. Влаховлисурската вупчина между Костурско и Кайларско има голѣмъ влашки и съзнателенъ центъръ, паланката Влахо-влисура. На сѣверъ отъ нея е Невѣска. Южнитѣ села сж подъ силно гръцко влияние, както Влашко-Блаца, което е погръчено наполовина, а Сисани изцѣло. Въ източна и сѣверна Македония власитѣ сж още по-раздробени и малобройни.

Еврейското население (шпаньолско) въ Македония е градско. По значение то надминава влашето население въ Македония. То е събрано главно въ Солунъ (64,000 души), Битоля, Кавала, Костуръ, Беръ, Сѣръ. Циганското население е най-прѣснато отъ всички други. То сподѣля особеноститѣ на племето си, както и другадѣ, не образува самостояйна вупчина или селище и живѣе край другитѣ народности, главно въ южна Македония. То не се поддава и на точна статистика, защото на много мѣста циганетѣ се явяватъ като турци, другадѣ като българи и др., съобразно съ вѣрата, която изповѣдватъ. Тѣ се прѣсмѣтатъ около 43,000 души.

Отъ горния прѣгледъ за движението и мѣстата на малцинствата въ Македония спрѣмо българското население личи,

¹⁾ Д. Мишевъ, Куцовласитѣ въ Македония. София 1913, стр. 12—13.

че послѣдното, както въ срѣднитѣ вѣкове, е запазило своето централно положение по просторъ и численостъ. Само нѣколко турски, влашки и албански вупчини шарятъ тукъ-тамъ еднообразния български ликъ на вжтрѣшна Македония. Нѣвогашното съсѣдство съ сръбския елементъ на с.-западъ е било замѣнено съ албанско, тъй че сега македонскитѣ българи не се допиратъ почти нийдѣ съ сърби. Албанцитѣ сж измѣстили не само сърбитѣ; тѣ сж навлѣзли и въ българскитѣ по-рано крайща, главно въ Скопско и Дебърско. Скопско току-речи отвредъ е заобиволено отъ албански селища: въ Църногорията, Сухагора, по Маркова рѣка. Дебърското Подримье е току-речи цѣло албанско, както и половината отъ Горни и Долни-Пологъ. Торбешитѣ въ Шарско и Дебърско, ако и да пазятъ българския си езикъ, сж подъ албанско влияние и на мѣста сж се вече поалбанили. Кичевскитѣ торбеша сж подъ влиянието на турцитѣ. Юго-западната македонска граница отъ Охридското езеро до Грамосъ е сжщо заета отъ българи, съпрѣдѣлни съ албански елементъ. Тая граница е пробита тукъ-тамъ отъ албанци, които сж хвърлили свои малки оазиси въ Прѣспа, Леринско и др.

Въ южна Македония българскиятъ елементъ само тукъ-тамъ достига до южната линия на тая областъ — Грамосъ, Бистрица, Бѣло-море, устието на Места. Тамъ българетѣ се допиратъ до гърцитѣ и турцитѣ. Опорнитѣ точки на българската линия тамъ сж слѣднитѣ: отъ Грамосъ на изтокъ, прѣвъзъ бродъ Смикси на Бистрица, Снѣжниъ-планина, Островското езеро, Дурла-планина, Ениджевското блато, Кара-азмакъ, устието на Вардаръ, Солунски заливъ до гр. Солунъ, Лжгадинското езеро до началото на Бешиъ-гьолъ, сѣвернитѣ брѣгове на Тахино, Ангиста та до Букъ на Места. На сѣверо-изтокъ българското население на Македония се слива съ свои еднородци въ България и Тракия прѣко Осогово, Рила, Родопитѣ.

Поради политическитѣ промѣни въ Македония, които докарала изтрѣбление на населението, размѣстването му и доселване на нови етнични групи, нарушило се и срѣдневѣвовното групиране на българскитѣ племена въ Македония, както се били заселили. Освѣнъ това станали и кръвни кръстования на различни етнични части.

За да се уясни простора и дълбочината на тия промѣни, както и движението на населението, ще трѣбва да се събератъ

повече исторически посочвания, да се направят антроположки издирвания и системно да се проучи битът и езикът на народа. Досегашното политическо положение на страната не е позволявало да станат нѣкои отъ тѣзи проучвания.

Българското население въ Македония, по численостъ спрѣмо другитѣ етнични групи, турци, гърци и др., взети заедно, има абсолютенъ прѣвѣсъ, въпрѣки голѣмитѣ изселвания въ България. То брои около 1,100,000 души. Българетѣ особено наддѣлватъ надъ другитѣ народности въ срѣдището на западна Македония — Кичевско, Прилѣпско, Тиквешко, Охридско, Битолско, Воденско, Енидже-Вардарско. Въ сѣверо-източна Македония тѣ държатъ голѣмъ прѣвѣсъ въ Осогово и широкитѣ му разклонения, горня Брѣгалница, горня Струма, горня и срѣдня Места. Току-речи сѣвсѣмъ отсъствуватъ българетѣ въ нѣкои южномакедонски крайща, именно по горня Бистрица, Халкидическия полуостровъ и Саршабанско. Всѣкъдѣ другадѣ, дѣ повече дѣ по-малко българщината е разлѣна като море, изъ което се подаватъ чуждитѣ острови.

Отъ старитѣ български племенни названия е запазено само едно — бърсади въ Кичевско. Всички други названия сж мѣстни прозвища, давани обикновено отъ сѣсѣднитѣ селища за присмѣхъ или за означение нѣкой характеренъ бѣлѣгъ на носията и на говора; има и такива, които сж въ свръзка съ географскитѣ имена. Ето нѣкои отъ реченитѣ прозвища: мияци, поляни, ульуфи, обяла и др. въ Дебърско;¹⁾ торлаци, дуйби въ Мориховско; кековци, естеовци въ Костурско; камбарбади въ Солунско,²⁾ мървади въ южния Перинъ; малещевци,³⁾ пиянчане⁴⁾ по горня и срѣдня Брѣгалница; шопе въ Щипско, Кратовско и др. За означение жителитѣ отъ извѣстна покраина обикновено си служатъ не съ тия прѣвори, а съ името на централното селище или съ името на околията; така се казва: велешане, тиквешане, разложане, скопине, кратовци и др.

¹⁾ Срв. А. Алексиевъ, Етнографски бѣлѣжки за полянитѣ, мияцитѣ и бърсацитѣ, въ СНум. кн. XXX — Л. Димитровъ, въ Извѣстия на семинара по слав. филология при университета въ София I, 267 сл. — В. Кънчовъ, Македония, 30 сл.

²⁾ Мсб. XVIII, 428.

³⁾ Името Малешевско ще да е отъ трако-илирски произходъ и ще да съответствува на албанското Малесија, което ще рече планински край, или пъкъ ще да е въ свръзка съ думата малези, което значи черна планина, черна гора.

⁴⁾ Името Пиянчане може би да е ославѣнена форма отъ старото Пеония.

III.

Проява на българщината въ Македония.

Извѣстни сж обстоятелствата, при които славѣнското население въ Македония свърза сѣдинитѣ си съ своитѣ мизийски и тракийски едноплеменници и заживѣ съ ново национално име „българе“. Благодарение на расовото и езиковно единство на славѣнетѣ въ Мизия, Тракия и Македония, благодарение на общата имъ държава, вѣра, книжнина: общо-българското национално съзнание така закрѣпна у тѣхъ, че слѣдъ вѣковни добрувания и патила, нищо не бѣ въ сила да събруши това съзнание; напротивъ, то стана лостъ, който подигна българщината, възроди я, като я подготви да даде най-милитѣ си жертви, за да изкупи и уздрави своята свобода. Тая българска национална свѣсть се е изказвала, въ течение на единадесетъ вѣка, въ най-разновидни прояви въ живота на македонския българинъ: въ езика, въ политическия, воененъ и общественъ животъ, въ духовното и училищно дѣло. Тия прояви сж най-явниятъ бѣлѣгъ за българщината на македонскитѣ славяне. Ето сбитъ прѣгледъ най-главнитѣ отъ тѣзи прояви.

Български езикъ. Езикътъ на македонскитѣ славѣне ни е познатъ въ своитѣ три главни фази: кирило-методиевска, срѣдна и нова. Кирило-методиевскиятъ езикъ е билъ южно-македонски говоръ отъ IX—X в. и е съставлялъ частъ отъ езика на таа нареченитѣ български славѣне. Това въ ново врѣме се приема отъ всички видни слависти, като Лескинъ, Ягичъ, Вондракъ, Соболевски, Флорински¹⁾ и др. Приема се сжщо, че сръбско-хърватскиятъ езикъ въ онова врѣме е билъ вече особенъ и различенъ отъ кирило-методиевския, та и ние нѣма да се спираме на това, а ще припомнимъ само за великото културно значение на послѣдния езикъ. Българскитѣ славѣне сж единствениятъ народъ въ срѣдновековна Европа, който

¹⁾ A. Leskien, Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache. Heidelberg 1909, p. XII, XIX и др. — V. Jagić, Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. 2-е Ausgabe, Berlin 1913, p. 270 сл., 273, 279, 280 и др. — W. Vondrák, Altkirchenslavische Grammatik. 2-е Auflage. Berlin 1912, p. 5 сл. — А. И. Соболевскій, Древній церковно-славянскій языкъ. Фонетика. Киевъ 1910, стр. 14. — Т. Флоринскій, Лекціи по славянскому языкознанию. Киевъ 1895, I ч. стр. 16.

създаде книжнина на свой домашенъ езикъ за църковни, обществени и държавни нужди. Наистина, покръстенитѣ готи още въ IV в. се сдобиха съ свой прѣводъ на библията; знае се сжщо тава, че и тракийското племе беси до V в. се молѣло на християнския Богъ на своя роденъ езикъ. Историческитѣ сждбини обаче не помогнали на тия племена да развиятъ доброто начало. Единствено българетѣ били честити не само да създадатъ свой книжовенъ езикъ, да развиятъ своя книжнина, да я прѣдадатъ на сърби, руси и ромъне, но и да я доведатъ, слѣдъ опасни бури, дори до днешно врѣме. Докато цѣла централна и западна Европа мина реакционнитѣ срѣдни вѣкове съ чуждъ и мъртъвъ латински езикъ въ църковната практика и държавнитѣ институции; докато тамъ народниятъ езикъ като книжовенъ се гонѣше, българинтъ не е прѣставалъ да слави Бога и да пише на матеренъ езикъ ето вече 1000 години. Така, езикътъ на присолунскитѣ славѣне, чрѣзъ дѣлата на св. Кирила и Методия, стана свещенъ езикъ за славѣнството, врата за духовна култура, вражгъленъ камъкъ на славѣнската филология и мощно срѣдство за индоевропейската езиковна наука.¹⁾

Срѣдната епоха на македонското нарѣчие е прѣдставена въ редъ паметници, писани въ Македония прѣзъ XII, XIII, XIV в., като напр. Охридскиятъ апостолъ, Струмишкиятъ апостолъ, Слѣпченскиятъ апостолъ, Битолскиятъ триодъ, Болонскиятъ псалтирь (отъ Охридско) и др. Фонетичнитѣ особености въ езика на тия македонски паметници се срѣщатъ тъкмо и въ езика и на българскитѣ паметници отъ това врѣме, писани въ мизийска България. Така, и въ еднитѣ и въ другитѣ паметници, т. е. въ македонскитѣ и мизийскитѣ, кирило-методиевскитѣ ж и љ се употрѣбаватъ вече въ извѣстна взаимна смѣна, тъ се изяснява въ о, ѡ въ є и др. Сръбскитѣ паметници отъ това врѣме сж съвсѣмъ други; тѣ не познаватъ носовекитѣ ж и љ, а иматъ оу и є; тѣ сж изравнили тъ и ѡ въ единъ звукъ и бѣлѣгъ и не познаватъ изясненнето имъ въ о и є. Това явно говори за единството между македонското и мизийско нарѣчие, и за различнето имъ отъ сръбския езикъ. Съ други

¹⁾ Въ 1199 г. папа Инокенти III издаде грамота противъ прѣвода на св. писание на френски езикъ и го осажда на изгаряне. Въ ново врѣме гърцитѣ изгорѣха всрѣдъ Атина новогръцкия прѣводъ на евангелието и дори въ конституцията си (чл. 2, алинея 2) запрѣтиха употрѣбата на новогръцки библейски текстъ.

думи, както кирило-методиевският език прѣдства македоно-български говоръ, така и срѣдната епоха на тоя езикъ е сжщиятъ срѣднебългарски езикъ на мизийското и македонско нарѣчие.

Аво посочената връзка на македонското нарѣчие съ старо-българския и срѣднебългарския е дѣйствителна, то се очаква и новобългарският езикъ да се намира въ сжщата успоредица съ сегашното македонско нарѣчие. И тъй е. Пъкъ и никой до скоро време не се е съмнѣвалъ въ това. Откато обаче прѣзъ послѣднитѣ двѣ-три десетилѣтия сръбскитѣ държавни погледи бидоха насочени къмъ Македония, и сръбската наука, изпърво боязливо, прѣдпазливо, а сетнѣ дръзко, се сдружи съ политиката, и заяви, че Македония е населена съ стари сърби и че езикътъ на тамошното население е сръбски. Безъ да влизаме въ подробности, които не подхождатъ за тая книга, ще кажемъ на кжсо, че сръбското гледище нивакъ не разглежда македонското нарѣчие въ цѣлия му обемъ, а обикновено се залавя за една или друга фонетична особеност, повната въ сръбския езикъ и въ нѣкой македонски говоръ, и веднага прѣсжда, че въ Македония се говорѣло сръбски. Така, прѣдставителятъ на славистиката въ Бѣлградския университетъ проф. А. Беличъ въ послѣдната си работа по въпроса,¹⁾ като сочи напр. централния македонски говоръ, съ градове Щипъ, Велесъ, Прилѣпъ, Кичево, Битоля, Воденъ, Струмица, така разсждава и заключава: „Аво къмъ македонския диалектъ, посоченъ на приложената тузъ карта, и наричанъ отъ мене „сръбско-македонски“, се опитаме да приложимъ общитѣ принципи, възъ основа на които може да се говори за произхода на говоритѣ, то ясно е, че тоя диалектъ, поради своитѣ съврѣмenni особености, трѣбва да се нарече смѣсенъ и по произхода си. Защото между неговитѣ основни бѣлѣзи намираме редомъ и такива, които сж несъмнѣно отъ сръбски произходъ (ћ, љ, љ = е, понѣвога ж = у, въ понѣвога = у, понѣвога љ = љ = а, чр = пр и др.), и други, които сж български (љ = о, љ = е, ж = љ и др.) И само единствениятъ фактъ, че въ известни насоки може да се констатира пълна общностъ на сръбскитѣ бѣлѣзи (напр. ћ, љ, љ = е и др.), а такова нѣщо не може да се констатира за българскитѣ бѣлѣзи, ме кара да

¹⁾ А. Беличъ, Сърби и Болгари въ Балканскомъ союзѣ. С.-Петербургъ 1913, стр. 59 сл.

заклуча, че въ тѣхъ е по-силенъ сръбския елементъ. Отъ всичко това се вижда, че тия диалекти прѣдставятъ смѣсенъ сръбско-български диалектиченъ типъ, въ който сръбскитѣ бѣлѣзи сж твърдѣ сжществени“. И тѣй, по единъ-два фонетични бѣлѣга проф. А. Беличъ нарича реченото централно нарѣчие „сръбско-македонско“. Но понеже въ това нарѣчие има и бѣлѣзи отъ друго естество, познати на всѣвѣго, проф. А. Беличъ не може да ги отмине, за да не бжде обвиненъ въ ненаучностъ. За тия чисто български бѣлѣзи, като изгубването на склонението, широка употреба на членъ, липса на квантитетъ, той говори смотолевено и дори ги изкарва като слѣдствие на чуждо влияние, гръцко, влашео и турско, само и само да се не помисли, че тѣ сж български. Явно е, че съ подобна едностранчивостъ може на всичко да се помогне, но не и на правдата и науката¹⁾. Да видимъ прочее, какво е сегашното състояние на езика у македонскитѣ славѣне и да посочимъ еъмъ кой отъ съсѣднитѣ славѣнски езици той припада.

Езикътъ на македонцитѣ не е едноликъ, а прѣдстага различни говори и нарѣчия. Така, въ най-сѣверния край на Македония, по горня Пчиня, по Моравица, по склоноветѣ на Църногорията и Шаръ-планина, владѣе нарѣчието, което слиза отъ сѣверъ, отъ долината на Българска-Морава. Това нарѣчие държи тѣсенъ поясъ отъ западно Осогово та до Шаръ. Най-просторно е централното нарѣчие, което държи сърцето на Македония, въ Битолско, Прилѣпско, Кичевско, Велешко Шипско, гр. Свопѣе съ неговитѣ южни и източни покраини Каршияна, Блатиѣята и др. Южното нарѣчие обхваща южнитѣ области на Македония, заселени съ българе, Охридско, Костурско, Воденско, Кукушко, Солунско. На изтокъ отъ Струма слѣдватъ чисто източно-български говори.

Всички тия говори и нарѣчия притежаватъ най-сжщественитѣ бѣлѣзи, които сж типични за новобългарския езикъ и го дѣлятъ отъ сръбския, или и отъ другитѣ славѣнски езици. Ето то тия отлики:

1. Българскиятъ единственъ измежду всички славѣнски езици употребява членъ при сжществителни, прилагателни,

¹⁾ Не напрасно Беличовата книга бѣ наречена отъ рускитѣ учени „мнимонаучна брошюра, написанна съ дѣлю доказатъ права сербовъ на Македонію“ (Виз. Временикъ, XXI, вып. 3—4, библиографія, 57).

числителни, мѣстоимения и причастия. Този признакъ, дори и единственъ да бѣде, доста е, за да дѣли българския езикъ отъ сръбския, или, както бѣ казалъ единъ хърватинъ — „да су границе бугарскога језика тамо гдје се шири тај члан“. А въ всички македонски говори се употрѣбјава членъ, както и въ източнобългарскитѣ.¹⁾

2. Българскиятъ езикъ единственъ измежду другитѣ славѣнски езици е станалъ аналитиченъ; той нѣма изобщо склонение и падежи, а си служи само съ именителенъ и звателенъ и твърдѣ рѣдко съ винителенъ. Сърбитѣ наопаки, държатъ пълно склонение съ по 7 падежа въ единств. и множ. число. У македонскитѣ говори е сжщото, като въ българскитѣ.²⁾

3. Българскиятъ езикъ единственъ измежду другитѣ славѣнски езици образува сравнителна и прѣвѣзходна степенъ при прилагателни, и нѣкои сжществителни и глаголи съ частицитѣ по + думата, и най + думата. Така е въ всички македонски говори. Сръбски езикъ не знае тая употрѣба.

4. Българскиятъ езикъ единственъ измежду другитѣ славѣнски езици и македонскитѣ всички говори си служатъ съ употрѣбата на така нареченото двойно лично мѣстоимение. Сръбскиятъ езикъ не познава това.

5. Българскиятъ езикъ единственъ измежду славѣнскитѣ езици и всички македонски говори нѣматъ неопрѣдѣлено наклонение. Сръбскиятъ езикъ редовно го употрѣбјава.

Туй сж главнитѣ формени отлики между българския езикъ и македонскитѣ говори отъ една страна и сръбския отъ друга. Има и други отлики отъ областта на звуковетѣ, отъ областта на фонетиката. Ето най-типичнитѣ отъ тѣхъ:

¹⁾ Централнитѣ и южнитѣ македонски нарѣчия употрѣбаватъ изобилно членувани форми. Туй трѣбва да забѣлжимъ, че и най-сѣверното македонско нарѣчие, което е сѣдно съ сръбския езикъ и въ което се отразило сръбско влияние, и то има членъ. Това личи отъ обнародванитѣ материали отъ Црногорията въ етнографското списание на Сръбската академия „Насеља српскихъ земаља“, III; тамъ на стр. 497 дори вярчно се твърди за употрѣбата на членъ въ тоя говоръ. За други материали отъ Црногорията гл. списанието „Минало“ I, 67 сл.

За употрѣбата на члена въ Тетовско срв. А. Селищевъ Отчетъ о занятіяхъ за границею въ лѣтнее вакаціонное время 1914 года. Казань 1916, стр. 18 и сл.

За членувани форми въ Кумановско и Кратовско срв. сп. Минало, I, 75—78.

²⁾ За загубата на падежитѣ въ сѣверното нарѣчие срв. материалитѣ, посочени въ по-горната бѣлжка.

6. Българският езикъ и всички македонски говори нѣматъ квантитетъ, а си служатъ съ натъртено ударение на гласнитѣ. Сръбскиятъ езикъ има тѣсно развитъ квантитетъ, дължина и краткостъ на гласнитѣ, и то четири вида.

7. Източнобългарското нарѣчие и повечето отъ македонскитѣ говори, дѣ по-вече, дѣ по-малко, знаятъ редуция на гласнитѣ. Това явление е непознато у сръбскитѣ говори. Въ Македония редуцирани вокали се употрѣбаватъ въ Солунско, Дебърско, Тетовско и др.

8. Старобългарскитѣ звукове ѣ и ѡ (извънъ вупчинитѣ съ р, л) въ сръбски езикъ звучатъ и двата само а. Българскитѣ и македонски говори иматъ съответни замѣни на ѣ съ з, о, на ѡ съ з, е; по-рѣдко и непосредствено съ а.

9. Старобългарскиятъ звукъ ѡ, който въ сръбски звучи и, въ нѣкои отъ българскитѣ и македонски говори запазва старински изговоръ ѡ или ѣ, именно въ Родопитѣ и Солунско.

10. Носовската ж въ сръбски езикъ вредома е замѣнена съ у. Въ българскитѣ и македонски говори замѣнятъ носовката съ: з, а, ѡи. Само въ моравскитѣ говори ж=у въ срѣд-словнето, а въ суфиезитѣ и краесловнето, обиковено = а.

11. Старинскитѣ шт, жд въ сръбски езикъ винаги даватъ ѣ, ѣ. Македонскитѣ говори иматъ: ш, жд, или шч, ждж, или к', г', а българскитѣ: ш, жд и рѣдко к'. Замѣнитѣ к' г' се срѣщатъ като сръбско влияние въ моравското нарѣчие и отчасти въ централнитѣ македонски говори, дѣто се врьстосватъ съ ш, жд, шч, ждж.

12. Старинското s (дз), което не е развито у сърбитѣ, се употрѣблява много въ българскитѣ и македонскитѣ говори, въ Скопско, Тетовско, Охридско, Воденско, Солунско и др. Освѣнъ на етимологичното си мѣсто, тоя звукъ се явява и въ много други случаи въ българскитѣ и македонски говори.¹⁾

13. Лабиалното л, което е тѣй характерно и редовно проварано въ сръбски езикъ, въ българскитѣ и македонски говори липсва или е рѣдкостъ, въ единични думи.

Не сж правени специални успоредни изучвания на сръбския и български синтаксисъ, но изобщо се знае, че особена

¹⁾ Любопитно е съобщението на проф. Селищевъ, който по диалектични изучвания споходи Скопье и Тетово миналата 1914 г. Като запиталъ въ Скопье за думата звон и звон, отговорили му: „Звона викаат сърби; у нас дзвона“. Отчетъ и пр., стр. 13.

голяма разлика по между имъ нѣма. Тоу-речи сѣщото е и съ словарния материалъ. При все това, благодарение на по-голямото единство между българетѣ въ Мизия и Тракия отъ една страна и тия въ Македония отъ друга, още при пръвъ случай се забѣлѣзва това единство въ най-употрѣбителнитѣ думи. Затова можемъ каза, че

14. Македонскитѣ говори и българскитѣ иматъ по-голямо словарно единство, отколовото македонскитѣ и сръбскитѣ езикѣ. Това единство личи и въ най-обикновенъ и какъ разговоръ. Българе и македонци употрѣбаватъ изключително или прѣдимно едни думи, които сѣ или съвсѣмъ непознати у сръбитѣ или сѣ твърдѣ рѣдко употрѣбими. Така, типични сѣ за българе и македонци: хубость, хубавъ, хубавиня или убавиня и др. (сръбски: леп, лепост и др.), голѣмъ (ср. велик), работа (ср. посао), желѣзо (ср. гвожђе),¹⁾ гърбъ (ср. леѣа), опашъ или опашка (ср. реп, вурјук), град (ср. варош),²⁾ гора (ср. шума),³⁾ планина (ср. брдо), лозје (ср. виноград), зелка (ср. купус), вуче (ср. пас), лѣжица (ср. вашика), лошъ (ср. неваљао, рѣвав), брашно (ср. мука), мост (ср. ѣуприја) и мн. др. Ругатнитѣ думи и псувни, които тѣй много се употрѣбаватъ у балканскитѣ народи, сѣщо тѣй сѣ типични едни у българе и македонци, други у сръбитѣ. Довато напр. първитѣ прѣдимно псуватъ на майка, вторитѣ — на баща (отац) и светець.

Отъ тоу-що изложено се вижда, че сѣверомакедонскитѣ и часть отъ централнитѣ говори отразяватъ нѣкои сръбски езиковни особености. Това обаче никакъ не ще каже, че тѣ сѣ сръбски говори, защото иначе тѣ сподѣлятъ всички тоу-речи сѣществени и типични бѣлѣзи на българския езикъ изобщо и се отлжчватъ отъ сръбския. Дълговрѣменното съсѣдство между българе и сръби е довело до кръстосване на двѣтѣ племена и до взаимно езиковно влияние. Българскиятъ езикъ отъ една страна е повлияль върху сръбскитѣ съсѣдни говори съ своя аналитиченъ строй, съ члена, съ загубата на

¹⁾ Караджичъ, като говори въ своя рѣчникъ за с. Желѣзникъ до Бѣлградъ, добавя: „Туда сад слабо ко зна што је жељезо, него сви говоре гвожђе“. Той знае да се употрѣбљава думата желѣзо само около Тимокъ, слѣдвателно въ български край. За тоа край Караджичъ бѣлѣжи: „Бугари сви око Тимока славе Никољ дан“.

²⁾ У сръбитѣ град значи обикновено крѣпость, укрѣпление.

³⁾ Сръбското гора значи обикновено планина.

падежитъ и квантитета, а сръбскиятъ, наопаки, е прѣдалъ свои звукови главно черти на български говори, като *у* вм. *ж*, *к' і* вм. *щ*, *жд* и др. Говоритъ, които съдържатъ само нѣкои чужди бѣлѣзи, и тѣ прокарани не строго послѣдователно, тѣ, естествено, по общитѣ си типични бѣлѣзи, припадатъ къмъ българската или къмъ сръбската езиковна областъ; тѣхъ ще ги назовемъ повлиини говори. Ония пъкъ говори, които на равно сж кръстосали своитѣ и чужди бѣлѣзи и е трудно да се отдѣлятъ къмъ единия или другия езикъ, ще наречемъ прѣходни говори. Така, говорътъ въ Призрѣнско, по сръдня и долня Българска-Морава сж сръбски говори, повлиини отъ български езиковни особености; говоритѣ въ Църногорията, по Моравица, по горня Пчиная и Крива, по Тимокъ и Нишава сж български, съ сръбско влияние. Прѣходенъ е напр. свърлишкиятъ говоръ въ Сърбия.

Българскиятъ езикъ на македонското население е живѣлъ и живѣе не само въ живата народна рѣчь. Той се е проявилъ още въ книжовни трудове и въ простонародната словесность пакъ като „български“. Най-сетнѣ на него езикъ сж дадени хилѣдниците имена на градове, села, планини, рѣки, мѣстности въ Македония. Съ други думи топонимията въ Македония е главно българска и отразява българския езикъ съ неговитѣ звукови и формени особености, *жд*, *шт*, *ъ - о*, *ь - е* и др., както и множеството имена на -ице, -ици и пр. Срв. примѣри на стр. XXVI—XXIX.

Стремежъ за българска свобода и държава. Отъ като прѣзъ врѣме на първото българско царство македонското население прѣживѣ въ политическо, религиозно и литературно единство съ своитѣ съплеменници въ Мизия и Тракия и закрѣпна въ национално „българско“ съзнание, прѣзъ слѣдващитѣ вѣкове то оставаше се съ една надежда за подъ една управа и държава съ своитѣ сѣверо-източни събрата. Това си дълбоко желание македонцитѣ изразиха въ редъ постъпки и значителни исторически събития отъ всебългарски характеръ. Ето нѣкои отъ тѣхъ:

1. Когато прѣзъ втората половина на X в., подъ ударитѣ на руситѣ и на Византия, се рушеше българската държава, и въ 971 г. Цимиски включи българската столица Прѣславъ въ своитѣ владѣния и развѣнча Бориса II въ Цариградъ, ма-

ведонскитѣ българе и велможи не се подчиниха на Византия и основаха нова своя държава, която пакъ нарекоха „българско“ царство, въ науката познато съ името „западно българско царство“. Юначниятъ царь Самуилъ брани мъжествено своята българска държава, властвува надъ нея отъ столнитѣ градове София, Мъгленъ, Воденъ, Прѣспа, Охридъ и когато, слѣдъ дълги и кръвопролитни войни при наслѣдницитѣ на Самуила падна Македония подъ Византия въ 1018 г., византийскитѣ императоръ, по народността на поворевото македонско население, се нарече „Българоубиецъ“ (Βουλγαροκτόνος), а не напр. „Сърбоубиецъ“.

2. Успоредно съ унищожението на българското царство въ Прѣславъ прѣзъ 971 г., бѣ унищожена отъ гърцитѣ и Прѣславската българска патриаршия. Македонскитѣ българе и тукъ проявиха своето духовно единение съ България: тѣ продължиха Прѣславската патриаршия въ Македония съ прозвище „българска“. И когато императоръ Васили Българоубиецъ завладѣ западно българското царство, той даде правдини на тая патриаршия, обръната въ архиепископия, съ сѣдалище въ Охридъ, и ѝ остави името „българска“ (Ἀρχιεπισκοπή Βουλγαρίας).

3. Едвамъ що били минали двадесетина години отъ падането на западното българско царство, въ 1040 г. пламна грамадно българско въстание въ Македония и западна България. Огнищата на въстаницитѣ беха Нишъ и Скопье, които се смѣталъ тогава главенъ градъ на България (διὰ τὴ Ναισσοῦ καὶ τῶν Σκοπίων, τῆς μητροπόλεως Βουλγαρίας). Срв. за въстанието документитѣ, № 10, 11.

4. Прѣзъ 1067 г. се дигна друго въстание на западнитѣ българе, тия които живѣеха въ Тесалия. Войвода имъ станалъ Николица. Срв. за въстанието документитѣ, № 12.

5. Прѣзъ 1073 г. стана третото голѣмо въстание на македонскитѣ българе. Въстанието бѣ замислено отъ българскитѣ велможи въ Скопье, на чело на Георгия Войтѣхъ (οἱ κατὰ τὴν Βουλγαρίαν προέχοντες . . . οἱ ἐν τοῖς Σκοπίοις προέχοντες, οἷς ἑξάρχος ἦν Γεώργιος ὁ Βοϊτάχος). Въстанието бѣше повдигнато въ Призрѣнъ, който тогава бѣ населенъ съ българе. За въстанието и за дѣйствиата въ Нишъ, Охридъ, Дѣволя, Костуръ срв. документитѣ, № 14.

6. Въ края на XII в. българското въстание въ Мизия сполучи. Основа се второто българско царство. Щомъ се

закрѣпи царството при Асѣня I, първитѣ стремежи на неговия наследникъ Калояна бѣха да се разшири държавата, и това разширение бѣ насочено най-много къмъ Македония, която въ своитѣ възстания не сполучи да възстанови българската свобода. Благодарение на българското население, цѣла Македония, безъ Солунъ и Халкидика, бидоха включени въ България отъ Калояна (1197—1207 г.). На Асѣня II остана да заеме цѣла Албания, Тесалия (1218—1241 г.).

7. Къмъ срѣдата на XIII в. Македония била пакъ завладѣна отъ Византия. Прѣзъ 1255 г. българскиятъ царъ Михаилъ Асѣнъ ударилъ на гърцитѣ, за да си възвърне Тракия и Македония. Като прѣвзелъ Тракия, гърцитѣ много се изплашили, защото знаели, че и западнитѣ, македонски области, ще паднатъ подъ българетѣ, тъй като тѣ били населени съ българи (*Βουλγαροις οικουται*), а тѣхнитѣ стремежи били да се съединятъ съ своитѣ събратя. Срв. за това документитѣ, № 26.

8. Къмъ края на дългото турско робство, прѣзъ 1876 г., когато българетѣ въ Балкана дигнаха своето Априлско възстание противъ турцитѣ, едновременно почти съ тѣхъ и македонскитѣ българи дигнаха замисленото въ Солунъ и изпълнено въ Малешевско българо-македонско възстание. Срв. за него документитѣ, № 191^a.

9. Българскитѣ възстания и турскитѣ жестокости навраха европейскитѣ сили да помислятъ за облекчение участъта на християнското и особено на българското население въ Турско. За тая цѣль се събра Цариградската конференция, която заседава въ края на 1876 и началото на 1877 г. Стремежитѣ на македонскитѣ българи къмъ свобода и единение съ мизийскитѣ имъ и тракийски едноплеменници щѣха да бждатъ осъществени, по рѣшение на конференцията, въ проектираното автономно българско княжество, въ което влизаха, между други, Скопье, Битоля и Костуръ. Срв. документитѣ, № 191^b заедно съ съотвѣтната карта на конференцията.

10. На 19 февруари 1878 г. се сключи Санстефанския миръ. И тамъ, подобно на Цариградската конференция, руското правителство призна въковнитѣ права и желаня на българското население въ Македония — да заживѣе въ единение съ мизийскитѣ и тракийски свои събратя, въ една обща държава. Срв. документитѣ, № 192 и съотвѣтната карта отъ

договора, дѣто сж влючени като български градовѣтъ Сьопье, Дебъръ, Охридъ, Корча, Костуръ, Съръ, Кавала и др. Македонското население, чрѣзъ свои прѣдставители и бѣжанци навидо своята дълбока благодарностъ на царя освободителъ Александра II чрѣзъ единъ грамаденъ адресъ, на който били сложени подписитѣ на 230,000 души българе. Срв. документитѣ, № 194.

11. За българския духъ на македонцитѣ говорятъ и извѣстнитѣ на всички политически и четнишки движения въ Македония прѣзъ послѣднитѣ десетилѣтия. Отъ тѣхъ ще припомнимъ само за голѣмото Илинденско въстание въ Битолско прѣзъ 1903 г. и за македонското 20,000-но опълчение прѣзъ 1912—1913 г., което взе участие въ войнитѣ заедно съ българетѣ и за защита на общобългарскитѣ интереси противъ турци, противъ сърби и гърци.

Името „българинъ“. По-горѣ видѣхме какъ се е образувала българската народностъ и какъвъ просторъ е заемалъ българскиятъ народъ нѣкога и заема сега. Единъ отъ външнитѣ бѣлѣзи на народността е и наименованието ѝ; а това наименование за македонскитѣ, мизийскитѣ и тракийски славѣне е било ето вече десетъ столѣтия сѣ едно — българе. Десетъ столѣтия наредъ македонскитѣ славѣне сж познати съ това име отъ своитѣ съсѣди гърци, сърби, турци; така ги именуватъ всички по-далечни народи; така ги знаятъ и всички чужди пътешественици, както се вижда отъ множеството документи, изредени по-долу. Най-сетнѣ и денъ днешенъ македонското население зове себе си българско, българе. Отъ грѣцва страна обаче, по политически причини, обичатъ да притѣпятъ бодливостта на тая неприятна истина, та за македонскитѣ българе употрѣбятъ терминътъ „елини, които говорятъ български“, „българогласни елини“ (*βουλγαρόφωνοι Έλληνες*). По-смѣшно е гледището по тоя въпросъ на нѣкои сръбски учени, напр. на академикъ проф. Цвиича. Проф. Цвиичъ, като признава, че „македонскитѣ славѣне обикновено се наричатъ българе“¹⁾, бърза да поясни, че името „българинъ“ въ случая

¹⁾ Срв. J. Цвиичъ, Проматрања о етнографји македонскихъ словена. 2 изд. Београд 1906, стр. 9, 24, 25, 27 и др. Подобно признание срѣщаме и въ изданията на Сръбската академия, напр. за най-сѣвернитѣ македонски крайща, за скопската Църногория: „Црногорско становништво . . . они сами себе у понекимъ селима називају Бугарима“. Насеља српскихъ земаља III, 507.

се разбирало като „простъ човѣкъ“ и не означавало нѣкоя народност . . . Сръбската наука си е казала думата, и ето сръбски публицисти и министри бързатъ да разтрѣбятъ отвори-тието, като го разуврасятъ. Сръбскиятъ министъръ К. Стояновичъ пише въ италианското списание Nuova Antologia и въ сръбското Дело¹⁾ така: „Но съ това име (българинъ) не се е означавала българската народностъ, а само простота, защото това название иде отъ латинската дума vulgaris, простъ човѣкъ, селякъ, земледѣлецъ, докато пъкъ за национално опрѣдѣляне се употрѣбява монголската дума „болгаринъ“, която не е позната въ Македония“ . . .

Що се отнася до формата на името „българинъ“, ще кажемъ, че и тя се е видоизмѣнявала прѣзъ течение врѣмето, съобразно звуковитѣ промѣни, настанали при историческото развитие на българския езикъ въ различнитѣ му говори. Старинската форма блъгаринъ се е държала прѣзъ старобългарската и сръднебългарска епохи. По традиция тя се е употрѣбявала въ писанитѣ паметници и по-късно, прѣзъ епохата на турското робство. Но прѣзъ тая епоха особеноститѣ на отдѣлнитѣ български говори се укрѣпчаватъ, и докато едни отъ източнитѣ говори усвоили формата българинъ, други, напр. въ Тетевенско, въ Копривница запазили старото — блъгаринъ, блгаринъ. Въ трети говори (tlt, tolt, tŭt, tot, tut) се явили формитѣ бѣгаринъ, болгаринъ, богаринъ, бугаринъ. Така, въ единъ сборникъ, писанъ въ Македония прѣзъ XVIII в. на мѣстень простонароденъ езикъ, последниятъ е нареченъ: превѣдено ѿ ѿзика грѣчскаго на болгарски.²⁾ Въ другъ ръкописъ четецъ македонецъ прѣзъ 1780 г. се издава съ блѣжка, дѣто говори за началото на българската книга въ 850 г.: зри кога се писа + кнѣга Болъгарска + во лѣто аѣпѣ (1780): ѿл (930) года како се писала кнѣгата болгарска.³⁾ Прѣзъ 1792 г. другъ македонецъ Марко Теодоровичъ се издава за българска родомъ ѿзъ Разлога.⁴⁾ Македонскитѣ писатели отъ началото на XIX в. наричатъ въ своитѣ книги македонския свой езикъ: азъкъ болгарскій долна Мѣссій Скопскій ѿ Тѣтовскій или

¹⁾ Nuova antologia, № за юли 1915 г., Дело отъ 15 августъ 1915, стр. 201.

²⁾ Срв. документитѣ, № 85.

³⁾ В. Цоневъ, Описъ на ръкописитѣ на Народната библиотека въ София, стр. 201.

⁴⁾ Документи, № 79.

простѣйшій ѣзыкѣ волгáрскій.¹⁾ Въ Трескавския рѣкописъ отъ 1833 г. е употрѣбена форма съ македонския суфиксъ-цки: волгáрцки монастыръ Трескавецъ (до Прилѣпъ).²⁾ За евангелието на южномакедонски говоръ отъ 1852 г. се казва, че е прѣведено на богáрско ѣзыкѣ.³⁾ Прѣзъ 1867 г. отъ костурското с. Бобишча селянинъ говори за своитѣ сънародници богари..., за „нашата чиста богáрска Костурска околия“.⁴⁾ Въ костурскитѣ подговори сж въ употрѣба формитѣ болгáрцви въ покраината Корешча и Нестрамъ-волъ, а въ Пополе-волъ — болгáрцви. Така се говори и въ южно Леринско, Албанцитѣ въ Билища знаят формата бългáрче, напр. въ фразата: зди бългáрче т. е. не зная български. Въ Костурско се намира и погърченото сега село Богацко, познато у по-старитѣ като Богарцко. Въ Корчанско има село Булгарецъ. Въ Ахж-челебийско е добрѣ позната формата булгарцку, въ Корчанско болгáринъ, въ Яворуда бѣгаринъ, въ Рѣсенско богаринъ; въ солунското с. Зарово чухъ формитѣ булгáринъ, булгáрцѣу аскѣр и др. Отъ тия диалектични македोनобългарски форми най-широко е застѣпена обаче въ сѣвернитѣ и срѣдни говори формата бѣгаринъ или бугáринъ, която се смѣта за сръбско влияние. А фактътъ, че тя се употрѣбява и въ говори, дѣто обикновената замѣна на тѣтъ е tolt, tѣlt или tѣt, явно сочи, че тая форма е внесена отвънъ и не е домашна македонска.⁵⁾ Нейното разпространение въ Македония се дължи отъ една страна на сръбското владичество въ края на срѣднитѣ вѣкове и отъ друга на сръбската църковна власть, която държа сѣверна Македония до 1776 г.⁶⁾ А това още веднажъ доказва, че сърбитѣ нѣкога сами сж смѣтали македонското население за българско и сж го зовѣли бугари.

¹⁾ Срв. документитѣ, № 92, 93. Тия форми може да идатъ и по книжовно влияние отъ рускославянскитѣ книги.

²⁾ Документи, № 104.

³⁾ Документи, № 135.

⁴⁾ Документи, № 167.

⁵⁾ Срв. Ив. Д. Шишмановъ, Критиченъ прѣгледъ на въпроса за произхода на прабългаритѣ. Мсб. XVI—XVII, 728. В. Ђеринъ, О српскомъ имену у Старој Србији и у Македонији. Београд 1904, стр. 46.

⁶⁾ За закрѣпването на формата бугари съ у звукъ ще да е спомагалъ и езика на гърци и турци (вугарос, бугар и бугар), чието влияние въ Македония е било по-силно и въ други насоки.

Охридската българска архиепископия. Прѣди да бѣше издигната Охридската патриаршия при царь Самуила, Охридъ и неговитѣ близки области още въ края на IX и началото на X в. бѣха станали първостепенно българско сръдище. И сега още въ южнитѣ прѣдѣли на Охридското езеро, въ прѣданията на българе и албанци се разказва за българския князь Михаила (Борисъ) и за дъщеря му, която посѣщавала св. Наума въ неговия манастиръ. Климентъ, Наумъ, ученикътъ имъ епископъ Марко Дѣволски и др., подпомагани отъ Бориса, а сетнѣ още повече отъ сина му Симеона, закрѣпиха християнството въ прѣдѣлитѣ на западна Македония и Албания, прѣнесоха тамъ традициитѣ на Кирила и Методия и, като работиха за българската просвѣта и българска книжнина, оставиха шеола и послѣдователи. Запалениятъ отъ тѣхъ духовенъ огънь послужи за ржководна свѣтлина на тамошното население прѣвъ дълги вѣкове. Когато пъкъ въ края на X в. царь Самуилъ прѣмѣсти столицата си въ Охридъ и заедно съ това и патриаршескиятъ прѣстолъ на българската църква засия при останкитѣ на св. Климента, българското национално чувство въ ония отдалечени отъ свѣта планински крайща получи непоколебима сила и можа ето вече 1000 години да се крѣпи и да поддържа българския родъ. Нѣкогашнитѣ манастири около Охридското езеро сж били смѣтани като света земя на българското отечество. И не случайно пѣтешественикътъ Йоанъ Фока (XII в.), като описва околноститѣ и манастиритѣ на р. Йорданъ и Мрѣтвото езеро, уприличава ги на охридскитѣ.¹⁾

Охридската патриаршия не загина и слѣдъ падането на България подъ Византия. Императоръ Васили въ 1019 г., като промѣни само титула на патриаршията въ архиепископия, потвърди нейната независимостъ и правдини; той запази и наименованието ѝ — „българска“ (*Ἀρχιεπισκοπὴ Βουλγαρίας*), което се запази дори до закриването ѝ въ 1767 г. Просторътъ на Охридската архиепископия се е мѣнилъ. При царь Самуила въ нея се включвали епархиятѣ, що били въ българскитѣ държавни граници. При Василия Българоубиецъ (1019—1025 г.) тя била проширена и съ нѣкои епархии,

¹⁾ Joannis Phocæ Descriptio terrae sanctæ. Patr. gr. CXXXIII, col. 949—952.

що владѣла България при царь Петра; въ нея влизала по-голямата частъ отъ полуострова, безъ Босна, Тракия и Гърция, и брояла 31 епархии. Прѣзъ 1143 г. тя имала пакъ сѣция просторъ, или, както казва Нилъ Доксопатъръ, „повече отъ 30 епископства“. Архиепископията намалѣла прѣзъ XIII—XIV в., когато частъ отъ епархиитѣ ѝ били присъединени къмъ сръбската архиепископия. Тия епархии тя си възвърнала къмъ срѣдата на XV в., за да ги изгуби прѣзъ 1557—1767 г., когато ѝ били отнети всички сѣверомаведонски крайща. Тогава тя се била ограничила съ албанскитѣ и слѣднитѣ маведонобългарски крайща: Охридско, Прѣспанско, Костурско, Корчанско, Гребенско, Леринско, Битолско, Прилѣпско, Кичевско, Дебърско, Воденско, Мъгленско, Велешко и Струмичко. Първитѣ охридски архиепископи били българе, а отъ срѣдата на XI в. дошли гърци, нѣкои отъ тѣхъ видни писатели и канонисти, като Теофилактъ, Димитри Хоматианъ и др. Между тѣхъ имало и славѣне, както се мисли напр. за Прохора (+ 1550 г.); охридчанинъ българинъ е билъ послѣдниятъ патриархъ Арсени. Официаленъ езикъ въ архиепископията и епископитѣ е билъ гръцки; на гръцки е ставало и богослужението, съ изключение на вътрѣшнитѣ манастири и църкви, които запазили славѣнска служба и традиция, толкова повече, че и нисшето духовенство е било българско и не всичкото е знаело гръцки.

Архиепископията, ако и формално погърчена, архиепископитѣ ѝ съ гордосъ носѣха своя титулъ „български“, па били тѣ българе по родъ или гърци. Титултътъ не бѣше само гола формалностъ и традиция; той означаваше сѣщеврѣменно и народността на по-голямата частъ отъ населението, включено въ епархиитѣ подъ Охридъ. Това знаемъ много добръ покрай друго и отъ самитѣ архиепископи гърци, които именувать своето паство „българско“ и езива му „български“.1) Благодарение на българския титулъ на архиепископията, и самото население крѣпѣше институцията дори и тогава, когато нейнитѣ прѣдставители бѣха гърци. Пъкъ и обратно, гърцитѣ архиепископи, за да запазятъ придобититѣ съ царски грамоти права и да уздравятъ своитѣ приходи, прибѣгваха до българскитѣ традиции и щедростта на българскитѣ си бого-

1) Документи, № 14—22, 55, 27, 29 и др.

молци. Тая сдушеностъ отиде още по-далечъ, особено прѣзъ турското робство. Тогава политико-националната вражда между българи и гърци бѣше затихнала, та, при натиска на общата турска опасностъ и подъ закрилата на общата майка църква, почнаха да се култивиратъ задружни стремежи. Тогава въ Македония се засили почитѣта къмъ светитѣ солунски брата Кирила и Методия, къмъ св. Иванъ Рилски, св. Петка Търновска и др. Подбудители за това станаха самитѣ гърци архипастире. А понеже на грѣцки езикъ нѣмаше достатѣчно извори за живота и дѣйността на поменатитѣ светци, грѣцкитѣ охридски писатели прибѣгваха до български книжовни творения. Захвана се една книжовна обмѣна, дѣто грѣцитѣ заемаха отъ българската литература. Така бѣ възникнало още по-рано пространното и кратко житие на Климента, така прѣзъ XVII, XVIII в. бѣха съчинени нови служби и жития на българскитѣ светци, които се славѣха като „свѣтилници на България“, „стълбове на България“, чрѣзъ които се просвѣщава българския родъ (*γένος Βουλγάρων*); седмочисленицитѣ се чествуваха като просвѣтители и прѣводители на божественото писание „на български езикъ“ (*εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν Βουλγάρων*) и градъ Солунъ се ублажаваше, дѣто е родилъ такива равноапостоли проповѣдници на българското племе, Кирила и Методия и др.¹⁾ Всичко това е дѣйствовало ободрително надъ книжовнитѣ българи въ Македония и е крѣпило националното имъ съзнание.

Тая българска тенденция не е изхождала само отъ Охридъ; тя еднакво се е култивирала и въ другитѣ духовни центрове на Македония. Митрополититѣ, за да държатъ българетѣ, гжделичкали сж националната имъ струна и сж се надпрѣваряли кой по-добрѣ да се изтъне като архипастиръ на българското население. Така, битолскиятъ митрополитъ се титулувалъ като ексархъ на цѣла българска Македония (*ἕξαρχος πάσης Βουλγαρικῆς Μακεδονίας*) или на цѣла горня България (*ἀνω Βουλγαρίας*); востурскиятъ митрополитъ — ексархъ на всички стара България (*πάσης παλαιᾶς Βουλγαρίας*) или първопрѣстоленъ на всички България (*πρωτόθρονος πάσης Βουλγαρίας*); струмишкиятъ се титулувалъ като ексархъ на българска Македония (*ἕξαρχος Βουλγαρικῆς Μακεδονίας*) и т. н.²⁾ И дори

¹⁾ Срв. повече Иор. Ивановъ, Грѣцко-български отношения прѣди църковната борба, въ Сборникъ въ честь на проф. Л. Милетичъ. София 1912, стр. 170 сл. — Документи, № 2 (стр. 7—8).

²⁾ Документи, № 76, 139.

тогава, когато Охридската архиепископия била унищожена въ 1767 г., охридският и прѣспански митрополитъ продължавалъ да се подписва и като екзархъ на цѣла България (... Ἀχριδῶν καὶ Πρεσπῶν ὑπέρτιμος καὶ ἑξάρχος πάσης Βουλγαρίας).¹⁾

Споменитѣ за българската патриаршия въ Охридъ сж помагали не малко и за самото възраждане на българщината въ западна Македония. Извѣстни сж грѣко-българскитѣ духовни борби въ Охридско отъ шестдесеттѣхъ години на XIX в. и насетнѣ, погубването на братя Миладиновци, бунтоветѣ срѣщу Мелетия, извѣстенъ е есътъ на пѣсенъта на Пърличева, що се носѣше изъ всички гѣрла въ Македония:

До кога братя мили българи,
До кога гѣрцитѣ ще ни тѣпчатъ...

Най-сетнѣ, когато охридчане рекоха да се отдѣлятъ отъ грѣцката патриаршия, гѣ пакъ се опрѣха на своитѣ потѣпкани права и поискаха отъ турската власть прѣвъ 1861 г. да възстанови „автокефалната архиепископия на Първа Юстиниана и цѣла България.“²⁾ За станалото по-сетнѣ и за добиване на български владѣа въ Охридъ нѣма да говоримъ.³⁾

Първитѣ новобългарски писатели сж отъ Македония. Установено е, че българското възраждане захванало изпърво въ западнобългарскитѣ прѣдѣли и главно въ Македония. За това сж спомогнали политикообщественитѣ движения въ западна Европа прѣвъ XVIII в., войнитѣ на Австрия съ Турция, освобождението на Сърбия и Гѣрция и българомакедонскитѣ търговци въ Бѣлградъ, Земунъ, Нови-садъ, Буда-Пеща, Виена и Лайпцигъ. Търговията съ прочутия нѣвога сѣрски памукъ, съ вълна, кожи, тютюнъ и аби, изнасяни въ Австрия и Германия, постави македонскитѣ българе въ общение съ сѣрбитѣ въ Буда и Срѣмъ, който бѣ станалъ срѣдище за духовната и национална обнова на сѣрбството прѣвъ XVIII в. Българскитѣ търговци въ Австрия взеха да пращатъ сѣрбско-славѣнски печатни книги за своитѣ родни крайща, а по-късно захванаха и да печататъ тамъ книги на български писатели.

¹⁾ Документи, № 189 (стр. 146).

²⁾ Документи, № 202.

³⁾ Срв. Е. Спироуановъ, По възраждането на градъ Охридъ. Моб. XVII—XVIII.

Въ Австрия, покрай търговцитѣ, бродѣха и ученолюбиви бѣдни македонци, които дирѣха възможност да помогнатъ съ внига на своето отечество. Такавъ бѣ дойранчанинътъ Христофоръ Жефаровичъ, който като „ревнителъ на своето българско отечество“ издаваше въ Виена прѣзъ 1741 г. гербоветѣ на южнитѣ славѣне и образитѣ на тѣхнитѣ светци, посѣщаваше Срѣмъ, Бѣлградъ, Солунъ и като свиталецъ се помина въ Москва, 1753 г.¹⁾ Виенскиятъ български търговецъ Марко Теодоровичъ (вѣлгара родомъ изъ Разлога) дава прѣзъ 1792 г. срѣдства за напечатване на славѣнски букваръ за употрѣба у сѣрбитѣ и българетѣ;²⁾ Нешо Марковичъ отъ Кратово, който търгувалъ въ Австрия, помага въ началото на XIX в. да се печататъ въ Буда-Пеца български книги на македонскитѣ писатели.³⁾ Нѣкои отъ българскитѣ търговци изъ Македония останали окончателно въ Австрия и тамъ, между сѣрбската срѣда, се посѣрбили. Такавъ е билъ напр. Димитъръ Атанасевичъ († 1790), главниятъ основателъ на първата сѣрбска гимназия въ Карловци. Тия търговци сѣщо така не сѣ забравяли своята родина и сѣ били добри меценати на българскитѣ монаси и учители, които спомождали австрийскитѣ земи.

Слѣдъ Жефаровича, въ австрийска Сѣрбия виждаме да отива бащата на българската история Паиси, който билъ родомъ отъ рилскитѣ прѣдѣли. Прѣзъ 1761 г. той работилъ въ сѣрбската патриаршеска библиотека въ Карловци, ужитванъ отъ сѣрбския историографъ, посѣрбения българинъ, Йованъ Раичъ,⁴⁾ и на слѣдната 1762 г. написалъ своята прочута Исторія славѣноболгарская.

Македонецъ е билъ и Хаджи Якимъ Кърчовски,⁵⁾ първиятъ български писателъ, който е захваналъ да печата отъ 1814 г. книги на новобългарско нарѣчие. Той учителствувалъ въ дебърския манастиръ Св. Иванъ Бигоръ, сегнѣ въ Кратово, а синоветѣ му продължили неговата дѣйностъ въ Крива-палапка и други сѣверомакедонски градове. Неговитѣ книги сѣ писани на простѣйшій изъикъ болгарскій, а му

¹⁾ Документи, № 69.

²⁾ Първиятъ екземпляръ отъ тоя букваръ, употрѣбяванъ въ наши училища, се намери въ Самоковско.

³⁾ Документи, № 92, 94.

⁴⁾ Документи, № 81, бѣлѣжка.

⁵⁾ Отъ с. Осломеви (Кичевско или Кърчовско). Мсб. III, 61.

помагатъ търговци и спомощници християне Штипскихъ і прочиухъ градехъ Болгарскихъ, които се изреждатъ въ края на книгитѣ му.¹⁾

Отъ сѣверна Македония, отъ Тетовско, е билъ и другъ неговъ по-младъ съврѣменникъ, Кирилъ Пейчиновичъ, който е продължилъ дѣлото на Хаджи Явима относно въвеждането на простонародния македонски езикъ въ книжнината. Едни отъ книгитѣ си той печаталъ въ Буда-Пеша, а други въ новоотворената българска печатница въ Солунъ. Парично му подпомагалъ попъ Коста Стошичъ отъ Призрѣнъ. Той е дѣйствувалъ въ родния си край, въ Тетовско и Скопско. Той пише на не книжnymъ языкомъ болгарскимъ, какѣвто се говорилъ въ околноститѣ на Скопье и Тетово: на прости языкъ болгарскій . . . Скопскій и Тетовскій.²⁾

Къмъ първитѣ македonoбългарски радѣтели и писатели е принадлежалъ и архимандритъ Теодоси Синаитски отъ Дохранъ († 1843 г.). Той е билъ учител на българчетата въ Солунъ въ началото на 30-тѣхъ години, писателъ и печатаръ. Той пише книгитѣ си на славяно болгарскій или само на прѣстѣнъ языкъ болгарскій³⁾

Отъ Македония е и първиятъ български педагогъ и филологъ, Неофитъ Рилски отъ с. Банско (Разлогъ). Той се училъ при гърци въ Мелникъ и отъ своето македонско отечество отишълъ въ сѣверна и тракийска България, да отваря първитѣ уредени български училища. Неофитъ написалъ първата българска граматика (1835 г.), таблици за учение на начинаещитѣ, учебници и рѣчници за по-възрастнитѣ, за болгарското просвѣщеніе, защото, казва той, стѣга . . . ѣ спавала нашата България.⁴⁾ Повечето отъ книгитѣ си той е печаталъ въ Крагуевацъ и Бѣлградъ, съ съдѣйствието на сръбското правителство.

Първиятъ голѣмъ интересъ за проучване на българската народна поезия и битъ се прояви най-силно у синоветѣ на Македония, братя Димитъръ и Константинъ Миладиновци отъ Струга († 1861 г.). Тѣ издадоха най-значителния на врѣмето си и познатъ и въ чуждия ученъ свѣтъ сборникъ: Български народни пѣсни. Загребъ 1861 г.⁵⁾

¹⁾ Документи, № 92.

²⁾ Документи, № 93.

³⁾ Документи, № 105 (стр. 102), № 110.

⁴⁾ Документи, № 107.

⁵⁾ Документи, № 150.

Първа българска печатница се отваря въ Македония. Печатането на български книги въ Буда-Пеща, Българградъ, Крагуевацъ, Римникъ и др. бѣ съпроводено съ голѣми трудности и разходи. Много ръкописни български трудове отъ началото на XIX в. били приготвени за печатъ, но, поради тия трудности, тѣ не видѣли свѣтъ, и сега се пазятъ въ ръкописнитѣ сбирки само като свидѣтели на една засилена книжовна дѣйностъ. За да се отстранятъ реченитѣ несгоди, българетѣ замислили и за българска печатница. Както тая щастлива замисль, така и нейното изпълнение се явяватъ пакъ въ западнитѣ български крайща, въ Македония. Книгата на дойранчанина Жефаровича, дѣто сж изписани българскитѣ светци и гербове, както и тия на другитѣ южни славѣне, ще да е дала поводъ и на другъ уроженецъ на Дойранъ да за работи за домашна българска печатница. Архимандритъ Теодоси, заедно съ своето ранно учителство въ Солунъ, нагласилъ и първата българска печатница. Тя изпърво работѣла полутайно въ с. Ватоша (Тивешко), при даскалъ Камче, дѣто се печатали шампи на светци и църковни книжлета. Отъ 1838 г. тя се прѣнела въ Солунъ и, подъ директорството на папа Теодосия, почнала явно да изважда български книги и работила до смъртта на послѣдния, 1843 г. Самъ Теодоси пишелъ, прѣвеждалъ и давалъ за печатъ свои трудове, пакъ печаталъ и чужди работи, които самъ оправялъ или имъ правилъ прѣдговори. Между църковно-поучителнитѣ книги, Теодоси издалъ и разговорникъ за изучаване на тритѣ езика: български, гръцки и турски. Езика на своитѣ книги Теодоси нарича *азыкъ болгарскій къ развѣмѣнію прѣстомѣ народѣ*. За солунската печатница срв. документитѣ, № 110.¹⁾

Едноврѣменно съ солунската печатница, изпърво скришомъ, а сетнѣ явно е почнала да работи и друга българска печатница въ прѣдѣлитѣ между Македония и България, въ Самоковъ. Нейнъ уредителъ и стопанинъ билъ учителъ и книгопродавецъ Николай Карастояновъ (1778—1874 г.). Тамъ сж били печатани шампи и книги. Карастояновъ печаталъ книги тайно още прѣвъ 30-тѣхъ години на XIX в., но едва прѣвъ 1847 г. получилъ официално дозволение отъ са-

¹⁾ Повече за нея и началото ѣ въ Ватоша гл. А. Шоповъ, Изъ живота и положението на българитѣ въ вилаетитѣ, стр. 375 сл. Сж щцн, въ Мсб. III, 48 сл. Сж щцн, Изъ новата история на българитѣ въ Турция, стр. 5 сл.

моговския митрополитъ Матей. Езиѣа на своитѣ новобългарски книги, понеже е печаталъ и църковнославѣнски, той нарича славеноболгарскій, а самитѣ книги прѣдзначава за болгарските деца.¹⁾

Спрѣдата слѣдъ смъртъта на Теодосия българска печатница въ Солунъ намислилъ да поднови другъ южномакедонски българинъ, Кириакъ Държиловичъ, отъ Воденско. Гръцката духовна власть му прѣчила, при все че най-сетнѣ му било позволено да печата български книги, но съ гръцки букви. Прѣвъ 1852 год. излѣзло въ тая печатница (— Шампа Кириакова Държиленъ въ Солунъ) евангелието въ новобългарски прѣводъ на воденско нарѣчие. За езиѣа на евангелието се казва: „сига ново типосано на болгарско йезикъ“.²⁾ Какво друго е печатала тая печатница и кога се е закрила, нѣмаме данни. Знае се само, че по-късно Държиловци сж имали книжарница въ Солунъ, а въ 1865 г. дъщеря на Константинъ Държиловичъ Славѣа е основала въ Солунъ първото българско дѣвическо училище.³⁾

Македония първа почва борбитѣ съ гърцитѣ за български църковни правдини. Поробенитъ подъ гръцкото духовенство български народъ се бори 40 г., докато да извоюва правото да се моли Богу на свой матеренъ езиѣъ и да има архипастире отъ свой български родъ. Тая борба, която закрѣпи българската национална свѣсть и даде единство на българската мисль, която роди Българската екзархия, се захвана пакъ въ Македония. За това помогнаха не малко и македонскитѣ учители и писатели, като Хаджи Якимъ Кърчовски и неговитѣ синове, Кирилъ Пейчиновичъ, Теодоси Синаитски и др. Тѣхнитѣ книги, написани на домашенъ, новобългарски езиѣъ, закрѣпиха у македонското население вѣрата въ българщината, вдѣхнаха му бодрость, да се не срамува прѣдъ гърцитѣ и да знае, че и неговиятъ родъ е ималъ книжнина и може да има и сега. Прѣвъ примѣръ за негодувание срѣщу инороднитѣ владици въ българската земя даде областъта, дѣто проповѣдваха Кирилъ Пейчиновичъ и Хаджи Якимъ, прѣвъ

¹⁾ За дѣйността на Карастоянова срв. В. Н. Златарски, Даскалъ Николай Карастояновичъ и неговата печатница. Псл. LXVI.

²⁾ Документи, № 135.

³⁾ Документи, № 170. За Държиловци срв. А. Шоповъ, Народността и езиѣа на македонцитѣ, стр. 86 сл.

гласъ срѣщу тѣхъ се подигна въ Скопье. Това е било около 1830 г. Отъ 1828 до 1833 г., ще рече въ шесть години, тамъ били промѣнени четирима гръцки владци, но въ Скопийскій македонски вѣгларе се роптаели и искали владика родна вѣгларина, докато борбата се засилила и подела и отъ други съсѣдни крайща, напр. въ Самоковъ.¹⁾ Българскитѣ искания намѣриха поддрѣпа въ хати-шерифа отъ 1839 г. и по-сетнѣ въ хати-хумаюна отъ 1856 г. Разпаленъ агитаторъ на българщината станалъ Неофитъ Бозвели, духоветѣ се възпламенили въ пѣло Българско, борбата се прѣгна въ Цариградъ, прѣдъ прѣстола на гръцкия патриархъ, и най-сетнѣ, въ 1870 год. българскиятъ народъ сполучи да се отдѣли подъ самостоятна църква, съ родно духовенство и на свой езикъ.

Прѣзъ дългогодишнитѣ спорове и люти борби за българска народна църква се отличиха много македонски дѣйци, нѣкои отъ които заплатиха съ живота си. Натанайлъ-Богданъ Стояновичъ, родомъ отъ Скопско, като писателъ и владика работи половина вѣкъ за българскитѣ права прѣдъ гръцкото духовенство.²⁾ — Павелъ х. Василеовъ (Партени Зографски) отъ Галичникъ (1820—1875 г.) особно се издава още прѣзъ 50-тѣхъ години като горещъ проповѣдникъ на българщината и като книжовникъ, който се старае да даде на македонското нарѣчие по-голямъ достъпъ въ общобългарския литературенъ езикъ.³⁾ — Най-разпаленъ бранителъ на българщината противъ гръцкитѣ посегателства е билъ македонскиятъ учителъ Йорданъ х. Константиновъ Джинотъ, отъ Велесъ (1818—1882 г.), който е пълнилъ цариградскитѣ вѣстници съ своитѣ описания на българска Македония, а съ своята жива проповѣдъ остро е бичувалъ гръцкото духовенство, чиито интриги го бѣха завели най-сетнѣ на заточение въ Мала-Азия, „за името, както казва той, на превозлюбленаго ми рода болгарскаго“.⁴⁾ — На гръцката злоба станаха жертва великитѣ вѣгларе отъ Струга (на Охридското езеро) братята Димитъръ и Константинъ Миладиновци († 1861 г.). Тѣ, отъ полупогърчени проповѣдници на елинизма, като съзнаха своя родъ, станаха възродители на българщината въ много македонски градове, оставиха много ревностни уче-

¹⁾ Документи, № 108.

²⁾ Документи, № 108.

³⁾ Документи, № 146.

⁴⁾ Документи, № 131, 132, 133, 134, 140, 153.

ници, дариха на науката своя прочутъ фолклоренъ сборникъ, а на поволюбнието дадоха примѣръ за борба срѣщу гърцитѣ.¹⁾ — Райко Жинзифовъ отъ Велесъ (1839—1877 г.), като учителъ, като ораторъ и поетъ, е билъ обзетъ отъ единственото желание да се отърве прѣди всичко неговата родина отъ гърцкия гнетъ. Изпълненъ отъ това родолюбиво чувство, той горко оплаква Струга и Охридъ за загинването на братя Миладиновци; сетнѣ обнадежденъ, той се провиква:

Македонія, чудна страна,
Нема да быдигь гърчка она!

.....
Българе живѣятъ въ таж страна!²⁾

Григоръ Пърличевъ отъ Охридъ (1830—1892 г.) и той, почти погърченъ българинъ, който въ Атина бѣ вѣнчанъ за своята поема *Ἀριανωλός*, застана въ редоветѣ на първитѣ борци въ западна Македония противъ гърцизма. Неговитѣ огнени проповѣди улесниха рушението на чуждата напасть. Самъ той разказва, какъ е подѣйствувала напр. извѣстната му пѣсенъ за затварянето на Охридската патриаршия отъ гърцитѣ, когато за първи пѣтъ я изгѣлъ: „Сълзы потевоха изъ очитѣ на гоститѣ, не толко отъ стойността на стиховетѣ, волкото отъ страстта, съ вожто се испѣяхъ“.³⁾

До волко македонското население държало въ тая църковна разпря за своята българска народность и езикъ, личи отъ факта, дѣто жителитѣ на Кукушъ, Енидже-Вардаръ и Битоля, прѣди още униятското движение да се захване въ мизийска и тракийска България, рѣшили да станатъ уняти, само и само да запазятъ матерния си езикъ. Това движение въ южно-македонскитѣ градове започна прѣвъ 1859 г. и дори сполучи да отцѣпи нѣколко десетки хиляди българе.⁴⁾

Борбата противъ гърцкото духовенство до толкова се бѣ изострила въ Македония прѣвъ 60-тѣхъ години, че гърцкитѣ владици бѣха останали уединени срѣдъ пѣволцина приближени храненици: мнозинството отъ населението de facto се бѣше отцѣпило отъ гърцитѣ, въ църквитѣ се четѣше славѣнски, българскитѣ общини си отваряха училище слѣдъ училище, тѣй

¹⁾ Документи, № 136, 144, 150.

²⁾ Документи № 151.

³⁾ Мсб. XI, 399; Мсб. XIII, 648 сл.

⁴⁾ Документи, № 149, 198.

че когато въ 1870 год., официално се рѣши българскиятъ въпросъ, когато се създаде Българската екзархия, гърцизмътъ бѣше вече сѣнка въ Македония. Съ други думи, не е Българската екзархия отъ 1870 г., която била създавала „българе“ въ Македония, както обикновено се тръби въ заинтересования печатъ, а българетѣ въ Македония, заедно съ своитѣ сѣверни събрата, създадоха това учрѣждение за своитѣ нужди.

Училища и църкви на българетѣ въ Македония.
 Прѣвъ петвѣковното турско робство славѣнскитѣ и български училища не били съвсѣмъ и навсѣждѣ унищожени. Въ сѣверна и западна Македония, дѣто монастиритѣ извършвали богослужението на славѣнски, славѣнската книга се учила въ монастирскитѣ келии, отдѣто излизали и свещеници. Епархиятѣ, които били подѣ въдомството на сръбската Печска патриаршия, подържали славѣнската книга, именно въ Скопско, Тетовско, Кумановско, Паланешко, Щипско и др. По-голѣмо обаче било значението на така нареченитѣ метоси на голѣмитѣ монастири Хилендаръ, Зографъ, Ив. Рилски. Метоси на тия монастири имало въ всички по-голѣми македонски центрове съ българско население. Въ нѣкои градове, като напр. въ Велесъ е имало метоси и отъ тритѣ тия български монастири. Прѣдставителитѣ на тия монастири, наричани духовници, таесидиоти, заедно съ проповѣдитѣ що държали въ църква, въ метоситѣ си подържали обикновено великини училища, чрѣзъ които крѣпѣли да се не изгуби славѣнската книга и сжщеврѣменно подържали духа на християнството и българщината. Въ тия келии и монастири се завѣдили и първитѣ македonoбългарски учители и писатели, които при сравнително по-благоприятнитѣ условия на XIX в., можаха да прѣснатъ просвѣтата по-широко и по-дълбоко. Така, Хилендаръ и Зографъ дадоха родоначалника на българското възраждане Паисия; Хаджи Якимъ Кърчовски учителствувалъ въ Дебърския манастиръ; тамъ при него се училъ Кирилъ Пейчиновичъ; архимандритъ Теодоси Дойрански учителствувалъ въ синайския метохъ въ Солунъ на синоветѣ на българскитѣ еснафлии; Неофитъ Рилски се училъ най-напрѣдъ въ Рилския манастиръ; Натанаилъ-Богданъ Стояновичъ се училъ малкъ въ Кучевищкия манастиръ при Скопье; Учителтъ на първото българско училище въ Скопье, подържано отъ църковната община (1836 г.), дошълъ отъ Дебър-

ския манастир и др. Пръвъз първата половина на XIX в. имало вече не само велийни, но и по-общи, църковни, махленски и общенародни български училища въ Македония, като напр. въ Скопье, Велесъ, Кратово, Крива-паланка, Щипъ, Кюстендилъ, Дупница, Башино-село до Велесъ, с. Ватоша, Банско, Гостиваръ и др. Пръвъз втората половина на вѣка училища се отворили и въ всички др. градове и въ повечето отъ селата: Прилѣпъ, Битола, Крушево, Охридъ, Струга, Кукушъ, Неврокопъ, Солунъ, село Висока (Лжгадинско), Струмица, Радовишъ и др. А въ началото на XX в. броятъ на българскитѣ училища въ Македония надминаваше хилядо.

Тия училища възниквали бавно и живѣли при тежки условия, защото гръцкото духовенство прѣчило постоянно; гръцкитѣ владци опрѣдѣляли отъ църковнитѣ приходи помощи само за гръцкитѣ училища. Тогава нѣмало българско княжество, нѣмало екзархия; поробенитѣ българи въ Македония, подъ турска политическа и гръцка духовна власть, и това, което направили за своето учебно дѣло прѣди 1870 г., е достатъчно за удивление, особено пъкъ като се иматъ прѣдъ очи постояннитѣ прѣчки отъ страна на гръцката патриаршия. Гръцката пропаганда най-сетнѣ е имала и другъ мощенъ помощникъ — гръцкото кралство.

Едва когато прѣвъз 1870 г. и на българетѣ се даде свободна национална църква и когато въ 1878 г. се основа българското княжество, едва тогава гърци и българи е приравнили въ борбитѣ си, въ Македония: едни и други имаха задъ гърба си подрѣпката на една държавица и на една духовна институция. При тия условия елинизмътъ почна да се дига като мъгла и българското население се видѣ озарено отъ зрацитѣ на родно духовенство, родна книга и училища. Тувъ трѣбва да забѣлѣжимъ, че турското правителство, и слѣдъ основанието на Българската екзархия и слѣдъ назначението на български владци въ нѣкои македонски епархии, продължаваше да държи и гръцкитѣ владци въ сѣщитѣ мѣста. Около тия гръцки владци, останали безъ паство, взеха да се прибиратъ стари тѣхни храненици, цинцарскитѣ сѣмейства и ония българи, които се поддържаха отъ помощитѣ на сръбската пропаганда. А откато българското население въ Македония замисли и политически да се освободи отъ Турция и се захвагнаха четнишкитѣ движения и възстания, на българското кул-

турно-просвѣтително напръдване се изпръчи самата турска власт, която почна да облагодѣтелствува гръцкия елементъ и да спомага на сръбската пропаганда да шири своитѣ привърженци. Тогавя настъпиха тежки дни за българетѣ: тѣ биваха прѣслѣдвани, учителитѣ постоянно обискирани, сждени, затваряни, други заточавани въ Мала-Азия и Африка; затворитѣ въ Скопье, Битоля, Солунъ и др. се бѣха прѣизпълнили съ българско население, по бѣсилитѣ висѣха български трупове. Въ добавькъ на това, турското правителство даваше поддрѣпа на гръцки и сръбски чети, които улесняваха задачитѣ на турскитѣ потери. Турцитѣ дори бѣха намислили да обезбългарятъ Македония; състави се планъ за заселване на мохамедане между българетѣ, и отъ Босна се извиваха хилѣдници прѣселенци за тая цѣль; бошняцитѣ вършеха това, което нѣкога черкеситѣ. Но удряше часътъ на държавата, която се крѣпѣше съ такива срѣдства. Балканската война прѣзъ 1912 г. отне Македония отъ ржцѣтѣ на турцитѣ. . .

При всички поменати несгоди, къмъ навечерието на Балканската война българското робско население въ Македония бѣ достигнало въ просвѣтително отношение не само по-високо отъ владѣтелското турско племе, но надминаваше процентно дори свободнитѣ народи въ Гърция и Сърбия. Български училища имаше само за екзархийскитѣ и униятски българе по всички градове и въ по-голѣмитѣ български села, а патриаршиститѣ българе пращаха дѣцата си въ училищата на гръцката и сръбска пропаганда. Прѣзъ 1910/11—1911/12 уч. г. броятъ на българскитѣ учища, учители и ученици въ Македония бѣ слѣдниятъ¹⁾:

Училища	1,081
Учители	1,763
Ученици	56,440

Балканската война завари македонскитѣ българе напръднали и въ църковно отношение. По свѣдѣния отъ 1910 г. въ Македония българетѣ имаха 1139 църкви, 155 параклиси, 62 манастиря; църквитѣ и екзархийското българско паство се управляваха отъ 1132 свещеника, отъ 7 архиереи и отъ други 7 управляещи епархинтѣ, които нѣмаха свои титуларе.

¹⁾ По точнитѣ свѣдѣния на Българската екзархия. Даннитѣ отъ 1910/11 г. сж за класнитѣ и срѣдни училища, а отъ 1911/12 г. за основнитѣ училища.

IV.

Погледъ върху свидѣтелствата за българщината въ Македония.

Свидѣтелствата, които говорятъ за нардноститѣ на Македония въ миналото, сж доста много на брой и отъ различно-естество, но затова и отъ нееднаква достовѣрность. За да се използватъ за исторически цѣли, тѣ трѣбва да се подлагатъ на оцѣнка, като се обърне внимание на тѣхното потекло по-врѣме и мѣсто и на авторството имъ. Отъ друга страна и самиятъ изслѣдвачъ трѣбва да ги разглежда обективно, защото много отъ свидѣтелствата, ако се използватъ недобросѣвѣстно, биха послужили само за лоша кауза. Отъ такъво естество сж повечето отъ свидѣтелствата на чужденци, които сж писали за балканскитѣ народи не по лично познанство, а по други, чужди съчинения. И въ свидѣтелства на чужденци, които сж посѣщавали полуострова, се срѣщатъ термини и мѣстни названия, които идатъ отъ древността и традицията и които нѣматъ нищо общо съ съврѣменността. Отъ тая маниерность не сж били освободени и писателитѣ у самитѣ балкански народи. У тѣхъ турцитѣ се именуватъ сарацини, българетѣ сж мизийци, скити, сѣрбитѣ — трибали; у тѣхъ терминътъ „епироти“ не посочва националность; „франкитѣ“, „норманетѣ“ и др. сж често схващани като събирателни въ етнично отношение и пр. Кръстоносцитѣ зоватъ албанскитѣ области, които влизали по-рано въ българската държава, България; чужденцитѣ наричатъ често южната половина на полуострова — Гърция и др. Пътешественикътъ Де ла Брокиеръ прѣзъ 1432 г. още говори за особенъ народъ „македонци“, покрай българе и сѣрби. Арнолдъ Харфъ, въ края на сжщия вѣкъ, поставя Кюстендилъ и Прищина въ провинцията Горня България, а въ Долня България подрежда Митровица и Вълчи-трѣнъ. А поради това, че македонскитѣ земи прѣди турското дохождане бѣха подъ сѣрбската държава, други писатели наричатъ Македония „сѣрбска земя“ или „Сѣрбия.“ Така, маджарскитѣ историкъ Бонфини отъ XV в., казва, че въ негово врѣме Македония се зове Сѣрбия. Прѣзъ XVII в. срѣщаме изрази, като „Михаилъ митрополитъ отъ сѣрбската земя, отъ градъ Кратово“, а въ началото на слѣдния вѣкъ единъ кратовець Велко Поповичъ казва, че неговото родно мѣсто Кратово било въ „българската

земя“. Въ една хилендарска история за Скендербеа отъ XVIII в., срѣщаме: „Епиръ, който е частъ отъ Македония, въ прѣдѣлитѣ на сръбската земя“. Сжщата бъркотия виждаме и на географскитѣ карти отъ врѣме на турското владичество: една и сжща областъ въ Македония е поставена ту като Гърция, ту като България, ту като Сърбия, а въ сжщностъ тя е била Турция!

Ето защо не сж винаги вѣрни изводитѣ, правени по такива само документи за народноститѣ, що населяватъ извѣстна областъ. Повече трѣбва да се облѣгаме на свидѣтелства, които говорятъ изрично за народността и особено за езика на извѣстно население, и то такива свидѣтелства, за чието потекло, врѣме и съчинителство имаме що-годѣ свѣдѣния. При това добръ е да се знае, че въ повечето отъ турскитѣ и гръцки свидѣтелства се смѣсватъ гърци и българе, еднигѣ и другитѣ бидейки православни, подъ духовната управа на гръцкия патриархъ. Така и сръбската духовна власть наричаше обикновено сърби подвѣдомственитѣ славѣне (сърби и българе) на Печската патриаршия. Прѣзъ XV в. въ Кратово се издава единъ прѣписвачъ Димитъръ за сърбинъ и прѣзъ XVI в. пошъ Йоанъ. Туй ще да сж били членове на сръбската колонийка въ тоя градецъ, що се навѣртала оволо сръбския епископъ, защото иначе се знае отъ множество документи, че кратовци и тѣхнитѣ съсѣди сж се наричали българе.¹⁾

Като имахме всичко това прѣдъ видъ, отъ многото свидѣтелства, които говорятъ за българщината на македонскитѣ славѣне, въ втората частъ на свои трудъ поставихме прѣдимно ония, въ които е изразена истината съ по-голямъ достовѣрностъ, каквито сж напр. документитѣ, дѣто изрично се говори за езика или народността на населението. Особено цѣнни сж документитѣ отъ писатели гърци, сърби, турци и българе, които сж познавали лично положението на балканскитѣ народности. Споредъ това можемъ подѣли и свидѣтелствата на двѣ голѣми групи: чужди и домашни, а домашнитѣ на гръцки, сръбски, турски и български.

По-надежни отъ чуждитѣ писатели, които лично сж посѣщавали Македония и изрично говорятъ за езика и народността на тамошното население, главно българско, можемъ

¹⁾ Документи, № 55, 57, 59, 60, 61, 70 и др.

помена отъ по-старитѣ: Вилхелмъ Тирски, Пьеръ Белопъ, Лоренцо Бернардо, рускиятъ плѣнникъ отъ XVII в., релациитѣ на католишката пропаганда и др. Между надежнитѣ пжтешественици отъ края на XVIII и отъ XIX в. заслужаватъ внимание френцитѣ: Божуръ, Пуквиль, Кузинери, Буе, Вигнелъ, Лежанъ; нѣмцитѣ: Гризебахъ, Ханъ, Бартъ; англичанцитѣ: Мекензи и Ерби и англичанинътъ Тозъръ; руситѣ: Григоровичъ, Гилфердингъ.

Гръцкитѣ свидѣтелства сж особено цѣнни, и нивой не може да ги обвини въ пристрастие къмъ българетѣ. Извѣстни сж вѣбовнитѣ борби между гърци и българе и старата ненавистъ между двѣтѣ племена. Гръцкитѣ посочвания за славѣнскитѣ поселения въ Македония, Тесалия, Пелопонесъ и за по-бѣсния български характеръ на Македония сж много и разнообразни. Нѣма да изреждаме дългата редица на византийскитѣ хронисти, които говорятъ за това; ще поменемъ само нѣколко имена и документи, като Чудесата на св. Димитрия Солунски, Йоанъ Камениатъ, Константинъ Багрѣнородни, Скилица, Георги Акрополитъ, Григора, Каятакузинъ, императорскитѣ грамоти на Романа Старши, на Василия Българоубиецъ, на Андроника Палеологъ, на Андроника Младши, писмата на Теофилакта Охридски и др. по-нови писатели, отъ които по-долу сж направени доста извадки.

Не по-малко важни за нашия въпросъ сж признанията на сръбскитѣ свидѣтелства за българщината на македонскитѣ славѣне. Едни отъ тия свидѣтелства се заключаватъ въ признания отъ официаленъ характеръ, въ грамоти и титули на сръбскитѣ крале и патриарси; други идатъ отъ сръбски стари и нови писатели и хроники, като Михаилъ отъ Острова, Владиславъ Граматикъ, Печската лѣтопись, Йеротей Рачанинъ, Вас. Бъркичъ, Йованъ Раичъ, Д. Давидовичъ, В. Караджичъ, Ст. Верковичъ и др. Тугъ спадатъ и всичкитѣ свидѣтелства за Македония въ дубровнишката архива и пжтописитѣ на дубровнишкитѣ пратеничества въ Цариградъ.

Турцитѣ, които покориха балканскитѣ народи, знаятъ най-добрѣ какви народи сж заварили въ Македония. Мнозинството на македонското население у тѣхъ е посочвано винаги за българско. Бѣлѣжити сж въ случая султанскитѣ фер-

мани, географията на Хаджи Калфа, историята на Сеадедина, историята на Рамазанъ-заде, пжтописитѣ на Евлия Челеби и др. по-нови документи.

Ще се отнася до български свидѣтелства, тѣ сж на лице; тѣ сж живитѣ свидѣтелства, които живѣятъ въ Македония, наричатъ се българе и езика си зоватъ български. Множество сж и тѣхнитѣ нѣми свидѣтелства: цѣлата история на македонското славѣнско население, неговиятъ езикъ въ миналото и сега, неговото национално съзнание, неговитѣ училища и църкви, неговитѣ политически борби и възстания, неговитѣ духовни борби, неговитѣ стари и нови книжовници и дѣлата имъ, градското население и селачеството — всичко това говори за българщината на македонското мнозинство. Всички тия свидѣтелства, много отъ които сж изложени по-долу, доказватъ, че както прѣвъ врѣме на първото българско царство Македония е станала първостепенъ духовнолитературенъ центъръ, така и прѣди сто години тя първа отъ българскитѣ области запали свѣтилнива на българското възраждане, което заздрави сегашния български народъ въ Мизия, Тракия и Македония. Бащата на българската история Паиси, първиятъ югославѣнски стематографъ Жефаровичъ, първитѣ писатели на новобългарски народенъ езикъ Хаджи Якимъ и Кирилъ Пейчиновичъ, първиятъ български печатаръ Теодоси, първиятъ български граматикъ и педагогъ Неофитъ Рилски, първитѣ български фолклористи Братя Миладиновци, първиятъ български поетъ, който възпѣ тжгитѣ и радоститѣ на македонската земя Жинзифовъ, първото движение противъ грѣцкото чуждо духовенство — всичко това Македония е дала на всебългарското отечество прѣвъ неговата възродителна епоха.

V.

Статистика и етнографска карта на Македония.

Прѣвъ врѣме на Балканската война 1912—13 г. станана голѣми промѣни въ етнографското разпрѣдѣление на македонскитѣ народности. Много села и градове бидоха изгорени; много хора избити; цѣли турски села се изселиха въ Мала-Азия; българско население избѣга отъ сѣвернитѣ и отъ юж-

нитѣ области на Македония и се засели въ сѣверо-източнитѣ; малоазийски и тракийски гърци бидоха настанени въ южна Македония. Нѣкои градове заприличаха на сѣщински села. Така, Кратово, което прѣди войната броеше около 5,500 жители, къмъ края на войната, споредъ сръбската официална статистика¹⁾, е броилъ едва 2,770 души, а сега е намалѣлъ още повече. Пехчево отъ 5,680 души останалъ съ 694 души само, Крива-паланка отъ 4,580 жители останалъ съ 1,893 души, Щипъ отъ 20,000 души още първата година бѣ изгубилъ 5,000 души, а сега е намалѣлъ на половина и др. Тия промѣни продължаватъ постепенно и сега и се отразяватъ силно върху броя на населението и върху неговия етнографски съставъ. Едва когато се избѣстри положението на Балванитѣ и се поставятъ по-трайни държавни граници, едва тогава ще може да се узнае какво, дѣ и какъ се е промѣнило. А сега ние ще дадемъ броя на македонското население тѣй, както го завари войната въ 1912 г.

Македония, като географски терминъ, прѣзъ разни вѣкове е мѣнила своитѣ граници. Страбонъ, отъ врѣмето на Христа, въ фрагментъ X на своята география, опрѣдѣля Македония въ слѣднитѣ граници: на сѣверъ черногорскитѣ планини (Berticus), Шаръ-планина (Scadrus), Осогово (Orbelus) Родопитѣ и Стара-планина; на западъ Адриатическо море; на изтокъ устието на р. Марица: на югъ морето и Гърция. Прѣзъ срѣднитѣ вѣкове Македония въ нѣкои паметници е държала още по на сѣверъ. Прѣзъ новитѣ вѣкове сѣверомакедонскитѣ крайща сж бивали посочвани, по историческа традиция, като „Гърция“, „България“ или „Сърбия“. Гръцкиятъ географъ Мелети, отъ края на XVII в., поставя въ Македония градоветѣ Солунъ, Битоля, Скопье, Кюстендилъ, Съръ.²⁾ Добритѣ познавачи на Македония отъ края на XVIII в. и отъ първата половина на XIX в. за сѣверна граница на Македония поставятъ Шаръ-планина и Рила. Феликсъ Божуръ около 1800 г. смѣта, че Скопско е въ Македония и че Скопье е ключъ на тая област (la principale clef de la Macédoine³⁾). Пуквилъ, около 1801 г., намира, че Шаръ-планина е не само

¹⁾ Речникъ места у ослобоженој области Старе Србије по службенимъ подацима израдио Мил. Ант. Вујичић, начел. мин. ун. дела. Београд 1914.

²⁾ Μελέτιος, Γεωγραφία παλαιά τε και νέα. Έν Βενετία 1724, стр. 390—397.

³⁾ Документъ, № 86.

географски прѣдѣлъ, но и етнографска граница между България, Сърбия и Албания.¹⁾ Грizeбахъ сѣщо приема за сѣверомакедонски околииѣ Тетовска, Скопска, Качаникская, Кумановска, Кюстендилска.²⁾ Така приематъ и най-новитѣ познавачи на Балканиѣ, напр. проф. Иречекъ³⁾ и др. Въ ново врѣме сѣрбитѣ обичатъ да изключватъ отъ Македония Скопския санджакъ и да го красятъ съ новия терминъ „Стара-Сърбия“.⁴⁾ Туй сѣ обаче политически граници. Речемъ ли да дадемъ по-правдиви, природни и постоянни граници на Македония, трѣбва да прибѣгнемъ до географскитѣ. А тѣ ограничаватъ Македония въ басейнитѣ на четири рѣки, които текатъ сѣ въ Бѣло-море (Бистрица, Вардаръ, Струма и Места), между планинитѣ Шаръ и Рила на сѣверъ, Родопитѣ на изтокъ, Бѣло-море на югъ, Шаръ, Грамосъ, Пиндъ на западъ. Въ тоя просторъ Македония прѣдставя една природна цѣлина, съ вѣнецъ планини отъ всички страни, съ извѣчение отъ югъ, къмъ която страна тя се навежда къмъ морето.⁵⁾ Тая географска цѣлина и да нѣмаше име, трѣбваше да ѝ се намѣри.

Въ означения географски просторъ на Македония прѣзъ 1912 г. имаше 50 административни околии (кази) и една нахия (Билишката), която е часть отъ Корчанската каза. Тѣ бѣха групирани въ санджаци (окрѣзи), а послѣднитѣ въ вилаети (области). Еднитѣ и другитѣ обаче бѣха разпрѣдѣлени съ политическа омисль, като се е гледало, щото немохамеданскитѣ етнични групи да нѣматъ по възможности силенъ прѣвѣсъ надъ мохамеданетѣ. Въ случая не се е обръцало внимание на съобщителни срѣдства, планини или рѣки.

Точна статистика на македонското население никога не е имало, защото Турция никога не е правила правилно прѣброяване на своитѣ жители. Въ Турция се водѣха нофузни тефтери за записване главно на мѣжето население, мохамеданското за

¹⁾ Документи, № 87.

²⁾ Документи, № 111.

³⁾ Geschichte der Serben, p. 6.

⁴⁾ Документи, № 138.

⁵⁾ При подробното разграничение може да стане споръ за нѣкои покрайнини — въ коя область да бѣдатъ причислени. Охридското езеро се излива чрѣзъ Дринъ въ Адриатическо море, та би трѣбовало да го смѣтаме къмъ Албания. Но отъ друга страна пѣкъ Мокренскитѣ планини и Ябланица дѣлятъ много по-остро Охридско отъ Албания, отколкото отъ Македония. Въ случая прѣвѣсъ ще дадатъ културнитѣ и исторически връзки на Охридско съ Македония.

военна служба, а християнското за воененъ данъкъ¹⁾. Укриванията обаче правѣха тия списъци непълни. Отъ Хурнета (1908 г.) насамъ въ Турция се водѣха и избирателни списъци. Както въ еднитѣ обаче, така и въ другитѣ, освѣнъ че нѣмаше пълнота, но и самитѣ народности бѣха прѣдставени разбървано, тѣй като турцитѣ обръщаха внимание на вѣрата: като турци минаваха българетѣ и гърцитѣ мохамедане; като гърци (урумъ милети) се числѣха българетѣ и власитѣ подъ духовното вѣдомство на гръцката патриаршия и др. Възъ основа на нофузнитѣ тефтери, въ вилаетскитѣ официални валеңдаре (Салнаме-та) се даваше статистика на населението въ Македония, съ всичкитѣ недостатъци на реченитѣ нофузни списъци.

Статистикитѣ на отдѣлни лица, на А. Шоповъ (*Ethnographie de la Macédoine. Philippopoli, 1881*), на ерадената отъ сжщия статистика у Сп. Гопчевичъ (*Macedonien und Alt-Serbien 1889 г.*), на Ст. Верковича (*Топографическо-етнографическѣй очеркъ Македоніи. Спб. 1889 г.*), на руския въ Битоля консулъ А. Ростовскій (въ *Живая Старина* за 1899 г. т. IX, в. 1, т. X, в. 3—4), иматъ много непълноти и недостатъци. Даннитѣ у Верковича сж много застарѣли и непълни; тѣ сж събирани прѣвъ 1860—1883 г. Много непълна е и статистиката на Шопова; врѣмето не е позволявало да се направи нѣщо по-добро. Много отъ недостатъцитѣ на турскитѣ нофузни списъци се повтарятъ въ статистиката на Ростовски, която черпи главно отъ тия турски извори. Съ голѣми достоинства е статистиката на отличния познавачъ на Македония В. Кжнчовъ, въ книгата му — *Македония, етнография и статистика, София 1900*. Кжнчовъ си е послужилъ съ данни, събирани чрѣвъ българскитѣ общини въ села и градове, съ турскитѣ салнамета и съ лични свѣдѣния. Отъ най-ново врѣме, 1913 г., е статистиката на Солунския и Битолския вилаети отъ Ат. Халкиопуло, секретаръ на гръцкото консулство въ Скопье, помѣстена въ в. *Ἀθήναι*, броеветѣ отъ 23 мартъ до 20 априль сжщата година (*Ἡ Макеδονία, ἐθνολογικὴ στατιστικὴ τῶν βιλαετίων Θεσσαλονίκης καὶ Μοναστηρίου*). За точностъ въ тая статистика и дума не може да става. Авторътъ е озаглавилъ работата си „етнологическа статистика“, пѣкъ сетнѣ е смѣсилъ народностъ и вѣра, та

¹⁾ Слѣдъ Хурнета (1908 г.) турцитѣ почнаха да взематъ въ войската и християне.

между „елинитѣ“ освѣнѣ гърцитѣ тура и всички ония християнски народности, които сж подвѣдомствени на гръцката Цариградска патриаршия, па били тѣ по езикѣ славѣне, власи, албанци (ὀρθόδοξοι Ἕλληνες — ἑλληνόφωνοι, σλαβόφωνοι, ἑλληνόβλαχοι, ἀλβανόφωνοι). За да увеличи пѣкъ още повече броя на гърцитѣ, авторътъ е приелъ въ лоното на елнството и циганетѣ, стига тѣ да признаватъ патриарха; такиваго цигане той зове „елини отъ цигански произходъ“ (Ἕλληνες ἀθιγγανικῆς καταγωγῆς)! Това ориенталско схващане на понятието народность системно се култивира въ гръцкия печатъ и е общо у турци и гърци. Не е чудно слѣдвателно, дѣто въ гръцкия вѣстникъ Νέα ἡμέρα отъ 1 ноември 1914 г. се заявяваше, че въ Македония нѣма българска народность; ония, които говорятъ български, сж гърци, защото сж подъ властѣта на патриаршията: „Нѣма по-чисти гърци отъ българогласнитѣ патриаршисти“ . . .¹⁾

Въ долуизложената статистика ние изпользувахме, като основа, необнародваната още подробна статистика, направена по искането на Българската екзархия прѣвъ началото на 1912 г. Свѣдѣнията въ нея сж събирани отъ епархиалнитѣ власти, съ помощѣта на свещеници, учители, търговци. За гръцкитѣ общини въ екзархийската статистика сж изпользувани свѣдѣнията на гръцкото духовенство, за турскитѣ пѣкъ сж помагали нофузнитѣ списъци. Изобщо пѣкъ се е приобѣгвало до помощѣта на махленскитѣ мухтаре и полицитѣ, които знаятъ подробно състава на отдѣлнитѣ сѣмейства. Поради всичко това, статистиката на екзархията стои по-близо до истината, отколѣто всички прѣвидещи статистики. Единствената цѣль на

¹⁾ За това типично гръцко схващане ще приведемъ извадки отъ една дописка на гръцки войникъ, попадналъ на служба въ българското с. Нестрамъ въ Костурско, дѣто има и гръцко училище. Дописката е помѣстена въ в. Ἑλλάς, брой 10 отъ 1913 г. „Но онова, което ми направи впечатление, казва дописникътъ гръкъ, бѣха учителката. Зарадвахъ се, като видѣхъ, че учителитѣ . . . сж съсредоточили цѣлото си внимание не да учатъ дѣцата на граматически правила, а да имъ дадатъ национално образование. Учатъ ги хайдушки пѣсни и имъ сж забранили да говорятъ български, който е тѣхенъ майчинъ езикъ. По такъвъ начинъ се спаси елннизмътъ въ Македония. Въ Нестрамъ има и дѣвическо училище. Учителкатѣ му сж много хубави“ (Ἀλλὰ ἐκείνο τοῦ μοῦ ἔκαμε ἐντόπισο εἶνε τὰ σχολεῖα. Ἐχάρηκα διὰ οἷα οἱ διδάσκαλοι . . . ἔχουν συγκεντρώσει ἑλὴ τὴν προσοχὴ τοὺς στὴν ἐθνικὴ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν καὶ οὐκ ἐπὶ τοῦ κανόνος τῆς γραμματικῆς. Τὰ μαθαίνουν κλέφτικα τραγούδια καὶ τοὺς ἔχουν ἀπογορεύσει νὰ μιλοῦν βουλγαρικά, ποὺ εἶνε ἡ μητρικὴ τοὺς γλῶσσα. Μὰ τὸν τὸν τρόπον ἐσώθη ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Μακεδονίας. Στὸ Νιστράμι εἶνε καὶ τὸ παρθεναγωγεῖον. Τῆς δασκάλας . . . πολὺ ἄμορφος).

екзархията е била, да узнае истината за македонското население; тя не е смѣтала дори да дава гласностъ на това прѣброяване. Ние използвахме даннитѣ на тая статистика, като допълнихме вѣститѣ за ония кази, за които не сж могли да постѣпять търсенитѣ свѣдѣния поради войната. Послужихме си и съ турскитѣ избирателни списъци и нофузни тефтери; освѣнъ това, прѣвъзъ 1912 и 1913 г. имахме сгода да направимъ много провѣрки на самото мѣсто, особено за мохамедански села. които до тогава бѣха мъчно достѣпни за християнетѣ.

Въ нашата статистика македонското население е разпрѣдѣлено по околии (кази) и по народностъ (матеренъ езикъ). Споредъ това помацитѣ българи, гърци, власи, които говорятъ езика на своето племе, а изповѣдватъ мохамеданство, сж поставени не при турцитѣ, а при съответнитѣ тѣхни сънародници. Така сжщо и албанцитѣ мохамедане и християне сж събрани на едно. Въ отдѣла „разни“ сме поставили еврейтѣ, които живѣять въ градоветѣ, като въ Солунъ, Кавала, Сѣръ, Беръ, Битола, Скопье и др. Въ сжщия отдѣлъ „разни“ влизать и ония прѣселенци бошняци мохамедане, които турското правителство бѣ почнало да заселва въ Македония, съ цѣль да уголѣми мохамеданското население. Сѣ тамъ влизать и малцинството прѣселенци сърби въ нѣкои градове, арменцитѣ и др. Къмъ „разнитѣ“ поставихме и нѣколкоето хиляди души гагаузи въ Зълненско (Зеляховско), които говорятъ турски, а сж християне, останали още отъ прѣдтурското нашествие. Строго взето, тѣ би трѣбвало да минать въ групата турци.

Отъ тая статистика личи, че Македония прѣвъзъ 1912 г. е била населена отъ 2,300,000 души, отъ които, вжгло казано, 1,100,000 българи,¹⁾ 540,000 турци, 253,000 гърци, 184,000 албанци, 77,000 власи и др. Изглежда, че българетѣ сж доста намалѣли наспроти по-старитѣ свѣдѣния за тѣхъ. Послѣднитѣ години, поради възстанията и несносния животъ, часть отъ българското население се изсели въ България, а друга часть пострада отъ затвори, убийства. Албанското население се явява съ значителенъ брой, 184,000 души.

¹⁾ Тукъ не сж смѣтани българетѣ въ южно Корчанско, торбешитѣ въ Гора и др.

Статистична таблица

на македонското население по народности и кази:

№ по ред ¹⁾	Каза (околия)	Българе	Турци	Гърци	Власи	Албанци	Цигане	Разни	Всичко
1	Солунска . . .	27,500	28,000	31,000	2,000	2,500	2,500	67,500 ¹⁾	161,000
2	Лжгадинска . .	8,300	19,500	8,900	50	—	150	200	37,100
3	Ксандрийска . .	—	3,500	33,000	—	—	—	—	36,500
4	Светогорска . .	1,430	—	4,330	300	—	—	4,140 ²⁾	10,200
5	Кукушка . . .	17,300	18,000	—	60	—	500	—	35,860
6	Дойранска . . .	9,500	19,900	—	—	—	750	50	30,200
7	Гевгелийска . .	20,300	14,500	15	9,200	30	620	350	45,015
8	Ениджевардарска	19,950	12,500	12	1,000	80	1,500	—	35,042
9	Берска	7,250	6,280	15,000	8,500	500	1,900	850 ³⁾	40,280
10	Воденска . . .	15,200	7,200	—	1,350	20	800	—	24,570
11	Сжботска . . .	29,500	1,600	—	25	15	920	—	32,060
12	Тиквешка . . .	42,500	1,850	—	—	—	100	900	45,350
13	Струмишка . .	18,500	14,200	40	—	—	1,800	800 ⁴⁾	35,340
14	Петричка . . .	22,700	14,000	—	50	—	700	1,100 ⁵⁾	38,550
15	Мелнишка . . .	17,500	6,150	2,310	1,620	—	1,290	—	28,870
16	Сърска	28,250	26,600	28,410	2,480	10	5,960	2,240 ⁶⁾	93,950

1) Отъ тѣхъ 64,000 евреи.

2) Отъ тѣхъ 4,042 руси, 80 грузинци, 18 сърби.

3) Отъ тѣхъ 820 евреи.

4) Евреи.

5) Бошняци.

6) Евреи и черкези.

№ по редъ	Каза (околия)	Българе	Турци	Гърци	Власи	Албанци	Цигане	Разни	Всичко
17	Демирхисарска.	22,100	17,160	215	1,730	—	715	590	42,510
18	Зъхненска. . .	9,000	6,500	16,400	375	35	420	3,360 ¹⁾	36,090
19	Драмска. . . .	14,500	37,500	6,700	1,600	40	3,000	980	64,320
20	Кавалска . . .	3,750	13,450	14,600	1,235	—	2,300	2,850 ²⁾	38,185
21	Правищка . . .	550	11,160	10,600	50	—	470	—	22,630
22	Саржшabanска.	115	12,740	135	—	—	270	—	13,260
23	Неврокопска. .	67,000	11,400	720	1,020	55	1,305	115	81,615
24	Горнеджуманска	25,500	3,300	200	780	40	770	215	30,805
25	Разложка . . .	32,300	—	—	800	600	—	—	33,700
26	Скопска	49,600	20,765	220	356	13,240	2,800	7,500 ³⁾	94,590
27	Прѣшовска . .	28,000	—	—	—	10,000	—	—	38,000
28	Кумановска . .	33,430	6,400	55	130	9,300	1,600	1,055 ⁴⁾	51,970
29	Паланешка . .	24,250	2,700	—	—	—	380	—	27,330
30	Кратовска . . .	19,515	3,850	—	55	—	210	—	23,630
31	Кочанска . . .	18,700	14,620	90	1,160	30	860	150	35,610
32	Малешевска . .	22,350	4,700	—	—	—	450	850	28,350
33	Щипска	19,150	27,300	30	120	—	630	1,950 ⁵⁾	49,180
34	Радовишка . . .	9,050	12,560	—	15	—	190	100	21,925
35	Велешка	30,300	10,160	—	300	5,100	500	520	46,880

1) Гагаузи.

2) Главно евреи.

3) Вошняци и евреи.

4) Вошняци.

5) Вошняци.

CIV

№ по редъ	Каза (околия)	Българе	Турци	Гърци	Власи	Албанци	Цигане	Разни	Всичко
36	Тетовска . . .	22,640	13,750	5	25	27,230	320	10	63,980
37	Гостиварска . .	10,300	7,135	—	35	16,000	400	—	33,870
38	Дебърска . . .	21,550	4,500	—	—	33,375	1,050	5	60,480
39	Ръканска . . .	17,835	—	—	—	7,100	—	—	24,935
40	Кичевска . . .	32,100	45	—	110	7,840	565	15	40,675
41	Битолска . . .	70,550	13,250	170	19,500	14,400	860	6,500 ¹⁾	125,230
42	Прилѣпска . . .	50,100	7,950	55	115	8,400	1,120	5	67,745
43	Охридска . . .	40,400	5,000	—	1,750	8,000	570	—	55,720
44	Леринска . . .	36,320	13,150	30	3,860	5,155	725	190	59,430
45	Ръсенска . . .	22,000	1,750	—	740	2,025	400	—	26,915
46	Костурска . . .	41,250	7,530	12,035	5,150	6,515	320	1,270 ²⁾	74,070
47	Билишка нахия (Корчанска каза)	6,890	—	—	180	6,400	—	—	13,470
48	Анастелишка . .	1,100	—	31,000	500	—	—	—	32,600
49	Кайларска . . .	7,480	36,740	3,800	30	—	380	—	48,430
50	Кожанска . . .	—	20,270	15,490	—	—	—	—	35,760
51	Гребенска . . .	—	500	18,000	9,000	200	300	—	28,000
	Всичко . .	1,005,855	541,615	258,867	77,865	184,225	42,270	106,260³⁾	2,901,767

1) Евреи главно.

2) " "

3) " "

За старитѣ етнографски карти на Македония ние говоримъ по-долу, при документитѣ, и даваме изводъ отъ тѣхъ. Тѣ сж: картата на Шафарика отъ 1842 г. (документъ № 100), на Буе отъ 1847 г. (док. № 109), на Давидовича отъ 1848 г. (док. № 96), на Дежардена отъ 1853 г. (док. № 138), на Лежана отъ 1861 г. (док. № 143), на Мекензи и Ерби отъ 1867 г. (док. № 157) и др. Всички тия карти сж отъ врѣмето прѣди да се създаде Българска екзархия и българско княжество, та не могатъ да се упрекнатъ съставителитѣ имъ, че сж били повлияни отъ българска срѣда. Напротивъ, двѣ отъ тия карти сж сръбски. Въ всичкитѣ карти мнозинството на македонското население е прѣдставено като българско, съ крайни области Скопско, Костурско, Солунско.

Отъ новитѣ етнографски карти ще поменемъ слѣднитѣ трудове на учени специалисти и познавачи на Македония. Южната половина на Македония е прѣдставена въ картата на проф. Вайганда, който познава балканскитѣ езици и е пжтувалъ изъ Македония. Тая карта е приложена при съчинението на същия G. Weigand, Die Aromunen. Leipzig 1895. Българщината тамъ държи на западъ Охридско, Костурско, на югъ държи частъ отъ Кайларско, Островско, Воденско и при Солунъ допира до Бѣло-море. Въ картата на най-добрия познавачъ на Македония В. Кжнчовъ, приложена при книгата му Македония, етнография и статистика, София 1900 г., е прѣдставена цѣла Македония съ означение на различнитѣ ѣ народности. За южна Македония тя се схожда горѣ-долу съ даннитѣ въ картата на Вайганда, а за сѣверна Македония българщината допира съ албанцитѣ въ западния Шаръ и въ скопската Църногория. Изъ вътрѣшността на страната сж прѣдадени вѣрно турскитѣ, влашки, албански селища, както и гръцкитѣ пояси на югъ. На трето мѣсто ще посочимъ картата, издадена отъ руската Императорска академия на наукитѣ, въ труда на проф. Л. Нидерле, Обзорѣние современнаго славянства, Спб. 1909. Изцѣло взето, тя върви съгласно съ картитѣ на Вайганда и Кжнчова; различава се само въ единъ малъкъ поясъ, въ Призрѣнско, Тетовско, сѣверно Скопско и сѣверно Кумановско, който е прѣдставенъ съ прѣходно сръбско-българско население. Проф. Т. Д. Флорински издаде прѣвъ 1911 г. въ Киевъ: Этнографическая карта Западнаго Славянства и Западной Руси. Въ тая карта българетѣ въ Маке-

дония държатъ областитѣ, посочени и въ прѣдидецитѣ карти. Кумановско и сѣверно Скопско сж поставени като сръбски, а Кратовско и Велешко като български. Прѣвъ 1913 г. бѣлградскиятъ проф. по геология Цвиничъ обнародва етнографска карта на Балванитѣ въ *Petermanns Mitteilungen* съ явни политически цѣли: българетѣ въ юго-източна Македония сж прѣкръстени съ ново име „славѣне“, а въ сѣверна Македония, и то тъкмо въ тава наречената „спорна зона“, тѣ сж боядисани съ сръбски цвѣтъ.¹⁾ Въ картата при книгата на ромѣнския познавач на Македония *Konst. Noe, Les Roumains Koutzo-Valaques, Bucarest 1913*, ако и да сж засилени много влашкитѣ селища и албанскитѣ, иначе изобщо вѣрно е прѣдадено разпрѣдѣлението на македонскитѣ народности. Въ сѣверна Македония българетѣ държатъ въ Прѣшовско, Кумановско, Скопско; тѣ иматъ и двѣ купчини по на сѣверъ, по горня Българска-Морава, въ Гилянско и малко по на западъ. Отъ друга страна, при гр. Куманово и Скопье сж поставени, между българетѣ, два малки сръбски оазиса. Прѣвъ сжщата година ние обнародвахме подробна етнографска карта на южна Македония, съ графометрично етнографско означение на всѣко отдѣлно селище: *Carte ethnographique de la Macédoine du sud, représentant la répartition ethnique à la veille de la guerre des Balkans 1912, par I. Ivanow.*

Въ приложената тукъ малка етнографска карта на Македония ние искаме да дадемъ общъ прѣгледъ на етнографското разпрѣдѣление на македонското население въ навечерието на Балканската война, 1912 г. За нейното изработване си послужихме съ горѣпоменатитѣ статистики, съ досегашнитѣ карти и съ даннитѣ, които лично сме събирали при своитѣ кръстосвания изъ Македония. Турското население, което е най събрано въ градоветѣ, означихме съ червени купчини при тия градове. Крайщата, които сж населени съ помаци (мохамедане) българе, гърци и власи, означихме съ червени точкици. Посочихме и българскитѣ селища извънъ границитѣ на гео-

¹⁾ Извѣстни сж похватитѣ на проф. Цвиничъ да шарѣ македонската карта съ боята на една или друга народностъ, споредъ политическото настроение въ даденъ моментъ. Така, въ етнографската карта при брошурата му *Анексия Боснія-Герцеговина и сербскій вопросъ, Слб. 1909*, сръбитѣ въ Македония стоатъ по на сѣверъ, а въ картата му въ *Petermanns Mitteilungen* отъ 1913 г. четката на сжщия Цвинича ги е свалила много по на югъ, и др. под.

графска Македония, на северъ и западъ, макаръ и да не сме ги броили въ горната статистика. Такива селища има компактно въ с. Дръново и Бобошица въ Корчанско и пръснато въ други села на сѣщата каза. Въ по-голяма група, около 50 села, тѣ живѣятъ на сѣверо-западъ отъ Шаръ-планина, именно торбешитѣ въ Гора, вуччинитѣ по гория Българска-Морава и др.

ЭТНОГРАФСКА КАРТА НА МАКЕДОНИЯ.

Мѣрка 1: 1.500.000

0 10 20 30 40 50 60 70 80
КИЛОМЕТРИ

ЛИТ. ИВ. ПРАЗ. СОФИЯ.

Документи.

VII вѣкъ.

№ 1.

Витолско.

За основанието на българска държава и образуването на българска народност въ науката се приематъ слѣднитѣ положения. Прѣзъ VII в. се завършва славѣнската колонизация на Балканския полуостровъ. Славѣнетѣ живѣятъ на полуострова въ племенни организации, едни напълно подвластни на Византия, други нейни федерати, трети независими. Прѣзъ 679 г. българската орда на Аспаруха минава долния Дунавъ, покорява славѣнскитѣ племена въ сегашна сѣвероизточна България и образува българска държава, призната отъ Византия. Покорителитѣ воинствени туранци се смѣсватъ и прѣтопватъ въ по-многобройнитѣ славѣнски племена, които получаватъ политическо име българе, както стана съ франкитѣ въ Франция, съ варягитѣ въ Русия и пр. Заедно съ ширенето на българската държава на юго-западъ се шири и името българе, давано на завладѣнитѣ славѣнски племена. За здравината на тоя процесъ помага еднаквииятъ етнографски и езиковенъ съставъ на славѣнскитѣ племена въ Мизия, Тракия и Македония.

Приемаше се сжщо, че смѣсицата между завоеватели и покорени е станала главно въ сѣверо-източна Мизия, а въ другитѣ области на българската държава славѣнското население е останало по-чисто, като е приело само държавното име „българе“, когато то влѣзло въ състава на българското господарство.

Къмъ тия положения сега трѣбва да прибавимъ още едно, което ни донасятъ нововъзтъкнати исторически вѣсти и освѣтления. То е слѣдното. Прѣзъ сжщия VII в., когато въ Мизия се настанили българетѣ на Аспаруха, една значителна българска орда, дошла отъ Панония, се заселила въ сърцето на Македония, въ битолското поле. Тя държала въ подчинено

положение околнитѣ славѣнски племена и спомогнала за полесното разпространение и закрѣпване на името „българинъ“ въ Македония. За това узнаваме отъ добавкитѣ къмъ житието на св. Димитрия Солунски. Въ главата за военнитѣ планове на българскитѣ вождове Мавра и Кубера (Μαύρου καὶ Κοῦβερ τῶν Βουλγάρων) противъ града Солунъ, между друго четемъ:

„Както знаете, о христолюбци, въ по-раншнитѣ разкази ние изложихме за славѣнетѣ т. е. за Хагона и за аваретѣ, какъ тѣ, като опустошиха тову-речи цѣлия Илирикѣ или неговитѣ области, искамъ да кажа двѣтѣ Панонии, както и двѣтѣ Дакии, Дардания, Мизия, Превалитана, Родопа и всичкитѣ области, а още и Тракия до Дългитѣ стѣни на Византия и другитѣ градове и владѣния, плѣнниха цѣлото тамкашно население и го заведоха край Дунава въ Панония, главенъ градъ на която област нѣвога бѣше прочутиятъ Срѣмъ; въ тая област именно речениятъ хаганъ посели цѣлия плѣненъ народъ, като нему подчиненъ. Отъ тогава това население, като се смѣсило съ българетѣ и аваретѣ и други народи, народило дѣца мелези и станало народъ многоброенъ и обширенъ..... Като минаха около 60 и повече години... и хаганътъ на аваретѣ, като ги смѣташе за особенъ народъ... постави имъ князь така наречения Куберъ.... Този послѣдниятъ като взе цѣлото ромейско население заедно съ други народи... възстанаха и се отцѣпиха отъ хагана... Най-сетнѣ Куберъ като побѣди, мина съ цѣлия си народъ горѣпоменетата рѣка Дунавъ и дойде въ нашитѣ крайща и зае керамийския лагеръ. Като се настаниха тамъ, тѣ прѣдвяха права за градоветѣ на своитѣ бащи, толкова повече, дѣто бѣха запазили православната вѣра. Едни поискаха нашия градъ Солунъ, закрилянъ отъ мъченика (св. Димитрия), други честития царственъ градъ, трети пъкъ останалитѣ градове на Тракия.... Тогава той (Куберъ) изпрати до свиптродържеца да иска да прѣговаря съ него съ цѣль да остане тамъ съ народа си, като искаше, да се заповѣда на племето дрогувити, живуще не далече, да му доставя храни въ изобилие, което и стана“ (Ὡς ἴστε, φιλόχριστοι, ἐν τοῖς προτέροις τὴν τῶν Σκλαβίνων ἤγγουν τοῦ κληθέντος Χατζζονος καὶ τῶν Ἀβάρων καὶ ἐν μέρει ἔκθεσιν ἐποησάμεθα, καὶ διὰ περ τὸ Ἰλλυρικὸν σχεδὸν ἅπαν, ἤγγουν τὰς αὐτοῦ ἐπαρχίας, λέγω δὴ Παννονίας δύο, Δακίας ὡσαύτως δύο, Δαρδανίαν, Μυσίαν, Πρέβαλιν, Ροδόπην καὶ πάσας ἐπαρχίας ἔτι μὴν καὶ Θράκην, καὶ

τὰ πρὸς τὸ Βυζάντιον μακρὸν τεῖχος καὶ λοιπὰς πόλεις τε καὶ πολιτείας ἐκπορθήσαντες, ἅπαντα τὸν αὐτὸν λαὸν εἰς τὸ ἐκείθεν πρὸς Παννονίαν μέρος τὸ πρὸς τῷ Δανουβίῳ ποταμῷ, ἥστινος ἐπαρχίας πάλαι μητρόπολις ὑπῆρχεν τὸ λεχθὲν Σερμεῖον ἐκείσε οὖν, ὡς εἰρητχι, τὸν ἅπαντα λαὸν τῆς αἰχμαλωσίας κατέστησεν ὁ λεχθεὶς χάγανος, ὡς αὐτῷ λοιπὸν ὑποκειμένους· ἐξ ἐκείνου οὖν ἐπιμιγέντες μετὰ Βουλγάρων καὶ Ἀβάρων καὶ τῶν λοιπῶν ἐθνικῶν, καὶ παιδοποιησάντων ἀπ' ἀλλήλων, καὶ λαοῦ ἀπείρου καὶ παμπόλλου γεγονότος... Χρόνων γὰρ ἐξήκοντα ἤδη που καὶ πρὸς διαδραμόντων... καὶ λοιπὸν ὡς ἴδιον ἔθνος προσέχων ὁ Ἀβάρων χάγανος... ἄρχοντα τούτοις ἐπάνω κατέστησε, Κούδερ ὄνομα αὐτῷ.... Ὅστις... ἀνάστατον λαμβάνει τῶν πάντα Ῥωμαίων λαὸν μετὰ καὶ ἐτέρων ἐθνικῶν ἀνάσταται καὶ ἀντάρται, καθὰ λέλεκεται, τοῦ χαγάνου γίγονται... Ὡς λοιπὸν μετὰ νίκης περάσαντα τὸν αὐτὸν Κούδερ μετὰ τοῦ εἰρημένου σὺν αὐτῷ παντὸς λαοῦ τὸν προαφηγηθέντα τὸν Κεραμήσιον κάμπον, κακείσε αὐτῶν ἐγκαθισθέντων, τὰς πατρίους ἠτοῦντο πόλεις, ὡς μάλιστα οἱ τῆς ὀρθοδόξου καθεστῶτες πίστεως, οἱ μὲν τὴν καθ' ἡμᾶς μαρτυροφυλάκτων τῶν Θεσσαλονικέων πόλιν, ἄλλοι δὲ τὴν πανευδαίμονα καὶ βασιλῖδα τῶν πόλεων, ἕτεροι δὲ τὰς ἀπομεινάσας τῆς Θράκης πόλεις.... Καὶ τότε ἔστειλε πρὸς τὸν Κύριον τῶν σκήπτρων πρεσβεύσων αὐτῷ, ἐφ' ᾧ μείναι μετὰ τοῦ σὺν αὐτῷ ὑπάρχοντος λαοῦ ἐκείσε, αἰτῶν κελευσθῆναι τὰ παρακείμενα ἡμῖν τῶν Δρογουβιτῶν ἔθνη δαπάνας κατὰ τὸ ἱκανὸν αὐτοῖς ἐπιχορηγήσαι, ὃ δὲ καὶ γεγένηται. — A. Tougaard. De l'histoire profane, Paris 1874, p. 186—190).

Всички изслѣдвачи поставятъ описаното събитие прѣзъ VII в., само че едни го отнасятъ къмъ първата половина прѣзъ Ираклиевото царуване, а други къмъ втората половина на сщия вѣкъ. Докато напр. Ст. Станоевичъ,¹⁾ Н. Милевъ²⁾ поставятъ Куберовото събитие къмъ 670, 675 г., други отлични познавачи на Византия и на южнитѣ славѣне, като Гелцеръ,³⁾ Нидерле,⁴⁾ Успенски,⁵⁾ поставятъ сщцото събитие прѣзъ първата половина на VII в. и смѣтатъ дори Кубера за сщия Кубрата, бащата Аспаруховъ.

¹⁾ Византија и Срби, Нови Сад 1906, кн. II, 49.

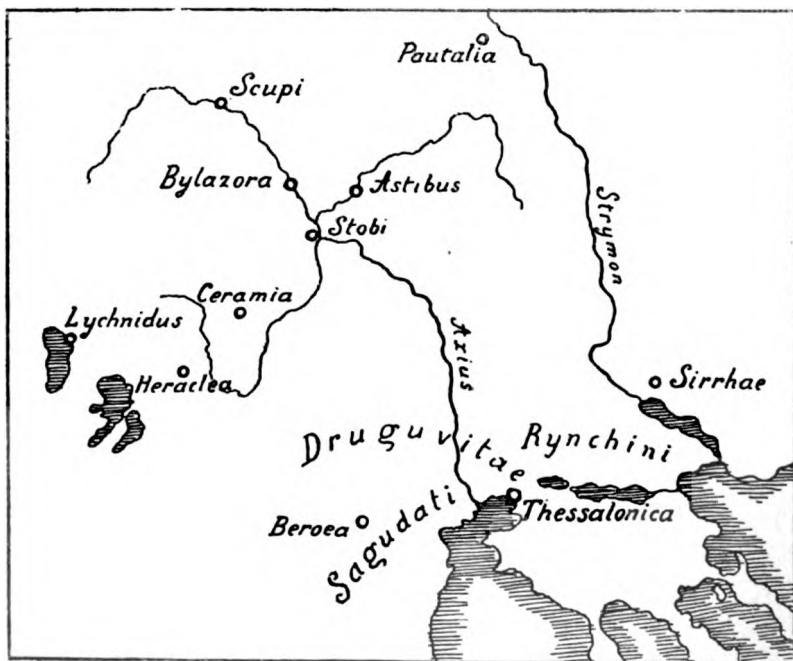
²⁾ Пса. LXXI, 568.

³⁾ H. Gelzer, Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung, p. 49.

⁴⁾ L. Niederle, Slovanské starožitnosti. V Praze 1906. II, 232, 235.

⁵⁾ О. И. Успенскій, О вновь открытых мозаикахъ въ церкви св. Дмитрія въ Солуни (Извѣстія Русскаго Арх. Института въ Константинополѣ, т. XIV, стр. 50 сл.).

Както и да е това, но за насъ е важенъ фактътъ, че прѣзъ VII в. въ карамийския лагеръ въ Македония се заселили българе, съ своя князь Кубера, като съсѣди на славѣнското племе дрогувити, които сж живѣли, по свидѣтелството на солунчанина Камениата, между Солунъ и Беръ (Караферия). А по-точно казано, лагерътъ Керамия се е намиралъ въ Битолско, между Битоля и Прилѣпъ. Това узнаваме отъ старинската карта — *Tabula Peutingeriana*, дѣто градътъ Керамия (*Ceramie*) лежи на римския пѣтъ между Хераклея (Битоля) и Стоби (сега Грацко, при вливането на р. Църна въ Вар-

даръ), на XI мили или 16 километра отъ Битоля. Керамия се споменава и по-късно, прѣзъ 1271 г., у Пахимера (De Michaele Palæologo, Ed. Bonnæ, p. 335). Гръцкитѣ войски, слѣдъ боя при Димитриада, минали въ Керамия, която спадала тогава въ обсега на провинцията Охридъ (*ὁ δὲ δεσποτῆς καὶ ὁ συν αὐτῷ γυμνοὶ τῶν ἀπάντων ὄντας, προσεβαλόντας τῷ Ἀχρῖδῶν Κεραμίᾳ*).¹⁾ За положението на Керамия между Битоля (Heraclea) и Градско (Stobi) гл. картата по-горѣ.

¹⁾ Срв. повече Извѣстия на българското археологическо дружество, 1900, т. I, 236—237.

IX в. и слѣд.

№ 2.

Солунско.

Отъ заселението на славѣнетѣ на Балканския полуостровъ та до наши дни околността на гр. Солунъ и отчасти самиятъ градъ сж били заселени съ славѣне. Извѣстни сж подробнитѣ вѣсти (въ Acta Sanctorum) за нападенията на славѣне и българе на Солунъ прѣвъ VI и VII в., вѣститѣ (у Каменната и др.) за славѣнскитѣ племена драговити, сагудати, рѣжини, струмци и др., които живѣли въ непосредно съсѣдство съ града. Въ Солунъ сж били родени най-сетнѣ славѣнскитѣ апостоли, братята Кирилъ († 869) и Методи († 885). Ако и византийци по образование и култура, братята по потекло може да сж били славѣне: тѣ сж знаели добрѣ славѣнския езикъ, натѣмили сж славѣнска азбука и прѣвели богослужebнитѣ книги на нарѣчието, което било говорено въ присолунскитѣ крайща. А понеже народътъ, що говорѣше това нарѣчие, по това врѣме взе да се нарича съ политическото име българе вм. славѣне, пѣкъ се и смѣташе, че дѣйността на Кирила и Методия е засегнала и българскитѣ земи въ Македония, затова въ българскитѣ и чуждитѣ стари писмени паметници св. братя почнаха да се славятъ като български и славѣнски просвѣтители, дори родомъ като българе, а нивого напр. като „сърби“. Ето прочее нѣволюо отъ тия посочвания.

Самото изпращане на Кирила и Методия въ Моравия вече свидѣлствува за близостта на двамата братя до славѣнскитѣ духовни нужди и за знанието отъ тѣхъ на славѣнския езикъ. Въ житието на св. Методия се разказва, какъ императоръ Васили повикалъ братята и като ги надумвалъ да идатъ въ Моравия, казалъ имъ: „Вие сте солунци, а солунци всички говорятъ чисто по славѣнски“ (εἰμι ἐκ τῆς πόλεως σουλωναίων. ἅπαντες καθαροῦ σλαβωνισμοῦ λέγουσιν — § 5).

Архиепископъ Теофилактъ, по народностъ грѣкъ, въ житието на Климента Охридски, писано въ края на XI в., за Кирила и Методия казва: „Но понеже славѣнскиятъ родъ сирѣчь българскиятъ не разбираше написанитѣ на грѣцки езикъ книги, тия свети мже гледаха на това като на прѣголтѣма злочестина“ (ἐπει δὲ τὸ τῶν Σθλοβενῶν γένος εἶτ' οὖν Βουλγάρων ἀσυνέτως εἶχον τῶν ἐλλάδι γλώσσει συνταθεμένων γραφῶν, ζημίαν ἠγοῦντο τοῦτο μέγιστην οἱ ἀγιοι. — § 2).

Въ едно кратко житие на св. Кирила, познато въ науката съ име „Успѣние Кирилово“ и съдържаще вѣсти за кръщението на българе отъ Кирила на р. Брѣгалница (сѣверна Македония), между друго четемъ въ началото: **Сѣго прѣпѣнаго ѿца на́шего Кѹрила ѿчѣство имѣше трѣсла́вныи и вели́кыи грѣбѣолоу́нь, въ нѣмже и роди сѣ . рѣдѣ сынъ вѣлѣгаринь. Понататѣвъ Кирилъ се вѣстѣва въ сѣверна Македония: потѣмже шѣ въ Брѣгалницѣ, и ѿвѣрѣ ѿ словѣнскаго ѡзыка нѣколко крѣщенѣ . и ѣлицѣ же не ѿвѣрѣ крѣщенѣ, онъ же крѣтивъ и и привѣде на православнѣа вѣрѣж . и написавъ имъ кни́гы словѣнскѣ ѡзыко . и сѣ иже ѿвѣрати на вѣрѣж хрѣти́анскѣа, и́дѣ (54) тѣсѣща (Львовски унив. прѣписъ № 1, В. 1).**

Така наречената „Солунска легенда“ е озаглавена **Слово Кѹрила славенца солѹнскаго философа вѹгарскаго, а дѣиноста на Кирила и тамъ се довежда въ свръзка съ българетѣ въ Македония, околѣ Солунъ и на р. Брѣгалница. Ето нѣколко извадки: Кѹриле, Кѹриле, иди въ землю пространѣ и въ ѣзики словенскѣе се рекше вѣлгаре . . . Кирилъ, като излѣзълъ на пазаря въ Солунъ, чулъ българе да приказватъ: И тоу мене рѣша: съниди въ Солоу́нь грѣбѣ, и сънидох . . . Изидох на трѣгъ и чоухъ вѣлгарь говорещи . . . Или понататѣвъ: . . . Великѣи князь Десимиръ Моравски и Радивои князь Прѣславски и вси князи вѣлгарски совраша се околѣ Сѣлѣна и ратовахъ Сѣлѣна за 3 лѣта . . . и глаголахоу: дадите намъ члѣва югоже юсть намъ Бѣгъ послалъ, такожде и даше мене. Поюше мене вѣлгаре съ радостию великою, и привѣдоше, мене въ грѣбѣ Равнь на рѣцѣ Брѣгалницѣ. Язъ написахъ имъ лѣв (32) словѣ. Язъ ихъ мало зчахъ, а они сами много прѣговорѣтахъ . . . (Иор. Ивановъ, Сѣверна Македония, стр. 63—65).**

Въ едно проложно житие на св. Кирила (въ Петроградската Имп. Акад. на наукитѣ, № 45, 11, 16), озаглавено **Слово ѿ Кирилѣ философа словенскома. и оучителни вѣлгарьскѣма, за Кирила се разказва какъ: посѣ и́де в вѣлгары проповѣдѣа Хѣ.**

Въ една стара прѣправка на Храбровото сказание (прѣписъ отъ XIII в. въ Берлинската кралска библиотека) св. Кириль се явява като учител на славѣнския народъ сирѣчь на българския, и служебнитѣ книги, прѣведени отъ Кирила, сж „български“: аще съверета сж два попа вѣлгарьскыи и гръчскыи, да литоургиса словенъска литургия, а гръчка да не литоургыса. аще ли шеа да литоургисата, нж да не встане словѣнъска литоургия, а гръчка въспое. понеже стѣ естъ вѣлгарска литоургия, стѣ во мжжъ (Костандинъ) ставы ж.

Южномакедонското нарѣчие, на което св. Кириль и Методи прѣведоха св. писание, се схваща твърдѣ рано и отъ самитѣ българе като българско. Тава въ славословията, що намираме въ Борилевия синодикъ отъ 1211 г. (Дриновски прѣписъ) за Кирила се казва: Кѣрилъ филозофъ ѡже вѣжтеное писанїе ѿ гръчъскаго ѣзыка на вѣлгарскыи прѣложившомъ ѡ просвѣщившомъ вѣлгарскїи рѣ... вѣчнаа память (Ржв. въ Нар. библ. въ София № 432, л. 201⁶).

И въ старата служба на св. Кирила (Ржвописъ въ българската нѣкога митрополия въ Скопье), по прѣписъ отъ XIII в., четемъ, какъ св. Кириль бива пратенъ отъ св. Духа: книгами вѣлгарскыи мзыкы вбогатити или: Кириль яко зарѣ свѣтла восїе и просвѣти вселеня... и книгами вѣлгарскыи проиде и до Рима же дошеде...

Нѣма да навеждамъ многото примѣри, дѣто солунскитѣ братя се славятъ като български учители въ службитѣ на сжщитѣ, писани отъ гърци, както и въ гръцкитѣ служби на Климента и Наума Охридска. Ще приведа само единъ по-късенъ примѣръ, отъ новогръцката литература, отъ епоха, когато националнитѣ вражди не бѣха подигнати между българе и гърци, та послѣднитѣ величаеха Солунъ като отечество на българскитѣ просвѣтители. Този типиченъ примѣръ намираме въ написаната прѣвъ 1795 г. книга отъ извѣстния гръцки писателъ Атанаси Пароски — *Образъ хрисъ* и печатана въ Лайпцигъ прѣвъ 1805 г. Прѣпечатвана е била и въ Атина прѣвъ 1850 г. На стр. 64 на второто издание е помѣстена слѣдната похвала къмъ гр. Солунъ:

Εἰς τὴν περιφανῆ Θεσσαλονίκην, τὴν ἐνεγκοῦσαν τοὺς θεοφόρους
καὶ ἰσαποστόλους Κήρυκας τῆς Βουλγαρίας,
Κύριλλον καὶ Μεθόδιον, στίχοι πολιτικοί.

Ὀλβιωτάτῃ πάλαι σὺ, πόλις Θεσσαλονίκη·
Πατρὶς γὰρ χρηματίσασα τῶν νέων Ἀποστόλων,
Ἀπάσας ὑπερήλασας, τὰς ἄλλως ὑφουμένας·
Ῥάστα δὲ τοῦτο δείκνυσιν ἢ νῦν ἀναφανείσα,
Ἱστοριῶν ἢ θαυμαστῆ, καὶ ξένων μυστογράφος·
Ὅθεν καὶ χαριστήρια, πάντων Βουλγάρων ἔδνη,
Σοὶ διὰ Κύριλλον τὸν σὸν, σὺν κασιγνίτῳ θύει.¹⁾

Ето въ прѣводъ тая похвала: „Кѣмъ прѣсвѣтлия гр. Солунъ, който роди богоноснитѣ и равноапостолни проповѣдници на България, Кирила и Методия. Политически стихове: Отъ старини още ти си най-честитѣ, граде Солуне, защото си неопѣнимо отечество на новитѣ апостоли. Всички градове, които иначе стоятъ високо, ти ги надмина. А туй най-лесно доказва сега появилата се чудна и незнайна чужда история²⁾. Ето защо заради твоя Кирилъ и брата му (Методия) тебъ се прѣдлага благодарностъ отъ всички български племена“.

IX в. (свид. отъ края XI в.)

№ 3.

Бръгалница.

Бръгалница сега е име на вардарския голѣмъ притокъ, що тече прѣвъ крайщата Малешево, Пиянецъ и прѣвъ града Щипъ; нѣкога съ това име сж означавали и градъ въ сѣверна Македония, съ епископско сѣдалище.³⁾ По заповѣдъ на българския князь Бориса прѣвъ IX в. въ Бръгалница билъ съграденъ новъ храмъ и тамъ били прѣнесени мощи на светци отъ Струмица. За това разказва охридскиятъ архиепископъ Теофилактъ,⁴⁾ по народностъ грѣкъ, въ своето съчинение —

¹⁾ Похвалата е написана и като акростихъ, който издава името на автора: ὁ Πάριος (Ἀθανάσιος).

²⁾ Авторътъ подсъща за славянскитѣ извори, които му доставилъ о. Данилъ Хилендарски за св. Кирила и Методия и които той използвалъ при изданието на житието на Климента, ученикъ на солунскитѣ братя.

³⁾ Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония, стр. 72 сл.

⁴⁾ Теофилактъ е светителствувалъ въ Охридъ прѣвъ края на XI в., а може би и прѣвъ началото на XII. Голубински (Краткіи очеркъ исторіи православныхъ церквей, стр. 43) го поставя между 1084—1107 г.; Крумбахеръ (Geschichte der Byzant. Litteratur, 2° издание стр. 188) смята, че вече въ 1078 г. Теофилактъ е билъ охридски архиепископъ; Гелцеръ пъкъ (Der Patriarchat von Achrida, стр. 8) прибавя още една сигурна дата за Теофилакта въ Охридъ, именно 1092 г.

Страдание на тивериополскитѣ мъченици. За прѣнасянето на тия мощи той казва между друго: „И така, като прославяха Бога и благославяха, пристигнаха въ Брѣгалница... и въ тамошния божественъ храмъ бѣ отреденъ клиръ, обученъ на български езикъ, за да прѣдстоява тамъ и да изгълнява постоянно свещенитѣ гѣснопѣнія“ (*Καὶ οὕτως ἐπὶ πλέον δοξάζοντες καὶ εὐλογοῦντες τὸν θεόν, φθάνουσιν ἄχρι Βραγαληνίτζης . . . ἀφωρίσθη δὲ τῷ θεῷ τούτῳ ναῦ καὶ κληρὸς, Βουλγάρων γλώττει τὰ θεῖα πεπαιδευμένος, ὥστε προσευδρῆειν τούτῳ, καὶ τὰς ἱεράς ποιῆσθαι ὕμνων λογίας ἐκάστοτε.* — *Theophylacti Bulgariæ archiep. Historia martyrii XV martyrum, Potrologiæ græcæ t. CXXVI, col. 208*). Тамъ се разказва още, какъ брѣгалнищиятъ храмъ билъ посѣщаванъ за изцѣление и отъ по-далечни български крайща. Тамъ идвали отъ привардарскитѣ жители (*ἀνήρτις παρὰ τὸν οὕτω καλούμενον Βαρδάριον ποταμὸν οἰκῶν*), други отъ Мъгленско (*ἄλλος . . . ἐκ τῶν Μογλένων ἐλθὼν*).

До IX в. (свид. отъ края XI в.)

№ 4. Македония до Солунъ и Илирикъ.

Сщиятъ архиепископъ, въ сщцото си съчинение, като говори за земитѣ, въ които се заселили българетѣ и заседнали като сщцински жители, казва слѣдното: „Когато тоя народъ (думата е за аваретѣ) се изтегли, дойде другъ още по-беззаконъ и свирѣпъ, така нареченитѣ българе, отъ скитскитѣ прѣдѣли; той, като прѣмина прѣзъ рѣката наричана Истъръ (Дунавъ), дойде като тежъкъ бичъ, изпратенъ отъ Бога върху западнитѣ крайща. Тѣ не познаваха името на Христа и съ скитското си невѣжество служеха на слънцето, мѣсечината и другитѣ звѣзди. Имаше и такива, които принасяха жертви на кучетата. До толкова се бѣше помрачило тѣхното безумно сърце, че почитаха тваритѣ вмѣсто тѣхния Творецъ. И понеже повориха цѣлата илирска страна, старата Македония дори до града Солунъ и часть отъ стара Тракия, именно около Боруй (Стара-Загора) казвамъ и Филипопль, както и планинскитѣ до тѣхъ мѣстности, тѣ се настаниха като сщцински жители на тая страна. Тѣ размѣстиха жителитѣ на всѣка часть: жителитѣ отъ низкитѣ градове прѣселваха въ по-високитѣ, а тия отъ послѣднитѣ — въ по-низкитѣ градове“ (*Ἐκ ποδῶν δὲ γενομένου τούτου τοῦ ἔθνους, ἕτερον ἐπεισῆλθεν ἀνομώτατον καὶ ὀμώτατον, οἱ λεγόμενοι*

Βούλγαροι ἐκ τῶν τῆς Σκυθίας μερῶν, ποταμὸν Ἰστρον οὕτω λεγόμενον διαπεράσαντες, καὶ βαρεῖα μάλιστα παρὰ Θεοῦ ἀφεθὲν τοῖς τῆς Δύσεως μέρεσιν. Οἱ Χριστοῦ μὲν ὄνομα οὐδ' ἔδωσαν Σκυθικῇ δὲ ἀφροσύνῃ δουλεύοντες, ἤλιψ τε καὶ σελήνῃ καὶ τοῖς λοιποῖς ἄστροις εἰσι δὲ, οἳ καὶ τοῖς κυσι θυσίας προσέφερον. Οὕτως ἐπεσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδιά, καὶ ἐλάτρευσαν τὴν κτίσιν παρὰ τὸν Κτίσαντα. Ἐπὶ δὲ πᾶσαν τὴν Ἰλλυρίδα χώραν, τὴν τε παλαιὰν Μακεδονίαν, ἄχρι τῆς Θεσσαλονικέων πόλεως, τὰ τε τῆς παλαιᾶς Θράκης, τὰ περὶ Βερόην φημι καὶ Φιλίππουπολιν, τὰ τε ἀνώτερα ὑφ' ἑαυτοῦς ἐποίησαντο, κατέσχον μὲν τὰς χώρας ὡς οὐκ ἐπιεικέστεροι βέβαιοι ἡμεῖβον δὲ τοὺς ἐκάστης οὐκ ἐπιεικέστερας, τοὺς μὲν τῶν ἐκατέρων πόλεων εἰς τὰς ἀνωτέρω μετακίζοντες, τοὺς τούτων δὲ πάλιν εἰς ἐκεῖνας μεταγόντες. — Theophylacti Bulgariae arch. Historia martyrii XV martyrum, Patr. gr. t. CXXVI, col. 189).

904 година.

№ 5.

Южна Македония.

Още прѣвъ VI и VII в. славѣнскитѣ племена драговити и сагудати бѣха заседнали въ околноститѣ на Солунѣ. Тамъ тѣ живѣеха и по-късно. За тѣхъ говори Иоанъ Камениатъ въ съчинението си за прѣвземането на родния му градъ Солунѣ отъ арабитѣ прѣвъ 904 г. Тѣ обитавали полето между Солунѣ и Берѣ (Караферия) и били въ дружески врѣзки съ българетѣ (скити), тѣхни прѣвки съсѣди (срв. за това и № 1):

„На западъ отъ (Солунѣ) се простира равнище, което иде дори до едни високи и обширни планини, дѣто е разположенъ градътъ нареченъ Берѣ, прочутъ по всичко, съ което може да се хвали единъ уреденъ градъ. Въ срѣдата на тая равнина се намиратъ нѣколко размѣсени села, чинто жители се наричатъ другувити и сагудати и плащатъ данѣкъ на града (Солунѣ); други пѣвъ отъ тѣхъ сж поддани на бѣлгарския народъ, който е въ съсѣдство недалече отъ тѣхъ.¹⁾“

¹⁾ Това се потвърждава и отъ каменнитѣ надписи отъ сжщата 904 г. за границата между роментѣ и българетѣ при Солунѣ, именно при с. Нарѣвъ, при с. Вардаровци, отстоещи първото 20 километра отъ Солунѣ, а второто 40 километра. Съдържанието на тия надписи е слѣдното: „Въ година 6412 отъ създаването на свѣта (отъ Христа 904), индиктъ 7, граница между роментѣ и българетѣ. Въ врѣмето на Симеона, отъ Бога князь на българетѣ, при Теодора оглу-тархана и при графа (комисъ) Дристра“. (Ἐτους ἀπὸ κτίσεως κόσμου ΣΥΙΒ ἰνδικτιῶνος ζ' ἔτος Ῥωμαίων καὶ Βουλγάρων, ἐπὶ Σαρῶν ἐκ Θεοῦ ἀρχόντος Βουλγάρων, ἐπὶ Θεοδώρου ὀλγου τραχανοῦ, ἐπὶ Δρίστρου κομίτου. — Срв. Нор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, стр. 7—9).

Освѣнъ това селата имъ като сж разположени въ непосредно-сѣсѣдство едни до други, за солунчане това има немалко значение, защото тѣ се нахождатъ въ търговски връзки съ българетѣ, особено пѣкъ когато живѣятъ дружески съ тѣхъ и не дигатъ орѣжие за дивни сбивания. Тѣ правятъ размѣна на нужнитѣ имъ прѣдмети още отъ старо врѣме, толкова повече че тѣ водятъ еднакъвъ животъ и иматъ еднакви жизнени потребности. По между имъ царува удивително дълбокъ миръ“.

(*Διήκει δὲ τὴν ἡλίου δύσιν ἀποσκοποῦν, ἕως τινῶν ἄλλων ὄρεων ὑψηλῶν καὶ μεγάλων παρατεινόμενον, ἔνθα καὶ πόλις τις Βέρροια καλούμενη κατῴκισται, καὶ αὐτὴ περιφανεστάτη τοῖς οἰκήτορά τε καὶ πᾶσι τοῖς ἄλλοις οἷς ἀρχεῖ πόλις τὴν σύστασιν. ἔμπεριέχει δὲ τῶ δια μέσου χώρῳ τὸ πεδίον τοῦτο καὶ ἀμφιμίχτους τινὰς κώμας, ὧν αἱ μὲν πρὸς τῇ πόλει τελοῦσι, Δρουγουβίται τινες καὶ Σαγουδατοὶ τὴν κλῆσιν ὀνομαζόμενοι, αἱ δὲ τῶ συνομοροῦντι τῶν Σκυθῶν ἔθνεϊ οὐ μακρὰν ὄντι τοὺς φόρους ἀποδιδόασι. πλὴν γειτνιάζουσιν ἀλλήλαις αἱ κώμαι τὴν οἰκησιν, καὶ ἔστι καὶ τοῦτο πρὸς τοῖς ἄλλοις Θεσσαλονικεῦσιν οὐ μικρῶς συμβαλλόμενον, τὸ πρὸς τοὺς Σκύθας διὰ τῶν ἐμπορικῶν μεθόδων συναναμίγνυσθαι, καὶ μάλιστα ὅταν ἔχωσι πρὸς ἀλλήλους καλῶς καὶ μὴ κινῶσιν ὄπλα τὴν μάχην ἐξαγριαίνοντα· ὃ δὴ καὶ πολλῶ τινὶ τῶ πάλαι χρόνῳ παρ' ἑκατέρων μελετηθὲν, κοινότητα ζωῆς τὰς χρείας ἀλλήλοις ἀμείβουσι, θαυμασίαν τινὰ καὶ βαθεῖαν εἰρήνην ἐν ἑαυτοῖς συντηρούμενοι. — Joannes Cameniata, De excidio Thessalonicensi. Bonnæ, p. 495 — 496).*

Ж в.

№ 6.

Й е р и с о.

Градецътъ Йерисо се намира на провлака, що съединява Халкидика съ Светогорския полуостровъ, западно отъ канала наричанъ Ксерксовъ. Въ X вѣкъ този прѣдѣлъ билъ въ византийски рѣцѣ, но ималъ освѣнъ грѣцко още и славѣнско население, което се наричало българско. За това знаемъ отъ слѣднитѣ документи.

Въ 942 г., при царуването на Романа Старши при ерисовската крѣпостъ били заселени българе, на които правителството дало за обработване частъ отъ земята на манастиря Йоанъ Колову. Малко по-късно, въ 960 г., правителството, за да възнагради манастиря за отнетитѣ му земи, подарило му

40 души чифлигаре българе. Въ императорската грамота за това се казва между друго: „На манастиря Йоанъ Колову бѣха подарени 40 освободени отъ данѣкъ чифлигаре (парици) въ замѣна на ония малки дѣлове земя, които отдавна сж принадлежали на манастиря въ Йерисовската покрайнина; тия чифлигаре сж взети отъ заселенитѣ въ тия мѣста славѣне българе (... παρὰ τῶν ἐνοικηρωθέντων ἐκείσε Σκλάβων Βουλγάρων. — Извѣстія Императ. археол. общества, V, вол. 17).

Този е първиятъ по дата паметникъ, въ който славѣнетѣ да сж наречени българе. Формата *σκλάβος* съ значение славѣнинъ е позната у редъ стари грѣцки автори, у Агатия (*σκλάβος ἀνήρ*), Теофана, Никифора, въ Чудесата на св. Димитрия Солунски и др. Покрай нея употребявала се е и формата *σκλαβηνός* като съществително — „славѣнинъ“ и като прилагателно „славѣнски“. Но че тия българе въ града Ерисо и въ околността му сж били славѣне по езикъ, личи отъ тѣхнитѣ имена въ паметници отъ X вѣкъ. Така, въ единъ актъ отъ 943 г. за опрѣдѣляне границата между Йерисовскитѣ и светогорски земи, между подписитѣ на свидѣтелитѣ отъ Йерисо срѣщаме имената: Константинъ Халума (*Χαλοῦμα*), Иванъ Гораздъ (*Γοράζδου*), Кънигъ Непровадъ (*Κυνήγος τοῦ Νεπροβάδου*). Срв. Успенскій, Исторія Аѳона, III, 318. Въ други грѣцки актъ отъ 982 г., относещъ се за земи пакъ при Йерисо, свидѣтелитѣ не грѣци се подписватъ: Васили Стоимиръ, Антони Ржавина (*Ρωγχαβηνα*), Власи Владео, Ниволай Дѣтко (*Νικολάου τοῦ Δεάτκου*). Единъ отъ славѣнскитѣ подписи е съ глаголица. Срв. Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, стр. 21—23.

Сегашното население въ Йерисо и на сѣверъ отъ него е погрѣчено. Топонимията обаче издава стари славѣнски селища. Авторътъ на тая книга имѣ стода да споходи тоя край прѣзъ 1907 г. и да узнае на мѣсто отъ устатата на грѣцитѣ за много славѣнски мѣстни имена. Така, самата тѣснина, която съединява Халвидива съ Атонъ, тамъ дѣто е прокопанъ и тава наречения Ксерксъвъ каналъ, пъкъ и самиятъ той, сега се нарича Провлака (*πρόβλακας*). Сѣверо-западно отъ Йерисо лежатъ: рѣка Вявица, село Равеникъ, село Луково, село Изворъ, село Ново-село, планина П'ребенико, планина Стребеница (Сребърница), мѣстность Пиявица, село Станъ, село Равна и др.

X в.

№ 7.

Тесалия.

Българскиятъ царь Симеонъ (892—927 г.), като прѣвзвелъ Тесалия и въ състава на неговата държава влѣзали поселенитѣ тамъ отъ по-рано славѣнски племена, послѣднитѣ почнали да се наричатъ съ политическото, държавно име „българе“, както се наричали вече и тѣхнитѣ родственици въ Македония и сѣверна България. Ето защо и по-късниятъ грѣцки прѣписвачъ на Малаловата хроника, като говори за племето мирмидоне въ Тесалия, бърза да поясни, че въ негово врѣме тамошнитѣ славѣнски жители се наричали българе:

„Пристигна съ атридитѣ и самси Ахилъ съ своя собствена войска, наричани нѣвога мирмидоняне, а сега българе, 3000 души“ (Καὶ ἀπῆλθε μετὰ τῶν Ἀτρείδων ὁ αὐτὸς Ἀχιλλεύς, ἔχων ἴδιον στρατὸν τῶν λεγομένων Μυρμιδόνων τότε, νυνὶ δὲ λεγομένων Βουλγάρων, τριῶν χιλιάδων. Joannis Malalæ Chronographia, Βονναε, р. 97).

И въ старобългарския прѣводъ на Троянската повѣсть, прѣводъ направенъ при царь Симеона, намираме сжщото свидетелство, малко другоаче изложено: Сий Ахилеусъ имый волъ своя, иже нарицахоуся тогда Мирмидонесъ, нынѣ Болгаре и Унноу, тисоушамы тремъ (К. Калайловичъ, I. Евсархъ Болгарскій. Москва 1824, стр. 181).

X в. (свид. XII в. на сетнѣ).

№ 8.

Сѣверна Македония.

Св. Иванъ Рилски (876—946 г.), както е извѣстно, се бѣ родилъ въ с. Серино на р. Струма, въ сѣверна Македония. Въ всички негови служби и жития той се слави като българинъ. Особено цѣнно за нашия въпросъ се явява житието, написано отъ Георги Скилица, който прѣзъ XII в. билъ византийски сановникъ въ Сръдецъ (София). Въ това житие, запазено въ славѣнски прѣводъ, № 79 на Рилската библиотека, за светеца сръщаме: Иже нинѣ въ поствницѣ професловаци съи Іованъ великїи въ чюдесѣ вѣлгаринъ ѣво рѣдѣ . . . ѡчѣство роженїа ѣго село нарицаемоу Скрынѣ.

Пъкъ не само грѣцитѣ, и самитѣ югославѣнски писатели сж смѣтали сѣверномакедонското население българско, отъ което

произтичалъ и св. Ив. Рилски. Тагъво е напр. свидѣтелството въ пролога на светеца, написанъ сжщо прѣвъ XII в.: *Сѣи стѣи ѿ прѣбвныи ѿцѣи нашѣи Іωάννης . . . ѿ сѣла нарицаемаго Скринѣ . . . родителѣи ѿиѣи влѣгочѣстивыи ѿ не зѣло богата, плѣмене влѣгарскаго (въ сжщия Рилски ржеопись).*

Въ заключителната часть на сжщия прологъ, писана слѣдъ прѣнасянето на останкитѣ на светеца въ Трапезица, слѣдователно прѣвъ XIII в., св. Иванъ Рилски бива моленъ да прѣдстои прѣдъ Бога за доброто на неговитѣ сънародници българе. Това го намираме напр. въ охридския ржеопись № 196, отъ XIV в.: *мѣли сѣи вѣсѣмѣлѣтивомъ влѣцѣи сѣпѣи твоѣи сѣрѣвѣники ѣдинорѣдныи ти жѣзыкѣи влѣгарскыи. ѿ помози дрѣжавномъ цѣрю нашѣмъ¹⁾.* Това срѣщаме и въ множество други ржеописни пролози.

Всички по-вѣсни писатели, които сж се докосвали до паметята на св. Ивана Рилски, сж признавали българското му потекло. Така е въ житието на светеца, писано отъ търновския патриархъ Евтимия, който между друго казва: *владѣжѣнагѣ ѿбо сѣгѣи родителѣи влѣгочѣстивыи по вѣсѣмъ вѣкшѣи, влѣгарѣ же родомъ²⁾.* Както ще видимъ по-надолу, и сѣрбитѣ славятъ св. Ивана като българинъ. Тагъвъ най-сетнѣ го знаятъ и гърцитѣ. Никодимъ Светогорецъ нарича св. Ивана „синъ на благочестивыи и добродѣтелии родители, отъ българскии родъ“ (*Υἱὸς γονέων εὐσεβῶν καὶ ἐναρέτων, Βεργάρων κατὰ τὸ γένος. — Νικ. Ἁγιορείτου, Συναξαριστῆς τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ. Ἐν Βενετίᾳ 1819, I, 172).*

1018—1767 г.

№ 9.

Македония.

Първото българско царство биде подчинено подъ Византия въ 1018 г. Прѣвъ тая година падна убитъ при Драчъ българскиятъ царъ Владиславъ. Императоръ Василии Българо-

¹⁾ Йор. Ивановъ. Български старини изъ Македония, стр. 110. Въ по-вѣсни прѣписи, сѣрбски прѣписвачи прибавили къмъ думата българе и сѣрблѣе, за които сжщо така да се моли светецътъ.

²⁾ Пакъ тамъ, 118.

убиецъ прибърза веднага да заеме българската столица Охридъ и да плѣни царицата и царската челядь. На слѣдната 1019 г. императорътъ потвърди съ грамота църковнитѣ правдини на българската Охридска архиепископия. Въ двѣ допълнителни грамоти отъ сѣщия императоръ се прибавятъ още правдини. По това врѣме вече македонското славѣнско население имаше само едно етнично име, името българе. Така го именува и покорителтъ императоръ Васили въ своята грамота; „българска“ е названа архиепископията въ Охридъ; „български“ сж наречени македонскитѣ епископи и манастири. Първата грамота почва съ слѣднитѣ думи: „Отъ многото и голѣми добрини, съ които челоувѣолюбивиятъ Богъ е обдарвалъ прѣзъ различни врѣмена нашето (византийско) царство, има една, която прѣвипшава всички останали, то е дѣто ромейската власть биде увеличена, като си подчини държавата на българетѣ“. (Πολλῶν ὄντων καὶ μεγάλων τῶν παρὰ τοῦ φιλανθρώπου θεοῦ δωρημένων τῇ βασιλείᾳ ἡμῶν ἀγαθῶν κατὰ διαφόρους καιροὺς, εὐαρίθμους, ὑπερβαίνοντων, τοῦτο ἐστὶ παρὰ πάντα ἐξαιρετικὸν τὸ προσθήκη γενέσθαι τῇ Ῥωμαίων ἀρχῇ καὶ τῶν Βουλγάρων γενέσθαι ὑπὸ ζυγὸν ἕνα. — Е. Голубинскій, Краткій очеркъ исторіи православныхъ церквей. Москва 1871, стр. 259).

Прѣзъ 1019 г. Васили Българоубиецъ призналъ правата на българската църква въ Охридъ, само замѣнилъ патриаршеския ѝ титулъ съ „архиепископски“. Отъ тогава, та до нейното закриване на 1767 г., слѣдователно цѣли седѣмъ и половина вѣка, тя не е прѣставала да се нарича „българска“ отъ гърци, българе и чужденци. Били сж ѝ прибавяни и нови титули, но прозвището „българска“ никога не се е забравяло.

Така императоръ Васили въ 1019 г. нарече Охридската църква Ἀρχιεπισκοπὴ Βουλγαρίας, а нейния глава назова Ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας. Сѣ по това врѣме, охридскиятъ архиепископъ се нарича отъ българетѣ по традиция още „патриархъ на българската земя“. Архиепископъ Йоанъ Охридски, който билъ отъ Дебърско (1019—1037 г.), и комуто императоръ Васили врѣчи хрисовулитѣ за правдинитѣ на българската църква, е нареченъ патриархъ българскѣи земи отъ одного отъ неговитѣ ученици, пресвитеръ Йоанъ (А. Поповъ, Описание рукописей А. П. Хлудова. Москва 1872, стр. 393; М. Дриновъ, въ Псп. XXXI, 116).

Прѣвъ XII в. българската Охридска архиепископия си призначила и титула „Първоюстинианска“ (*Ἀρχιεπισκοπή τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας*). Съ това тя искаше да се идентифицира съ основаната нѣкога отъ императоръ Юстиниана независима църква въ западния дѣлъ на Полуострова и така да запази правдинитѣ си отъ посегателствата на византийскитѣ василевси и патриарси (срв. Йор. Ивановъ, въ Списание на Бѣлг. Акад. I, 98—99).

По-късно, прѣвъ слѣдния XIII в. и до закриването си, църквата се именувала още и Охридска, за разлика отъ възобновената прѣвъ XIII в. българска патриаршия въ Търново: *Ἀρχιεπισκοπή τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας*.

А че титулътъ „Българска архиепископия“ не е билъ гола формалностъ, а служилъ да посочи и националността на главната частъ отъ населението въ нейнитѣ епархии, това ще се посочи по-долу, № 18—22. Прѣвъ врѣме на Василия Българоубиецъ въ прѣдѣлитѣ на българската архиепископия е влизала цѣла Македония, безъ Солунъ и Съръ, а при турско робство е включвала слѣднитѣ българомакедонски епархии: Охридска, Битолска, Прилѣпска, Костурска, Прѣспанска, Корчанска, Воденска, Мъгленска, Дебърска, Велешка, Струмишка.

1040 г.

№ 10.

С к о п ъ е.

Прѣвъ 1018 г., при императора Василия Българоубиецъ, бѣ сломена българската мощъ въ Македония и българската земя бѣ подчинена на византийската държава. Щомъ обаче византийското царство почнало да се разклаща отъ вътрѣшни междусобици и отъ нападенията на чужди външни народи, като печенези, нормане, арабе, будниятъ още духъ на българщината замислилъ за освобождение. Възстанието пламнало въ западнитѣ български прѣдѣли, въ Скопѣе и Нишѣ, дѣто били най-живи споменитѣ за миналото царство и дѣто народътъ прогласилъ Петра Деляна, Самуиловъ внукъ, за български царь, прѣвъ 1040 г., ще рече 21 год. слѣдъ падането на България подъ Византия. За това българско движение разказва византийскитѣ историкъ отъ сѣция XI в.

Иоанъ Скилица. Ето вѣстигѣ за началото на въстанието, както ги намираме въ виенския ръкописъ на Скилица:

„Прѣвъ тая година (1040) слѣдъ двадесеть и едно годишно робство и подчинение и българетѣ дигнаха въстание по слѣдния начинъ. Единъ българинъ Петъръ, по прозвище Делянъ, робъ у нѣкой царигражданинъ, избѣга отъ Цариградъ и, като се скиташе изъ България, пристигна въ Морава и Бѣлградъ, които сж крѣпости на Панония, която лежи отвѣдъ Дунава, и сж съсѣдни на земята на маджаретѣ.¹⁾ Той се издаваше за синъ на Гаврила, синъ Самуиловъ, роденъ отъ дъщерята на маджарския кралъ, която Радомиръ още приживѣ на Самуила бѣ изпѣдилъ поради ненавистъ и се бѣ оженилъ за красивата ларисянка (плѣнница) Ирина. Той подбуди къмъ въстание българското племе, което неотколѣ бѣ свило врътъ въ робство и се стараше много да се добере пакъ до свобода. И поради това, като дадоха вѣра на думитѣ на Петра Деляна, опрѣдѣлиха го за царъ на България и като се дигнаха съ него прѣвъ Нишъ и Скопье, което е главенъ градъ на България, провъзгласиха го съ виковете за царъ и избиха немилостиво и безчеловѣчно всѣки намѣренъ тамо грѣкъ“ (Τούτω τῷ ἔτει καὶ ἡ ἀποστασία γέγονε Βουλγαρίας μετὰ εἰκοστὸν πρῶτον ἔτος τῆς αὐτῶν καταδουλώσεως καὶ ὑποταγῆς τοῦτον τὸν τρόπον. Πέτρος τις Βούλγαρος, Ὀδελεάνος τὴν προσηγορίαν, δοῦλος Βυζαντίου τινὸς ἀνδρὸς ἀποδράς ἐκ τῆς πόλεως ἐπλανᾶτο ἐν Βουλγαρίᾳ, καὶ κατήνησεν ἄχρι Μωράβου καὶ Βελεγράδων (φρούρια δὲ ταῦτα τῆς Παννονίας κατὰ τὴν περαιάν τοῦ Ἰστροῦ διακείμενα καὶ γειτονοῦντα τῷ κράλει Τουρκίας), καὶ ὄντων αὐτὸν ἐφήμιζε Ῥαδομηροῦ τοῦ υἱοῦ τοῦ Σαμουὴλ τεχθέντα αὐτῷ ἀπὸ τῆς θυγατρὸς τοῦ κράλη Οὐγγρίας ἦν ἔτι ζῶντος τοῦ Σαμουὴλ μισήσας ἐδίωξε καὶ ἠγγάγετο τὴν πανωραϊάν Εἰρήνην τὴν Λαρισσαίαν, καὶ τὸ γένος ἀνέσσει τῶν Βουλγάρων, πρὸ ὀλίγου τὸν τράχηλον ὑποβαλὼν τῇ δουλείᾳ καὶ λίαν ὀργιζόμενον ἐλευθερίας. διὸ καὶ πιστεύσαντες ταῖς παρ' αὐτοῦ λεγομένοις ὡς πιθανῶς, συγκειμένοι βασιλέα τε αὐτὸν ἀναγορεύουσι Βουλγαρίας, καὶ ἄραντες ἐκεῖθεν διὰ τε Ναϊσσοῦ καὶ τῶν Σκουπίων, τῆς μητροπόλεως Βουλγαρίας, ἔντο ἀνακηρύττοντες καὶ ἀνευφημοῦντες τοῦτον, καὶ πάντα τὸν παρευρεθέντα Ῥω-

¹⁾ Въ текста е речено „до земята на краля на Турция“. Маджаретѣ у византийскитѣ писатели често се наричатъ „турци“ и земята имъ „Турция“. Въ слѣдующето предложение им. Турция стои Унгария.

μαίον ἀνηλεῶς καὶ ἀπανθρώπως ἀναιροῦντες. — G. Cedreni Historiarum compendium, II, p. 527, Ed. Bonnæ; B. Prokić, Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes, codex Vindob. hist. græc. LXXIV. München 1906, p. 35—36).

1040 г.

№ 11.

Македония.

Прѣзъ 1040 г. норвежскитѣ войвода Харалдъ (Haraldus) помагаше съ своята наемна войска на византийцитѣ, за да потушатъ възстанието на българетѣ въ Македония и при Солунъ. Въ скандинавскитѣ пѣсни (на пѣвеца Тиодолфъ) войводата Харалдъ, за неговитѣ суровости надъ възстаналото българско население, се величае като „опожарителъ на българетѣ“ (Bolgara brennir), както напр. въ слѣднитѣ стихове:

Hvast fra ek Haugi et naesta
hlifel á gram drifa,
en Bolgara brennir
braedhr sinum vel taedi;
Skildhist hann ok huldhi
hjámsetr gamall vetra
tiggi tólf ok thriggia
traudhr vidh Olaf daudhan.

(В. Васильевскій, Совѣты и разказы византийскаго боярина XI вѣка. Спб. 1881, стр. 148).

1067 г.

№ 12.

Тесалия.

Прѣзъ 1067 г. българетѣ, които живѣли въ Тесалия по източнитѣ склонове на Пиндъ, вдигнали възстание заедно съ своитѣ съсѣди власи противъ Византия. На чело на възстанието билъ поставенъ войводата Ниволица. Сега тамъ нѣма жива българска душа; българетѣ се прѣтопили въ гърци или власи, а власитѣ съставятъ още голѣма самостояйна цѣлина. За възстанието се разказва въ стратегията на Кекавмена, сродникъ на Ниволица: „Той (Ниволица) излѣзе отъ своя домъ къмъ Фарсалъ и къмъ р. Плирисъ.¹⁾ Тая рѣка Плирисъ има широка

¹⁾ Плирисъ, сега Блурисъ, е притокъ на тесалийската р. Пеней, сега Саламвриа. Тече на югъ отъ гр. Трикала.

долина по единия и другия бръгъ и тече прѣвъ влашкиѣ селища, като ги дѣли на двѣ. И като разпъна тамъ шатри, почна да събира власи и българе, които живѣха наблизу, и се събра при него много народъ. Той изпрати единъ дѣлъ войска и въ Китросъ съ заповѣдъ да разруши тая крѣпость, което и стана.“
 (Ἐξῆλθεν δὲ ἀπὸ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐπὶ τὰ Φάρσαλα καὶ τὸν Πλήρην. ποταμὸς δὲ ἐστὶν οὗτος ὁ Πλήρης ἔχων πεδιάδα μεγάλην ἔνθεν κἀκεῖθεν, ὅς δὴ καὶ διέρχεται μέσον τῶν Βλάχων διαιρῶν αὐτοὺς ἔνθεν καὶ ἔνθεν, καὶ τευτώσας ἐκεῖσε περιεσώρευσε τοὺς τε Βλάχους καὶ Βουλγάρους τοὺς ἐκεῖσε πλησιάζοντας, καὶ ἠθροίσθη πρὸς αὐτὸν λαὸν πολὺς. ἀπέστειλεν δὲ καὶ εἰς τὸ Κίτρος παραταγὴν μίαν, προστάξας καταλῦσαι τὸ τοιοῦτον κάστρον. ὃ καὶ ἐγένετο. — Cesaumeni strategicon, ediderunt Wassiliewsky et Jernstedt. Petropoli 1896, p. 69—70).

1068 г.

№ 13. Полуостровъ Касандра (Халкидика).

Освѣнъ поменатитѣ български села около Йерисо, въ Халкидика имало и други тѣхни селища. Въ единъ пергаментенъ документъ отъ 1068 г., въ руския Пантелеймоновски манастиръ въ Света-гора, се говори за междитѣ, синоритѣ между земитѣ на манастиря на Льва Сфренти (τῆ κυρ Λέοντος τῆ Σφρέντζι) и синоритѣ точно опрѣдѣлени на българетѣ (γινωσκῶντες ἀκριβῶς τὰ σύνορα τῶν Βουλγαρίων), намиращи се на полуострова Касандра. Срв. В. Григоровичъ, Очеркъ путешествія по Европейской Турціи, Москва 1877, стр. 67.

1078 г.

№ 14. Скопье, Призрѣнъ, Охридъ и др.

Тридесетина години слѣдъ първото голѣмо българско възстание въ Македония противъ Византия, въ Скопье българетѣ замислили за второ възстание. Поводъ за това дали несполукитѣ на Византия въ Мала-Азия и заробването на императора ѝ Диогена IV отъ селджуцитѣ прѣвъ 1071 г. На чело на българскитѣ възстаници стояли скопскитѣ велможи и тѣхниятъ главатаръ Георги Войтѣхъ. За да не се повторятъ обаче събитията прѣвъ 1040 г., когато се бѣха прогласили за български царе двамина сродници на царъ Самуила и съ

това се улесни потъпването на успялото инакъ възстание, сѳопскитѣ българе рѣшили да повзвѣатъ чужденецъ за български царь. Изборилъ се падналъ на Константина Бодина, синъ на зетския князь Михаила, който се и родѣлъ съ българскитѣ царе. Ето какъ е описано възстанието отъ съвременника Скилица, по изданието у Кедрина и по вѣнскии ръкопись:

„Българскитѣ велможи помолиха Михаила, който тогава владѣеше надъ горѣпоменатитѣ хърватѣ въ Деватера (Катаро) и Прапратъ и държеше подъ себе си не малко земя, да имъ стане началницъ и да имъ съдѣйствува, като имъ даде и своя синъ, когото да обявятъ за царь на България и да се освободятъ отъ грѣцка власть и гнетъ. Той прие съ готовность исването имъ, и като избра 300 души отъ своитѣ мъже и ги прѣдаде на своя синъ Константинъ, наричанъ още и Бодинъ, изпрати ги въ България. Тѣ пристигнаха въ Призрѣнъ, дѣто се бѣха събрали велможитѣ отъ Скопье съ своя главатарь Георгия Войтѣхъ, който водѣше потеклото си отъ вомханитѣ. Тамъ прогласиха Бодина за царь на българетѣ, като го прѣменуваха отъ Константинъ на Петъръ. Като чу за това Никифоръ Карантинъ, който изпълняваше длъжността дукъ въ Скопье, и като събра подчиненитѣ си военачалници, замина за Призрѣнъ съ българскитѣ войски. И докато подготвяше той войната, пристигна неговиятъ наследникъ Дамянъ Даласинъ. Като се срѣцна той съ Карантина, много го гълча и като нагруби не малко всичкитѣ трѣгнаха съ него военачалници и ги упрекна за подлостта имъ, приготви войскитѣ и веднага нападна сѳобитѣ. Става ужасна битва и бѣгство на гърцитѣ още по-ужасно, падатъ убити много гърци и българе, биватъ мнозина заробени, заедно съ самия дукъ Дамянъ Даласинъ, наричанъ още Проватасъ, както и Лонгибардопулосъ и други много съ тѣхъ. Бѣ заетъ и лагерътъ и всичко, каквото имаше тамъ, бѣ ограбено. Слѣдъ това българетѣ прогласяватъ явно Бодина за царь, както се рече, като го прѣменуваатъ Петъръ. И като се раздѣлиха на двѣ, еднитѣ заминаха съ Бодина за Нишъ, а други, като взеха съ себе си Петрила, едного отъ първенцитѣ при Бодина, заминаха срѣщу гърцитѣ за Костуръ, дѣто се бѣха укрѣпили онѣзи, които бѣха сѣмишленници на гърцитѣ. Петрилъ се прѣхвърли къмъ Охридъ и го прѣвзе съ пристѣпъ, защото градътъ не бѣше укрѣпенъ,

а крѣпостѣта стоеше въ развалини, тѣй както бѣ съборена отъ царь Василія (Българоубицеъ), който смѣталъ, че градѣтъ, като голѣмъ центъръ на българското царство, лесно ще се поддаде на възстание. Тамъ той (Петрилъ) бѣ прѣчаканъ съ почести и, като пригответи мѣстното население, неговиятъ господарь (Бодинъ) бѣ прогласенъ за царь. И слѣдъ като и въ Дѣволъ бѣ направено сжщото, замина на бързо за Костуръ. Тамъ се бѣха събрали ония, които, както се рече, бѣха съмишленици на гърцитѣ, охридскиятъ военачалникъ Марианъ, дѣволскиятъ патрици, проконсултъ Теогноеть Бурчисъ, съ него и военачалника на Костуръ. Съ тѣхъ бѣха и Борисъ Давидъ и други мнозина, които, като се опасяваха отъ угрозата на туземнитѣ българи, бѣха избѣгали като въ прибѣгаще въ Костуръ. Петрилъ прочее като прѣвзе Костуръ съ безбройно множество българи, пригответи се за война“.

(Οἱ κατὰ τὴν Βουλγαρίαν προέχοντες ἀξιοῦσι τὸν Μιχαηλᾶν ἀρχηγὸν ὄντα τῆνκαῦτα τῶν εἰρημένων Χροβάτων τὴν οἰκησαντες ἐν Δεκατέροις καὶ Πραπράτοις παιούμενον καὶ χάραν οὐκ ὀλίγην ἐφ’ ἑαυτὸν ἔχοντα. ἐπαρῆξαι αὐτοῖς καὶ συναργῆσαι, δοῦναι τε αὐτοῖς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ὡς ἂν αὐτὸν βασιλέα Βουλγαρίας ἀνακηρύξωσι καὶ τῆς ἐκ τῶν Ῥωμαίων ἐλευθερωθῆεν καταδυναστείας καὶ βαρύτητος. ὁ δὲ ἀσμένως ὑπακούει αὐτῶν, τριακσίους τε τῶν ἑαυτοῦ ἀπολεξάμενος καὶ τῆς οἰκίας υἱῶ Κωνσταντίνῳ τῷ καὶ Βοδίνῳ ὀνομαζομένῳ παραδοῦς εἰς Βουλγαρίαν ἐξαποστέλλει. ἔξαισιν οὖν εἰς τὰ Πριοδιάνα, ἔνθα συναθροισθέντες οἱ ἐν τοῖς Σκοπίοις προέχοντες, οἷς ἐξαρχος ἦν Γεώργιος ὁ Βοϊτάχος, τοῦ τῶν Κομηχάνων γένους καταγόμενος, βασιλέα Βουλγάρων αὐτὸν ἀνεκήρυξαν, Πέτρον ἀντὶ Κωνσταντίνου μετονομάσαντες. ὕπερ ἀκούσας ὁ ἐν Σκοπίοις διέπων τὴν ἀρχὴν τοῦ δουκὸς Νικηφόρος ὁ Καραντηνός, τοὺς ὑφ’ αὐτὸν στρατηγούς παραλαβὼν ἄπεισιν εἰς τὰ Πριοδιάνα μετὰ τῶν Βουλγαρικῶν δυνάμεων. ἐν ὅσῳ δὲ οὗτος τὰ πρὸς τὸν πόλεμιον ἐξήρτυεν, ἐπικατέλαθε διάδοχος αὐτοῦ Δαμιανὸς ὁ Δαλασσηνός. ἐνωθεὶς τοίνυν μετὰ τοῦ Καραντηνοῦ, πολλὰ τι κερτομήσας αὐτὸν, καὶ ἐς ἕκαστον δὲ τῶν οὖν αὐτῷ στρατηγῶν ἐμπαραινήσας οὐκ ὀλίγα καὶ ὡς ἀνάνδρους μυκτηρίσας αὐτούς, συναπαξάμενος συμβάλλει τὰς Σέρβοις εὐθέως. καὶ γίνεται μάχη φρικῆ καὶ τροπῆ τῶν Ῥωμαίων φρικωδέστερα· πίπτουσι γὰρ πολλοὶ ἔκ τε Ῥωμαίων καὶ Βουλγάρων, ζῶγονται δὲ πλείστοι καὶ αὐτοῖς ὁ δοῦξ Δαμιανὸς ὁ Δαλασσηνός ὁ τε λεγόμενος Προβατᾶς καὶ ὁ Δογγιβαρδόπουλος καὶ ἕτεροι συχνοὶ οὖν αὐτοῖς. ἀλήφθη δὲ

καὶ ἡ παρεμβολὴ ἅπασα, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ πάντων διασκύλευσις γίνεται. ἐντεῦθεν ἀναίδην οἱ Βούλγαροι τὸν Βοδῖνον βασιλέα ἀναγορεύουσιν, ὡς εἴρηται, Πέτρον μετονομάσαντες. διχῆ τε διαιρεθέντες οἱ μὲν μετὰ τοῦ Βοδίνου τὸν Νίσσον ἀπήεσαν, οἱ δὲ Πετρίλον τινὰ τὰ πρῶτα παρὰ τῷ Βοδίῳ φέροντα παραλαβόντες κατὰ τῶν ἐν Καστορίᾳ Ῥωμαίων ἀπίασιν· ἐκεῖσε γὰρ διατετεχίσθαι τὴν πόλιν οἱ τὰ Ῥωμαίων φρονούντες ἠθροίζοντο, ὁ μὲν οὖν Πετρίλος τῇ Ἀχρίδι παραβαλὼν καὶ ταύτην ἐξ ἐφόδου ἐλῶν οὐπω γὰρ τετεχίστο ἀλλ' ἐρείπιον ἐκεῖτο ἐξ ἔτου Βασίλειος ὁ βασιλεὺς κατηρίπωσεν ταύτην μέγα κέντρον ὑπειδόμενος πρὸς ἀποστασίαν τὰ ἐν αὐτῇ τῶν Βουλγάρων βασιλεια. ἔνθα καὶ ὑποδεχθεὶς φινσιμῶς τὸν ἑαυτοῦ τε κύριον ἀναγορεῦσαι παρασκευάσας τοὺς ἐγγχωρίους, κ' ἀν τῇ Διαβόλει δὲ τ' αὐτὸ πεποιηκῶς ἐπὶ Καστωριαν ἀπῆει οὖν πάσῃ σπουδῇ. ἐκεῖσε γὰρ ἠθροίζοντο οἱ τὰ Ῥωμαίων φρονούντες, ὡς εἴρηται, ὅ τε τῆς Ἀχρίδος στρατηγὸς Μαρνανδὸς καὶ ὁ τῆς Διαβόλειος ὁ πατρικίος καὶ ἀνθύπατος Θεόγνωστος ὁ Βούρτζης, οὖν αὐτῷ δὲ καὶ ὁ ἐν Καστορίᾳ στρατηγῶν. μεθ' ὧν καὶ ὁ Βορίσης Δαβίδ καὶ ἄλλοι πολλοί, οἵτινες δεδιότες τὴν ἐκ τῶν ἰθαγενῶν Βουλγάρων ἀπειλὴν ὡς εἰς κρησφύγετον τὴν Καστοριαν συνέφυγον. κατελαβὼν οὖν ὁ Πετρίλος τὴν Καστοριαν μετὰ πλήθους Βουλγάρων ἀμυθήτου τὰ πρὸς τὸν πόλεμον συνεσκευάζετο. — Cedreni Hist. compendium II, 715—717; B. Prokić, Die Zusätze in der Handschrift des Johannes Skylitzes, p. 35—36).

1081 г.

№ 15.

Костуръ, Витоля.

Съврѣмненникътъ и историкътъ на първия кръстоносенъ походъ монахъ Робертъ Реймски, като говори за нахлуването на кръстоносцитѣ въ Византия прѣзъ Драчъ на изтокъ, нарича западнитѣ земи на византийското царство „българска областъ“, съ градове Костуръ, Витоля и др. За събитията станали прѣзъ 1081 г., той разказва слѣдното:

„Докато така се развиваха събитията, за които разказахме, Боемундъ Апулски, като пригответи съ свои срѣдства необходимитѣ нѣща за таѣъво пътуване, отплава по море и достигна въ българската областъ. Съ него бѣха благородни князе, като Танкредъ, неговъ внукъ и синъ на марквиза, князь Рихардъ и всички най-достоини людѣе на тая страна.

Тѣ намѣриха въ България голѣмо изобилие отъ жито, вино и дървено масло, и отъ село на село пристигнаха въ Костуръ. Като излѣзоха отъ Костуръ, тѣ дойдоха въ Пелагония (Битолско). Тамъ се намираше едно укрѣпено мѣсто съ еретици (богомили), което кръстоносцитѣ нападнаха и го изгорѣха заедно съ неговитѣ жители. . . . Слѣдъ това, на другия день, като дойдоха до рѣката Вардаръ и пр.“ (*Dum hæc itaque aguntur, ut diximus, prospero successu Boamundus Apuliensis, paralis suis stipendiis tanto itineri congruentibus, mare intravit, et in Bulgariam regionem transnavigabit, cum quo erant nobilissimi principes, Tancredus videlicet nepos suus, et marchisi filius Richardus princeps, et omnes terrae illius optimates, qui tantam in Bulgaria copia reppererunt, quod a fructu frumenti, vini et olei omnes multiplicati sunt. . . . Et de villa in villam . . . Castoriam parvenerunt . . . Egressi de Castoria venerunt in Pelagoniam, in qua erat quoddam castrum haereticorum, quod undique aggressi sunt . . . cum suis habitatoribus ignis combusserunt Denique in crastinum ad flumen Bardarum venientes — Roberti monachi S. Remigii in diæcesi Remensi Historia Hierosolymitana, lib. II, cap. II.*)

1097 г. (свид. XII в.).

№ 16.

Витоля.

Прѣзъ 1097 г. минали кръстоносци прѣзъ Македония, идещи отъ Драчъ. На чело имъ стоялъ тулузскиятъ графъ Раймундъ и епископътъ на Пюи. Въ Битолско, което било подъ византийска власть, пострадалъ епископътъ отъ българе, които живѣли тамъ. За това ни разказва историкътъ на кръстоносцитѣ Вилхелмъ Тирски, който, както ще видимъ, лично е познавалъ Витоля. Вилхелмъ казва:

„Това писмо (отъ византийския императоръ) зарадва извънредно много както графа, така и неговата войска, и като тръгнаха отъ тамъ прѣзъ горитѣ и планинитѣ на епиротската областъ, слѣдъ многодневенъ труденъ пътъ, пристигнаха най-сетнѣ въ градъ Пелагония (Витоля), изобилень съ всѣкакви нѣща, и тамъ се спрѣха на лагеръ. Тамъ негово господство владиката на Пюи, мжжъ почтенъ, като се бѣ отдалечилъ отъ лагера, за да настани своя шатъръ на поудобно, биде нападнатъ отъ българе и плѣненъ“ (*His litteris*

tam comes quam ejus exercitus exhilaratus admodum, rursus iter arripiens, transcursis silvis et montibus, et universa Epirotarum regione, multorum labore dierum, demum in pagum, cui Pelagonia nomen est, omnibus redundantem copiis descendentes, castrametati sunt. Ubi cum vir vitae venerabilis dominus Poldiensis episcopus longius a castris aliquantulum, hospitandi commoditatem secutus, seorsum locasset tentoria, a Bulgaris irruentibus captus est. — Guillelmi Tyrensis Historia rerum in partibus transmarinis gestarum, lib. II, cap. XVIII).

XI в. край.

№ 17. Сѣверна Македония и др.

Къмъ края на XI в. и началото на XII били написани редица апокрифни български творения съ есхатологиченъ характеръ. Отъ упоменатитѣ въ тѣхъ мѣстни имена и подробности личи, че тия произведения сж възникнали въ сѣверна Македония, вѣроятно въ нѣкой отъ тамгалинитѣ манастири, като Лѣновскиятъ, Осоговскиятъ, Пчинскиятъ и др. Тия апокрифи се означаватъ като сказания, видѣния или тълкувания ужъ на пророкъ Исаия, пророкъ Данила и др. Смѣтало се е дори, че останкитѣ на речения пророкъ Исаия почиватъ въ Осоговския манастиръ.¹⁾ Апокрифитѣ се издаватъ като дѣло на български автори и македонскитѣ градове и села се сочатъ като български. Така въ Сказанието на пророка Исаия, което прѣдставя българска апокрифна лѣтописъ, като се говори за князь Бориса и негови християнски дѣла, особено се наблѣга за българскитѣ земи по Брѣгалница и Овче-поле:

„Слѣдъ смъртъта на царъ Изота, прие българското царство синъ му Борисъ . . . Този царъ покрѣсти цѣлата българска земя и съгради църкви по българската земя; на рѣка Брѣгалница прие царството и на Овче-поле съгради бѣли църкви“ (И по оумратію же Изота царя пакы прѣимъ царство болгарскоу сына его Борисъ . . . И тии царъ крѣсти всю землю болгарскою. И създа църкви по земли болгарскѣи; и на рѣцѣ Брѣгалници и тоу прѣимъ царство; на Овчи полии създа вѣли църкви. — Споменник III, 191). Като се говори за българското възстание прѣвъ 1040 г. на Деяна (Одѣлѣнѣ), прибавя се

¹⁾ Споменник V, 30.

за послѣдния: „Той съгради три града въ българската земя, първи Червенъ, втори Несебръ, трети Щипъ“ (и създа .г. градове въ земи българскои: .а. Чръвнь, .б. Нѣвръ, .г. Штипа.— Споменик III, 193). Аво и подъ византийска власть, сѣверомакедонската област се схващала, ще рече, като „българска земя“.

Въ другъ паметникъ отъ същата група и врѣме, въ Даниловото тълкувание, се говори за смутоветъ, възстанията и нахлуванията на варваретъ прѣвъ XI в. въ Византия, прѣвъ земята на българетъ, съ градове и мѣста: Главница, Свопье, Овче-поле, Срѣдець, Бояна, Витоша, Вежбуждъ, Струмица. Текстътъ е неясенъ апокрифъ съ загадки, та се и не поддава на точенъ прѣводъ: . . . И поидеть изъ Рима .и. мѣжи .и. товар' идеть же на южноу страну Главьнице и оукротить роусые бради. и встанеть .в. моучителѣ. ѿ востока исъривимъ срѣциять се на Шѣчиполи извѣнють Скопские вою . . . и тоу пакы приде дѣтѣ чести изъманьтѣнь. и поплѣнить всюу землю Българьскоюу. и шедь каганъ. съставить е на Срѣдъци. и тоу створить сѣча два. и речеть оу Боянѣ вставите тоу плѣнь . . . и тѣ оудолѣють емоу югрю извѣнють юмоу вою а сама оувѣжить въ Кельвлоуждъ. и тоу пакы свереть сироты. и попе и дитакы. и мнихы въ Китони горѣ . . . и воудоуть лѣта добра въ того цара . . . и възвратеть се плѣньници въси въ Строумицоу, а дроузи въ Главьницоу. тѣ бо земли наричеть мати въскѣнь землямъ.— Споменик V, 13).

XI в. край.

№ 18. Западна Вългария и Охридско.

Въ много отъ своитѣ писма, пращани до различни лица, архиепископъ Теофилактъ Охридски (*ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας*) се оплаква отъ населението, всрѣдъ което живѣе и което управлява духовно, а именно западния дѣлъ на нѣкогашнитѣ български земи, съ столица Охридъ. Теофилактъ, ако и архипастиръ на Охридската архиепископия, се отнася съвсѣмъ непастирски възмъ своето стадо. Грѣкъ по родъ, отъ Евбея, царигражданинъ по възпитание и изтънченостъ, бивши дяволъ въ Св. София цариградска, близъкъ на царскитѣ особи и роднини, Теофилактъ се гнуси отъ своето паство, отъ неговитѣ селски на-

вици и простота. Това свое паство и въ прѣзрѣнието си той нарича „българско“. Ето прочее само нѣколко извадки отъ тоя родъ.

Въ писмо до Анема той пише за българетѣ въ и около Охридъ: „Обяснявашъ ми моя сънь, о мой най-мили между хората, че съмъ се билъ поварварилъ, като живѣя съ българетѣ. Разсѣди прочее, колеко съмъ изпилъ отъ чашата на селацината, като живѣя отъ толкова години далечъ отъ чъртога на мждростѣта и съмъ пиянъ отъ некултурность... За насъ прочее, които сме отъ години вече въ земята на българетѣ, простотията е станала другарва и сътрапезница“ (Τὸ ἐμὸν ὄναρ μοι λέγεις, ἀνδρῶν ἐμοὶ ποθεινότητε, ἐκβεβαρβαρωσθαι λέγων ἐν μέσοις Βουλγάροις. Σκόπτει γὰρ ὅσον ἐγὼ τοῦ τῆς ἀγροικίας κρατῆρος πέπωκα, τοσοῦτων ἐτῶν τῶν τῆς σοφίας χωρίων ἀποδημῶν, καὶ ὡς ἐμεθύσθην τῆς ἀμουσίας... Ἡμῖν μὲν οὖν, ὡς χρονίοις οὖσιν ἐν γῆ Βουλγάρων, ὁμότροφος ἦδη ἢ ἐγροικία καὶ ὁμόεστις. — Theophylacti epistola XXI, Ed. Meursio).

Въ писмо до великия домашникъ изтъгчениятъ Теофилактъ се тѣжи отъ Охридъ отъ нечиститѣ варваре българе и отъ тѣхнитѣ кожуси: „Робувамъ не у богата царица, чиста и хубава, съ една рѣчь не у златната Афродита, но у нечиститѣ роби варваре, съ тѣхнитѣ вонещи кожуси“ (. . . Πλὴν ὅσον οὐ βασιλίδι δουλεύω πλουσία, καθάρῳ τε καὶ καλῇ, καὶ συνόλωις Ἀφροδίτῃ χρυσοῦ, ἀλλὰ δούλοις βαρβάροις ἀκαθάρτοις κιναύρας κωδιῶν ἀπόζουσι. — Idem, Epist. II, Ed. Lamio).

На връщане въ Охридъ, слѣдъ едно свое пътуване, вѣроятно до Цариградъ, Теофилактъ пише на императрица Мария: „И тѣй сега се връщамъ при българетѣ, азъ, царигражданинъ по душа, чужденецъ на българетѣ, и вече мириша на гнило, както овчитѣ кожуси на българетѣ“ (Κάτεμι τοίνυν ἐπὶ Βουλγάρους ἀτεχνῶς Κωνσταντινουπολίτης, τὸ ξένον Βούλγαρος, ἀπέζων σαπρίας, ὡς ἐκοῖνο τοῦ τῶν κωδιῶν γράσου. — Idem, Epist. I, Ed. Lamio).

Въ друго писмо, до царския братъ Адриана, Теофилактъ се тѣжи отъ двамина българе въ Охридъ, съ които билъ въ споръ за църковни земи: „О земя, о небе, азъ съмъ станалъ посмѣшище на двама българе“! (Ἐμὲ γὰρ, ὦ γῆ καὶ ἡλῆις, ἐμὲ Βουλγάροιιν δυοῖν παιζόμενον. — Idem, Ep. XXXIV, Ed. Meursio).

XI в. край.

№ 19. Охридъ.

Теофилактъ Охридски, въ писмо до видинския владика, се оплаква отъ градското население въ Охридъ, което нарича българско, и особено е недоволенъ отъ мокрянетѣ, жители отъ западния брѣгъ на Охридското езеро, наречени така по планина Мокра, както се зове тя и сега. Между друго Теофилактъ му пише:

„Не дѣй бива малодушенъ, защото не си само ти, който търпишъ бѣди... Или ще кажешъ, че отъ вѣнъ нападатъ кумане. Но то е нищо въ сравнение съ охридчане, които връхлитатъ върху насъ отъ самия градъ!... Или пъкъ ще се оплачешъ отъ лошитѣ жители на самата крѣпостъ (Видинъ)? Но туй сж дѣца спрѣмо нашитѣ българе, живущи въ крѣпостъта,¹⁾ или по-добрѣ, за да не посрамя голѣмината на змината въ нашата крѣпостъ, ще кажа — що сж твоитѣ всезлодѣйци спрѣмо нашитѣ диви мокряне!“ (Μὴ οὖν ὡς σὺ μόνος δεῖνὰ πάσων μικροψυχότερον διάκεισο... Κομάνους ἔχεις ἔξωθεν ἐπελαύοντας; καὶ τί πρὸς τοὺς ἐκ τῆς πόλεως ἡμῖν ἐπικαταβαίνοντας Ἀχριδιώτας;... ἔχεις καστρηνοὺς πονηροὺς; ἄλλὰ παῖδες οὗτοι πρὸς τοὺς ἡμετέρους Βουλγάρους καστρηνοὺς, μᾶλλον δὲ, ἵνα μὴ καταισχύνω τὸ μέγεθος τῆς ἐν κάστρῳ ἡμῶν κακίας, τίνες οἱ σοὶ παμπόνηροί πρὸς τοὺς ἡμετέρους ἄγροίκους Μοκρηνοὺς; — Theophylacti epistola XVI, Ed. Finetti).

XI в. край.

№ 20. Охридъ, Мокра, Багора.

Въ едно писмо до магистра Йоана Пантехна Теофилактъ говори за неспособното положение въ неговата архиепископия, именно въ западнитѣ ѝ прѣдѣли, между Охридъ и Драчъ: „Въ Охридъ работитѣ сж пълни съ ужасъ. Покраината Мокра, която е частъ отъ охридската областъ, е опустошена отъ роба и отстѣпника. А пъкъ Багора, която е

¹⁾ Така прѣвеждамъ думитѣ Βουλγάρους καστρηνοὺς. Византийската дума καστρηνοὶ ще отговаря на нашето варошане, градското население що живѣе въ вароша, крѣпостъта. Въ Охридъ и до сега е запазена една махала, наричана Месобкастро (Μεσόβαστρο т. е. вятрѣ, всрѣдъ крѣпостъта). Тя е извънъ вароша и акропола, но може би нѣкога и тя да е била обградена съ долната градска стѣна.

височайша гора между българскитѣ и драчки прѣдѣли, се държи сега отъ бунтовникѣ (антартѣ)⁴ (Τὰ δὲ κατὰ τὴν Ἀχρίδα πάντα φόβου μεστά. Καὶ τὸ τοῦ Μόκρου μέρος (ὃ δὲ Μόκρος τῆς Ἀχρίδος τμήμα), παρὰ τοῦ δούλου καὶ ἀποστάτου λεληθίσται. Ἡ δὲ Βαγορά (ὄρος δὲ αὕτη πάμμεγα, καὶ τοῖς Βουλγαρικοῖς καὶ Δυρραχικοῖς ὄρεσι μεσπεύον), παρὰ τοῦ ἀντάρτου φυλάττεται. — Theophylacti epistola LXV, Ed. Meursio).

XI в. край.

№ 21.

Охридъ, Струга.

Въ едно писмо до царския зеть Вриенния Теофилактъ Охридски се оплаква отъ бирниците, които вземали повече данѣкъ отъ църковнитѣ люде (клирицитѣ), отколкото отъ мирянетѣ; оплаква се още задѣто отъ църковнитѣ притежатели на рибни ловища (даляне) по Охридското езеро се вземало двойно повече данѣкъ, отколкото се вземало отъ селянетѣ българе, а така ставало и съ данѣка отъ мелницитѣ. За националността на населението около Охридъ и за неговия езикъ въ това писмо се даватъ несъмнѣни вѣсти, отъ които ще приведемъ слѣднитѣ: „И за мелницитѣ клирицитѣ платиха двойно повече отъ мирянетѣ, а също и за рибнитѣ ловища (далянетѣ), които на езика на българетѣ се наричатъ струги,¹⁾ а на гръцки διώρυγας... Така и за мелницитѣ, отдавна вече съборени, поискаха данѣка за всички години, а за здравитѣ мелници наложиха двойно повече, отколкото на българетѣ“ (Καὶ γὰρ ἐπὶ τε τοῖς μύλοις διπλασίω οἱ κληρικοί, ἢ οἱ λαϊκοὶ ὑπετέλεσαν, καὶ ἐπὶ ταῖς Βουλγάρων μὲν γλώτταις λεγομένας στρούγαις, Ἑλλήν δ' ἀνήρ, διώρυγας... Ὡστε ὑπὲρ μὲν καθηρημένων πρόπαλαι μύλων πάντα ἀπήτησεν ὑπὲρ δὲ συνισταμένων διπλασίω ἢ τοὺς Βουλγάρους. — Theophylacti epistola XLI, Ed. Meursio).

XI в. край.

№ 22.

Кичево.

По поводъ на намѣсата на Цариградската патриаршия въ църковнитѣ дѣла въ Кичево (Кичева, Кича'а), което спа-

¹⁾ Явно е, че името на града Струга при Охридското езеро, дѣто и сега има най-много рибни ловища, иде отъ названието на послѣднитѣ, наричани на старобългарски езикъ стрѹгъ гъ, един. число стрѹгга.

дало подъ юрисдикцията на Охридската автокефална църква, архиепископъ Теофилактъ Охридски въ едно писмо до халкидонския епископъ Михаила се оплаква на послѣдния и го моли да се застъпи, та да се оправятъ извършенитѣ грѣшени. Въ това писмо населението въ Кичево се нарича българско. Теофилактъ пише:

„Извѣстно е на твоя светиня за извършеното противъ канонитѣ въ Кичево. А колко ли ми се смѣшъ на това варварско име — Кичево! То е енория, що спада подъ нашата архиепископия. Тамъ единъ монахъ, който бѣ почналъ да гради молитвенъ домъ, биде възпрѣнъ отъ насъ, задѣто бѣ захваналъ да гради безъ наше знание и вършеше дѣло противно на канонитѣ и на гражданскитѣ закони. Той каза, че билъ получилъ затова патриаршеска ставропигия, та така и почналъ работата... Но какво общение има цариградскиятъ патриархъ съ българетѣ? Той нито има право да хиротонисва въ тая страна, която си има автокефаленъ архиепископъ, нито има друга нѣвоа привилегия надъ нея“ (. . . γνωρίζομεν τῇ σῇ ἱερότητι τὸ παρὰ κανόνας γινόμενον Κίτταβα. Ἄλλ' ὅπως μὴ μοι γελάσης πρὸς τὸ βάρβαρικον ὄνομα. Ἐν οὐρα τὶς ἐστὶ, τῇ καθ' ἡμῶν ἀρχιεπισκοπῇ διαφέρουσα, ἐν ἣ τῶν τις μοναχῶν ἀνεγείρων οἶκον εὐχτήριον, ἐκωλύθη παρ' ἡμῶν, ὡς παρὰ γνώμην ἡμετέραν τοῦ ἔργου ἀρξάμενος, καὶ μήτε τοῖς κανόσι, μήτε τοῖς τῆς πολιτείας νόμοις ἐγνωσμένα ποιῶν. Ὁ δὲ σταυροπήγιον πατριαρχικὸν λαβεῖν ἔφησε καὶ οὕτω τοῦ ἔργου ἀρξασθαι... Τὶς γὰρ ἐν Βουλγάροις μετουσία τῶ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχῃ, μήτε χειροτονίας ἐπ' αὐτῇ δίκαια ἔχοντι, λαλοῦση τὸν ἀρχιεπίσκοπον αὐτοκέφαλον, μήτ' ἄλλο τι διαδεξαμένῳ κατὰ ταύτης προνόμιον. — Theophylacti epistola XXVII, Ed. Meursio)

1168 г.

№ 23. Вългарски и сръбски земи.

Историкътъ на ерѣстоноснитѣ походи Вилхелмъ Тирски, който познавалъ добръ Балванскитѣ земи и лично ги посѣщавалъ, е оставилъ цѣлнни вѣсти за сърбитѣ и за българетѣ отъ врѣме на византийското владичество прѣзъ втората половина на XII в. Отъ македонскитѣ градове той е познавалъ между друго и Битоля (Butella), дѣто е отивалъ прѣзъ 1168 г. при византийския императоръ Мануила Комнинъ като пра-

тениѣ на Йерусалимския кръстоноски кралъ Амалриха. Споредъ Вилхелма Тирски сѣрбитѣ населявали тогава сѣверо-западния дѣлъ на полуострова, между р. Сава и Адриатическо море или, както е въ текста, между Далмация, Унгария и Илирия. Въ своята *Historia*, като говори за възстанието на сръбския народъ противъ Византия, Вилхелмъ Тирски казва: „Въ сжщото това врѣме императорътъ бѣше заетъ въ Сърбия, планинска страна, покрита съ гори и мжно достѣпна; тя е разположена между Далмация, Унгария и Илириѣ“ (*Detinebatur porro eo temporis articulo imperator in Servia quæ regio montosa et nemoribus obsita, difficiles habens aditus, inter Dalmatiam et Hungariam et Illyricum media jacet.*—*Guillelmi Tyrensis Historia rerum in partibus transmarinis gestarum, lib. XXI, cap. IV*).

За българскитѣ пѣкъ прѣдѣли казва слѣднѣото: „Графътъ (Балдуинъ) послѣдва своитѣ войски и прѣмина прѣзъ рѣката (Сава) заедно съ князетѣ и съ народа, що бѣха останали при него; тѣ пристигнаха въ българския градъ Бѣлградъ, за който поменахме по-горѣ, и тамъ се установиха на лагеръ. Отъ тамъ като потеглиха обозитѣ и войскитѣ и като вървѣха прѣзъ българския лѣсъ и обширнитѣ гори, пристигнаха изпърво въ Нишъ, а сетнѣ въ Срѣдецъ (Стралица) Между другитѣ, българскиятъ варварски народъ, който бѣ дошълъ отъ сѣверъ, се спусналъ отъ Дунава дори до царския градъ (Цариградъ) и, като се прострѣлъ отъ Дунава до Адриатическото море, заелъ всичкитѣ области. Този народъ измѣнилъ названията и границитѣ на областитѣ въ тая широка земя, която се простира, както казватъ, до тридесетъ дѣня пѣтъ на дълъж и до десетъ дѣня и повече на ширь. Тая страна наричатъ България“ (*Dux vero trajectas secutus expeditiones, in ulteriorem ripam, cum residuo principum et populi se contulit consequenter; veniensque ad Bellagradam*¹⁾ *Bulgarix oppidum, de quo superius fecimus mentionem, ibi castrametatus est. Inde compositis sarcinis et legionibus ad iter expeditis, Bulgarix silvas, et lata patentia nemora transcurrens, primum Niz, deinde Straliciam pervenit Inter quas Bulgarorum gens inculta, a tractu septentrionali egressa, a Danubio usque ad urbem regiam, et iterum ab eodem flumine ad mare Adriaticum, uni-*

¹⁾ Въ оригинала: *Bellagravam*.

versas occupaverat regiones; ita ut confusis provinciarum nominibus et terminis, totus iste tractus, qui in longitudine habere dicitur iter dierum triginta, in latitudine vero decem, vel amplius, Bulgaria dicatur. — Guillelmi Tyrensis Historia, lib. II, cap. III et IV).

1196 г.

№ 24.

С ъ р с к о.

Околността на гр. Съръ, прѣзъ всичкитѣ срѣдни и нови вѣкове и до днесъ, е била населена съ българе. Непосрѣдно до Съръ на западъ сж живѣли стримонскитѣ славѣне, а на изтокъ сж били смолѣнетѣ, както това знаемъ отъ редъ паметници. Българскитѣ характеръ на тамошното население се запазилъ и прѣзъ византийското владичество въ XI—XII в. Когато българетѣ подигнаха възстание въ края на XII в. и освободиха часть отъ своитѣ сънародници, прѣзъ 1196 г. тѣ нахлуха въ източна Македония, въ околноститѣ на Съръ. За това говори Никита Хониатъ, който добрѣ познавалъ българетѣ и участвувалъ въ войнитѣ противъ тѣхъ. Асѣнь и Петъръ, прѣзъ първата година отъ царуването на византийския императоръ Алексия III Ангелъ, лесно заели сѣрскитѣ крайща, бидейки населени съ българе:

„Докато императорътъ, казва Никита, се бавѣше на изтокъ, (Асѣнь и Петъръ) нападнаха въ българскитѣ крайща, що сж около Съръ, разбиха настанената тамъ грѣцка войска, по-голѣмата часть отъ която злѣ пострада и самиятъ военоначалникъ на грѣцитѣ Алексъ Аспиетъ биде заловенъ плѣнникъ“ (*ἀμέλει τοῦ βασιλέως κατὰ τὴν ἐξ διατρέβοντος, προσβάλλουσι τοῖς περὶ τὰς Σέρρας Βουλγαρικοῖς θέμασι καὶ τὸ ἀλιζόμενου ἔχεισε Ῥωμαίων συνταγμα ἡττηκότες ἄλλους τε πλείστους κακῶς εἰργάσαντο, καὶ δὴ αὐτὸν εἶλον ζωγρίαν τὸν Ἀσπιέτην Ἀλέξιον, ὃς ἀρχηγεῖν Ῥωμαίους προυβέβλητο.* — Nicetæ Choniatae Historia. Ed. Bonnæ, p. 612—613).

XIII в. начало.

№ 25.

Охридъ, Македония.

Прѣзъ края на XII в. и първата четвъртъ на XIII в. охридски архиепископъ билъ известниятъ канонистъ грѣкъ Димитри Хоматианъ. Въ проложното житие на св. Климента

Охридски той на двѣ мѣста говори за българетѣ, които населяваха Македония и Охридско и влизаха въ земитѣ на Охридската архиепископия. „Българетѣ, като минали Дунава, казва Хоматианъ, заели всичкитѣ съсѣдни земи . . . и много отъ Македония и Тесалия“ (. . . τον Ἰστρον περαιωθέντων καὶ τὰ γειτονεῖοντα πάντα κληρωσαμένων . . . καὶ πολλὰ τῆς Μακεδονίας καὶ Θεσσαλίας. § 1). А за св. Климента, ученика на Кирила и Методия, който училъ и епископствувалъ въ Македония, казва: „Климентъ бѣ поставенъ на епископския прѣстолъ, що държеше цѣлия Илирикъ и земята на българския народъ“ (καὶ Κλήμης εἰς τὸν ἐπισκοπικὸν θρόνον ἀνάγεται, παντὸς τοῦ Ἰλλυρικοῦ καὶ τοῦ κρατοῦντος τῆς χώρας Βουλγαρικοῦ ἔθνους. — § 5).

Димитри Хоматианъ въ съчиненията и писмата си винаги се вѣстава като църковенъ глава не само на българската земя, но често изрично вочувва главната народностъ въ тая земя (Македония и Илирикъ), именно българската. Така напр. той се именува „пастиръ на българетѣ“ (ποιμεναρχὸς Βουλγάρων) и въ единъ стихотворенъ надписъ на Христовата старинска икона въ охридската църква Св. Богородица-Св. Климентъ:

† Κόσμος, Κοσμήτορ τοῦ κόσμου τῆς εἰκόνης.
Σὺ δὲ βράβευσον τὸν κατ' εἰκόνα κόσμον.
Δύσμορφον αἰσχὸς τῶν παθῶν μου καθάρας.
Ἐκ Δημητρίου ποιμενάρχου Βουλγάρων.

(† Ти, който си украшение, който красишъ украшението на иконата, възнаградѣ свѣта по своя образъ, като очистишъ грозния позоръ на моитѣ страсти. Отъ Димитрия архипастиръ на българетѣ).

Димитри Хоматианъ свидѣтельствува още, че негръцкитѣ книжовенъ езикъ, що се употрѣбявалъ въ неговата духовна областъ, билъ български. Това знаемъ отъ единъ неговъ отговоръ до сръбския кралъ Стефана Радослава (1228—1234) по канонични въпроси. Отговорътъ е на гръцки, защото на български не могло да се прѣдаде ясно тълкуванието:

„А ние . . . като приехме твоитѣ питання, пише Хоматианъ, ще отговоримъ на всѣко едно отъ тѣхъ, като се съгласуваме съ учението на светитѣ наши отци и съ писанитѣ и неписани обичаи на църквата; но не споредъ нашия художе-

ственъ езикъ, а по обикновената проста и прозаична рѣчь, та по тоя начинъ да се разбере добръ писаното, защото съ недостатъчното знание, особено на български езикъ, не може да се тълкува или говори, като се изхожда отъ логиката (ἡμεῖς δὲ . . . τὰς σὰς ἐρωτήσεις προθέμενοι, πρὸς ἐκαστὴν αὐτῶν δώσομέν σοι ἀπόκρισιν ταῖς τῶν ἀγίων π(α)τρῶν ἡμῶν διδασκαλαῖς, καὶ τῷ ἐγγράφῳ καὶ ἀγράφῳ ἔθει τῆς ἐκκλησίας συνάδουσας πλὴν οὐ κατὰ τὴν ἐν ἡμῖν τοῦ λόγου τέχνην· ἀλλὰ κατὰ τὴν χυδαίαν καὶ ἀφελῆ καὶ πεζὴν ὁμιλίαν ἔν έντευθεν εὐγνωστα γένωνται τὰ γραφέντα· οὐδὲ γὰρ δύναται ἡ ἄτεχνος γνώσις, καὶ μάλιστα ἡ βουλγαρικὴ, δέχεσθαι ἐρμηνείαν ἢ ὁμιλίαν, ὀρμωμένη ἀπὸ τῆς λογικῆς τέχνης. — Гласник XXXIII, 4; нѣмахъ на рѣка изданието Pitra, та цитувамъ по Гласник).

1255 г.

№ 26. Велесъ, Прилѣпъ, Овче-поле.

Въ хрониката на византийския историкъ Георги Акрополитъ сж оставени цѣлнни свидѣтельства за етнографския ликъ на тракийскитѣ и македонски области прѣвъ срѣдата на XIII в. Георги Акрополитъ, като образованъ чловѣкъ, съ високи чинове (великъ логотетъ и императорски намѣстникъ-преторъ за западнитѣ области на империята), като военачалникъ, който воюва въ Тракия и Македония и познава лично населението, е могълъ да каже двѣ думи вѣрни по въпроса, що ни занимава. Прѣвъ 1255 г. българскиятъ царь Михаилъ Асѣнь се запрѣтналъ да си възвърне завладѣнитѣ отъ гърцитѣ български земи. Най-напрѣдъ българетѣ ударили въ Тракия и заели родопскитѣ крѣпости отъ Перущица та близо до Одринъ. Георги Акрополитъ обяснява бързия успѣхъ на българетѣ въ Тракия съ българското население въ Родопитѣ, което отхвърляло игото на чужденцитѣ гърци и се прѣдавало доброволно заедно съ крѣпоститѣ на своитѣ едноплеменници. Смущението било голѣмо у гърцитѣ, у императора и неговитѣ близки. Особено се бояли за македонскитѣ прѣдѣли: „защото тѣ (дворцовитѣ хора) бѣха увѣрени, казва Акрополитъ, че по-вечето отъ западнитѣ области сж населени съ българе, които отдавна още се бѣха отметнали отъ гърцитѣ и едва на-последѣкъ се бѣха подчинили на императоръ Йоана (Ватацъ), пѣкъ и покорността имъ не е заякнала, та тѣ въ душата си

все се държатъ противъ гърцитѣ“ (*ἠπίσταντο γὰρ ὡς τὰ πλεῖω τῶν δυτικῶν μερῶν Βουλγάρους οἰκοῦνται, καὶ ἀποστατήρους πάσαι Ῥωμαίων, προσφάτως δὲ χειρωθεῖσι τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ καὶ οὕτω πῆξιν τῆς χειρώσεως λαβούσης, ἐχθραν δὲ ἀεὶ πρὸς Ῥωμαίους ἐνδομυχοῦσι.* — G. Asgorolita, *Вопнæ*, p. 115), гърцитѣ настѣпили прѣзъ Родопитѣ, прѣвзели отново нѣкои крѣпости и, начело на императора Теодора II Ласваръ, ударили прѣзъ Солунъ и като се спрѣли извѣстно врѣме въ Воденъ, заловили се за борба съ българскитѣ градове, отъ чието население се плашили. Отъ Воденъ, казва Акрополитъ, императорътъ „се устреми срѣщу Прилѣпъ. И туеъ като се подготвиха както трѣбва, заловиха и машини и натовариха стѣннобитни оръдия на коля, напжти се къмъ Велестъ, за да го обсажда и да го вземе отъ ржцѣтѣ на враговетѣ Отъ туеъ като се дигна съ всичката си войска, той удари прѣзъ Овче-поле“ (*ἐπὶ τὸν Πρίλαπον ὄρμησεν. ἐκεῖσε οὖν προσηκόντως συσκευασάμενος καὶ μηχανήματα προσλαβόμενος, καὶ ἀμάξαις τὰς ἐλεπτόλεις συγκομισάμενος, ἐς τὸν Βελεσὸν ἐχώρει πολιορκῆσαι καὶ τῆς τῶν ἐχθρῶν χειροῦς ἐξελεῖν ἐκαῖθεν οὖν μετὰ πάσης τῆς στρατιᾶς ὄρμησας διὰ τῆς Νευσταπόλως τὴν πορείαν ἐποιεῖτο.* — G. Asgorolita, p. 125).

1282—1328 г.

№ 27. Охридъ и Македония.

Прѣзъ края на XIII в. и началото на XIV в. Македония се владѣеше — сѣверната половина отъ сърбитѣ, южната отъ гърцитѣ. Самъ Охридъ бѣше въ гръцки ржцѣ. Византийскиятъ императоръ Андроникъ Палеологъ (1282—1328 г.) подарилъ на охридския архиепископъ плащаница съ надписъ, дѣто императорътъ изрично поменава, какъ архиепископътъ е духовенъ глава на българско население. Надписътъ на плащаницата, запазена и сега въ Охридъ, гласи: „Пастирьо на българетѣ, спомни си, при жертвоприношенията, за владѣтеля Андроника Палеолога“ (*† Μέμνησο ποιμὴν Βουλγάρων ἐν θυσίαις: ἀνακτος Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου.* — Йор. Ивановъ, *Български старини изъ Македония*, стр. 213; Н. П. Кондаковъ, *Македония. Археологическое путешествие*. Спб. 1909, на табл. IV фотографска снимка на плащаницата).

1300 г.

№ 28. Водно, Нерѣзи (Скопско).

Сръбскиятъ кралъ Стефанъ Милутинъ, който билъ за-
владѣлъ сѣверна Македония, прѣвъ 1300 г. възобновилъ мо-
настиря Св. Георги на Виргинското бърдо, сѣверно отъ Скопье,
потвърдилъ му старитѣ правдини и му далъ нови имоти. Мо-
настирътъ ималъ имоти и въ околноститѣ на скопскитѣ села
Водно (Горно и Долно) и Нерѣзи, запазени и сега юго-западно
отъ Скопье, въ покраината Каршиява. Като се говори за тия
имоти при Водно и Нерѣзи, именно за една забранена гора,
въ грамотата на кралъ Милутина изрично се поменава за
околното население, което, покрай владѣтелското сръбско племе,
било българско и влашко. И сега въ реченитѣ села живѣятъ
българе; въ Нерѣзи покрай българе има и албанци. Реченото
мѣсто на кралската грамота гласи тава: **И** постави кралев-
ство ми забѣлъ довиткомъ светаго Георгия отъ Жаблянъ
до Колоушинѣ лѹке и до Боднѣнскихъ и Нерѣжкыхъ
виноградъ . . . И кто оуѣзе оу тѣзи забѣлъ, или сръвинъ,
или влахъ, или вѣлгаринъ, да плати ·р· (100) перперъ. — Ст.
Новаковић, Законски споменици, Београд 1912, стр. 618.

1817 г.

№ 29. Охридско и Македония.

Византийтѣ наричаха българтѣ съ имената „българе
или мизи (мизийци), а по нѣкой пѣтъ и скити. Въ голѣмия
тухленъ надписъ на охридската църква Св. София отъ 1317 г.
охридскиятъ архиепископъ Григори е посоченъ като духовенъ
наставникъ на българтѣ (мизийци), които, като главно насе-
ление, влизаха въ прѣдѣлитѣ на неговата архиепископия, именно
въ Охридско, Македония и др. Този надписъ гласи: „ . . . Гри-
гори, като съгради храмъ, мизийскитѣ (българскитѣ) на-
роди поучава всемъдро на богописания законъ. Година 6825,
отъ Хр. 1317“ (. . . μωσης δ Γρηγόριος) σκηνην ἐγεῖρας
τὸν θεόγραφον νόμον: ἐδύνη τὰ Μισαῶν ἐκδιδάσκει πανσόφως
·:· ἔτους ραωκί. — Йор. Ивановъ, Български старини,
стр. 211).

1819 г.

№ 30. Сѣверна Македония.

Сръбскиятъ кралъ Стефанъ Урошъ II Милутинъ владѣше сѣверна Македония съ градоветъ Скопье, Тетово, Дебъръ, Кюстендиль. Ето защо въ извѣстни документи той се издава и за владѣтель на българско население. Така е нареченъ той въ надписа отъ 1319 г. на барската църква, на която кралътъ направилъ голѣми дарове:

„Прѣвъ година хилядо и триста и деветнадесета, мѣсець юни, индиетъ втори. Урошъ кралъ на Рашка и Дуля, на Албания, на България и на цѣлото Приморие отъ Адриатическия заливъ дори до великата рѣка Дунавъ, поръча да се направи украсата на този алтарь и пр. (Anno domini millesimo trecentesimo decimo nono mensis Junii Secunde Indictionis. Urosiusrex Rassie et Dioclie, Albanie, Bulgarie et totius maritime de Gulfo Adriatico a mari usque ad flumen Danubii magni, presens opus altaris... fieri fecit... В. Макушевъ, Итальянскіе архивы. Приложение къ XIX-му тому Записоветъ Имп. Ак. Научъ № 4, Спб. 1871, стр. 13).

1826 г.

№ 31. Петричъ, Струмица.

Византийскиятъ историкъ Никифоръ Григора миналъ въ 1326 г. прѣвъ р. Струма край Петричъ за Струмица и Скопье, като членъ въ пратеничеството, което отивало въ сръбския дворъ. Населението между Струма и гр. Струмица той посочва за българско или, както Григора нарича българетъ, мизийско. Ето частъ отъ думитъ на изтънчения грѣкъ, попадналъ ношно врѣме въ планинитъ, срѣдъ българе, въ елисурата Петричъ-Струмица:

„Азъ прѣмълчавамъ за всичко, което се случи съ насъ до Струма... И като бѣхме обзети отъ страхъ, ето че прѣдъ насъ се изпрѣчиха ненадѣйно изъ тамкашнитъ скали и пропасти нѣволцина мже, облѣчени въ черни вълнени дрехи и кожуси, които се приготвятъ при потрѣба отъ животни. Тѣ бѣха като сжщински демонски видѣния... Изпърво нашитѣ хора се уязасиха прѣмногo. И можеше ли другоаче? Ние се намирахме въ чужди мѣста и между хора, които не знаеха

нашия езикъ. Повечето отъ тукашнитѣ стари жители сж отъ ония българе, които живѣять въ съсъдство съ насъ; тѣ иматъ нрави смѣсени съ нравитѣ на нашитѣ едноплеменници. Но когато по-сетнѣ тѣ ни поздравиха на своя езикъ добродушно и засмѣно, ние се ободрихме и успокоихме, и нищо хайдушко не съзрѣхме въ тѣхъ Цѣлия слѣденъ день минахме по пѣтъ и стигнахме до една малка крѣпость, така да се изразя, задоблачна, съградена на една височина, наричана отъ туземцитѣ Струмица“ (Καὶ τὰ μὲν ἄχρι Στρυμόνος συμπλετωκότα ἡμῖν ἔω Οὐκοῦν ἀλλ’ ἐν τούτοις ὄντων ἡμῶν ἐξαίφνης ἀνίστανται τινες ἄνδρες τῶν ἐκεῖσε πετρῶν καὶ φαραγγῶν μελαίνας ἐσθῆτάς τινας περικείμενοι, αἱ εἰσιν ἐξ ἐρίων καὶ κωδίων, ἅττα ποτὲ ζῶων ἀπεδύσαντο οἷς δήπου γ’ ἐχρήν’ ἀντικρυς δαιμόνια φάσματα . . . Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐκπλήξει καὶ δέει καθυπέβαλον τὰ ἡμέτερα. πῶς γὰρ οὐ; ἐν τόποις ἀλλοτριῶς ὄντων καὶ ἄωρτα τοιαῦτα καὶ γλώσση πρὸς τούτοις οὐχ ἡμετέρα χρώμενοι; Μυσῶν γὰρ ἄποικοι τῶν ἐκεῖσε προσοικούντων εἰσιν ἀρχῆθεν οἱ πλείους καὶ τοῖς ἡμῖν ὁμοφύλοις ἀναμιξ τὴν διαίταν ἔχοντες. ἔπειτα ἀνεφέρομεν καὶ ἑαυτῶν ἐγγιγνόμεθα αὐθις. ἠσπάζοντο γὰρ ἡμᾶς ἐκείνοι τῇ σφῶν διαλέκτῳ προσηγές τι καὶ Ἰλαρόν καὶ οὐδὲν οὐδαμῆ ληστρικὸν ἐπεδείκνυντο . . . Τῇ δ’ οὖν ὑστερεῖα πανημέριον ἀνύσαντες πορεῖαν ἕς τι γιγνόμεθα πολίχνην, ὡς εἰπεῖν, ὑπερνέφελον, Στρούμμιτζαν οὕτω πως ἐγγχωρίως καλούμενον. — Nic. Gregoræ Hist. Byzantinæ VIII. 14. Ed. Bonnæ I, p. 375—379).

1331—1355 г.

№ 32.

М а к е д о н и я.

Сръбскиятъ кралъ и по-сетнѣ царь Стефанъ Душанъ владѣеше, освѣнъ Сърбия, още и цѣла Македония, затова често пѣти той лично се титулува, пѣкъ и други го титулувагъ като владѣтель не само на сърбитѣ, но и на ония народи, които влизаха въ неговата държава. Ето нѣколко примѣра отъ паметниците:

Въ едно писмо до венецианския дожъ Андрея Ландуло, писано въ Съръ въ 1345 г., Стефанъ Душанъ се издава и за господаръ на българетѣ, чиито земи въ Македония той дѣйствиелно владѣеше: „По божията милость Стефанъ кралъ на Сърбия, Диовлия, Захлъмия, Зета, Албания и Приморието,

и обладателъ на не малка часть отъ българската земя и господарь на цѣлата почти Романия“ (Stephanus dei gratia Servie, Dioclie, Chilminie, Zente, Albanie et maritime regionis rex, nec non Bulgarie imperii partis non modice particeps, et fere totius imperii Romanie dominus. — Monumenta slav. meridionalium П. Zagrabiae 1870, p. 278).

Въ увода въмъ своя Законникъ Стефанъ Душанъ заявява, че владѣе и български области, а такива бѣха именно македонскитѣ: Тѣмъ же и азъ, вѣноукъ и сынъ нхъ, и отрасль благаго кореня нхъ, светыхъ благоисповѣдникхъ родителъ и прѣродителъ моихъ, нарешти се раба Христоу Стефанъ, въ Христа Бога благовѣрны царь вѣсѣмъ Сръблемъ и Гръкомъ и странамъ Българскимъ... Ст. Новаковић, Законикъ Стефана Душана цара сръбског. У Београду 1898, стр. 3.

Като владѣтель и на българе той се титулува напр. и въ една грамота, издадена въ Мелникъ прѣвъ 1350 г.: ... Егго ради азъ, благовѣрникъ и о Христѣ царь Стефанъ Сръблемъ и Гръкомъ и Българомъ... — Ст. Новаковић, Законски споменици, Београд 1912 г., стр. 708.

Въ друга грамота, дадена прѣвъ 1347 г. на Хилендарския манастирь отъ Душана, послѣдниятъ се подписва: Стефанъ въ Христа Бога благовѣрны царь и самодръжць Сръблемъ и Гръкомъ и Българомъ (Miklosich, Monumenta serbica, p. 124; Новаковић, Законски споменици, стр. 417).

Като владѣтель на българска земя (Македония) е названъ Стефанъ Душанъ и въ единъ старъ български паметникъ, именно въ историята на Зографския манастирь, запазена на пергаментъ по прѣписъ отъ XV в. въ сщия манастирь, № w. a. 14. Като се говори за посѣщението на Стефана Душана прѣвъ 1351 г. въ Зографъ и за унищожението отъ негова страна на нѣколко манастирски хрисовули, казва се: И придѣ блгочѣви и хѣлювени црь Стефанъ сръбскы, дрѣжщий българскѣмъ землю... Срв. Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 35.

Въ сръбската хроника въ Печската патриаршия се твърди за Душана, че владѣлъ български земи, за което носѣлъ и титулъ „български“: Семъ ѿцъ снаслѣдовалъ сынъ егвѣтъ шестый Стефанъ Немана реченный Дѣшанъ, егв же сила область толикъ великю крѣпость восприѣла быаше, иже землю

болгарскѣ и востанскѣ сѣрбскомѣ кралѣвствѣхъ приобщеніемъ притворилъ вѣше и сѣвѣ царемъ: сѣрбском, греческом и болгарском области назвавъ (Общи лист из патриаршије Пејске. Гласник XXXIV. Отд. отпечатъвъ. Бѣлградъ 1872, стр. 87).

И българскиятъ историкъ Паяси прѣвъ 1762 г. твърди сщцото: Той Стефанъ взелъ неколико земяла ѿ Грци и отъ Болгари но весма за кратко било то негово цѣство ѡнъ покорилъ охридското крала и ѡни тамошни Болгари и писалъ се цѣтъ Болгаромъ (Исторія Славѣноболгарская, Изд. Йор. Ивановъ, стр. 50).

1336 г.

№ 33.

Т е с а л и я.

За болгаре живущи въ Тесалия прѣвъ 1067 г. вече поменахме. Тѣ запазили своето име и народность и по-късно, прѣвъ 1336 г. За тѣхъ се говори въ единъ хрисовулъ на императора Андроника Младши за правата на епископията Стагска (Стагъ или Стаги — *Στάγος, Στάγοι* е сегашното Калабагъ на р. Саламврия въ срѣдня Тесалия). Тая епископия въ началото на XI в. спадала подъ юрисдикцията на Охридската българска архиепископия, както знаемъ отъ грамотитѣ на Василия Българоубиецъ. Въ речения хрисовулъ отъ 1336 г. се говори за владѣния на Стагската епископия т. е. за „... Всички влирици, които сж подъ властѣта на светата епископия, както и жителитѣ, селищата, манастиритѣ, а сщцо посветенитѣ подъ нейната областъ власи, българе и албанци“ (... *Πάντα τὰ ὑπὸ τὴν ἀγιωτάτην ἐπισκοπὴν, τοὺς κληρικοὺς δηλάδη, τοὺς ἐνοίκους, τὰ χωρία, τὰ μοναστήρια καὶ τοὺς ὑπὸ τὴν ἐνορίαν αὐτῆς ὄντας ἱερωμένους Βλάχους τε καὶ Βουλγάρους καὶ Ἀλβανίτας*... — Heuzey et Daumet, *Mission archéologique de Macédoine*. Paris 1876, p. 453). Отъ имената на селата, изредени въ хрисовула, за своята българщина говорятъ напр. слѣднитѣ: Дупяни (*Δουπιάνη*) Лабохово (*Λαμπόχοβο*), Черничево (*Τζηρνιτζοβο*), Слатина (*Σθλατίνα*), Буковикъ (*Μποκοβικ*), Мелово (*Μέλοβο*), Сушица (*Σουσιτζα*) Гребено-село (*Γρεβενοσέλο*), Козягъ (*Κοζιακ*), Тръбухуница (*Τραμπουχουνιστα*) и др. Нѣкои отъ тия села и сега дори сж запазили старитѣ си български имена, а населението имъ е погърчено: Слатина, Гревенаки и др.

1840 — 1850 г.

№ 34.

Прилѣпъ.

Срѣдата на XIV в. въ Византия бѣ ознаменувана съ редъ религиозни движения и разпри. Едно отъ първостепеннитѣ лица въ тия духовни борби бѣ Григори Акиндинъ, виденъ полемистъ и писателъ, ржкоположенъ за солунски архиепископъ. Въ единъ грѣцки ржкописъ отъ XV в. № 1238 на Bibliothèque Nationale de Paris, дѣто сж събрани главно-статии на Палама, противникъ на нашия Акиндина, послѣдниятъ е посоченъ за родомъ отъ Прилѣпъ (. . . тоб прил-лалηνοб Ακινδόνου), а по родъ мизнецъ т. е. българинъ (ἦν ἐκ τοῦ γένους καὶ τῶν . . . Μοσσοῦ πατρίων). Срв. O. Tafraли, Thessalonique au XIVe siècle. Paris 1913, p. 191.

1855—1871 г.

№ 35.

Македония.

Слѣдъ смъртта на Душана сръбската държава се разпаднала на отдѣлни, независими и дори враждуващи области. Деспотъ Угleshъ взелъ юго-източна Македония, а братъ му кралъ Вълкашинъ западна Македония съ часть отъ Стара-Сърбия. Поради това, че тѣзи владѣтели държали земи съ българско население, въ нѣкои паметници сж наречени български господаре.

Самъ сръбскиятъ писателъ Михаилъ отъ Островица, въ своята хроника, писана между 1496—1501 г., като говори за двамата брата (Вълкашинъ и Угleshъ) и за Душановия синъ и наследникъ Уроша Луди, за послѣдния казва, че билъ отредилъ двамата брата да владѣятъ българскитѣ дѣлове на сръбската държава: „Овај је дао био двама браћама (Вукашину и Угљешу) да управљају са бугарском царством“ (Гласник XVIII, 75). Въ хрониката на сщция сръбски писателъ подъ г. 1371, като е дума за Черменската битва, упрекаватъ се братята Вълкашинъ и Угleshъ, че сж се отметнали отъ своя господаръ Уроша Луди: „Кад је био само још четири миље далеко отъ Дренопоља, онда она два брата, који су заузели бугарску земљу, противъ свог господара устала“ (Пакъ тамъ, 76).¹⁾

¹⁾ Срв. сжщото и въ новото издание на хрониката въ полския ѝ оригиналъ: Pamiętniki Janczaga szyli kronika turecka Konstantego z Ostrowicy, napisana między r. 1496 a 1501. Wydal Jan Loś. W Krakowie 1912.

И албанецътъ Иванъ Музакъ, който е познавалъ добръ македоно-албанскитѣ страни и дѣла, сжщо свидѣтельствува въ своитѣ мемоари отъ 1510 г. за кралъ Вълкашина, че е владѣль българска земя: „Отъ този синьоръ Теодоръ се роди синьоръ Андрея Мозакъ втори, който бѣ севастократоръ, и се би съ кралъ Вълкашина, който бѣше кралъ на България“ (Da questo Signor Theodoro nacque il Signor Andrea Mosachi secondo, lo quale fù sevastocrator, il quale combattì col Rè Vucasino ch'era Rè de Bulgaria. — Giov. Musachi, Historia della casa Musachia. Срв. Hopf, Chroniques gréco-romaines. Paris 1873, p. 281). — И българскиятъ историкъ Паиси прѣзъ 1762 г. казва за Вълкашина: кралъ вилъ болгарски и сръбски (Исторія словѣноболгарская. Изд. Й. Ивановъ, стр. 50).

1371—1394 г.

№ 36.

Западна Македония.

Слѣдъ смъртъта на баща си Вълкашина въ 1371 г., Марко (Крале Марко) станалъ пълновластенъ кралъ на западна Македония, отъ Шаръ до Костуръ, съ градове: Скопье, Прилѣпъ, Битоля, Костуръ и др. Скоро той станалъ турски васалъ и неволень тѣхенъ приятель; като такъвъ той загиналъ въ боя на Ровине 1394 г. Въ негово врѣме сръбската държава се бѣ дръпнала на сѣверъ и се управляваше изпърво отъ князь Лазара, а слѣдъ него отъ сина му Стефана Лазаревичъ. Марко, по народносттата на населението, което влизало въ неговата държава, се титулува въ паметницитѣ като български князь, като владѣтель на българска земя.

Византийскиятъ писателъ отъ XV в. Францисъ въ своята Хроника за Марка казва: „Марко, който още управляваше една часть отъ България“ (Μάρκου τοῦ τῆς Βουλγαρίας ἔτι μέρους δεσπόζοντος. — Phrantzes Chron., p. 54. Ed. Bonnæ).

Отъ сжщия XV в. е свидѣлството на горѣпоменатия сърбинъ Михаилъ отъ Островица, който въ своитѣ записки говори за „Марка бугарскогъ веза“ (Гласник XVIII, 80).

Албанецътъ Иванъ Музакъ въ своитѣ мемоари зове Марка „Марко Краля“ (Marco Kralia, стр. 281) и земята му въ Македония нарича българска, докато пъкъ на сѣверъ отъ Македония поставя князь Лазара сръбски. Музакъ изрежда християнскитѣ господаре, що се опълчили срѣщу турцитѣ,

така: „Деспотъ Лазаръ Сръбски и Марко кралъ на България и Теодоръ Музакъ втори, по потекло отъ нашия родъ, и други господа отъ Албания, съединени въ едно, дойдоха на бой“ Lazaro (Despoto de Servia e Marco Rè di Bulgaria et Theodoro Mosachi secondo genito da nostra casa e altri signori d'Albania uniti insieme vennero alla battaglia. — Hopf, Chroniques gréco-romaines, Paris 1873, p. 273).

Царигражданинътъ Теодоръ Спандуни Кантакузинъ (XV—XVI в.), въ съчинението си за Турция, запазено въ старъ френски и италиански прѣводъ, нарича Крали Марка също така български владѣтель: „ . . Марко Краловичъ деспотъ, т. е. господаръ на България, наричана отъ френцитѣ Бюргеръ“ (Marc Carlovich despot, c'est à dire, seigneur de Bulgarie, dicte des François Burgaire. — Petit traiteté de l'origine des Turcz par Théodore Spandouyn Cantacasin. Publié par Ch. Schefer. Paris 1896, p. 272).

Тия сръбски, гръцки и албански вѣсти за българщината на Кралимарковата земя по-нататъкъ се повтарятъ и у писатели и хронисти отъ по-далечни земи, като напр. въ хрониката на еврейския историкъ Йосифъ Бенъ Йошуа отъ XV в., въ хрониката на Филипа Лоницера отъ XVI в., въ хърватската хроника на Ивана Томашичъ отъ XV в. и др.

Любопитно е, че Крали Марко минава за български господаръ и въ народната поезия на сърби и българе, както и въ сръбскитѣ художествени пѣсни, нагласявани по народнитѣ. Извѣстниятъ далматински поетъ Андрей Качичъ Миошичъ (1696—1760) въ своята сбирка Разговоръ угодни народа словинскога, писана по подражание на народната поезия, изрежда балканскитѣ славни юнаци:

Босна слави Релу Бошњанина,
Сеъ бијели Иву Сењанина,
Унгарија Сибињанин — Јанка,
Булгарија Краљевића Марка,
Ерцеговци Милош Кабилића и пр.

Въ сръбскитѣ народни пѣсни срѣщаме стихове като слѣднитѣ:

Ето теби Краљевићу Марко
Отъ лијене земље Бугарије . . .

или

Свака земља хвали господара,
Бугарија Краљевића Марка и др.

Също е и въ българскитѣ народни пѣсни; тамъ Марко дори е отъ българска народностъ:¹⁾

Іа прилекни на десно колъано,
Та напиши іедна бѣла книга,
Напиши іа с кржаво мастило,
Запрати іа вов Прилепа града,
Та калесаі Марко блѣгарина (Мсб. XIV, 88).

Въ друга пѣсенъ, Филипъ Маджаринъ се вани да убива трима юнака:

ІЕдно-то је Реля Шестокрилца;
Друго-то је Иванъ Бѣлиградець;
А треќѣ-то Марко Бугарче-то.

Самодивата, Маркова посестрима, насърчава Марка:

Нека знае и старо и младо,
Нека знае Марка отъ Прилепа,
Нека знае Марка Бугарина,
Отъ је Марко самодивско чедо.

(Българскія народниѣ пѣсни собранія Луб. Каравеловимъ. Изданныя подъ наблюдениемъ П. А. Лаврова. Москва 1905, стр. 55).

Въ народнитѣ юнашки пѣсни отъ Разлогъ (Македония) Крали Марко се възпѣва като юнакъ отъ българския градъ Прилѣпъ, сестра му Ангелина и той сж българини, а езикътъ що говорятъ е български. Въ една пѣсенъ Марко срѣща плѣнената си сестра Ангелина:

Излезе Марко на негови порти,
Тамъ си виде бугарка да плаче,
Плаче и дребни сжзи рони.
Марко си на бугарка говори:
Ой ти бугарко сестро моя,
Отъ дека си и кого трасишъ?
А бугарка на Марко говори:
„Ой ти чичо, чичо отъ незнайна,
Я си чичо воть тебъ бегамъ,
Колторисай ме чичо отъ арабски раце,
Ке си сжмъ тука пропаднала.
Я сжмъ отъ земя бугарска,
Земя бугарска отъ града Прилепа.“

(С. Ив. Б., Сборникъ отъ български народни пѣсни. София 1884, стр. 96).

¹⁾ Това намираме и въ сръбски печатни трудове. Въ исторіята на загребската катедрала, писана отъ Крчелича прѣзъ XVIII в., Марко е посоченъ като българинъ, източно православенъ, съ непостояненъ, промѣнчивъ характеръ (Erat Bulgarius, græsa fide plenus, inconstans, varius). И другъ сръбски историкъ отъ XVIII в., владиката Вас. Петровичъ въ своята Исторія о Черной Горы, 1754, изкарва Марка, че „бѣла отъ наци болгарскіе“. Срв. Ил. Раварадъ, О кнезу Лазару. Нови Сад. 1888, стр. 420, 422.

Въ друга пѣсенъ Марко се залюбва въ арабска дѣвойка,
която отъ Марка се научава да говори български:

Арабка, покрай Марко, се научи,
Научи се бугарски да дума (Пакъ тамъ, 23).

Марко се чуди, какъ да заведе арабска дѣвойка въ своята
земя, дѣто ще му се чудятъ:

Леле Боже сполай ти на тебе;
Какво ке воде таа арабска девойка.
Арабка девойка по наша земя,
По наша земя, чиста България.
Кой ка види, какво ке ми рече:
За Марко нема бела бугарка,
Еми си води цѣрна арабка (Пакъ тамъ, 25).

1371—1394 г.

№ 37.

Сѣверна Македония.

Слѣдъ Душана и разпадането на неговата държава, македонскитѣ земи се отдѣлиха отъ сръбската власт и образуваха три независими държавици: западна Македония взе Вълкашинъ и сѣтнѣ синъ му Марко, южна Македония взе Угleshъ, а сѣверна Македония управляваше Дѣяница Евдокия съ синоветѣ си Константина и Драгаша. Отъ 1371 г. въ турскитѣ документи за владѣтель на сѣверна Македония се сочи обаче само Константинъ. Той умрѣ въ 1394 г., заедно съ Крали Марка, като турски васалъ, въ боя при Ровине. Константиновото княжество е държало сѣверна Македония на западъ по Вардаръ, на югъ по Бѣласица, на сѣверъ до Рила.

Споредъ народността на населението въ тая областъ, Константинъ е билъ смѣтанъ за господаръ на българетѣ. Така въ Пчинския поменикъ (Пчинскиятъ манастиръ се е намиралъ въ обсега на Константиновата земя), дѣто сж изредени имената на Константина, на родителитѣ му, на брата му, за Константина е добавено съ червено мастило, че е „български войвода“:

Помѣни господи благочестивѣ господоу . . .

Рава вожіа Дѣяна деспотъ . . .

Равоу вожію Евдожію деспотица

Рава вожіа Драгаша

Рава вожіа Костадина воевода български¹⁾

Споменик XXIX, 9).

¹⁾ Въ ржкописа малко е забързано: ср български.

И турските документи сочатъ, че Константиновата област (сѣверна Македония) е била българска страна. Така, въ известната географія на Хаджи-Калфа отъ XVII в., като се говори за Константиновия столиченъ градъ Кюстендилъ, добавя се: „Този градъ е билъ нѣкога столица на българетъ“ (Giustendil . . . Diese Stadt war ehemals ein Sitz der Bulgaren. — H. Chalfa, Rumeli und Bosna, p. 88).

Единъ отъ най-свѣстнитѣ турски историци на XVII в., Ходжа-Сеадединъ, въ своята добръ известна „Корона на историитѣ“ (Тачъ-юль-теварихъ), като говори за похода на турцитѣ въ Македония прѣзъ 1371 г., изрично посочва, че сѣверна Македония, която владѣлъ Константинъ заедно съ рудницитѣ въ Кратово и др. била българска страна: „Наистина, кюстендилскиятъ владѣтель, познатъ съ името Константинъ и прочуть съ владѣнието на обширни земи и спахии, бѣше върховенъ властниъ въ българската област и притежаваше земитѣ, въ които се намиратъ рудницитѣ Тала и Накра . . .“

(کوستندیل تکوری که قسطنطین دیمکله مذکور و کثرت ممالک و سپاہ ایلہ مشهور اولوب دیار بلغارده فرمان گزار و طلا و نقره معدنلرینه مشتمل مملکتلرده شهر بار ایدی
Въ печатното издание — отъ 1279 г. отъ егира, томъ I, стр. 88, или въ съотвѣтния хубавъ турски рѣкописъ въ Нар. библ. въ София, л. 51).

И въ друга рѣкописна „Ощба и турска история“ (Тарихи умумиле тарихи османи), писма прѣзъ 1638 г. отъ Рамазанъ-заде и сега съхранявана при турскитѣ рѣкописи на Народ. библ. въ София, на л. 298, за завоеванието на сѣверна Македония и кратовскитѣ рудници отъ турцитѣ четемъ: „Слѣдъ като били завладѣни и останалитѣ градове и мѣста, кюстендилскиятъ господарь, който владѣлъ българската земя (диаръ болгаръ) съ златнитѣ и сребърни рудници . . .“

1379 г.

№ 38.

Е п и р ъ.

Въ така наречената Епирска хроника отъ Комнина и Прокла (Ιστορικὸν Κομνηνοῦ τοῦ μοναχοῦ καὶ Πρόκλου μοναχοῦ περὶ διαφορῶν Δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου καὶ τοῦ τυράννου Θωμᾶ τοῦ Δεσπότη καὶ Κομνηνοῦ τοῦ Πραλοῦμπου. Издадена отъ Г. Дестунисъ, Спб. 1858) се намиратъ извѣстия за бъл-

гарско население въ Епиръ прѣзъ XIV в. Прѣзъ 1379 г. сръбскія деспотъ Тома Прѣлюбовичъ, чиято столица била въ Янина, наказалъ съ голѣма суровость побунилия се народъ албанци, българе и власи. За това въ хрониката се разказва:

„Тогавъ Тома събра въ крѣпостъта най-внатнитѣ албанци, а другитѣ прѣдаде на своитѣ велможи и на гражданетѣ и имъ заповѣда да ги продаватъ. Намѣренитѣ пъкъ на острова албанци остави на волята на народа, който ги и продаваше; а що се отнася до българетѣ и власитѣ, заповѣда да имъ отрѣжатъ носоветѣ. Янина тогавъ бѣше като плененъ сждъ съ кръвъ, както нѣкога Ниеомидийската столица съ своитѣ мѣченици . . . Послѣ се явиха възмутители нѣкои: по тѣхни клевети единъ отъ българетѣ по име Иванъ биде хвърленъ отъ високо мѣсто, Теохаръ бѣ посѣченъ, Гастрициоти влѣченъ отъ коне, на други извадиха очитѣ, и всичко това повечето пѣти безъ вина“ (Τότε δῆτα καὶ ὁ Θωμᾶς τοῦς ἐγκρύτους τῶν Ἀλβανιτῶν ἐν τῇ φρουρᾷ συναθροίζει, τοῦς δὲ ἐτέρους πρὸς τοῦς ἄρχοντας αὐτοῦ, καὶ πρὸς τὸν λαὸν τῆς πόλεως συνεμερίσατο, καὶ αὐτοῦς πωλεῖν παρήγγελε. Τοῦ δὲ πλήθους, ὅσοι ἀνευρέθησαν ἐν τῇ νησίῳ, τοῦς μὲν Ἀλβανίτας πρὸς τὸν λαὸν διεμέριξε πρὸς κυβέρνησιν, καὶ ἀπημπώλουσιν αὐτοῦς, τοῦς δὲ Βουλγάρους καὶ Βλάχους ρινοτομεῖν αὐτοῦς ἤρετίσατο. Αἰμάτι δὲ χύτρα ἦν τότε ἡ πόλις τῶν Ἰωαννίνων, ὡς ἔκπαλαι τῶν μαρτύρων ἢ Νικομηθεῶν μεγαλόπολις . . . ἐντεῦθεν οἱ δημεγεργεῦοντες ἐξεφάνησαν καὶ τὸν Ἰωάννην, ἓνα τῶν Βουλγάρων, διὰ τοῦτο κατεκεμήνησαν, τὸν Θεοχάρην κατέκοψαν, τὸν Γαστριτζιώτην ὑπὸ ἵππων κατέσυραν, ἐτέρων τοῦς ὀφθαλμοὺς ἐξώρουσαν, εἰ καὶ οἱ πλείονες χωρὶς πταίσματος. — Стр. 21—22).

XIV в.

№ 39.

Сѣверна Македония.

Една сръбска грамота, отдавана на кралъ Стефана Дечански (1321—1331 г.) но компилирана по-късно и сега пазена въ Хилендаръ подъ № 11, кралътъ, който владѣше цѣла сѣверна Македония, е подписанъ като господаръ на цѣлата сръбска земя и на Приморието (адриатическо), а сщо и на областитѣ Щипски (Овчеполски) и Кюстендилски (Велбуждски), не влизащи въ етнографскитѣ сръбски земи: Стефанъ Урошъ кра̑ . . . въ Х̑ Б̑ вѣрни и самодръжавни. кра̑

всѣи Сръпскои земли и Поморьскои ··· и Шчеполъскои и Келъвоуждъскои ··· (Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, 153, 158).

1474 г.

№ 40. **Монастирь Св. Якимъ Осоговски.**

Въ нѣдрата на Осоговската планина, близо до гр. Крива-паланка (сѣверна Македония) се намира старински монастирь Св. Якимъ Осоговски или Сарандапорски, основанъ отъ св. Якимъ, единъ отъ духовнитѣ ученици на св. Ивана Рилски. Калугере отъ тоя монастирь се отзовали прѣзъ 1474 г. въ Дубровникъ да искатъ помощъ отъ богатата република. Дубровникитѣ съвѣтъ по просбитѣ (*consilium Rogatorum*) разрѣшилъ да се дадатъ 20 перпера (жълтици) „милостиня на българския монастирь Св. Якимъ“ (... *elemosinam monasterio Sancti Joachim partium Bulgarie. — Liber Rogat.* отъ 1473—1476 г. на дубровникската архива, цит. у К. Jireček. *Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer*, p. 63—64, *Sitzungsb. d. Akademie*, B. 136).

1479 г.

№ 41. **Граница (Кюстендилска околия).**

Кюстендилската покраина, заедно съ Дупнишко, е поставяна до най-ново врѣме сѣ въ македонскитѣ прѣдѣли. За българската народностъ на кюстендилското население отъ първия вѣкъ на турското робство говори ясно свидѣтелството на югославѣнския писателъ Владиславъ Граматиевъ, родомъ сърбинъ, който познавалъ отъ лично спождаване сѣверна Македония. Това свидѣтелство се намира въ повѣстъта на сжция за обновлението на Рилския монастирь отъ трима брата, които били отъ с. Граница при Кюстендилъ (Велбуждъ): „Моужіе нѣқци ѿ йже въ мирѣ соуціиъхъ, блггоговѣиъны и блгборѣдны по рѣдоу соуце. блъгѣре на рѣдмъ. при Келъвоуждн на сѣлѣ нѣкотѣрѣ живѣуце, Грѣница же оубѣ томоу прозваніе ймоуцоу“ (Рилски панегириецъ на Владислава Граматива отъ 1479 г., л. 261).

1479 г.

№ 42.

Р и л а.

Сжщиятъ писателъ, въ сжщото си съчинение, по случай възвръщането останкитѣ на св. Ивана Рилски отъ Търново въ Рила (ѿ града Трънова ѿ земліе Загор'скыє . . . въ поу- стынію Рыл'скою) прѣвъ 1469 г., ублажава рилскитѣ бъл- гарски земи, задѣто сж се удостоили пакѣ да се осветятъ отъ тѣлото на светеца: ꙗко да и западнаа пакы страны бъл- гар'скыє тѣго ѿчѣствіа пришѣствіемь ѿго ѡстет се (Рилски панегирикъ отъ 1479 г., л. 265).

1546—1549 г.

№ 42.

Х а л к и д и к а.

Прѣвъ год. 1546 — 1549 пжтувалъ изъ земитѣ на Турция френецьтъ Пьеръ Белонъ. Въ 1553 г. излѣзълъ напеча- танъ неговиятъ пжтописъ: *Pierre Belon, Observations de plusieurs singularitez et choses mémorables, trouvées en Grèce, Asie etc. Paris 1553.* Той посѣтилъ и металоработилницитѣ въ Сидерокапса на Халкидическия полуостровъ. Населението и работницитѣ, които работили въ рудницитѣ, били отъ разни народности, прѣдимно българе. Белонъ за това казва: „Ония, що работатъ въ рудницитѣ на Сидерокапса, сж събрани отъ разни народности и говорятъ различни езици, като славѣнски, български, гръцки, турски, албански . . . Рударетѣ, които сега работатъ, сж главно отъ българска народность“ (*Ceux qui habitent aux mineres de Siderocapsa, sont gents ramassez et usent de langage different, comme esclavon, Bulgare, Grec, Turc, Albanais . . . Les ouvriers metallaires qui y besognent maintenant, sont pour la plus part de nation Bulgare. — Belon, Observations etc., p. 45—45'*).

1557—1766 г.

№ 44.

Сѣверна Македония.

Прѣвъ 1557 г. се възобнови сръбската Печска патри- аршия съ помощта на потурнава бошнякѣ и великѣ везирѣ Мехмедъ Сокологлу, който издѣйствува и султански беретъ за утвърждение на брата си Макария за патриархъ. Благодарение на турската власть, въ обсега на сръбската патриаршия биде

включена цѣла сѣверна Македония. Това трая двѣ столѣтия, отъ 1557 г. до 1766, когато Пекската патриаршия бѣ присъединена къмъ гръцкия цариградски прѣстолъ. Прѣвъ всичкото туй врѣме сръбската духовна власть признаваше, че началствува не само на сърбитѣ, но и надъ българетѣ въ сѣверна Македония — въ Скопье, Куманово, Тетово, Щипъ, Кратово, Самоковъ. Това го признаваха и останалитѣ сърби.

Така, още за първия печски патриархъ Магария се казва прѣвъ 1564 г.: *квр Макаріоу подръжещоу сръбскою начелство и Българем и помор'скимъ странамъ* (Л. Стојановић, Стари српски записи и натписи, № 645). — Наслѣдницитѣ на Магария — Герасимъ, Йеротей, Паиси, Мойсей, Арсени III, Арсени IV и пр. сжщо се обявятъ за началници и на българско население. Прѣвъ 1580 г. за патриарха Герасима се говори като за: *архієпископа пексаго и патріарха въсѣмъ Сръблем и Българом и севѣр'нымъ странамъ и прочімъ квр Герасіма* (Паеъ тамъ, № 751). — Прѣвъ 1589 г. се пише книга въ днѣн прѣвосвященнаго архієпископа пексаго, штца и оучитла Сръблем и Българомъ и инімъ многімъ странамъ владике квр Йеродѣа (Паеъ тамъ, № 806). — Отъ началото на XVII в. се подновява печската църква, въ врѣмето на . . . всѣхъ сръбскихъ земля и болгарскихъ и западнаго помаріа архієпископу крѣъ Павсею (Паеъ тамъ, № 843). — Отъ 1629 г. сжщиятъ Паиси се титудува: *въсѣмъ Сръблемъ и Българомъ патріархъ* (Паеъ тамъ, № 1202). — Въ 1682 г. патриархътъ се подписва: *Ярсеніе, вожіею милостію патріархъ пекски и въсѣмъ Сръб. и Българ. и прочимъ* (Паеъ тамъ, № 1794). Патриархъ Мойсей прѣвъ 1714 г. се подписва: *Мѡусей, млстію вжіею архієпископъ Пекскы и въсѣмъ Сръблемъ и Българомъ, и въсѣго Іллірика патріархъ* (Споменикъ LI, 110). Сжщиятъ ималъ и на печата си упоминание за българското си паство: *Мѡусей архієпкъ пекски и всѣмъ Сръблемъ и Болгар. патріархъ* (Срв. писмото отъ 1721 г. въ Споменикъ XXXIV, 93). — Арсени IV и той се подписва саморжчно прѣвъ 1735 г. . . . *архієпкъ пекскы, и всѣмъ сръбо славенѣ въ болгаромъ и въсѣго Іллірика патріархъ* (Спространовъ, Описъ на ржєписитѣ при Рилския манастиръ. София, 1902, стр. 113) и пр. и пр. Право казва сърбинътъ Рад. М. Гријић, който обнародва редъ патриаршески писма, какво „додатак — у наслову нашихъ патриарха — и българомъ“, не беше само празна титула, него да

су заста патријарси наши вршили јурисдикцију и над православном црквом у једном делу југо-западне Бугарске“ (Споменик LI, 106). — Така сж схващали и самитѣ патриарси титула и вѣлгаромъ. Патриархъ Арсени III прѣзъ 1688 г. е съобщавалъ на руския посланикъ въ Виена, какво австрийскиятъ императоръ подбѣнялъ Арсениа чрѣзъ писма да се присъединятъ къмъ воюващитѣ съ турцитѣ австрийци и др. народи, каквито имало въ неговата духовна областъ—„Сербовъ и Болгаръ и иныхъ народовъ, которые въ его епархiи“ (Споменик XXXVIII, 73). — Че е имало сърби и българе въ тая областъ, подсѣща и записътъ въ една книга отъ 1747 г., по случай възвѣщането на печскія прѣстолъ на бившия скопски владика Атанасия: и вистѣ радостъ великата всѣмъ срѣбомъ и болгаромъ (Ястребовъ, Податци за историју српске цркве. Београд 1879, стр. 70).

И гърцитѣ въ своитѣ сношения съ Печската патриаршиа сж титулували срѣбския патриархъ и като български. Това знаемъ отъ единъ грѣцки рѣкописъ отъ края на XVII в., обнародванъ отъ хартофилакса на Цариградската патриаршиа Ман. Гедеонъ. Между друго тамъ четемъ какъ сж се обрѣщали къмъ речения срѣбски патриархъ: „Блаженѣйши и богопочтенѣйши архиепископе на Пекъ, на Бѣлгария и на всичва Сърбия“ (*Τίτλος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἰπεκίου: Μακαριώτατε καὶ Θεοσεβέστατε ἀρχιεπίσκοπε Ἰπεκίου, Βουλγαρίας καὶ πάσης Σερβίας.*—*Μαν. Γεδεών, Ἐγγράφα πατριαρχικὰ καὶ συνοδικὰ περὶ τοῦ βουλγαρικοῦ ζητήματος.* Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1908, νέ).

1586 г.

№ 45.

Сѣверна Македония.

Видѣхме, какъ отъ 1557 г. сѣверомакедонскитѣ области се находжали подъ духовното вѣдомство на срѣбската патриаршиа. При все това тѣ се смѣтали не за срѣбски по своето население, а за български. Така, въ 1586 г. отишли въ Москва да искать помощъ отъ царя Теодора Ивановичъ прѣдставители на сѣверомакедонскитѣ манастири, именно отъ Осоговския манастиръ при Крива-паланка, отъ Блоговищенския манастиръ при Кюстендилъ (Коласия), отъ Билинския манастиръ при Трънъ. Тѣ носили съ себе си прѣпорѣчително писмо отъ срѣбския патриархъ Саватия. Въ архивнитѣ документи по това пратеничество въ Москва четемъ, какъ на руския царь

· било съобщено: „О прѣздѣ въ нимъ изъ Болгарской земли, изъ обители Благовѣщенія митрополита Виссаріона Колосейскаго, и отъ великой горы (О)соговицы изъ обители пустиножителя Іоакима, игумена Гервасія, да изъ Былина монастыря Архангельскаго священника Стефана“ (Сношенія Россіи съ Востокомъ по дѣламъ церковнымъ. Спб. 1858, т. I, стр. 182; Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония, стр. 206).

1591 г.

№ 46.

Македония.

Прѣзъ 1591 г. е пътувалъ за Цариградъ прѣзъ Македония венецианскія посланикъ Лоренцо Бернардо. Отъ неговия пътописъ направи извадки П. Матковичъ въ Rad CXXXVI, стр. 15 сл. Отъ Албания Бернардо дошълъ въ Струга, за коато се говори слѣднѣото:

„Струга, казватъ, че е градъ, а въ сщность е повече село; тя е първо по редъ селище въ България. Прѣзъ Струга минава рѣка, която изтича изъ Охридското езеро; тукъ, казватъ, извира и рѣката на гр. Лѣшъ (р. Дримъ). Току-речи цѣлото стружко поле е питомо, обработено и твърдѣ плодородно; малко по-нататѣкъ, при началото на стружкото поле, се минава по единъ мостъ, който е на границата между Албания и България. Българетѣ говорятъ славѣнски и слѣдватъ грѣци (изт. православенъ) обредъ“ (Struga, vele, da je varoš, dapače selo, prvo je mjesto u Bugarskoj, protječe ju riečica, koja da iztječe iz jezera Ohridskoga; tu da postaje i rieka lješka (Drim). Polje stružko skoro je vse pitomo, uradjeno i vrlo rodno; malo dalje, na ulazu stružkoga polja, prelazi ze preko mosta, koj je tu granicom izmedju Albanije i Bugarske. Bugari govore slovinskim jezikom, a grčkoga su obreda. — Relazione del viaggio fatto da Lorenzo Bernardo... 1591 Aprile. Rad CXXXVI, p. 30—31).

По-нататѣкъ, за Битоля се бѣлѣжи слѣднѣото: „На 23 май, като вървѣха по-нататѣкъ по добъръ пътъ, стигнаха въ 19 часъ¹⁾ въ Битоля. Битоля е български градъ, твърдѣ населенъ, както казватъ, 1500 къщи, между които и 200 еврейски“ (Dne 23. krenuvši dalje prispjeli su dobrim putem u 19 ura

¹⁾ Италиянско смѣтане на часоветѣ, до 24.

и Monastir (Monasterio); то је бугарска варош, врло населјена, имајућа, како се прича, 1500 кућа, а међу тими 200 жи-
довских . . . — Ibidem, 31).

Отъ Воденъ посолството слѣвало въ ениджевардарското поле, познато въ старитѣ български паметници съ името Сланица. Въ пѣтописа за това мѣсто се разказва така: „На 27 май, като слѣзоха по хълма, изобиленъ съ вода и кладенци, тръгнаха по политѣ на планината, що се намираше отсрѣща на хълма, па слѣзоха въ едно широко поле, което турцитѣ наричатъ Вардарова, а българетѣ — Сланица“ (Dne 27. silazeć s brežuljka puna vode i bunara, podjoše po strani brda, što bijaše nasuprot brežuljku, pa stupiše na prostrano polje, koje Turci zovu Vardarova, a Bugari Slanizza.—Ibidem, 32).

Отъ Енидже-Вардаръ (Genizze) пѣтницитѣ минали по моста на долния Вардаръ и отишли въ Солунъ. За тоя мостъ и населението околу него се съобщава слѣдното: „Тѣ минаха по дрвенъ мостъ, дълъгъ 300 крачки, що води прѣзъ р. Вардаръ, която по-горѣ протича прѣзъ Скопье . . . Този мостъ е граница между България и Тесалия. Близу до моста има ежца, отъ която дойде една българска дѣвојка съ погачи, печени подъ пепель“ (. . . прѣсли su drvenim mostom, 300 koraka dugim, što vodi preko r. Vardara, koj više gore protjeće Skoplje (Uscopia) . . . Ovaj most granicom je izmedju Bugarske i Tesalije (Tesaglia). Blizu mosta ima kuća, s koje dodje bugarska djevojka s pogačami (fogaccie), pečenimi pod pepelom. — Ibidem, 33).

ХVI в.

№ 47.

К ю с т е н д и л ъ.

Въ сѣверомакедонския градъ Кюстендилъ и досега е запазена една джамия, останала отъ най-моцния градителенъ периодъ на турцитѣ въ тоя градъ, именно XVI в., отъ когато датуватъ повечето подобни стари турски сгради. Тя била съградена отъ нѣкой богатъ потурченъ българинъ, Хаджи Мехмедъ, който, за да покаже голѣмата си ревностъ къмъ новата вѣра, съградилъ на свои срѣдства хубава, каменна джамия. По народността на потурнава, турцитѣ нарекли сградата „Българъ-джамиси“ т. е. джамията на българина, българска джамия. Съ това име е позната джамията и до днешенъ день (Иор. Ивановъ, Сѣверна Македония, стр. 171).

1628 г.

№ 48.

Горица (Корча).

Прѣзь 1628 г. отишълъ за милостиня въ Москва митрополитъ Неофитъ Корчански и билъ приетъ отъ цара. Той носѣлъ прѣпоръчителна грамота отъ охридския архиепископъ Йоасафа. Титулътъ на Неофита билъ: митрополитъ Селасфорски (сега Звѣзда въ Долна Прѣспа) и Корицки. За Неофита се казва: „Изъ города Корча прибыли митрополитъ Неофитъ съ архимандритомъ Мелетіемъ, изъ Болгаріи“ (Сношенія Россіи съ Востокомъ по дѣламъ церковнымъ. Спб. 1858, т. II, стр. 51, 52).

1628—1655 г.

№ 49.

Македония.

Извѣстниятъ турски историкъ и географъ Хаджи-Калфа, родомъ царигражданинъ, е писалъ своитѣ трудове прѣзь втората четвъртъ на XVII в. Той е умрѣлъ прѣзь 1655 г. Отъ географското му съчинение „Румелия и Босна“, познато въ науката само по нѣмския прѣводъ на Хамера (Hadschi Chalfa, Rumeli und Bosna. Wien 1812), извличаме за Македония слѣднитѣ бѣлѣжки, що засѣгатъ българското население:

„Кюстендилъ... Този градъ е билъ нѣвога столица на българетѣ. При завоеванието на тия страни прѣзь год. 773 отъ хегира (1371—1372 год.), тогавашниятъ владѣтель на града¹⁾ се помолилъ на високата Порта да му се опрости данъка, което и било утвърдено“ (Kostendil, Giustendil..... Diese Stadt war ehemals ein Sitz der Bulgaren. Bei Eroberung dieser Länder i. J. 773 wandte sich der damalige Befelshaber der Stadt an die hohe Pforte, mit der Bitte, des Tributes enthoben zu zeyn, was ihm auch zugesichert ward.—Rumeli und Bosna, p. 88).

„Хрупица, до брѣга на Костурското езеро, 2 часа далечъ отъ Костуръ. Въ сѣдство лежатъ (казитѣ) Костуръ, Билица,

¹⁾ Думата е за Константина Дѣяновъ, владѣтель на сѣверна Македония съ столица Кюстендилъ. Въ неговото княжество влизали градоветѣ: Кюстендилъ, Кратово, Щипъ, Радовишъ, Струмица, Велесъ, Тиквешъ (Кавадарци), Дойранъ, Петричъ, Мелнакъ, Дупница, Радомиръ. Срв. Иор. Ивановъ, Сѣверна Македония, стр. 124 сл. Константинъ, заедно съ Углеша, Вълканина и Марка, управлявали своя дѣлъ земя въ Македония самостоятелно, като отцѣпници отъ сръбската държава. Населението въ тѣхнитѣ области бѣше българско. Срв. още № 35, 36, 37.

Населица. Жителитѣ сж българе“ (Horpiscta, am Ufer des See von Kesrje, 2 Stunden davon entfernt. Zunächst liegen: Kesrje, Bilischta, Naslidsch. Die Einwohner sind Bulgaren. — Ibidem, 98).¹⁾

„Билица е кадилъкъ, 17 деня отъ Цариградъ. Наоколо лежатъ: Костуръ, Горица (Корча), Прѣспа, Хрупица. Жителитѣ сж българе и албанци“ (Bilischta, Belista eine Gerichtsbarkeit, 17 Tage von Konstantinopel. Herum liegen: Kesrje, Goriidsche, Persepe, Horpischta. Die Bewohner sind Bulgaren und Arnauten. — Ibidem, 98).

„Битоля (Толи Монастиръ), между Леринъ, Прилѣпъ, Прѣспа и Охридъ. Отъ Цариградъ тукъ се дохожда прѣвъ Солунъ, Вардаръ и Воденъ за 15 деня. Жителитѣ сж българе“ (Toli Monastir, Betoglia, zwischen Filorina, Pirlipa, Persepe und Ochri. Man kömmt von Konstantinopel über Salonik, Vardar und Vodina in 15 Tagen hierher. Die Einwohner sind Bulgaren. — Ibidem, 97).

„Охридъ, юго-западно отъ Скопье, 16 деня пѣтъ отъ Цариградъ, на изочния край на едно езеро. Граничи съ Прѣспа, Старово, Кърчево; жителитѣ сж българе“ (Ochri, Ochrida, südwestlich von Uskub, 16 Tagereisen von Konstantinopel, an der Ostseite eines Sees. Die Gränzen sind: Persepe, Istarada, Firdschova; die Einwohner sind Bulgaren. — Ibidem, 140).

1635 г.

№ 50. Катраница (Байларска околия).

Отъ с. Катраница се издава като българинъ монахътъ Данаилъ, който прѣвъ 1635 г. иждивява свои срѣдства за светогорската Лавра на св. Атанасия. За това знаемъ отъ два гръцки надписа въ сщия манастиръ:

1) „Съ иждивението на йеромонаха Данила, българинъ отъ Катраница“ 2) „Изографиса се тази фиала... при настоянието на всечеснѣйшия между йеромонаситѣ проигумена киръ Данила въ година 7143 (1635)“ 1) (Δι ἐξόδων τοῦ ἱεροῦ Δανιὴλ Βούλγαρη Κατρανιτζιώτου... 2) Ἐζωγραφήθη ἡ παρούσα φιάλη... ἐπιστατοῦντος τοῦ πανοσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις καὶ

¹⁾ X. Калфа дава една любопитна вѣсть за смѣсено население (мелези) въ костурскитѣ планини: „Въ планинитѣ обитава едно племе смѣсено отъ сърби и власи“ (Die Berge werden von eine, von Serviern und Walachen gezeugten Stamme bewohnt. — Ibidem, 97).

προηγούμενον κυροῦ Δανιὴλ ἔχει ῥιζοῦ. — Millet, Pargoire et Petit, Recueil des inscriptions chrétiennes du Mont Athos. I^o partie. Paris 1904, № 390, 391). Както ще видимъ, отъ Катраница се вѣставатъ българе и по-ѣсно.

1636 г.

№ 51.

Македония.

Въ 1636 г. бива печатанъ църковнославѣнски псалтирь въ Кѣмполунгъ, въ печатницата на угровлахийския господарь Матей Бесарабъ. Книгата е била прѣдназначена за употрѣба у православнитѣ балкански народи — най-паче же Болгаромъ Ерѣвѣм Оуңгровлѣхомъ, Молдовлѣхомъ, и' проѣ. Отъ това вече личи отчасти, че печатарьтъ на псалтиря е гледалъ да задоволи прѣди всичко нуждитѣ у българетѣ. И наистина, като издатель се явава българинъ македонецъ, Мелети Македонски. Послѣдниятъ казва за себе си... Повелѣніемъ же присвѣтлаго Гѣдара Іѡ Мадея Басараба... напечатоваѣти сѣю книгоу глѣмоу ѱѣлтирь мнѣ хоужѣшему въ сѣнонойноцѣ Мелѣтїю Македѣнскомоу йгоуменоу ѡбщежителнаго монастыра Говора, храма Оуспѣніа прѣѣмъ Бѣда. понѣже желѣніемъ въждеলেখъ на сѣе хоудѣжно дѣло тѣпографское ѣгда прїѣхъ мнїшескїй ѡбразъ въ Гѣтой горѣ Ядонской, въ великой Болгарской лѣврѣ монастыра Зоуграфъ зовѣмаго (Каратаевъ, Описаніе славяно-русскихъ книгъ. Спб. 1883, стр. 459—460).

1640 г.

№ 52.

Вългарски земи.

Българскиятъ епископъ Петъръ Богданъ Бакшичъ, отъ католишвата пропаганда, ето какъ схващаль прѣзъ 1640 г. границитѣ на българската земя и езиць: „България и нейнитѣ граници. България се нарича днесъ всичката оная земя, която се зовѣла нѣкога Първа Горня Мизия, часть отъ Долна Мизия, цѣла Тракия, съ изключение на приморието Калиполско, дѣто се говори гръцки езикъ, по-голѣмата часть отъ Македония, цѣла Морава, та до Охридъ, до прѣдѣлитѣ на Албания и Гърция, и отъ Сърбия на изтокъ до Черно море; Дунавътъ я дѣли на сѣверъ отъ Влашко и Молдава, въ старо врѣме наричани Древня Дакия, Прѣздунавска Дакия

и пр.“ (Bulgaria, e suoi termini. La Bulgaria si chiama adesso tutto quello, che si chiamava prima Misia superiore, et parte della inferiore Misia, tutta la Tracia, pur che adesso intorno al mare di Gallipoli s'usa la lingua Greca, e la maggior parte della Macedonia et tutta la Morava sino l'Ohirida, et sino alli confini d'Albania et di Grecia, et della Servia, et verso l'oriente si estende sino al Mar negro; et il Danubio la divide di Aquilone con la Valacchia e Moldavia, anticamente dette Dacia antiqua, ultra Danubium etc. — E. Fermendžin, Acta Bulgariae ecclesiastica ab A. 1565 usque ad 1799. Zagrabiae 1887, p. 69).

1655 г.

№ 53.

О х р и д ъ.

Сжциятъ католишки архиепископъ Петъръ Богданъ направилъ описание на града Охридъ прѣвъ 1655 г. Отъ това описание изличае слѣднитѣ редове:

„Охридъ, български градъ, описанъ отъ Петра, софийски архиепископъ. Градътъ Ахрида се нарича по славѣнски Охрида или Охридъ, разположенъ при езерото, наричано Лихнидско или на славѣнски Блато Охридско. Той е билъ съграденъ отъ императоръ Юстиниана, който го и назовалъ Юстиниана Първа и свое отечество... Но въ наше време той припада на царство България и е нейнъ главенъ градъ: и днесъ всички, които живѣять вътрѣ въ града (крѣпостта), сж българе“ (Achrida civitas Bulgariae a Petro archiepiscopo Sophiensi describitur. La città di Acrida chiamata in slavo Ocrida ovvero Ohrid, apresso il lago chiamato Lichnido in slavo Blato Ohridsko, fabricata da Guistiniano Imperatore da lui chiamata Jutstiniana prima et sua patria... Ma come sta oggidi è nel regno di Bulgaria et sua metropoli; et hogi di tutti quelli, che si trovano dentro nella città, sono Bulgari. — E. Fermendžin, Izprave tičuće se Crne gore i Stare Srbije, Starine XXV, 191).

1659, 1667 г.

№ 54.

Скопье.

Още въ XVI в. въ Скопье католишката пропаганда е имала свой епископъ. Тая пропаганда е поставяла Скопската

епархия въ България. Така, отъ единъ документъ, сега въ виенската държавна архива, отъ г. 1659 г., между друго срѣщаме: „Въ града Скопье, градъ български, архиепископъ е монсиньоръ донъ Андреа“ (Nella città di Scopie però città di Bulgaria è Mons. D. Andrea Arciv. — Н. И. Милевъ, Католишката пропаганда въ България прѣвъ XVII вѣкъ. София 1914, стр. 152). Епархията е обхващала и български и сръбски земи, послѣднитѣ на сѣверъ Шаръ, въ Стара-Сърбия.

За българско население въ Скопската епархия по-ясно се говори въ релацията на епископа Петъръ Богданъ отъ 1667 г., който изрично сочи, че Скопье, сѣдалището на владиката, се намира между българско население и че подъ сѣщия владива имало и сръбски земи т. е. тѣзи на сѣверъ отъ Шаръ, както напр. Янъево, дѣто по-рано е било сѣдалище на католишката пропаганда: „Нѣкои автори, казва Богданъ, поставятъ скопското архиепископство между българетѣ, защото подъ вѣдомството на това архиепископство между българетѣ се намиратъ може би нѣкои католици; други обаче католици, на които сѣщо началствува архиепископията, се намиратъ въ Сърбия“ (Scupen. quoque Archiptum nonalli authores inter Bulgaros constituunt, et sub ipsius cura fortassis inter Bulgaros aliquis catholicus reperitur, alii tamen quibus ipse præest, sunt in Servia. — Милевъ, пакъ тамъ, стр. 152).

1660 г.

№ 55.

Сѣверна Македония.

Единъ отъ най-дѣвнитѣ извори за вътрѣшното състояние на балканскитѣ земи подъ турската управа сж обширнитѣ пѣтописни бѣлѣжки на турския писател отъ XVII в. Евлия Челеби. За сѣверомакедонскитѣ градове и области той говори въ томъ V на своето Сияхатъ наме, излѣзло отъ печатъ въ Цариградъ прѣвъ 1315 г. отъ егира (1897 сл. Хр.) подъ надсловъ:

اوليا چلي سياحتنامهسى بشنجى جلد درساعاتده «اقدام» مطبعهسى ۱۳۱۵

Отъ тоя пѣтописъ ще извадимъ бѣлѣжкитѣ на Евлия, дѣто случайно е посочена народността на нѣкои сѣверомакедонски селища, прѣвъ които пѣтниците е минавалъ или се е спиралъ по-дълго тамъ, главно прѣвъ 1660 г., защото той е врьстосвалъ полуострова нѣколко пѣти.

За кюстендилското село Друганъ, което той посѣщава като пътува за София, Евлия Челеби бѣлѣжи: „Като станахме отъ тука на изтокъ и вървѣхме единъ день пѣтъ, пристигнахме въ село Друганъ; то има двѣстѣ къщи и е българско село.“ (بورادن قالقوب ينه جانب شرقه كيدرک بر مرحله ده (دورغان قريه سی) نه کلدک. ایکی یوز خانلی بلغار کوییدر. — (Сияхатъ наме, V, 568.

На пѣтъ отъ Кратово за Крива-паланка Евлия миналъ прѣвъ кумановското голѣмо село Нагоричино и се спрѣлъ въ с. Мурадъ. За това казва: „Отъ тукъ като станахме и вървѣхме на изтокъ, минахме прѣвъ Нагоричи(но), което е българско село, и се спрѣхме да промѣнимъ конѣе въ с. Мурадъ. Това село е българско, има шестотинъ къщи и изгарва желѣзни руди. Отъ тукъ като вървѣхме напредъ, стигнахме въ Егри-дере (Криворѣчна-паланка) или Байрамъ-пашовата врѣ-постъ.“ (بورادن قالقوب جانب شرقه كيدرک (ناغوریجی) نام بلغار کوی کچدک (مراد قریه سی) نده منزل آلدق. الی یوز خانلی، دمیر معدنی چقار بلغار کوییدر. بورادن ایبری کیدوب (اکری دره) یاخود (بیрам پاشا حصاری) نه کلدک. — (Сияхатъ наме, V, 564.

На пѣтя отъ Велесъ за Прилѣпъ пѣтниците се спрѣлъ въ с. Изворъ (Велешко), за което казва слѣдното: „Слѣдъ като вървѣхме часъ и половина на югъ, пристигнахме въ селото Изворъ. То е разположено край рѣка и въ политѣ (ينه لودوس جانبه بر بحق ساعت کیدوب (ازوور) قریه سنه کلدک. بر دره کنارنده و بر یایر دینده یوز اولی بلغار کوییدر. — (Сияхатъ наме, V, 571

За християнското население въ Скопье Евлия говори мимоходомъ, като поменава за християнскитѣ църкви: „Църквитѣ му. Тукъ има църкви на арменцитѣ, българетѣ, сръбитѣ и еврейтѣ; френцитѣ, маджаретѣ и нѣмцитѣ нѣматъ църква, но латинцитѣ, които тукъ се нахождатъ доста, се чер-п и куватъ въ сръбската църква“ (هودیلрк یرлری وارد, فرنک مجاز و نمسه نك کی یوقدر, بولاتیندر چوقجه اولوب آنلر دخی صرب کلیسارنده اجرای آیین ایдрلر — (Сияхатъ наме, V, 558.

Явно е, че тукъ се говори не за сръбска православна църква, а за католишка, която била посѣщавана главно отъ търговската колония на така нареченитѣ и сега „латинци“ т. е. албанци и сърби католици, за които по онова врѣме въ Скопье е имало и католишки епископъ. Срв. № № прѣдидещи.

Сжщиятъ Евлия Челеби, като говори за църквитѣ въ Нови-пазаръ (Стара-Сърбия), между сръбскитѣ и католишкитѣ поменава и българска, може би принадлежаща на нѣкоя търговска българска колония (Сияхатъ наме, V, 545).

1686 г.

№ 56. Монастиръ Св. Якимъ Осоговски.

Този манастиръ се намира въ българскитѣ прѣдѣли на сѣверна Македония, които били подчинени духовно на Печевата сръбска патриаршия. Прѣзъ 1686 г. печевиятъ патриархъ Арсени Черноевичъ споходилъ Осоговския манастиръ и записалъ за тая случка собственоръчно въ едно евангелие между друго слѣднитѣ редове:... иже по благодати прѣсвѣтаго и животворящаго дѹха данними власти всехъ сръбскихъ и поморскихъ и българскихъ земяхъ: и прѣидохъ здѣ въ манастиръ *Усоговъ* (И. С. Јастребов, Податци за историју српске цркви. У Београду 1879, стр. 83).

XVII в.

№ 57. Вългарски земи.

Единъ ръкописъ (Поменикъ на Зографския манастиръ въ Света-гора), писанъ прѣзъ XVII в., съ допълнения отъ XVIII в., съдържа имена на дарители на Зографския манастиръ, които да се споменаватъ въ църква. Имената сж дѣлени на групи, споредъ областитѣ отъ дѣто произхождатъ лицата. Българскитѣ земи въ този паметникъ сж слѣднитѣ: за сѣверна България е употребено старото име Загорие; за южна България, на югъ отъ Стара-планина, имена на области: Пловдивско поле, Срѣдецъ (Софийско), Високъ (Пиротско), Знеполе (Трънско); Македония е обхваната въ проширеното значение на името Пелагония (Битолско) и Разлогъ. Ето имената на градоветѣ, селата и манастиритѣ въ собствена Македония („Пелагония“), поменати въ паметника, на л. 7 и 8:

Пелагонїа¹⁾ Блѣгарска землѣ: селѣ Гвѣздово,²⁾ Ханѣтово,³⁾ Пазарь, селѣ Кракопѣци, Тѣквѣш, Коишѣнци, градъ Прѣлѣ и Кѣлесъ ѿ Стрѣмнѣ и Рѣдови (л. 7^а).

Пелагонїа Блѣгарска землѣ: градъ Кѣлѣ, селѣ Дѣдино, сѣ Чичево, Оризарѣ, селѣ Рѣсоманъ, Дѣдино, селѣ Грѣнчица, Бриколѣ, Златарѣ, монаѣ Шнкѣ (л. 7^б).

Блѣгарска землѣ: градъ Бѣтолга, Маловѣща, Грѣлани, монаѣ Ковѣнѣ, монаѣ Орлѣ, Дѣлна Прѣспа, монаѣ ѣ Йлѣ, монаѣ Бѣгѣ, градъ Цѣпъ, селѣ Нѣво пѣ Цѣпъ (л. 8^а).

Пелагонїа Блѣгарска землѣ: монастѣ Пѣлошко, монаѣ Прѣдромъ, монаѣ Дѣхово, монаѣ Лакочерѣ, селѣ Рѣсень, монастѣръ Трѣскавѣ, монастѣръ Срѣзѣй, монастѣръ Бѣшава, монаѣ Градѣще, монаѣ Крѣнино, монаѣтѣ Бѣковецъ, монаѣ Орлѣ, монаѣ Стрѣжево, градъ Кѣчава (л. 8^б).

Фотографски снимки отъ сжщото, заедно съ имената на записанитѣ за поменъ лица, сж прѣдадени на стр. 61—62. На стр. 63 е прѣдаденъ фотографски текстътъ за Блѣгарска землѣ градъ Пѣрѣ мѣсто Бисѣкъ, (монаѣ) Стѣ Архаѣгъ (л. 4^б).

ХVII в.

№ 58.

С к о п ъ е.

Въ Описаніе турецкой имперіи составленное русскимъ бывшимъ въ плѣну у Турокъ во второй половинѣ XVII вѣка (подъ редакцію П. А. Сырку, Палестинскій сборникъ т. X, Спб. 1890) намираме бѣлѣжки за населеніето на нѣкои македонски градове. За Скопье се казва, че всичкитѣ селяне наоволо сж българе: „А окрестъ таго мѣста Скопи сж трѣхъ странъ уѣздные люди все болгарские“, стр. 38.

¹⁾ Въ ръкописа ви. Пелагония (Πελαγονία) стои Пеллагония, което казва само срѣднѣвѣковна маннерность на прѣписвачитѣ да се покажатъ учени. Прѣписвачътъ се е повелъ по името на малоазийската область Παφλαγονία.

²⁾ Сега с. Гвезвна (Солунско).

³⁾ Сега Айватово при Солунъ.

ПЕФЛАТОНІА

ГРЛАДЪ

ВЕСЕ

СЕЛО
ДЕДНО

ВЛЪГАРКА
 ІСАННА
 АНАНІА
 СТЕПАНА
 ПЕТРА
 НИКА
 НЕСФОНТ еретикъ
 ДУРОФЕА еретикъ
 ПЕТКО
 ГАННИКІА чирна
 НЕДЕЛКА
 НЕДЕЛКО
 КУРКУЧЕ еретикъ
 МИТАНЬ еретикъ
 ДАМУЕ
 ІСВІКО
 ГАВРІАЛ
 МАКАРІА еретикъ
 МАРКО
 ПІРАКІА
 СТОИНА
 ХРИСТИ
 ДИМИТРА

СЪДИТЕКО

ОРИСЕТ
СЕЛО
РОСОЛАН

ДЕДНО

ЗЕМАРІ
 ПЕНСО
 КЕЛНЕСКА
 СТОИНА
 МАРКА
 АНАОМА
 МХРІА
 САКА
 ПЕТАНА
 ГАНКА
 ГЪЛЪБА
 ПЕТРА
 НИКА
 НИКОЛА
 МАНКА
 КОСІТА
 СТОИНА
 СЕРГІА еретикъ
 ГИРА
 КАСНА
 ДИМИТРЕ
 НИКАНОРА
 БИРСНАМВ

ТРА
 ТВЕЛ
 К
 С
 М

СЕЛО
 ГРАНТИН
 КРИВОЛИ
 ЗАТАРЕ
 МИЛНИКО
 МОЛХО

СТРАДА	БЛАГОВѢСТІА	СЕМАН	БАКТРА
КЫТОВА	АВРАМ	БАВКАШИН <small>срп</small>	ДОМА ПЕР
	СТОЯНА	МИТРОФА <small>срп</small>	МОЛА СНА
	ВЛАДА	АГАПІА	МОЛА КИТО
	СТОЯНА	БОГДАНА	ГРАДЪ
МЛАДЕНЦІИ	МАНО	АНАНІА <small>срп</small>	ШИПЪ
	МИЛЕ	ГРЪНСО	
	СЕНХЛА	ГРЕНА	
	СЧАЛЕ	ІСОЖИЦА	
	РАЛЕ	АНГЕЛЪ	
	КОГОМ	ПЕЧКО	СЕЛО ПОКО
	РЪСА	МИКОЛА	ПОШИВЪ
ГРЪЛАНИ	СТОЯНА	НИКАИ ДЕЛА	
	ПЕТРА	ФРИГА	
	КЕНЕДНИЦА	АДНАСА	
	ЗАРАІА	ЕЛА	
	КИЦА	МИНА	
	ПАХНА	СТАНИСЛАВА	
МОИ НИКАИ	ПЕТРОНИА <small>срп</small>	МИЛОСАВЪ	
МОИ САРК	АРСЕНА <small>срп</small>	СТАМЕНА	
	ГЕРАСИМА <small>срп</small>	МИЛОША	
	ЕЛЕУФЕРІА <small>срп</small>	РАДНИКОМ	
	МАЗО <small>срп</small>	БОГОСАВЪ	

БЛАГОВАСНА СЕМЛА

срѣ *пирѣ*
 ДОУТА
 НИКОЛА
 ОКУНА
 СТОЈАНА
 СТАНУЛА
 РЪЖА
 НИКИФОРА *срѣ*
 БОША
 ГАНКА
 МИЦА
 ИЛИА
 БИТАНА
 КЛУНИНА
 МАДЕНЬ
 ДЕСОРА
 ПЕЦА
 НЕТРА
 ИЛИА *срѣ*
 ДВѢТКО
 БОГОСЛОВЬ *срѣ*
 МИАТО
 ПЕЦА

пирѣ
 МАДЕНА *срѣ*
 ІСВАНА *срѣ*
 РАДНОВОМ
 ЦОЛА
 ЦЪРЖА
 СТОЈАНА
 РАДНКОМ
 СТОЈАНА
 ДАМАСКІНА *срѣ*
 МАРИТРИА *срѣ*
 НИКИФОРА
 НИФОНА
 БАДА
 НЕДО *срѣ*
 НЕДЕЛИКА *срѣ*
 ЛЕПОГА
 МАРТАМАДЕНА
 РАДДАНА *срѣ*
 ДЕСОРА
 ЦОЦАМЕЛѢТІЕ
 ПЕЦА МЕЛѢТІЕ
 ПЕННА
 ТИМОДЕЙ *срѣ*

срѣ
срѣ

срѣ

1704 г.

№ 59.

Велесъ.

Сръбскиятъ писателъ Йеротей Рачанинъ пжтувалъ прѣвъ 1704 г. за светитѣ мѣста, въ Йерусалимъ. Той миналъ прѣвъ Нишъ на югъ, и отъ Морава, която той нарича Бугарска Морава, слѣзълъ въ вардарската долина. Между друго, въ неговия пжтописъ четемъ за Велесъ: „И пакъ дойдосмо на 14 конае у Велез град Бугарскый, а турци зову Тюпрюля“ (Гласник XXXI, 299).

1704—1706 г.

№ 60.

Братово.

Турско-австрийската война прѣвъ 1689 г. принуди голѣмъ брой християне да избѣгатъ въ Австрия заедно съ отстѣпващитѣ отъ сѣверна Македония и Косовско австрийски войски. Отъ тия бѣжанци е билъ и Велко Поповичъ отъ Братово, който прѣвъ 1704 г. въ Буда прѣписва сборници и лѣтописи, а прѣвъ 1706 г. съпроважда отъ Буда до монастыря Крушедолъ (Срѣмъ) останкитѣ на сръбския патриархъ Арсенія Черноевичъ III. Ако и да е работилъ въ сръбска срѣда, Велко не е забравялъ българското си отечество, та на двѣ мѣста въ своитѣ ржкописи, единъ въ монастыря Раваница (Срѣмъ), другъ въ Гргетевъ, той бѣлжжи: 1) Книгѣ сию чрѣтѣ оу Бѣдимскои вароши дѣакъ Бѣлко Поповичъ штьчьствомъ же ѿ Българскіе земли, ѿ мѣста Кратова... въ лѣто 1704. 2) Гѣа книга избранна различными слови чрѣтѣ ю оу Бѣдимскои вароши дѣакъ Бѣлкъ Поповичъ ѿчьствѣ же ѿ Българскіе земли, ѿ мѣста Кратова... въ лѣто г. ѡ. ѡ. ѡ. (1704). По томъ же по двоѣи лѣтѣ г. ѡ. ѡ. ѡ. (1706) въ прѣставленіе светопочившомъ патриархѣ... (Срв. А. Стојановић, Записи, № 2128, 2129, 2147).

1706 г.

№ 61.

Страцинъ (Братовско).

Прѣвъ 1706 г. миналъ прѣвъ Страцинъ, което е на срѣдъ пжтя между Куманово и Крива-паланка, дубровчанинътъ (сърбинъ) Маринъ Кабога съ мисия въ Цариградъ. Въ своя журналъ, писанъ на италиянски, Кабога говори за българско население при Страцинъ:

„На 12 (августъ) тръгнахме отъ Куманово и изъ пѣти срѣщнахме единъ турчинъ, вогото напѣтѣ хора помислиха, че е разбойникъ (кеседжия), защото питаше кои сме и какво носимъ; ние се усъмнихме, да не е иншонинъ съ свои другаре, та не пожелахме да оставемъ въ Страцинъ, толкова повече, че имаше само единъ разваленъ ханъ съ нѣколко къщи българе наоколо, пѣеъ и тѣ дивнѣ“ (*Adi 12 partimo de Kamanovo e per strada incontrassimo un Turko credutto dalla nostra scorta per chiesegia qualo si informava chi erimo e cosa portavamo, ci diede sospetto questi poter esser spia delli altri compagni onde non volsimo fermar in Strazin esende il hano distrutto con poche case di Bulgari atorno e questi salvatici. — Giornale del nobile Marino di Maroizza C. Caboga. Спомение XXXIV, стр. 221—222).*

1719 г.

№ 62.

С к о п ъ е.

Въ обсега на сръбската Печска патриаршия влизаха и сѣверомакедонскитѣ български краища, поради което и въ тигула на патриарситѣ сж стояли и думитѣ „патриархъ на всичкитѣ сърби и на българетѣ“. Срв. № 44. Главенъ градъ въ тия области е Скопье, смѣтанъ отъ самитѣ патриарси за български градъ. Така, въ едно писмо на патриарха Мойсея, писано въ Скопье на 4 окт. 1719 г., се казва, какво той (патриархътѣ), още прѣди Кръстовъ-день (14 септ.) билъ съобщилъ отъ своя прѣстоленъ градъ Пежъ на митрополита Викентия, че ще дойде на обиволка въ българската часть на своята духовна област и че сега (4 октомври) се намира тамъ въ Скопье: . . . се . . . обрѣтаемо зде ѝ местѣ Скопю. Како смо се ваздвигнили ѿ своего нам прѣстолнаго места прежде ваздвиженіа частнаго и жившт'ворѣщаго кръста, ва тим во смо и братствѣ вашем ѿписали о нашемъ шаствїю пѣт Българскиѣ зѣмли (Спомение LI, 120—121).

1722 г.

№ 63.

С о л у н ѣ.

Иконописната и фрескова живопись у гърцитѣ, българетѣ и сърбитѣ отдавна е черпила образци и умѣние въ Светагора. Извѣстни сж прѣвъ XVIII и XIX в., освѣтъ светогорската,

и другитѣ школи — янинската, самоковската, трѣвненската, дебърската, разложката, ще рече школи гръцка и българска. Българскитѣ зографи сж работѣли не само изъ българскитѣ земи, но и въ сръбскитѣ, въ сегашното сръбско кралство и въ Босна. И патриаршеската сръбска църква въ Певъ е била прѣзографисана отъ иконописци българи и гърци, дошли отъ Солунско. Въ едно писмо на сръбския патриархъ Мойсея отъ год. до 1722 до митрополита Викенти Павловичъ между друго четемъ:

Извѣстно вѣди вашемѣ прѣвѣщен'нствѣ гнѣ братѣ, како нам прѣишли есѣ писци изъ Голѣна ѣнѣ третѣе недѣли по пасхи, единъ вѣгаринъ монахъ и единъ грѣкъ мѣрѣтинъ по с'единимъ оученикомъ (Споменикъ LI, 127).

1725 г.

№ 64.

С о л у н ъ.

Рускиятъ пѣтешественикъ В. Г. Барски пѣтувалъ прѣзъ първата половина на XVIII в. по светитѣ мѣста и посѣтилъ Св.-гора и Солунъ. Прѣзъ 1725 г. се спрѣлъ въ Солунъ. Между другото население на града той поменава и за българи, каквито никога не е прѣставало да има тамъ, околнитѣ села бидейки български. Барски казва: „Пребихъ въ Солунѣ точию день и не могохъ ничтоже разсмотрѣти. Пристанище мое тамо бистъ благополучно, понеже обрѣтохъ отъ своя страна знаемыхъ людей, въ тому же и Болгаровъ, и ти мя угощаху и наставиша въ путь“ (Василій Григоровичъ-Барскій, Странствованія по святымъ мѣстамъ Востока съ 1723 по 1747 г. Изданіе Правосл. Палестинскимъ Обществомъ. Спб. 1885—1887. Часть I, стр. 218).

1734—1735 г.

№ 65.

Охридъ.

Прѣзъ 1734 г. бѣлградската митрополитска власть събирала подробни свѣдѣнія за духовнитѣ лица на своята епархия. Въ с. Търгъ (Неготинско) свещенствувалъ българинъ Янко, прѣселенець отъ Охридъ: Іерей Ян'ко, родил се ѣ Охридъ въ Българскои земли, синъ Стояна Българина, капитана ѣ Краини ѣ мѣстѣ Исикови (Споменикъ Српске краљевске

академије XLII, 104). Прѣз слѣдната 1735 г. за сѣщия е отбѣлзвано: **Іерен Іан'ко Българинъ** родомъ, родил се ѝ **Оридъ** (Паѣ тамъ, стр. 118).

1734 г.

№ 66. **Баняни (Скопско).**

Въ с. Кленье (Българска епархия) прѣз 1734 г. свещенствувалъ прѣселенецъ Петъръ, родомъ отъ с. Баняни при Скопье (скопска Църна-гора). Попъ Петъръ, аѡ и да се училъ въ Пекската сръбска патриаршия, се не можалъ да се отвикне отъ своята българска рѣчь, както узнаваме отъ доклада за сѣщия попъ: **Іерен Пет'ръ Кленски**, сннъ земледѣльца **Михаила**, рожденіемъ и воспнтаніемъ из села Бананскога, близъ Скопиа, зчнл се кингн ва патриаршин Ипекскон ѝ Геургия ер'монаха **Пет'аннина** . . . Нскъшенъ внгъ како читати знаетъ сватое писаніе, проваціомъ из царствеюцихъ книг' читаатъ среднимъ развѡмн' заноситъ изикомъ бл'гарскимъ.“ (Спомениѡ XLII, 114).

1740 г.

№ 67. **О х р и д ъ.**

Българетѣ, които сѣ се прѣселвали въ Русия на малки групи или на отдѣлни сѣмейства, записвали се били обикновено въ общинитѣ на таѡа нареченитѣ „грѣцки колонии“ въ южна Русия, каквито е имало изпърво въ Нѣжинъ, сетнѣ и въ Одеса. Колѡто много църевата тогава да е задушавала националността, се пакъ нѣкои българе сѣ издавали своята народност изподъ грѣцвата се религиозно-училищна прѣмѣна. Такива случаи срѣщаме въ запазенитѣ списъци на реченитѣ грѣцки колонисти, напр. въ Нѣжинъ. Туѡъ ще поменемъ за единъ случай съ единъ българинъ отъ Охридъ, отишълъ въ Нѣжинъ прѣзъ 1740 г. За други случаи ще кажемъ по-долу при други години. Въ списъѡа се бѣлѣжи: „Семенъ Оедоровъ болгаринъ турецкой области з города Отрида, находился въ Нѣжинѣ съ 1740 году“ (Труды двѣнадцатаго археологическаго сѣѡзда въ Харьковѣ 1902. Томъ II. Москва 1905, стр. 224).

1745 г.

№ 68.

С к о п ъ е.

Скопчанинътъ Иванъ Димитриевъ Сталевски се прѣселилъ въ Русия и прѣзъ 1745 г. билъ записанъ въ гръцката колония въ Нѣжинъ, но като българинъ: „Иванъ Димитриевъ Сталевскій болгаринъ Македонской провинциі з города Искѣпъ,¹⁾ заехалъ въ Нѣжинъ въ 1745 году“ (Труды XII археолог. съѣзда въ Харьковѣ 1902. Томъ II. Москва 1905, стр. 225).

1753 г.

№ 69.

Д о й р а н ъ.

Историкътъ на сръбската литература Йованъ Скерличъ, въ своето дѣло Српска књижевност у XVIII веку, Београд 1909, стр. 247, така почва своитѣ бѣлѣжки за автора на Стематографията: „Първиятъ сръбски писателъ прѣзъ XVIII в., който обнародва свое произведение, е билъ Христофоръ Жефаровичъ, а първата сръбска книга печатана въ Австрия е неговата Стематография.“ Е добръ, сега се знае, че този прѣдвѣстникъ въ новата югославѣнска книжнина и художникъ билъ българинъ, родомъ отъ македонския градъ Дойранъ. Жефаровичъ се е поминалъ въ Москва, въ тамошня Богоявленски манастиръ на 18 септ. 1753 г. Неговото завѣщание и данни за него се пазятъ въ дѣло № 326 на Синодалния архивъ въ Петроградъ (срв. Н. М. Петровскій, Къ биографіи Христофора Жефаровича, въ Извѣстія втораго отд. Имп. акад. наукъ за 1910, кн. II, 297—302). Реченото дѣло носи надсловъ: „1754-го года септѣбря 7-го дня. По доношенію коллегіи Иностранныхъ дѣлъ о пожиткахъ священника болгаря Зефаровича, кои оставлены въ Москвѣ подъ охраненіемъ синодалнаго ризничего“. Отъ дѣлото узнаваме, че Жефаровичъ ималъ братъ свещеникъ на име Проданъ, а за родния му край узнаваме между друго отъ думитѣ: „имѣются по немъ оставшія въ живыхъ въ турецкой области въ православной архіепископіи Салонской (т. е. Солунской) въ городѣ Догрианѣ братъ родной свещеникъ и протчія сродники“.

Освѣнъ тая бѣлѣжка на завѣщанието, за българската народностъ за дойранчанина Жефаровича говори и Павелъ Ненадовичъ (сръбски Карловски митрополитъ, 1749—1768)

¹⁾ Искѣпъ е турското име на Скопье.

въ посвѣщението си до автора на Стематографията (1741 г.), дѣто между друго четемъ: *Благъ-Почтѣнномъ Господинъ Христофоръ Жефаровичъ . . . ревнителю ѳчинства Болгарскаго . . . Павѣлъ Пенѣдовичъ . . . ѿ ѳсердїа сїе воспїсѣтъ.*

1753 г.

№ 70.

К р а т о в о .

Въ описа на дѣвическия манастирь Язавъ въ Фрушегора (Срѣмъ, южно Маджарско) отъ г. 1753 се поменаватъ и двѣ прѣселени монахини, едната Теодосия монахиня отъ България, другата „Ана монахиња, родиласја у Кратову во Болгарїи, љет имат от рожденија 81 . . . Пришла здје в манастир 1747 “ (Д. Руварац, Опис српских Фрушкогорских манастира од 1753 године. Ср. Карловци 1905, стр. 98, 99).

1753 г.

№ 71.

Катраница (Жайларско).

При описване на фрушеогорскитѣ манастири прѣзъ 1753 г., въ манастира Врѣдникъ се намиралъ прѣселенецъ монахъ българинъ отъ с. Катраница: „Филип Јеромонах, проигумен Димий. Родилсја в Катраници у Бугарској, љет имат 47“. Неговъ братъ се заселилъ въ Вуоваръ (Д. Руварац, Опис српских Фрушеогорских манастира, стр. 42—43). Прѣзъ сжщата година въ манастира Ремета се намиралъ другъ българинъ отъ с. Катраница: „Монах Јоаникиј Манојловић, родом от Болгарїи, рожден и воспитан у Катраници, љет 42, книги училсја по мало гречески у граду Сервиже . . . Пришел здје прешедшија турецкија рати бившија 1739 с своим игуменом Михаилом—јеромонахом . . . От фамилии имат 2 брата трговца у Шивлеушу“ (Д. Руварац, пабъ тамъ, стр. 321—322).

1753 г.

№ 72.

Смолани (Прилѣпско).

Въ фрушеогорския манастирь Фенекъ прѣзъ 1753 год. живѣлъ като ратай съ жена си българинтъ Стоянъ Вучковъ. Той билъ отъ прилѣпското с. Смолани, отдѣто се изселилъ прѣзъ врѣме на турско-австрийската война: „Стојан Вучов, родом от Болгарїи из села Смољана, жена его Смиљана, пришел 1745“ (Руварац, Опис и пр. 22).

1757 г.

№ 73.

Струмица.

Струмичанинът Нако Божикъ се прѣселилъ въ Русия и се записалъ прѣзъ 1757 г. въ Нѣжинъ, въ гръцката колония, като българинъ: „Нако Божикъ българинъ македонской провинци з мѣстечка Струмица, находится въ Нѣжинѣ съ 1757 г.“ (Труды XII археол. съѣзда. Томъ II. Москва 1905, стр 225).

1760 г.

№ 74.

Солунъ.

Прѣзъ 1760 г. се заселилъ въ Нѣжинъ Стоянъ Петровъ и се записалъ въ така наречената гръца колония. Нѣма съмнѣние, че лицето е принадлежало на българска народност, защото името Стоянъ е непознато у гърцитѣ: „Стоянъ Петровъ турецкой области з города Салоники“ (Труды XII археол. съѣзда. Томъ II. Москва, стр. 215).

1762 г.

№ 75.

Македония.

Паиси, бащата на българската история, великанътъ, който запади огъня на българското възраждане, се родилъ въ сѣверомакедонскитѣ прѣдѣли, въ пририлскитѣ крайща. Отъ него излѣзе прѣзъ 1762 г. първиятъ грамовенъ зовъ: Болгарине... знай свой родъ и языкъ! У него ще чуете тия пълни съ българско национално съзнание думи: азъ излиха (прѣмногo) порекновахъ по рода и по штечество болгарское (стр. 6), или: ѿ неразвнне і юроде, поради что се срамншъ да се наречешъ болгаринъ и не четншъ по свой языкъ и не дѣмашъ! (стр. 6—7).

Като говори за заселението на българетѣ на Балканския полуостровъ, Паиси посочва и мѣстата, дѣто и сега живѣятъ българетѣ, мѣста които той е познавалъ и отъ лично посѣщение; той казва: Тако болгарн востали въ то време и wskонили много мѣсто ѿ грци, сва Трновска и Бидинъска и Нншка епархи(а) и стали самовластни и населени се пространо по тиа епархини... И по мало како ишли шни се мно-

жили и силили и шдолевали много крати грцехъ и римляновъ, и ѡзимали ѿ нихъ земя и место и тако до после оузели сва Тракиа и Македонна ꙗко Иларикутъ некою часть и населили се болгарини на тая земя и донынѣ како се виднѣтъ (стр. 13)... Батомъ кралъ силни и храбри на бранехъ възвелъ ѿ Нишкаа епархиа, Скопска и сва Охридска земя и патриаршина колико заповеда, и поставилъ прѣстолъ въ Охридъ градъ Истиниановъ. . . Паки црѣь Крвнъ и Михаилъ възелъ ѿ грци епархиа Гофиска, Филвеліска, Гамоковска, Шипска, Стрѣмичка, Едрене и населили по тия страни и епархин народъ болгарскн. Последни Іванъ Калманъ, синь Асѣна цра старого възелъ ѿ грци епархин Драмска, Герска, Мелничка, Голѣнска и изгналъ ѿ тамо грчки народъ и населилъ болгарини; тако и ва Едренелискаа страна шнѣ поселилъ болгаровъ. Тия петъ цари най разпространили и разширили земя болгаромъ и населили ихъ по тия епархин ꙗкоже рече се. И до днесъ болгарини сѣдатъ и живѣютъ на тая земя (Исторія славѣноболгарская собрана и нареждена Паисіемъ іеромонахомъ в' лето 1762. Изд. Йор. Ивановъ, София 1914, стр. 14).

За българската етнографска граница, споредъ схващането на Паисия, можемъ сжди отъ главата, дѣто сж събрани бѣлѣжки за българскитѣ светци. И споредъ тая глава македонскитѣ области сж смѣтани за български. Отъ българскитѣ светци, които били родомъ или просияли въ Македония, Паиси поменава между други: св. Климента и св. Наума Охридски, св. Ниволая Охридски, св. Илариона Мъгленски въ Воденско, св. Ивана Рилски, св. Гаврила Лѣсновски, който поживѣлъ въ пѣстиню Лѣсновскою въ епархин Шипскн, св. Якимъ Сарандапорски при Крива-паланка, св. Йоаннѣия Дѣвически, който живѣталъ въ горѣ Девнчѣ, на предѣлъ сербски и болгарскн, въ епархин Грачанскн на Бѣло поле, св. Ангела, мжченъ прѣвъ 1750 г. въ Битоля, ѿ село Флорина (Леринъ). За послѣдния се прибавя: Тонъ стн мннкъ Анггль въ нашата врѣмена проситалъ въ Болгарскою земяю. На края на бѣлѣжкитѣ си за бѣл-

гарскитѣ мъченици (стр. 83) Паиси добавя: толѣко възмогѣхъ сѣтихъ мѣчиниковѣ ѡмена ѡзвѣрѣсти, цо са били ѡ вбългарски рѣдѣ ѡ гѣзникѣ.

1770 г.

№ 76.

В и т о л я.

Най-напрѣдъ въ 1770 г. и сетѣ въ 1802 г., като второ издание, е печатанъ четирнезиченъ рѣчникъ-разговорникъ на четиритѣ християнски езика, употребявани въ Битолската епархия. Неговъ авторъ е билъ кучовлахтъ попъ Данилъ отъ Москополе (Корчанско). Тая книга е озаглавена въ второто издание: *Εισαγωγική διδασκαλία περιέχουσα λεξικὸν τετραγλωσσὸν τῶν τεσσάρων κοινῶν διαλέκτων, ἧτοι τῆς ἀπλῆς ῥωμαϊκῆς, τῆς ἐν Μαισίᾳ Βλαχικῆς, τῆς Βουλγαρικῆς, καὶ τῆς Ἀλβανικῆς. Συντεθεισα μὲν ἐν ἀρχῇ χάριν εὐμαθείας τῶν φιλόλογων ἀλλογλώσσων νέων παρὰ τοῦ Αἰδεσιμωτάτου, καὶ Λογιωτάτου Διδασκάλου, Οἰκονόμου, καὶ Ἱεροκήρυκος κυρίου Δανιὴλ τοῦ ἐκ Μοσχόπολεως, Καλλυνθεῖσα δὲ καὶ ἐπαυξηθεῖσα τῇ προσθήκῃ τινῶν χρεωδῶν καὶ περιεργείας ἀξίων, καὶ εὐλαβῶς ἀφιερωθεῖσα τῷ Πανιερωτάτῳ, καὶ Λογιωτάτῳ Μητροπολίτῃ Πελαγονείας, Ὑπερτίμῳ, καὶ Ἐξάρχῳ πάσης Βουλγαρικῆς Μακεδονίας Κυρίῳ Κυρίῳ Νεκταρίῳ, τῷ ἐκ Μουντανίων, οὗ καὶ τοῖς ἀναλώμασι τύποις ἐκδέδοται δι' ὠφέλειαν τῶν Ἐπαρχιωτῶν αὐτοῦ εὐλαβῶν Χριστιανῶν. Ἐν ἔτει σωτηρίῳ αὐθ' 1802.*

Вече отъ това заглавие, както и отъ азбучния азростихъ, пѣкъ и отъ съдържанието на разговорника се учимъ, че книгата е била прѣдзначена за употребѣ отъ християнетѣ гърци, българе, цинцаре и албанци въ епархията на битолския митрополитъ Невтария, който е далъ срѣдства за отпечатване на книгата. Съ други думи грьцката духовна власть тогава е признавала, че славѣнското население въ централна Македония, въ Битолската епархия (Битоля, Прилѣпъ и др.) е българско. Дори и митрополитътъ въ Битоля (Пелагония) тогава съ достоинство се е титулувалъ, както личи и въ горното заглавие, като митрополитъ и „Екзархъ на цѣла българска Македония“ (*Μητροπολίτης Πελαγονείας . . . καὶ ἔξαρχος πάσης Βουλγαρικῆς Μακεδονίας*).

Въ разговорника българскиятъ езикъ е прѣдставенъ по битолското нарѣчие. Ето за повазъ началото на разго-

ворнива само на гръцката и българска частъ, която въ третия стълбецъ прѣдаваме и съ български бужви (разговоритѣ сж прѣдадени съ гръцки бужви и за четиритѣ езика: гръцки, български, цинцарски и албански):

Ἀρχὴ τοῦ τετραγλώσσου λεξιμοῦ
(Начало на четвероезичния рѣчникъ).

Ῥωμαίτικα

Βουλγαρικά

Ὁ θεὸς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν, τὴν γῆν, τὸν ἥλιον, τὸ φεγγάρι, τὰ ἀστρα.

Καὶ ὕστερα ἐπροσταξε τὴν θάλασσαν, ταῖς λίμναις, τὰ ποτάμια, καὶ εὐγαλαν τὰ ὄφια, τὰ χέλια.

Μᾶλιν εἶπε καὶ εὐγγῆσαν ἀπάνω εἰς τὴν γῆν ὅλα τὰ θένδρα.

Καὶ εἶνα ἡ γῆ γεμάτη ἀπὸ ἔβλα θρόβια, ἀπὸ δεξιάν, ἀπὸ ἰτέαν, ἀπὸ λεύκου, ἀπὸ κυπαρίσσι, ἀπὸ πεύκου.

Καὶ ἄλλα εὐρίσκονται εἰς τὸν λόγον.

κλ.

Господ створи небо, зѣмата, сѣнцето, месечината, звездите.

И сѣтне пѣсѣлия морето, езерата, рѣките, и издѣтава рѣкитѣ, логкоблѣта.

Пакъ рече и излѣкѣа гадѣра на зѣмата сѣште вѣрба.

И нѣт зѣмата пълна отъ тарва, отъ мпоука, отъ вѣтѣпка, отъ бѣрѣпа, отъ топѣлика, лѣсѣка, отъ сѣлѣвѣа, отъ пѣр.

И трѣбѣ се вѣтѣуатъ вѣ дрѣманот.

Господ стори небо, зѣмата, сѣнцето, месечината, звездите.

И сѣтне пѣ(в)ѣля морето, езерата, рѣките и издѣтава рѣбитѣ, агѣлитѣ.

Пакъ рече и издѣтава горе на зѣмата сѣште дѣрва.

И нѣт зѣмата пълна отъ дѣрва, отъ бука, отъ дѣбок, отъ вѣрба, отъ топѣлика, асѣка, отъ сѣлѣвѣа, отъ бор.

И друзи се нѣйдѣатъ во дрѣманот.

и др.

1771 г.

№ 77.

Македония.

По искането на руския адмиралъ Орловъ, прѣзъ 1771 г. било направено доста подробно описание на турската държавъ и нейнитѣ населенія отъ сръбския патриархъ Васили Бркичъ: Описание провинциѣн тѣрециѣа державы... патриарха сръбскаго Василиѣа Бркича, 1771, обнародвано въ Спомениѣ Српске вѣра. академиѣе X, 43—66. Това описание, изходеце отъ рѣката на Бркича, е поучително за въпроса, що ни занимава, та ще направимъ отъ него съотвѣтнитѣ извадки.

Провинциѣа Македонската... Едно превеликоѣ (мѣсто) которѣе називаетса Герезъ, в немже домовѣ тѣрецикихъ болше двадесатъ тысящѣ наодитса, к томѣ естѣ и хрѣстианства Грековѣ и Болгаровѣ до тысяща домовѣ... Прочее же деревни Болгарѣ и Тѣрки, но какѣ Болгаровѣ много болше Тѣрковѣ, такѣ во всеи Македонѣи всеи Тѣрки болгарскии языкѣ умѣютъ (стр. 47).

Четвъртото княжество **Шхридъ** . . . **Албанези** въ малъ въ немъ находитса и **Грекше**, но болшаа часть **Болгари** и **Блахн**, **Търкше** въ семъ княжестве малъ находитса но все нашегъ исповѣданіа люди (стр. 50).

Третіе княжество **Ѡ Дарданіи** называється **Скоплѣ** . . . По деревнамъ весма малъ **Търкше** но **Болгари** и **серби** (стр. 54). Бѣлѣжката на **Бркича**, че **скопскитѣ** села сж населени съ **българе** и „**сърби**“ е продикувана вѣроятно отъ началническото мѣдище на **сръбскитѣ** патриарси спрѣмо ония **български** околии, които се нахождаха подъ духовната власть на **сръбската** патриаршия.

1784—1854 г.

№ 78.

Дабица (Прилѣпско).

Отъ **прилѣпското** с. **Дабица** е билъ **родомъ** **Доситей** **Новаковичъ** (1784—1854 г.). **Доситей** приелъ **монашество** въ **Зографския** **български** **монастирь** въ **Св.-гора**, сетнѣ се връщаль въ **отечеството** си, но, поради **буйния** си **духъ**, той ималь тамъ **неприятности** съ **турцитѣ**, та билъ **принуденъ** да избѣга въ **свободна** **Сърбия**. Когато въ 1833 г. **Зайчаръ** влѣзълъ въ **състава** на **сръбското** **княжество**, **Доситей** билъ **поставенъ** за **тимошки** **владика**, изпърво съ **сѣдалище** въ **Зайчаръ**, сетнѣ въ **Нѣготинъ**, дѣто се и **поминалъ** на 1854 г. **Доситей** е билъ **извѣстенъ** като **българинъ**, пѣеъ и въ **Зайчаръ** се е **намиралъ** между **българе**.¹⁾ За **българската** му **народность** явно **изповѣдва** и **неговиятъ** **дяконъ** **Стефанъ** **Ковачевичъ**, **родомъ** отъ **Призрѣнъ**. Въ едно **саморѣчно** **писмо** на **тоя** **дяконъ** отъ 1851 г., **пазено** подъ № 402 въ **рѣкописното** **отдѣление** на **софійската** **Народна** **библиотека**, между **друго** **четемъ**: „Я 1831 год. . . будемъ отъ **нашега** **болгарина** **Зографскаго** **во** **Аеоиѣ** **монастыря**, **господина** **Епископа** **Досіея** **во** **діавона** **рукоположенъ** и **при** **нѣму** **у** **Зайчару** . . . **служилъ**“.

1792 г.

№ 79.

Р а в л о г ъ.

Отъ **българскитѣ** **търговци**, които **прѣзъ** **края** на **XVIII** в. **живѣли** въ **Виена** и се **занимавали** съ **износа** **главно** на **па-**

¹⁾ Свидѣтелство на **сръбски** **учень**: „**Бугарски** **се** **говори** **само** **у** **В.** **Извору**, **у** **Гр-жану**, и **нешто** **у** **самог** **Зайчару**“ (**М.** **Б.** **Милнѣвичъ**, **Кнежевина** **Србија**, **у** **Београду** 1876, **стр.** 928).

пуеъ отъ Драмско и Сърско, билъ и Марко Теодоровичъ. Той билъ родомъ отъ Разлога (Македония). Прѣзъ 1792 г. той далъ срѣдства да се напечата църковнославѣнски букваръ, за употрѣба у сърбитѣ и българетѣ. Книгата съдържа, освѣнъ букварска часть, още и наставления за вѣрата, молитви, начала отъ числителница, нѣщо отъ географія и история и календаръ. Марко Теодоровичъ напечатахъ букваря въ Виена, въ сръбската печатница на Новаковича, и слѣдъ името си означилъ своята българска народность. Любопитно е, че въ каталога на Българската библиотека, при описа на същата книга, сж изхвърлени думитѣ: *вългара родомъ ъзъ Разлога*, а тѣ дѣйствително стоятъ въ оригинала, както се вижда и отъ фотографската снимка на заглавния листъ на буквари, стр. 76.

1792 г.

№ 80.

С к о п ъ е.

Йеросхимонахъ Спиридонъ, единъ отъ ученицитѣ на историка Паисия, като говори за Скопье, поставя го въ българскитѣ прѣдѣли, които различава отъ сръбскитѣ. За завоеванията на султанъ Мурада II той говори така: *Израгъ же... поиде на Серков и плѣни серкскъ землю и вза гради Борчъ и Раваницъ в лѣто 6946 (= 1438); таже приде въ Болгарии изгори град Скопиа, и въ немъ много дѣши изгорѣша (Спиридонъ, История во кратцѣ о болгарскомъ народѣ славенскомъ. Сочиниса и списаса въ лѣто 1792. Изд. В. Н. Златарски. София 1900, стр. 94).*

1794 г.

№ 81.

Сѣверна Македония.

Бащата на сръбската история Йованъ Рачъ, който, като сърбинъ отъ българско потекло¹⁾, се е живо интересувалъ и за българското минало, поставя Косово-поле като южна гра-

¹⁾ Йованъ Рачъ е билъ синъ на видинеца Райко, който се прѣселилъ въ Карловици. Самъ историкътъ въ своя родословъ бѣлжи: „... Отецъ мой Рачъ родился во Видинѣ болгарскомъ в лѣто 1699. Женился въ Карловицѣ лѣтъ смѣи 26. 1726 года“ (Гласник I, 171). На друго мѣсто, недоволенъ отъ цензора на неговата история, за неумѣстно употрѣбена думата шалваре, Рачъ сърдито заявява, че е отъ български родъ: „... Я добро знамъ што су шалваре и видю самъ ихъ много пута, и башъ мой бугарскій родъ и до данасъ употреблюе ихъ“ (Д. Руварац, Архимандритъ Јованъ Раџић. Ср. Карловици 1901, стр. 146).

ПЕРВОЕ ОУЧЕНИЕ
 ХОТЯЩИМЪ ОУЧИТИСЯ КНИГЪ ПИС-
 МЕНЪ СЛАВЕНСКИМИ, НАЗЫВАЕМОЕ.

БЪКВАРЪ.

СЪ МНОГИМИ ПОЛЕЗНЫМИ И ПОТРЕБНЫМИ

НАСТАВЛЕНІЯМИ,

ПО КОТОРЫМА ВОЗМОЖНО ВЪ КРАТ-
 КОМЪ ВРЕМЕНИ СТРОКА, НЕ ТОКМО ЦЕРКОВ-
 ННЫМЪ, НО И ГРАЖДАНСКИМЪ

СЛАВЕНСКАГО ЯЗЫКА ПИСАНІЯ

СОВЕРШЕННУ ЧИТАТИ ОБУЧИТИ; КЪ ПРАМОМУ
 БОГОПЗНАНІЮ И БОГОПОЧИТАНІЮ НАСТАВИТИ; И КЪ ПО-
 МАТІЮ РАЗНЫХЪ ВЪ ГРАЖДАНСКОМЪ ЖИТІИ НЕЖА-
 ННЫХЪ БЩЕЙ ПРИВЕСТИ.

ИЖДИВЕНІЕМЪ

Г. МАРКА ѠБОДОРОБНЧА

БЪЛГАРА РОДОМЪ ИЗЪ РАЗЛОГА.

ВЪ ВѢННѢ,

ПРИ Г. СТЕФАНѢ Ѡ НОВАКОВИЧѢ,

КЪ СЛАВЕННО-СЕРБСКОЙ, ВАЛАХІЙСКОЙ И ВО-
 СТОЧНЫХЪ ЯЗЫКОВЪ ПРИВИЛЕГ. ТИПОГРАФІИ

1792.

ница на сръбската земя, съпрѣдѣлна съ българска Македония. Когато говори за похода на Янео Хуниади, добавя: „Переходить съ ними (войскитѣ си) въ Муссію, отходитъ отгуду и въ Булгарскую страну въ Видину. Не многи ту пробавивъ дни, спѣшитъ на Косово поле, еже съ Булгарією граничитъ“ (І. Раичъ, Исторія разныхъ славенскихъ народовъ, найпаче Болгаръ, Хорватовъ и Сербовъ. Въ Виенѣ 1794. Цитувано по второто издание отъ 1823 г., часть III, стр. 206).

1794 г.

№ 82. **Радовишъ.**

Въ македонския градецъ Радовишъ се родилъ прѣвъ XVIII в. единъ новъ мъченикъ за Христовата вѣра, по име Спасъ или Анастасъ. Той билъ мъченъ отъ турцитѣ въ Солунъ, дѣто умрѣлъ на 29 августъ 1794 г. Неговиятъ животъ и мъчение сж описани на грѣцки; има и съотвѣтенъ руски прѣводъ въ книгата: Христіанскіе мученики пострадавшіе на Востокѣ. Съ новогреческаго языка перевелъ священникъ Петръ Соловьевъ. Спб. 1862. Нѣмамъ на рѣка грѣцкия оригиналъ, та ще приведа бѣлѣжка за народността на мъченика по този руски прѣводъ, за да се види, какъ по-рано се е смѣтало славѣнското население въ Радовишъ:

„Св. мученикъ Анастасій, по болгарски Спасъ, родился въ струмицкой епархіи (древній Тиверіополь), въ селеніи Радовичахъ . . . пострадалъ въ 1794 г., 29-го августа, въ Салоникахъ“ стр. 240. — Въ синаксаря на грѣцкия писателъ Никодимъ Светогорець, който е билъ съврѣменикъ на мъченика, подъ 8 августъ, изрично се бѣлѣжи за нашия светець, че е българинъ: „Светиятъ новомъченикъ Анастаси българинъ, който билъ мъченъ въ Солунъ прѣвъ 1794 г. . . .“ (*ὁ ἅγιος νεομάρτυς Ἀναστάσιος ὁ Βούλγαρις, ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ μαρτυρήσας ἐν ἔτει αψϛδ' . . . Νικόδημος Ἀγιορείτης, Συναξαριστής. Ἐν Βενετίᾳ 1819*). Сжщиятъ Никодимъ е описалъ живота на Анастасия въ *Νέον μαρτυρολόγιον. Βενετία 1799*.

1795 г.

№ 83. **Слатина (Мъгленско).**

Село Слатина (Мъгленско, епархия Воденска) дало сжщо така единъ новъ мъченикъ за Христовата вѣра, именно дѣ-

вицата Злата, която пострадала отъ турцитѣ на 13 октомври 1795 г. Нейниятъ животъ и страдание сж описани въ *Νέον μαρτυρολόγιον* отъ 1799 г. на Никодима Светогорець. Понеже нѣмамъ на рѣка грѣцкия оригиналъ, ползувамъ се отъ руския прѣводъ въ горѣприведената книга Христіанскіе мученики, дѣто на стр. 275 четемъ за мѣченицата Злата: „Святая дѣвственница и невѣста Христова Злата родилась и пострадала въ Мегленской болгарской епархіи, въ селеніи Златенахъ“.¹⁾

ХVІІІ в.

№ 84.

Р а з л о г ъ.

Покраинната Разлогъ, сѣверна Македония, е давала винаги монаси за Рилския манастиръ. Отъ Разлогъ е билъ о. Серапионъ, единъ отъ най-виднитѣ рилски монаси и книжовници. Прѣзъ 1757 г. той е билъ хиротонисанъ за архiereй въ Щигъ, а по-късно билъ мѣстенъ за митрополитъ на Дабробосанската епархия съ име Серафимъ. На старини билъ владика самоковски и се поминалъ въ Рилския манастиръ около г. 1800. За неговата народностъ е запазена слѣдната бѣлѣжка, въ Дамаскинъ № 354 въ софійската Народна библиотека: *Имаше въ Дѣпница 1820 лѣто бѣденъ старъ сѣѣннкъ ѣменемъ попъ Іовчо Халдѣнцѣ, казваше защо господинъ Серафимъ вѣлика болгарѣ родѣ нѣтъ Разлога седелъ въ Дѣпница защо въ Самоковѣ владичка каша немало ни црѣква въ градо (Б. Цоневъ, Описъ на рѣкописитѣ, стр. 385).*

ХVІІІ в.

№ 85.

Македония.

Въ рѣкописната сбирка на Сръбската кралска академия въ Бѣлградъ се пази рѣкописъ № 323, отъ ХVІІІ в. Той е сборникъ-дамаскинъ, писанъ и употрѣбяванъ въ Македония. Той бѣ издаденъ отъ Јов. Х. Васиљевій подъ надсловъ: *Македонски сборникъ прошлога века (Споменикъ ХХХІ, 6—36)*. Езикътъ на паметника е протонароденъ македонски говоръ изгѣстренъ съ црѣковнославѣнски рѣчи и обрати. Самъ прѣ-

¹⁾ Рускиятъ прѣводъ е прѣдалъ грѣцката форма *Σλάτανα*, както гърцитѣ именуватъ българското с. Слатина, съ Златена. Сега въ туй село всичкото население е мохамеданско, но материятъ му езикъ е запазенъ — български

писвачът на паметника е схващалъ езика като български, та го заявява напр. при Глово Дамаскина философа... мѣнаха иподіакона пре(в)едено ѿ езика гръческаго на богарскн езнкъ zelo дѣшополезно (Споменик XXXI, 7, 29).

Около 1800 г.

№ 86.

Македония.

Феликсъ Божуръ е билъ френски консулъ въ Солунъ въ края на XVIII в., по време на революцията. Въ съчинението му *Voyage militaire dans l'empire Othoman par Félix de Beaujour. Paris 1829*, дѣто сж събрани данни освѣнъ отъ края на XVIII, но и отъ началото на XIX в., тукъ-тамъ е казано нѣщо за населението въ нѣкои македонски градове и села. Македония у Ф. Божуръ държи на сѣверъ до Витоша. За града Скопье казва, че е главенъ ключъ на Македония (la principale clef de la Macédoine). За населението въ сѣверна Македония е отбѣлѣзано слѣдното: „Нѣкои отъ селата, които се срѣщатъ край пътя отъ Щипъ за Велесъ и отъ Велесъ за Скопье, сж населени отъ българе християне, чиято работливостъ¹⁾ и чистота се противопоставятъ на мързела и нечистотията у другитѣ християне“ (*Quelques-uns des villages que l'on rencontre sur la route d'Istip à Keuperli et de Keuperli à Uscup, sont habités par des chrétiens Bulgares, dont l'activité et la propreté contrastent avec la paresse et la saleté des autres chrétiens. — Voyage militaire etc., p. 207*).

Въ южна Македония случайно отбѣлѣзва за българетѣ въ с. Постолъ (Ала-влисе), на пътя отъ Солунъ за Енидже-Вардаръ, при развалинитѣ на древната Пела, столицата на Александра Македонски слѣдното: „Пела се е издигала амфитеатрално по наклона на единъ хълмъ, на височината на който е стояло укрѣплението, при сегашното малко село Ала-влисе (Постолъ), населено съ българе християне“ (*Pella s'élevait en amphitéâtre sur la pente d'une colline, qui portait sa citadelle, vers le lieu où l'on voit aujourd'hui le petit village d'Alla-Clissia, habité par des chrétiens Bulgares. — Idem, ibid., 197*).

¹⁾ За пословичното българско трудолюбие Божуръ е ималъ стога да узнае при своитѣ консулски занимания и проучване търговията въ Турция, както се вижда и отъ съчинението му: *Tableau du commerce de la Grèce depuis 1787 jusqu'en 1797. Paris 1800, 2 vol.*

1801 г.

№ 87.

Македония.

Пуквиль, френски консулъ при Али-паша Янински и членъ на разни учени дружества, е пътувалъ прѣзъ Балканския полуостровъ, особено прѣзъ юго-западнитѣ му области, тъкмо въ врѣме на размирията, които се ознаменуваха въ Турция прѣзъ края на XVIII и началото на XIX в. Въ своитѣ обширни пътописи той дава цѣнни вѣсти за политическото и битово състояние на балканскитѣ народи прѣзъ онова врѣме. Споредъ него мнозинството на македонското население е българско, население маловултурно, почти диво прѣди единъ вѣкъ.

За естественъ прѣдѣлъ между албанскитѣ, сръбски и български земи Пуквиль поставя Шаръ-планина, която той именува Призрѣнска планина, по близостта ѝ до едноименън градъ. „Шаръ-Планина, казва той, изглежда като естествена граница между България, Сърбия и Илирия“ (*Le mont Prisrendi semble la limite naturelle de la Bulgarie, de la Servie et de l'Illyrie. --- Pouqueville, Voyage en Morée, à Constantinople, en Albanie pendant les années 1798, 1799, 1800 et 1801. Paris 1805. Vol. III, p. 241*).

За сѣверомакедонскитѣ планинци българе въ околността на Крива-паланка, дѣто миналъ прѣзъ 1801 г., той казва: „Слѣдъ като се спрѣха въ Кюстендилъ, френцитѣ се запътиха за Паланка . . . Човѣкъ, ако и да привиква на опасноститѣ, кога е пътувалъ нѣколко деня сѣ изъ планински мѣста, мъчно е да не се поддаде на ужасаещитѣ впечатления, които се пораждатъ отъ стръмнинитѣ и отъ скалитѣ, които сж надвиснали като да се срутатъ и смачеатъ пътника . . . Къмъ тѣзи природни ужасии трѣбва да прибавимъ и неприятноститѣ отъ мѣстата за нощуване, както и отъ дивашкото току-речи състояние на българетѣ“ (*Après avoir fait halte à Kiustendil, les Français se mirent en route pour Palanka . . . Quoiqu' on se familiarise avec les dangers, quand on a voyagé pendant quelques jours au milieu des montagnes, il est difficile de résister à l'impression toujours terrible qu' offrent des flancs à pic, des roches qui semblent prêts à s'écrouler et écraser le voyageur . . . Qu' on ajoute à ces horreurs sublimes le désagrément des gîtes, l'état presque sauvage des Bulgares . . .* Idem, ibidem, p. 249).

Южната граница на българското население Пуквиль поставя правилно въ Костурско. Така, на пъть за Костуръ, той разказва: „Ние се спрѣхме въ Пявось или Дуляри,¹⁾ село разположено близо до Костурското езеро. До тамъ пътувахъ като въ позната страна, защото можехъ да се разговарямъ съ хората (на грѣцки) и да се съобщавамъ съ тѣхъ, но тукъ сцената се промѣни. Азъ навлизахъ въ областъ съ българе; трѣбваше да прибѣгвамъ до нѣколкото славѣнски думи, които бѣхъ научилъ прѣвъ врѣме на прѣбиванието си въ Рагуза“ (Nous nous arrêtàmes à Piacos, ou Doupiari, village situé à peu de distance du lac de Castoria. Jusque là j'avais voyagé comme en pays de connaissance, puisque je pouvais parler aux hommes, et communiquer avec eux, mais ici la scène changeait. J'entrais dans la région des Bulgares, et il fallut recourir à quelques mots esclavons que j'avais appris pendant mon séjour à Raguse. — Pouqueville, Voyage dans la Grèce. Paris 1820, v. III, 346).

Като говори за с. Личища, на източния брѣгъ на Костурското езеро, бѣлѣжи: „Личища, 50 сѣмейства българе и турци“ (Listitza, cinquante familles bulgares et turques. — *Idem*, *ibid*, 358 note). За други свои обиколки въ Костурско Пуквиль казва: „Село Лънга е разположено на горната частъ на планината Саракина. Тамъ вече не можехъ да завръзвамъ разговоръ съ селянетѣ, що срѣщяхме, защото по-голѣмата частъ отъ тѣхъ бѣха българе“ (. . . le village de Longa, situé à la partie supérieure du mont Sarakina. Je ne pouvais plus lier conversation avec les paysans que nous rencontrions, qui sont, la majeure partie, Bulgares. — *Ibidem*, 362). Населението сѣверно отъ Костуръ, къмъ Леринъ, Пуквиль го нарича „българе необщителни и полудиви“ (des Bulgares intraitables et à demi sauvages. — *Ibidem*, 364).

1805 г.

№ 88.

Струмица.

Въ синаксаря на Ниводима Светогорець при 28 ноември се описватъ страданията на тивериополскитѣ (струмишки) мжченици. Грѣкътъ авторъ, като поменава за Тивериополъ, бърза да заяви, че сега градътъ се нарича Струмица по бъл-

¹⁾ Сега Дулякъ, българско село.

гарски, и съ това козвено сочи за българщината на този градъ по врѣмето, когато е сглобилъ своята книга, именно прѣвъзъ 1805 г.¹⁾ За нѣкои отъ речениѣ мченици казва какъ „отишли въ Тивериополъ или както се нарича сега по български Струмица, която се нахожда на сѣверна страна отъ Солунъ“. (. . . και ἐπῆγαν εἰς τὴν Τιβεριούπολιν: ἦτοι εἰς τὴν νῦν καλουμένην βουλγαρικῶς Στρούμνιτζαν. ἦτις εὕρισκxται πρὸς τὸ βόρειον μέρος τῆς Θεσσαλονίκης. — Ν. Ἀγορείτης, Συναξαριστής. Ἐν Βενετία, 1819, I т., стр. 313).

1807—1808 г.

№ 89. Катраница (Кайларско).

Прѣвъзъ 1807 г. билъ сключенъ миръ между Турция и възстаналитѣ сърби, при посрѣдничествато на Петъръ Ичковъ, който билъ сръбски доброжелатель и бивши чиновникъ изъ турскитѣ посолства. Мирътъ се нарича въ историята, по името на посрѣдника, „Ичковъ миръ“. Петъръ Ичковъ билъ българинъ отъ с. Катраница (Кайларско). На слѣдната 1808 г. 5 май той билъ отровенъ отъ сърбитѣ въ Топчи-дере. . . Вукъ Караджичъ разпитвалъ по-късно да узнае нѣщо повече за тая личностъ. Прѣвъзъ 1820 г. Вас. Василиевичъ му съобщава отъ Земунъ слѣдното: „Што се тиче г. Петра Ичка мого сам извѣсно и поуздано разумети: да је у Катраници роѣен (дакле бугарин), није бијо ожеѣен, и у цесарским државама научијо се немачки, његов братъ Наум јесте ожеѣен, и има двоје дече; један му је син овде у Земуну на науки“ (Вукова преписка, Београд 1909, III, стр. 91).²⁾

1812—1830 г.

№ 90. Вългарски земи.

Въ единъ рѣкописъ, прѣправка на Паисиевата българска история, писанъ между 1812—1830 г.,³⁾ сега въ рѣкописната

¹⁾ Срв. на стр. 9—10 въ прѣдговора: Τῶ δὲ 1805. τῶ και 57. τῆς ζωῆς τοῦ (т. е. на писателя) . . . μεταφρασὼν ἑρανίσας τὸν παρόντα μέγαν Συναξαριστή.

²⁾ Ст. Новаковичъ въ студията си Ичков мир (Глас LXVI) изкарва Петра Ичковъ за „славѣнинъ“! Новаковичъ добавя, че българскитѣ фамилии Бадемлић и Данић сажо били по потекло отъ Катраница.

³⁾ Че книгата е писана между 1812—1820 г., личи отъ двѣ бѣлѣжки. Послѣденъ по редъ султанъ е поменатъ Махмудъ II, който се възпарилъ на 1812 г. Единъ притежатель пѣкъ на рѣкописа, попъ Йоанъ, се е подписалъ при дата 1830 год.

сбирка на Етнографския музей въ София, № 583, листъ 61, е помѣстенъ списъкъ на българскитѣ области и градове. Списъкътъ нѣма строго етнографско значение, защото въ него сж поставени и небългарски градове и крайща; той е занимателенъ повече вато паметниѣтъ отъ началото на XIX в., когато се възраждаше българскиятъ народъ и когато у българскитѣ книжовници се зрѣше мисльта за историко-етнографскитѣ прѣдѣли на българскитѣ земи. Ето този любопитенъ списъкъ:

Болгарската земя на четирѣ части са раздѣлява, първаа часть Мисинѣ или, и коко градовѣ йма оу Болгарѣа.

Бѣлоградчикъ: Нѣгот(и)нъ: Фетѣсла(мъ): Берковица: Кѣтловица: Бѣдинъ: Краца: Оурашевъ: Дѣма: Дѣвичъ: Нѣкопѣлъ: Свѣлюво: Плѣвенъ: Свѣщѣвъ: стѣлный градъ Тѣрновъ: Рѣссы: 'Ярванасъ: Рѣдѣстѣлъ (Сѣлистра): Рашевъ: Разграда: Мачинъ: Жвмаъ: Шѣменъ: Кѣзла: Кесѣковъ: Пазаржикъ: Преслава: Бавд: Тѣлча: Каварна: Карна: Кѣзложа: Тѣм са градовѣ вси в Задрѣа: междѣ Стѣра планѣа, и Дѣнай: ѿ Чѣрноѣ морѣ до Бѣтѣсла(мъ): лг(33): градовы болгарскы.

Часть вторѣа оу Тѣракѣа коко градовы йма болгарски:

Гозѣвъ: Бавѣйскѣ: Стѣра: Подъ: 'Адрѣанъ: Бѣргасъ: 'Айлѣ: Мѣсѣрѣа: 'Айтѣсъ: Палчикъ: Мало Тѣриновъ: Карновѣтъ: Жѣравна: Оузѣнджѣвъ: 'Аскюю: Чирпанъ: Зѣхра: Загора: 'Имѣволъ: Сливѣнъ: Кѣтелъ: Казанлъкъ: Карловъ: 'Строполы: Фѣлибѣ: Стѣна: Пазарѣикъ: Сѣмоковъ: 'Ихтиманъ: Златица: Пѣщѣра: Софѣа: Рѣдомѣръ: Дѣпница: Жвмаж: Кюстендѣлъ: Бѣна: Брѣзнѣ: Тѣранъ: Пѣрѣтъ: Бѣрна: Лѣсковѣцъ: Пѣшъ: Крѣша: Тѣм са градовы вси оу Тѣракѣа, междѣ Стѣра планѣа: и Тѣрѣа планѣа: ѿ Чѣрноѣ морѣ: и 'Андрѣановѣ до Пѣшъ: мг(43): градовы болгарскы.

Часть трѣтаа Македонѣа, колико градовы йма болгарски:

Нѣвай: Козѣстѣна: Сѣкѣа: Гюмюрѣина: Смилянъ: Захна: Прѣсѣчена: Дѣрама: Фѣлнопѣсъ: Нѣврокѣпъ: Мѣшмиа: Бѣна: Мѣлникъ: Сѣра: Дѣмѣрисаръ: Жвмаж: Дѣхранъ: Пѣтрѣичъ: Рѣдовѣшъ: Бѣйница: Стѣрѣмница: Шѣпъ: Кѣчани: Паланка:

Крѣтовѣ: Комѣновѣ: Тѣквишѣ: Кѣлѣсъ: Фелерѣсъ: Скопѣ:
Бѣлжа: Бѣдинѣ: Новградѣ: Негошѣ: Катраница: Бардѣръ:
Прищина: Тѣм са градъвы всѣ оу Македонїа междѣ планинѣ
Дѣспота, ѣ междѣ Грѣцѣм: лѣз (37): градъвы бѣлгарскы.

Часть четвѣртам: колѣко градъвы ѣма бѣлгарскы оу
Дарданїа.

Охридѣ: старѣа столицѣ бѣлгаромѣ: Бѣтѣла: Прилипѣ:
Новѣ Пазарѣ: Дѣковѣ: Призрѣмѣ: Тѣтовѣ (Калкѣнда): Ел-
васѣ: Шкѣдра: Рѣка: Дѣбра: Оуѣжа: Горна рекѣ: Долна
Дѣбра: Гкѣндѣръ: Крѣшовица: Крѣваѣ: Ново село: Пѣсовѣ:
Бѣръ: кѣ (21): градъвы:

Тѣм са градъвы всѣ оу Дарданїю. крайна венециѣномѣ:
тѣ ѣ западнаѣ странѣ бѣлгаромѣ: Фракїа вѣсточна странѣ
бѣлгарѣ: Македонїа: ѣжна странѣ бѣлгаромѣ: Загорїѣ северна
странѣ бѣлгаромѣ:

1814 г.

№ 91.

Южна Македония.

Добѣръ познавачѣ на южна Македонїа ѣ билѣ Кузинери.
Тѣ ѣ служилѣ кѣто канцлерѣ въ френското консулство въ
Солунѣ прѣвъ 1773—1779 г., отѣ 1786—1793 г. билѣ ти-
туларенѣ консулѣ въ Солунѣ, и най-сетнѣ въ врѣме на реста-
вращїята, отѣ 1814 г., заелѣ пакѣ сѣщата длѣжностѣ. Тѣгава
именно отновѣ обиколилѣ южна Македонїа и написалѣ съчи-
нението си Voyage dans la Macédoine, par Cousinéry. Paris
1831, 2 vol. Ще рече, неговитѣ свѣдѣнїя отѣ края на XVIII в.
сѣ провѣрени съ нови данни прѣвъ пѣрвитѣ години на реста-
вращїята. Кузинери на всѣждѣ се явява горещѣ елинофилѣ,
тѣ не бивѣ да го уворяваме за пристрастїе кѣмъ бѣлгаретѣ.

Изобщѣ за христїанското населѣние въ Македонїа тѣѣ
казва: „Гѣрцитѣ, които сѣ стари пѣлѣсги, и бѣлгаретѣ,
дошли отѣ Татѣрїа прѣвъ Тракия, съставятѣ мнозинството на
тѣва разноплеменно населѣние. Гѣрцитѣ дѣржатѣ горитѣ и
планинитѣ, които сѣ ги запазили отѣ нахлуванѣто на бѣлгар-
етѣ прѣвъ врѣме на завоеваниѣто; бѣлгаретѣ сѣщо продѣл-
жаватѣ и сега да обитаватѣ било въ други планини, било
изѣ полѣтата, дѣто нѣвога се настѣнили кѣто побѣдители и

дѣто турцитѣ, завоеватели по реда си, ги оставили, благодарение на земледѣлието, съ което се занимаватъ току-речи всички българи. Въ градоветѣ гърци и българи сж се смѣсили повече било чрѣзъ носията, било чрѣзъ езика и вѣрата си. Въ селата тѣ живѣатъ съвсѣмъ отдѣлени едни отъ други; тамъ и носията на българтѣ се различава повече отъ гръцката носия“ (En Macédoine... les Grecs, anciens Pélasges, et les Bulgares, venus de Tartarie par la Thrace, forment la majeure partie de cette population hétérogène. Les Grecs occupent les bois et les montagnes qui les ont garantis de l'invasion des Bulgares lors de la conquête; et ceux-ci continuent à habiter, soit dans d'autres montagnes, soit dans des plaines où ils s'étaient établis comme conquérans, et où les Turcs, conquérans à leur tour, les ont maintenus, à cause de la profession de cultivateurs qu'ils exercent presque tous. Dans les villes, les Grecs et les Bulgares sont plus confondus, soit par le costume, soit par le langage et la religion... Dans les campagnes, ils vivent entièrement isolés les uns des autres; c'est là aussi que le costume des Bulgares diffère le plus de celui des Grecs. — Voyage dans la Macédoine, Ier vol., p. 15.)

Цѣлото поле при Солунъ, при устието на Вардара, Кузинери посочва като заселено съ българи, съ изключение на . . . „Колакѣя . . . голѣмо село изцѣло заселено съ гърци, които, изглежда, тамъ да сж обитавали отъ край врѣме, въпрѣки владичеството на българтѣ, които ги заобикалятъ по цѣлия просторъ на полето“ (Colakia, . . . grand village entièrement peuplé de Grecs, qui paraissent y avoir toujours résidé, malgré la domination des Bulgares, dont ils sont entourés dans toute l'étendue de la plaine. — Ibid. I, 61).

Воденската епархия, на западъ отъ Солунъ, споредъ Кузинери, цѣлата е населена съ българи (. . . diocèse peuplé entièrement de Bulgares. — I, 77). Ето защо „всички архиепископи, които дохождатъ въ Воденъ, ако и гърци по народностъ, казва той, сж принудени да научатъ български езикъ; тѣхната епархия се състои отъ 100 села и повече, чиято селяне говорятъ само тоя езикъ, и сжщо така и турски. Българскитѣ жени знаятъ само матерния си езикъ. И тѣй, ако архиепископътъ знае да говори само турски и гръцки, той, при свойтѣ годишни обиколки, би билъ приетъ съ по-малко почести и приходитѣ му би били много по-незначителни“.

(Tous les archevêques qui se succèdent à Vodina, quoique Grecs de nation, sont dans l'obligation d'apprendre la langue bulgare; leur diocèse se compose de plus de cent villages, dont les habitants ne parlent que cette langue, et en même temps le turc. Les femmes bulgares ne parlent que leur langue maternelle. Or, si l'archevêque ne savait parler que le turc et le grec, il recevrait, dans ses courses annuelles, moins d'hommages publics, et ses revenus seraient beaucoup moins considérables. — Ibidem I, 77).

За съвѣдната покрайна Мъгленъ (Сѣботско, Караджа-абадъ) Кузинери казва: „Караджа-оваси или Черна-страна е поселище . . . на българе въроотстѣпници или помаци“ (Karadja-ovasi ou Contrée noire, séjour . . . de Bulgares apostasiés“. — Ibidem I, 83). За селото Постолъ (Пела), въ Енидже-Вардарско, се казва: „Пела . . . населението му е изцѣло българско“ (Pella . . . la population est entièrement bulgare. — Ibidem I, 84); за женитѣ пъкъ добавя: „Българскитѣ жени въ Пела минаватъ за твърдѣ цѣломъждрени“ (les femmes bulgares de Pella passent pour être très chastes. — Ibidem I, 93).

На изтокъ отъ Солунъ почватъ гръцки села. „Селото Йени-къой (Киречъ-къой, Пайзаново, Ново-село), казва Кузинери, е единственото въ тая покрайна село,¹⁾ населено съ българе. Това население, което говори своя старъ езикъ (български), както и гръцки и турски, като нѣма достатъчно земя за обработване, избрало си е занятие, което най-добрѣ да отговаря на природата на неговия край; то се занимава съ варджийство и съ това е станало твърдѣ полезно . . . Тѣзи българе пътуватъ съ мулета, които имъ служатъ за прѣнасяне на варьта“ (Le village de Ieni-kieui . . . est le seul de tout le canton qui soit habité par les Bulgares. Cette peuplade qui parle son ancienne langue, ainsi que le grec et le turc, n'ayant pas beaucoup de terres à cultiver, a choisi le métier qui lui convient le plus par la nature de son domicile; elle s'occupe de faire de la chaux, et à cet égard, elle s'est rendue fort utile . . . Ces Bulgares voyagent sur des mules qui leur servent au transport de la chaux. — Ibidem I, 111—112).

За българскитѣ селища на сѣверо-изтокъ отъ Солунъ Кузинери казва: „Това село (Сърпа, при Нигрита), ако и на-

¹⁾ Сега Киречъ-къой (= варджийско село) е вече градецъ.

селено само отъ гърци, носи българско название. Името Сърпъ би могло да послужи за доказателство, че прѣвъ срѣднитѣ вѣкове всичиятъ този край на Бизалтия¹⁾ е съставлялъ частъ отъ земитѣ подчинени отъ България. Отъ X вѣкъ насамъ току-речи всичото поле, по което протича (долна) Струма, и всичитѣ склонове на Керкинската планина²⁾ сж били заети, както сж и днесъ още отъ българе* (Ce village, quoique entièrement habité par des Grecs, porte une dénomination bulgare. Le nom de Serpa pourrait servir à prouver que, dans le moyen âge, toute cette côte de la Bisaltique faisait partie des pays soumis à la Bulgarie. A compter du dixième siècle, presque toute la plaine que parcourt le Strymon et toute la côte du mont Cercine furent occupées, comme elles les sont encore aujourd'hui, par des Bulgares. — Ibidem II, 53).

За града Съръ се казва: „Старата частъ на града се зове „варошъ . . . Въ Съръ тая махала е заселена съ гърци, българе и нѣколко еврейски сѣмейства“ (La ville porte le nom de varouch . . . A Serrès, ce sont de Grecs, de Bulgares et quelques familles juives qui occupent ce quartier. — Ibidem I, 159).

1814—1819 г.

№ 92.

М а к е д о н и я.

Първиятъ писателъ, който почна въ началото на XIX в. да печата книги на народенъ български езикъ, бѣ македонецътъ Хаджи Якимъ. Дѣйността му като учителъ засѣга пакъ македонски градове: Кърчово (Кичево), Кратово и др. Лицата, които му подпомагатъ въ печатането на книгитѣ, сж търговци отъ сѣверна Македония, отъ Кратово, Щипъ, Крива-паланка, Сѣчища (Тетовско). Градоветѣ и селата, отдѣто се вѣставатъ особено неговитѣ спомощници, пакъ сж главно отъ сѣверна Македония. Най-сѣтнѣ езика на своитѣ книги той нарича български, а самитѣ книги прѣдзначава за българскитѣ македонски градове.

Така, първата книга на Хаджи Якима, печатана въ Бурдинъ 1814 г. — Покѣстъ рѣди страшнагѡ ѡ вторѣго прише-

¹⁾ Планинския край Вешня-дагъ, Богданско, споредъ картата на Кузнери.

²⁾ Шарна планина или Вродска планина на сѣверъ отъ Съръ, споредъ картата на Кузнери.

ствѣ Христѣва, е била подпомогната отъ търговци отъ Щипъ, Братово, Брива-паланка и Сѣчища, а самата повѣсть бива написана на простѣйшій ъзкъ Болгарскій, ползваніа ради простѣйшыхъ члѣкквехъ и некнижнихъ. Срв. туъ фотографска снимка отъ заглавния листъ на повѣстьта:

ПОВѢСТЬ РАДИ ОТРАШНАГО И ВТОРЯГО

ПРИШВОТВІА ХРИТОВА,

СОБРАННАА ѿ РАЗЛИЧНЫХЪ СТѢХЪ ПИСАНИАХЪ, И ПРЕВЕДЕННА НА ПРОСТѢЙШИИ ѤЗЫКЪ БОЛГАРСКІИ, ПОЛЗОВАНИА РАДИ ПРОСТѢЙШОХЪ ЧЛѢККОВЕХЪ И НЕКНИЖНИХЪ;

СПИСАНИА

ХАДЖИ ІСОЛВІМА ДАГОКЛАА,

И ПРЕВЕДЕСА НА ТЪПЪ ПОТШАНИМЕ

ГОСПОДЯ

КУРЪ ХАДЖИ ПЕЦА ѿ ЩИПЪ,

И

КУРЪ ХАДЖИ СТАНКО ѿ КРАТОВО,

И

КУРЪ ДИМИТРИЙ ФІЛІППОВИЧЪ

ѿ ВЪГРИ ДЕРЕ ПАЛАНКА

ЗА

ДУШЕВНОВО ѤХЪ СПАСЕНІЕ

НАСТОАТЕЛЬ БЪКТЬ

ДИМИТРИЙ ІСОЛАНОВИЧЪ

ВЪЗЪРА ѿ ОЧИЩА.

ВЪ БЪДИНЕ ГРАДЪ,

ПИСАНЫ КРАЛЕВЪ: ВЪСЪЧИЩА ОУНГАРСКОГЪ

И 814

Втората Якимова книга — *Митърства*, казва се въ началния листъ, била прѣведена отъ Іѡакѣма даскала Крочекскаго и печатана съ изживението на християнетѣ Штипскихъ и прочиухъ градоу въ Болгарскихъ, и съ помощта на търговци отъ Кратово, Крива-паланка и Сѣчица, въ Будинъ 1817 г.

Прѣвъ сжщата 1817 година, и съ помощта на сжщитѣ търговци била напечатана пакъ въ Будинъ третата книга на хаджи Якимъ: *Чѣдеса прѣстѣла Бѣбрѣдицы, превѣдѣны ѿ книгъ Ямартолѣнѣ сотириѣ, на Болгарскій азѣкъ...* Трѣбва да забѣлѣжимъ, че самъ Авесенти, митрополитъ на Кюстендилската епархия (въ която влизаха Кюстендилъ, Кратово, Щипъ, Кочани и пр.), аю и грѣкъ и прѣдставителъ на Цариградската грѣцка патриаршия, се явява на чело на спомощницитѣ и улеснява появането на българска книга за нуждитѣ на своето българско паство. Другитѣ спомощници на книгата идатъ главно пакъ отъ сѣверна Македония: Кратово, Самоковъ, Дупница, с. Рила, Крива-паланка, Кочани, с. Ковѣшинъ (Кумановско), Скопье, Струмица.

Четвъртата книга на хаджи Якимъ излѣзла пакъ въ Будинъ, прѣвъ 1819 г. — *Различна повѣстителна наставлѣніѣ*. За нея помогналъ търговецътъ Нешо Марковичъ отъ Кратово, както и много спомощници отъ разни други български градове. Като изключимъ нѣколко спомощника отъ Пловдивъ, Нишъ, Лѣсковецъ и Самоковъ, другитѣ идатъ се отъ Македония: Щипъ, Ново-село при Щипъ (то само дава 500 гроша!), щипскитѣ села: Балванъ, Варсаково, Нѣманици, Стануловци, Доляни, овчеполскиятъ манастиръ Гюрице, Кратово, кратовското с. Шлегово, кумановскитѣ села Довезенци и Пезово, Радовишъ, Струмица, Велесъ, Битоля, Скопье, Кучевицкиятъ манастиръ при Скопье, дебърскитѣ голѣми села Гарье, Тресанче, Лазаро-полье, Галичникъ, гр. Гостиваръ, Джумая.

1816—1840 г.

№ 93.

Скопье, Тетово.

Въ южното подножие на Шаръ-планина се намира селото Теарце, при гр. Тетово. Отъ тамъ е билъ видниятъ просвѣтителъ и писателъ на новобългарската възродителна епоха, Кирилъ Пейчиновичъ (умрѣлъ 1845 г.). Той е дѣйствувалъ

се въ сѣверна Македония, въ Скопско и въ Тетовско, винаги съ високо съзнание на българска национална свѣсть. Неговитѣ книги се явяватъ между първитѣ ранни опити да се печата на простонароденъ български езикъ. Въ 1816 г., когато Кирилъ билъ игуменъ на Марковия манастиръ при Скопье, излѣзе въ Будинъ неговото "Огледало, написано простѣншымъ и не книжнымъ языкомъ Болгарскимъ. Книгата била напечатана съ разходитѣ и старанието на попъ Коста Стошичъ отъ гр. Призрѣнъ. Срв. по-добръ фотографската снимка отъ заглавния листъ на Огледалото, стр. 91.

По-вѣсно, прѣвъ 1840 г., бѣ напечатана друга Кирилова книга Оутѣшеніе грѣшнымъ въ българската печатница въ Солунъ. Тогава Кирилъ бѣше игуменъ на Лешечкия манастиръ, при Тетово. Печатарьтъ-писатель архимандритъ Теодоси отъ Дойранъ (Македония) написалъ прѣдговоръ къмъ книгата. На листъ в^о въ прѣдговора, между друго, четемъ за Кирила Пейчиновичъ, за изворитѣ, които прѣвелъ и стѣмилъ за книгата си Оутѣшеніе грѣшнымъ: приведе ги со толкованіе на прости азѣкъ болгарскій долна Русскій Скопскій, и Тетовскій да ачататъ и прѣстию народъ. . . .

1818 г.

№ 94.

Б р а т о в о.

Едно отъ първитѣ печатни новобългарски дѣла е и календарьтъ, печатанъ прѣвъ 1818 г. въ Будинъ съ иждивението на кратовския търговецъ Нешо Марковичъ, който помага и на другъ български писателъ, на Хаджи Явима. Цѣлиятъ надсловъ на този прѣвъ български календаръ е слѣдниятъ: Календаръ или месецословъ вѣчний. Собранъ въ много странъ въ кратце, ради леснотѣ Болгарскомъ народѣ. положихъ мѣли трѣдъ, азъ Цветко хаѣи Гейбргвехъ, родомъ въ Панагюрица, в 1818. мѣсець октобрия, и начертанію посласъ въ Бѣдинѣ. На тѣпъ издатъ трѣдомъ Г. Нешомъ Марковичемъ, родомъ въ Кратова.

1819 г.

№ 95.

Солунско и Халкидика.

За българско население около Солунъ, както и за погръчени българи въ източнитѣ села на Халкидическия полуостровъ разказва Атанаси Стагирски, който въ началото на

КНИГА СІА ЗОВОМАА

О Г Л О В Д Л О

Описана ради потреби и ползобаніа
 прѣпростѣшнымъ и не книжнымъ изыкомъ
 Болгарскимъ долна Мѹссти, много-
 грѣшнымъ во Іеромонастѣхъ и недостой-
 нѣйшимъ Іг҃меномъ Краль Мѹрко-
 вагъ Монастыра: иже во Скопје
 оу Мѹркоа река храма стѹгъ ве-
 ликомученика Димитріа

К҃҃РІАДЪ ТЕТОВЦЪ ПЕЧИНОВИКЪ

и издаа на тѹлз иждивеніемъ и потщаніемъ
 Бѹгоговѣймагъ во Оващеницѣхъ
 ГДНЯ КООТЪ ОТОШНѢА,
 Попа ѿ Призрена града.

~~~~~

ВЪ БѢДНѢ ГРѢДѢ,
 Писменъ Кралевск: Оуниверситѣта Пещанекгъ.

— — —
 1 8 1 6.

XIX в. билъ професоръ по гръцки езикъ въ Виена и който произхождалъ по родъ отъ реченитѣ халкидически села. Въ своето съчинение *Ἠπειρωτικά*, излъгло въ Виена на 1819 г., той между друго ни разказва и слѣдното:

„По источнитѣ крайбрѣжия на Македония, дѣто се е намирала страната наречена Халкидика, срѣщатъ се още паланки, села, планини и други такива съ български имена: Изворъ, Станъ, Ново-село и др. Запазени сж и нѣколко рѣчи и пѣсни на гръцки езикъ, съдържащи български имена, както и нѣкои имена на староседѣлци българи. Сега тамъ нѣма жива душа българска, както ги има около Солунъ и другадѣ, нито се нахожда другъ нѣвой народъ или езикъ, освѣнъ нѣколко латински думи, като маниѣя (ржеви), колѣгасъ (другаръ) и др. нѣколко. Отъ това прочее се вижда, че и тука е имало български жители, но тѣ били принудени отъ (великата) църква и мѣстнитѣ условия да се погърчатъ, защото тѣ нѣмали нито свещеници, нито църковни книги на свой езикъ. А и гръцкитѣ обичаи тамъ се извършватъ съ голѣма явностъ и свобода; освѣнъ това, наблизо се намира и Света-гора, та никога не сж липсвали, нито липсватъ и сега тукъ светогорски църковни отци, духовници и наставници на вѣрата“ (*Κατὰ τὰ Ἀνατολικά παραθαλάσσια τῆς Μακεδονίας, ὅπου ἦτον ἡ χώρα Χαλκιδικὴ καλουμένη, ὠνομάζονται ἔτι κωμοπόλεις, καὶ κῶμαι, καὶ ὄρη, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, μὲ ὀνόματα Βουλγάρων. Ἰσοῦρος, Σταγός, Νιβοσόλον καὶ λοιπά· σώζονται καὶ τινὲς λέξεις, καὶ τραγούδια εἰς γλῶσσαν Ἑλληνικὴν, περιέχοντα ὀνόματα Βουλγάρων· εὕρισκονται καὶ ὀνόματα τινῶν ἀρχαίων ἐγκατοίκων Βουλγάρων. Ψυχὴ Βουλγάρου ὁμῶς ἤδη δὲν ὑπάρχει, καθὼς εὕρισκονται περὶ τὴν Θεσσαλονικίην καὶ ἀλλαχοῦ, οὔτε ἄλλου ἔθνους, οὔτε γλώσσης, ἐκτὸς τινῶν λατινικῶν, μανίγια, κολίγας, καὶ τινῶν ἄλλων. Ἐκ τούτων οὖν φαίνεται ὅτι ἦσαν καὶ ἐκεῖ Βούλγαροι ἐγκατοικοί, πλὴν ἐξελληνίσθησαν, ἀναγκασζόμενοι μάλιστα ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῶν ἐκεῖ ἐθίμων· ἐπειδὴ δὲν εἶχον οὔτε Ἱερεῖς, οὔτε βιβλία ἐκκλησιαστικὰ εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν. Τὰ δὲ ἔθιμα τοῦ γένους ἐκτελοῦνται μετὰ πολλῆς παρρησίας καὶ ἐλευθερίας· ἔτι δὲ εἶναι καὶ τὸ Ἅγιον Ὄρος πλησίον, καὶ δὲν ἐλειφάν ποτε, οὔτε λείπουν ἐκεῖθεν πατέρες ἐκκλησιαστικοί, πνευματικοί καὶ κατηχηταί. — Ἀθανασίου τοῦ Σταγειρίτου, Ἠπειρωτικά. Ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1819, p. 352).*

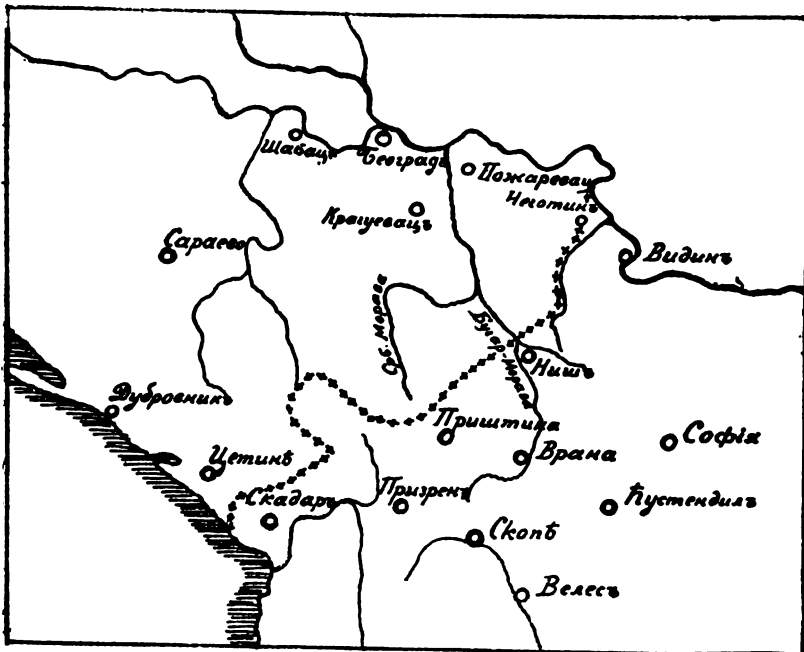
1821 г.

№ 96.

Сръбски земи.

Въ книгата на сръбския писателъ Дим. Давидовићъ (1789—1838), Исторія народа сръбскогъ. Београдъ, при книгопечатни Княжества Сръбіе, 1848, четото издание отъ 1821 г. и второто отъ 1846 г. нѣмахъ на рѣка, а само третото, се изреждатъ всички земи, дѣто тогава живѣли сърби. За Македония нѣма ни поменъ. Давидовићъ на стр. 9—10 казва: „Землѣ, у коима Сръбли сада пребиваю, есу ове: 1. Сръбія: између рѣке Дрине, Саве, Дунава и Тимока. 2. Босна. 3. Ерцеговина. 4. Црна Гора. 5. Рагуза. 6. Бока Которска. 7. Далмација. 8. Илирија: између рѣке Купе и Драве. 9. Рватска. 10. Славонія и Сремъ. 11. Бачка. 12. Банатъ. 13. Подунавлѣ у средной Маѣарској“.

Бѣмъ книгата е прибавена и карта съ заглавие: Землѣ у коима пребиваю Сръбли. Туеъ долу даваме изводъ отъ тая карта съ означение границата на южнитѣ прѣдѣли, засе-

Изводъ отъ сръбската карта на Давидовића 1848 г.

лени съ сърби. Призрѣнъ и Косовско, които били заети отъ албанско мнозинство, слѣдъ прѣселението на мѣстното сръбско население въ Австрия, сж поставени извънъ сръбската черта. Като български сж посочени: Нишъ, Брана, Скопье и пр.

1822 г.

№ 97.

Разлогъ.

Въ малката българска колония въ Виена прѣзъ XVIII и началото на XIX в. имало и нѣколцина търговци отъ покраината Разлогъ (Македония). Отъ тия именно разложане узналъ нѣщо повече за българския езикъ великиятъ сръбски етнографъ Вуеъ С. Караджичъ. Още прѣзъ 1815 г. въ своята Пѣснарица Караджичъ бѣ обнарудовалъ една разложка пѣсенъ подъ заглавие „Пѣсна бугарска“ (№ 101):

Не рани рано на вода
Дозъ белолико.
Не клопай ведри новани
На тия быстры кладенци и пр.

Прѣзъ 1822 г. обаче Караджичъ обнарудва своя „Додатак в Санктпетербургским Сравнительним рѣчницима свију језика и нарјечија, с особитим огледима бугарског језика“. Тамъ сж дадени образци отъ български езикъ, български пѣсни и бѣлѣжки по българска граматика. Тоя прѣзъ наученъ приносъ за новобългарския езикъ е основанъ именно на македонския разложки говоръ. Пѣснитѣ Вуеъ записалъ отъ одного разложанина въ Виена, а другъ разложанинъ му далъ образцитѣ отъ новия завѣтъ и словаренъ материалъ.

1822 г.

№ 98.

Македония.

Въ главната църква на Зографския манастиръ въ Светагора се намира старинска чудотворна икона на св. Георги, наречена „арабска“. Сребърната риза на иконата била направена съ иждивението на одескитѣ търговци българе, родомъ отъ Македония, както личи отъ надписа, що стои на метална плоча подъ иконата, год. 1822. Самата плоча била изработена въ Петроградъ. Отъ тоя надписъ привеждаме слѣднитѣ редове: *Сѣл риза сребреннаа оустрѣена . . . подданіимъ христолюбивыхъ рабѣвъ вѣжихъ ѳдесскихъ кѣпцѣвъ Главеноволгарскихъ македонскихъ оуброжденцѣвъ ѳзъ рѣзныхъ епархіахъ,*

Ихже почтеннаа именѣ написана сѣтъ въ свнодланю книгъ рѣди вѣчнагѡ спомяновѣнїа съ достоважайнными ктїторами стѣма звїтели сѣа. гѣѡкѣ: — въ Санктпетербургѣ (Иор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, стр. 209).

1826 г.

№ 99.

С о л у н с к о.

Въ книгата на нѣвой си грѣкъ Г. А. М. е била описана Гърция и Европейска Турция и съчиненнето печатано въ Парижъ прѣвъ 1826 г. подъ надсловъ: *Résumé géographique de la Grèce et de la Turquie d'Europe par M. G. A. M., citoyen grec. Orné d'une carte par M. Perrot. Paris 1826.* На стр. 529 авторътъ говори за чисто българско население по двата брѣга на езерото Бешикъ при Солунъ, та до Бѣломоре, именно въ селата: Буюкъ-Бешикъ, Базаръ-Джедидъ (сега Пазарака) и Сидеро-Кайши и пр.¹⁾ Сега тамъ нѣма жива българска душа, съ изключение на нѣколко още къщи въ Пазарака, които сѣ двоезични т. е. говорятъ български и грѣцки и сѣ на погрѣчване.

1826—1842 г.

№ 100.

М а к е д о н и я.

Павелъ Йосифъ Шафариевъ, първиятъ славѣнски етнографъ и славистъ на врѣмето си, особено се е стараелъ да събере положителни вѣсти за бита, езика и миналото на македонскитѣ славѣне. Като не му се удало обаче да задоволи своитѣ мечти и да споходи светитѣ за него мѣста въ отечеството на Кирила и Методия, Шафариевъ почналъ да събира вѣсти за тая земя и народитѣ ѳ отъ ония македонци търговци, които той срѣщалъ въ Бѣлградъ, Нови-Садъ и др. Той живѣлъ много години въ Нови-Садъ като учителъ и директоръ на сръбската гимназия. Между латинскитѣ бѣлѣжки на Шафариева отъ 1826—1827 г., които събралъ отъ устата на търговеца цинцаринъ Нивола отъ с. Магарево (Битолско), ще приведемъ слѣднитѣ редове:

„Въ Манастиръ (т. е. Битоля), Тивевешъ, Пригѣпъ, Мегленъ, Воденъ и пр. живѣятъ чисти българе; сѣщо и турцитѣ

¹⁾ Цитувано по Венелина, Древнїе и ннѣшнїе болгаре. Москва. 1829 г., стр. 3.

говорять български . . . Славянетъ въ цѣла Македония сами се наричатъ българе. Сърбитъ начеватъ отъ Прищина и задъ Нишъ. Сжщо и нишлиитъ по-обичатъ да се наричатъ българе“ (Срв. Ив. Д. Шишмановъ, Личнитъ сношения на Шафарика съ българитъ. Български прѣгледъ, год. II, кн. XII, стр. 78).

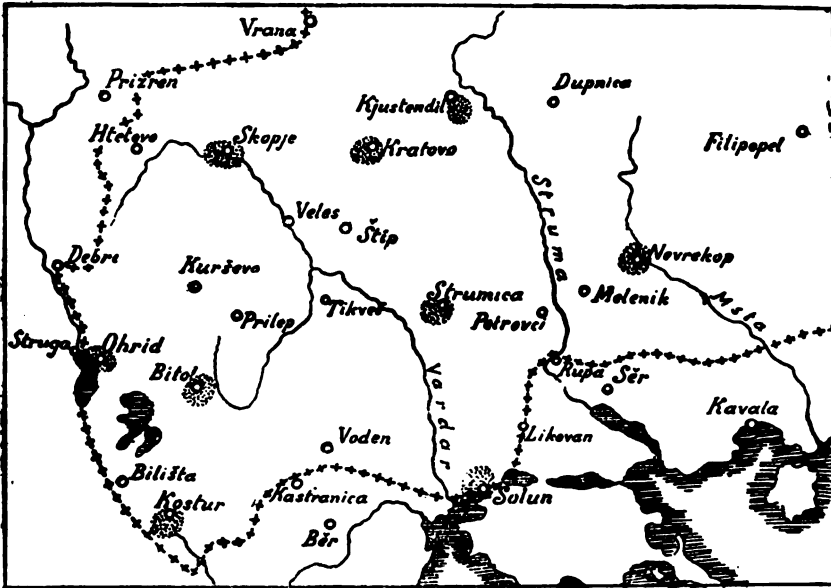
Прѣвъ 1842 год. излѣзе Slowanský národopis. Sestawil Pawel Josef Šafařík. S mapou: W Praze 1842. За прѣвъ пѣтъ въ тая специална книга по славѣнска етнография е посочена по-точно границата между сръбското и българското племе. Тая граница подробно се указва на стр. 40 и 50, а още по-ясно тя личи въ приложената въмъ съчинението етнографска карта, озаглавена: Slovanský Zeměvid od P. J. Šafaříka. V Praze MDCCCXLII. Юго-западната и южна българска граница върви по Тимовъ на юго-западъ, минава на 1½ миля западно отъ Нишъ, който остава въ българскитъ прѣдѣли, минава Българска-Морава, върви край нейния западенъ брѣгъ и, като остава Враня въ Българско, върви западно по Шаръ и на югъ отъ Призрѣнъ слиза по вододѣла на р. Дринъ до Дебъръ, върви по рѣката до изворотъ ѝ отъ Охридското езеро, продължава на югъ отъ езерото, като включва градоветъ Билища и Костуръ. Южната линия е по-малко проучена. Тя обгръща Влахо-кисура, изключавя голѣмото българско село Катраница и берскитъ български села, слиза до Солунъ, минава на сѣверъ прѣвъ Нѣгованъ, Рупелъ, отдѣто върви на изтокъ до Места и пр. Гл. картата, стр. 97.

1829—1838 г.

№ 101. В ъ л г а р с к и з е м и .

Първиятъ руски ученъ, който посѣти български земи и написа редъ съчинения, съ които да запознае руситъ съ българския народъ, съ неговата история, езикъ и възраждане, бѣше Юри Ивановичъ Венелинъ. Въ всичкитъ си трудове Венелинъ признава, че българското племе съставя мнозинството на населението въ Дунавска България, въ Тракия и въ Македония.

Въ първото си съчинение — Древние и нынешние Болгаре, Москва 1829, стр. 2—3, за областитъ, дѣто живѣять българе, той говори:

Изводъ отъ этнографската карта на Шафарика, 1842 г.

„Нынѣ, по вѣрнымъ извѣстиямъ, если разобрать народонаселение каждой Турецкой области порознь, выйдетъ слѣдующее положительное свѣденіе:

Населеніе Болгаріи составляютъ:

- a) Главное Болгаре.
- b) Частное Турки, Волохи, Греки.

Населеніе Румелии составляютъ:

- a) Главное Болгаре.
- b) Частное Турки, Греки и пр.

Населеніе Македоніи составляютъ:

- a) Коренное Болгаре.
- b) Частное Турки, Греки.

Населеніе Албаніи составляютъ:

- a) Главное Скипетари (Албанци, Арнауты).
- b) Частное Болгаре.

Населеніе Фессаліи составляютъ:

- Волохи, Болгаре, Турки, Греки.

Въ съчиненіето си О характерѣ народныхъ пѣсень у славянъ задунайскихъ, Москва 1835, на стр. 42 за Македонія казва, че е населена вредома съ болгаре:... „Болгаре изъ Македоніи, которую они впрочемъ населяютъ“. Въ сщцото

съчинение, стр. 65, българетѣ и сѣрбитѣ сж разпрѣдѣлени така по области: „Болгаре по Болгаріи, Бесарабіи, Румелии или Оракии, и Македоніи, . . . Сѣрбы по Сѣрбіи, Босніи, Герцеговинѣ, Черногорьи, и Далмаціи“.

Въ друго свое съчинение — О зародышѣ новой Болгарской литературы, Москва 1838, за броя на българското племе и земитѣ, които то населява Венелинъ казва слѣдното, на стр. 6—7: „Бывши за Дунаемъ, я всячески старался добывать Географическія и Статистическія свѣденія о тѣхъ областяхъ Европейской Турціи, въ которыхъ мнѣ побывать было невозможно. Шафарикъ (въ своей всеобщей таблицѣ народонаселенія Славянскихъ племенъ *Gesch. der Slawisch. Sprache*, 1826, стр. 26) число Болгаръ полагаетъ въ 600,000 ¹⁾. Однако послѣ долговременныхъ справокъ и извѣстій на мѣстѣ оказался слѣдующій, весьма приблизительный статистическій итогъ Болгарскаго народонаселенія въ Турціи.

Въ Болгаріи	750,000	
Въ Македоніи	1,000,000	съ лишнимъ
Въ Оракии	600,000	„ „
Въ разнѣхъ мѣстахъ Эссалии, Албаніи и Южной поло- винѣ Ново-базарскаго Па- шалыка	100,000	„ „
Разныхъ рабочихъ и промыш- ленниковъ въ Цариградѣ .	20,000	
Въ Бессарабіи и Новоросій- скомъ краѣ	75,000	
Итого	<u>2,545,000</u>	

1829 г.

№ 102.

К р а т о в о .

Въ едно свое писмо отъ 25 августъ 1829 г. Вуеъ Карджичъ бѣлѣжи, какво македонското Кратово е българско и го различава отъ сѣрбското въ Стара-Сѣрбія: „Осим Бугарскога Кратова има и Сѣрпско и данас, негѣе око Лима и Сјенице“ (Вукова преписка, т. I, 348).

¹⁾ Такива сж били свѣдѣнїята на Шафарика прѣвъ 1826 год., но по-късно (1842 г.) той се билъ добралъ до по-вѣрна цифра — 8.587.000, които намираме въ неговия *Slowanský párodopis*, в Праге 1842, стр. 148, 150.

1830 г.

№ 103.

Скопье, Призрѣнъ.

Българското национално чувство прѣвъ XIX в. било изразено всенародно най-напрѣдъ въ Скопско. Това било около 1830 г. Недоволно отъ грѣцкитѣ владици, които освѣнъ дѣто не знаели мѣстния езикъ, но посѣгали и на монашескитѣ права и имоти, българетѣ поискали общенародно отъ патриаршията да имъ се прати владика отъ български родъ. За населението се застъпилъ и самиятъ валия Амзи-паша. Борбата между население и патриаршия се изострила: отъ 1828 г. до 1833 г., ще рече въ шесть години, се промѣнили четирима грѣцки владици: Анани, Гедеонъ, Генади, Неофитъ. Българетѣ искали да се постави за владика овдовѣлиятъ попъ Димитъръ, скопанинъ, който тогава изпълнявалъ протосингелска длѣжностъ и билъ обичанъ отъ всички. Прѣвъ 1833 г. патриаршията се ухитрила и изпратила владиката Гаврила, който се прѣпорѣчилъ на народа за българинъ по майка (той говорилъ на населението: „Дзанами, и я сумъ бугаринъ, майка ми е бугарка, и нема да боравимъ на мѣнастиротъ“). Гаврилъ поуекротилъ народа: челъ по български и грѣцки, обнасялъ се добръ и взелъ за свой помощникъ-епископъ одного българина, Софрони, който билъ отъ София. Вѣсти за това врѣме дава съврѣменникътъ Натанаилъ-Богданъ Стояновичъ, български дѣвецъ и по-късно владика, родомъ отъ с. Кучевища, Скопска околия (Срв. Псп. LV—LVI, стр. 110 сл.). Въ своето Пріателское писмо отъ Българина въ Грѣку написалъ Н(атанаилъ) Богданъ, 1852 г., стр. 6, той разказва между друго:

Около 1830 годины прѣвъ пѣтъ са възрели мысль за владыкы родныхъ Българъ... Въ Самоковъ около 1833 годины самоковскы христіане... принждиѣхъ са да просятъ достойнаго архіерея и при това такъваго, кого оны сами извирѣктъ... оны приготвиѣхъ за архіерея ѣченаго и достопочтенаго своего ѣднородца Рылскаго ѣромонаха отца Неофита... Нъ надежда имъ остана всѣю. Патрїархъ поврѣза и прати имъ изъ Цариграда владыкѣ Гръка, и кѣй не знаеше баримъ слово по българскѣ. Въ това исто врѣме въ Скопїи скопїанскы Българе христіане когдато промѣниѣхъ два владыкы грѣкы за нхъ злоупотрѣбеніе и не приличны по чинъ имъ работы, обрѣнаѣхъ са съ молежъ къ

Цариградскомъ Еселенскомъ Патриархъ за да имъ даде' архипастиря достойнаго и родна Блъгарина, надѣящиса, що патриархъ ще' имъ чѣе' просѣж, и они готвахъж своего протопопа и економа за владышки санъ и прѣстолъ, добраго почтенѣйшаго и испытанаго старца отца Димитріа; нъ и ниѣна надежда оста праздна и всею, защо Еселенскы и Цариградскы Патриархъ имъ прати пакъ владыкж Гръкж.

Като изрежда по-нататѣеъ развоя на гръцко-българската църковна борба, Натанаиль-Богданъ Стояновичъ поставя и Приврѣнско въ българското отечество: ... Въ Патриаршество-то ако и глѣда', какъ гонять и рѣгъжтъ гръко-владыкы мѣ, кою са слѣчи, какъ всемъ то ю' извѣстно и вые знають, въ Тръновѣ, Ловчи, Свищовѣ, Шѣмлкѣ, въ Бидинѣ, Грѣднци, Пловдивѣ и Призрѣнѣ и дръгъ-къдѣ въ дръга мѣста, оваче оно прѣзъ тѣжъ недобростѣстнж и хитрж свож гръцкж политикж, и юще отклонява' желаніе народа Блъгарскаго (Паеъ тамъ, стр. 8).

1833 г.

№ 104.

П р и л ѣ п ѣ.

Сѣверо-западно отъ Прилѣпъ, на 2 часа пѣтъ, на Златовръхъ-планина, е разположенъ старинскыятъ манастиръ Успѣние Богородично, познатъ съ прозвището Трескавецъ. Трескавецъ е прочутъ манастиръ въ Македония; той е гордость на прилѣпчане. Въ два отъ неговитѣ описани паметника е посочена народността на християнското население въ тоя край. Единиятъ паметникъ е Словото за успѣнието Богородично (храмътъ на манастиря), окачено въ стѣкло и рамки въ една отъ гостнитѣ стаи. На края на словото е поставена датата и името на манастиря: 1833. ап(рилия) 18 болгарцки манастиръ Трескавецъ.

За българщината на прилѣпското население говори и единъ надписъ въ сѣщия манастиръ. На една отъ манастирскитѣ стаи, правена съ разходитѣ на терзийския еснафъ въ Прилѣпъ прѣзъ 1867 г., стои мраморенъ надписъ, дѣто между друго четемъ: иждивениемъ Болгарскіотъ терзийскн еснафъ. Срв. А. П. Стоиловъ, въ Мсб. XVI—XVII, 493, 495.

1833—1874 г.

№ 105.

Солунъ.

Българска колония въ Солунъ никога не е прѣставала, но колкото тя се е засилвала съ нови български поселенци отъ Солунската околия или по-далечнитѣ македонски крайща, толкова приблизително отъ нейнитѣ стари членове незабѣлъзано се прѣтопявали на гърци, подъ влиянието на гръцката духовна власть, на гръцвитѣ училища и гражданственостъ. За българското население въ Солунъ прѣвъ XIX в. сж запазени интереснитѣ бѣлѣжки на солунчанина Вело Негревъ, родомъ отъ с. Селце (Дебърско), записани на бѣлитѣ листове на Раичовата история. Между друго тамъ четемъ за велико българско училище въ Солунъ, за Теодосия печатаря и за опитъ за съграждане училищна сграда:

На 1833 :та: година витката щото била во онова време заведе ме татко отъ мое отечество въ Солунска града въ ханъ Папѣджан ханн и тамо ме преда дедъ на колено а рока мѣ целѣвахъ и брада мѣ любихъ (.) Дедо ми подаде едно бело книже со црно нашарено (:) земи синче това книже иди да учишъ книга(.) И а дедо мили дедо не вѣча герцка книга овде български нема учителъ . . . и до(и)де учителъ той за рака ме поведе близъсѣдната одаа ме внесе и положи ме да седна и приведе ми дрѣжина за да не свѣмъ самъ още до 15 дрѣ(ги) деца и учише деѣ години цѣли кой българъ, навсница, немахъме си книги на ошо да учиме(.) Во онова време намерѣваше се единъ българинъ дѣховникъ¹⁾ въ църквата наша именемъ свѣта Сина и онъ си пожали своето народне чада защо си нематъ книжици децата за да вѣчатъ; нажали мѣ се и донесе печатница за български со църковни бѣкви и со два азика български и гръцки . . . отъ времето владика Мелетиа до времето на Еронима . . . Во времето негово писмо ни донде отъ Цариградъ отъ некоя жена подарн за 3: града училища да направитъ едно въ Солунъ и едно въ Битола и дрѣго дека да е прилично. И мие зедохме писмото и зарадвахъме се защо дошло времето и пакъ брзо станавъ по првите манстори отъ искрено народъ отидоа при дедо владика за да имъ даатъ благословъ по

¹⁾ Думата е за Теодосия отъ Дойранъ, който отвори въ 1838 г. въ Солунъ българска печатница.

просто изинъ, за да си направатъ това нещо. И щомъ отишле тамо перво и престретилъ протошингелъ дѣдо владика Иеронима: що сакате майстори, и они мѣ казали како писмото имъ беше, и онъ имъ отговорилъ съ лѣкащина: о вѣдали вѣ гарн, той ветовъ огонъ едва сме го згаснали, пакъ вие сакате да го палите . . . По голѣмно майсторъ, рекоми Иванъ Камевръ, а по мали Носифъ Франго, е реколъ: анде вре, що го слѣшашъ това кѣче, да идеме при дѣдо владика самаго . . . И що се качие горе влезое мѣ во оадита и поклониха мѣ са и вациле мѣ рока . . . Они мѣ отговорили то истото цото вие рекли протошингелъ . . . и испѣдие ги и дойдое майсторитѣ скорени отъ страната на дѣдо владика . . . (А. Шоповъ, Изъ новата история на българитѣ въ Турция. Пловдивъ 1895, стр. 57—58).

Тувъ можемъ да приведемъ още единъ разказъ за възраждането на българщината въ Солунъ. Тоя разказъ придружава стария поменикъ на шиваческия еснафъ дебране, брушевци и кичевци въ Солунъ. Поменикътъ е билъ съставенъ прѣвъ 1817 г., сетнѣ прѣвъ 1841 г. имената били прѣписани съ грѣцки букви, за леснота на грѣцкитѣ попове, които не можели да четатъ българския поменикъ на животѣ и мртвитѣ. Ето прочее този разказъ, доваранъ до год. 1874.

Плакокожница или терзиски еснафъ Деврани въ Голѣнъ . . . Перво почнати еснавъ терзи вѣл(гарскн): в Голѣнъ предисловіе на тая книга именъемаа: паматница или споменѣца на живи и на мъртви на той благословеннй еснафъ шиеѣнскій и словенскій азикъ и писменосъ пшдражатели и народолюбиви вратна и желеми о народъство и писменосъ свои, но нѣжда ради града сега именъемый Голѣнъ, како ненавидили това словѣ и ако да имало некои свещеннкъ сирѣ или некои попъ да зное да пее славянскій, не го оставиле; по тая причина претвориле паматница сеа по гречески. Я тои благогшеѣини рѣфетъ рекомій Девренци и Крѣшовци и Кичевци желеѣни на сърцето си за словото си штеческо штъ денъ на денъ почнае да се мнслатъ како да сеа потрѣдатъ и да си направатъ никакво средство: за словото си да не се изгѣбатъ, та да си направатъ или црѣква или некое зчилище. И почнае малѣ по малѣ ш 1833: гшда ш некои си зченика зчена в том градъ, ш некои си мона(хъ) лванѣиа сиречъ чѣждицъ зчителъ по славянски. И тие благородни терзин имале съ мали

дѣца, рекле мѣ: Оче, молим те, зчини нама мило како знаешъ кнѣга нашинска сиречъ славянска или ти на просто вЪгарска, наѣчи ни тиа наши дѣчица за споменъ вѣченъ твои и за словото да не згасне со свѣ. И тои лѣвевши стар самакъ¹⁾ сиречъ по грѣцки, именемъ: Исана родомъ рѣ²⁾ не са обленилъ и исполнилъ желането на по мощни манстори. Первие биле Степанови синове Симонъ и Ялека, Тодоръ, Зафиръ, Цвѣтко, Дойчинъ приатели монаха того и зель имъ дѣцата да имъ (г)и зчи и край ни(хъ) и ѿ снотъ еснавъ зель дѣцата и имъ зчилъ до 2 години и отъ тие зченици провѣднѣ татковците си и братиата си да са потрѣдатъ да си направа некои храмъ или³⁾ зчилище по слово и по азикомъ и почнае цверто⁴⁾ да са трѣдатъ ѿ 1861: до 1867. И по тѣмъ сотвори едно мало девическо зчилище з единъ вла(го)роденъ вЪгаринъ именемъ Костадинъ Динго Дрзиловицъ з кѣлата негова зчителка кѣрка мѣ Глафка по запо-вѣстѣта.⁵⁾ На томъ время зста ваши Десподъ Крѣшовали, мансторъ Носифъ Франго, Ђешко ѿ Галичникъ, Петко Деспотевъ ѿ Радоница, Стоянъ Богово ѿ Ермница: тие по первие вел манстори з еснавот шинѣлски з това време цо почно цверство за това народное довро. Я на зчилището прѣставителите поставене вел тие: первие Ђерѣ Костадино, вторнатъ (над)зирателъ Кело Негревъ ѿ Селце, третн Ђирако братъ Костадиновъ Дрзиловицъ. ѿ тога почна и за црѣква да се мисли, но весъ опщина не може да ви това нецо и соединеме со домоправителскиотъ помощенъ еснафъ и согласихме са совокѣпно и повикахме ѿ народа по первите да направи опщина и намери се благословено з Пананотъ Лазаревъ и тамо направи са прѣвата опщина ѿ 12: лица и тие почнае да сакаетъ ѿ владиката грѣцки, а вла(ди)ка владееше на това време цркви Не(о)фитъ, но владика не са показѣва, че ѿ не ви дава, народат ниете, братски питропи не дават. Я нашите прѣставители ѿ народатъ нѣ поставени вел тиа: Ђерѣ Динговъ, Носифъ Дковъ ѿ Косоврастн, Петрѣшъ Шѣмковъ, Петро Танковъ ѿѣла и рекое мѣ на митрополита:

1) = монахъ.

2) = рѣсина.

3) Въ рѣкописѣ и не.

4) = цверсто.

5) Тая дума може да се отнесе и къмъ слѣдното прѣдложение.

само ти говорешъ ни, ни не видимо, но свикай и ни хъ тѣва да (г)и чѣме и ми ѣсно, така да се зѣкримо. И ѡ стрѣшнине денъ даде имъ своръ стна мѡ: да до(ид)ете на 4: часо асъ ѣе ви повика тѣка да чѣте ѣсно. И на стрѣнта народните ни прѣставители ни нандоє како цо вѣ реколъ влад(ди)ката и са сами тна ѣсно ѡговориа: ви приатели вѣра ѡ владикава нѣ сте сакале една црѣква коа да е да си пѣте по азикотъ ви, по славанский; црѣквите ни се наши сиречъ гречски, а не се владички, да владиката, не нѣ (г)и направилъ, та да ви даетъ отъ наша страна, ние немаме повече црѣква да ви даеме, направите си и иманте си. И тога после почна народа да са грижи за црква и 1873: месеца ние денъ 25 намери благословно прѣвременъ едно параклисъ сиречъ мало молебно црѣквиче и тако кѡпие зчилището на Панагѣда махала чрезъ питропите народнѣ имене мъ Насте Крѡшовецъ, Петровъ Шѡмко Крѡш(овецъ), Димитриа Павичовъ Охритли бѣрѣа, на времето ѡста вашиа ѣерѣе Стоановъ ѡ Ермница. И това време опочахъ видовете цо виде и ѡ сега занаетъ оставамъ место¹⁾ и дрѡги кон ѣе видетъ живъ да са не лентъ но (да) остави споментъ по себе си на еснавотъ и на искрата и на изворотъ на гл(ва)та с(в)етн Кирилъ и Методиа; тна са на изворотъ на наши народъ, цо ни²⁾ напоиле со дѣховно просвѣщеніе и со славанска писмене съ славно имъ има до вѣка с оцем и со синомъ и стѣ дѣхомъ аминъ.

1874: мѣсеца февбариа денъ 6: среда, писахъ асъ село Негревъ ѡ село Гелце и ви са мола цо згреши(хъ) да ма опростите братие, защо токмо единъ Богъ е всѣ грѣхъ и пакъ ви са мола и ви зарочѣва за искрата и изворотъ да печалнимъ и тна по насъ цо ѣе да останатъ по добро да а искрата засилатъ и големъ ого(нъ) да а направатъ и изворотъ и искрата да го поотворатъ и на реки да змножатъ, а изворотъ и искрата е това зченіе и законотъ вожій. (Срв. А. Шоповъ, Изъ новата история на българитѣ въ Турция, Пловдивъ 1895, стр. 53—56; Д. Матовъ, Кратва расправия по етнографията на Македония, въ Псп. XXXV, 701—703).

¹⁾ Писачтъ на разказа прѣкъсналъ тукъ, а сетвѣ продължилъ.

²⁾ Въ ржк. диалектично: не.

1835 г.

№ 106.

Македония.

Въ първата българска география, написана отъ Неофита Хилендарски (Бозвелията) и отъ Емануила Васкидовичъ (отъ гръцка народностъ) и печатана въ Крагуевацъ въ сръбската княжеска типография прѣзъ 1835 г., срѣщаме кратки вѣсти за българското население въ Македония. Книгата носи заглавие: **Краткое политическое землеописание за обзѣненіе на Болгарското младаѣнчество. Напечатано съ ѡдобрѣніемъ ѣго свѣтлости князя сѣрвскаго и пр. въ Крагуевцѣ, оу княжеско-сѣрвской типографіи 1835.**

Споредъ тая география обсегътъ на Македония се схваща въ прѣдѣлитѣ, въ които и ние я познаваме днесъ (стр. 29). За населението на Македония е казано изобщо: **житѣли, Грѣцы, Бѡлгари, Къцовлаѣси, всѣк восточноблагочестіивы, ѣ малѡ Могометанѣ, ѣ Ёврейи** (стр. 29).

За населението въ отдѣлни македонски градове срѣщаме слѣднитѣ бѣлѣжки: **Первенствѣющій градъ ѣ Гѡлзнь . . . ѣ нахѡждатса до 70.000 житѣли междѡ който са 30.000 Тѡрцы, 20.000 Ёврейи, и 20.000 Грѣцы ѣ Бѡлгари** (стр. 29). — **Гѡрѣсъ градъ . . . Житѣлнн са, Грѣцы, Бѡлгари, ѣ Тѡрцы.** — **Менлікъ градъ . . . ѣма ѣднѡ преславное ѣлиногрѣцское оучіилище** — **житѣлнн са, Грѣцы, Бѡлгари ѣ малѡ Тѡрцы.** — **Междѡ Бѡлгарскійтѣ, ѣ Македѡнскійтѣ прѣдѣли: нахѡждатса много Бѡлгарскіи градища, както: Бѡвошево — Дѡпница — Стрѡмица с митрополіа — Петрїчъ — Рѡдовишъ — Палѡнга — Щїпъ — Кюстендїлъ — Кѡмановѡ — Разлогъ, на когѡто ѣ, първѡто село Бѡнско — Гѡмоковъ, съ митрополїтско сѣдѡлище, ѣматъ ѣднѡ преокрашѣнна цѣрква, ѣ довропорѡдочноѡ Главенѡблгарско оучіилище, ѣ множество самѡковн** (стр. 29—30).

За българетѣ въ албанскитѣ прѣдѣли е забѣлѣзано: **Албанїа . . . Житѣлнн са Арнаѡти, Грѣцы, Бѡлгари** (стр. 31).

1835 г.

№ 107.

Разлогъ.

На Македония българетѣ дължатъ много за своето духовно възраждане и национално обособление. Бащата на българскитѣ педагози и филолози е разложанинътъ (отъ с. Банско)

о. Неофитъ Рилски (1793—1881 г.). Неговата обществена, училищна и писателска дѣйностъ съставятъ най-виднитѣ страници на възраждаеща се България. Този самоубъ македонецъ се издава за българинъ въ всичкитѣ си книжовни работи, бива начинателъ на множество български училища, извеарва хиляди ученици и въ рцѣтѣ имъ дава български книги, съчинени отъ него и печатани главно въ Бѣлградъ, Крагуевацъ или Цариградъ.

Отъ многобройнитѣ му писани дѣла ще приведемъ само една-две екси извадки, за да се посочи основата на Неофитовата дѣйностъ, именно българската просвѣта. Печатаната въ Крагуевацъ прѣвъ 1835 г. Болгарска граматика е прѣдзначена... за оупотребленіе на славеноболгарскитѣ оучилища за болгарско то просвѣщеніе. Авторътъ прѣпоръчва книгата си: "Я въ, ѓ любезнии ѣдиноплеменни болгари, прѣимите малыи сѣи мой трѣдъ со оусѣрдїемъ, ѣ подражайте дрѣгни те нарѣди въ набки те... Стїга толкова спаванїе, що ѣ спавала нашата Болгарїа доволни вѣккове... да се распрѣстрѣ ѣ по сїчка та Болгарїа това добро дѣло (стр. 70—71).

Въ автобиографїята си Неофитъ говори за своето начално грѣцко учение въ Рила 1816 г. и въ Мелникъ слѣдъ 1821 г., и за зародената у него рано мисль да улесни своитѣ сънародници съ единъ грѣцко-болгарски рѣчникъ: "Той (автобиографїята си е написалъ въ 3° лице, отъ смирение) совзель таж идеж още богато былъ въ училището да мислы, ако бы было возможно да ся направи единъ словарь грекоболгарски за улесненіе на учащитѣ ся тогда болгаре въ греческитѣ шеола, понеже нѣмало тогава нигдѣ шеола въ всичѣтѣ Българїж, въ кожто да ся преподава по високо ученіе, освѣнъ часословитѣ и псалтиритѣ що учили нашитѣ българчета"... (Отъслежъ отъ исторїята на Рилскїи мнѣнастирь. София 1895, стр. 99).

1836—1837 г.

№ 108.

Македония.

Изпърво заедно съ Ами Буе, а сетнѣ и самъ е цѣтувалъ изъ Македония (1836—1837 г.) френскїятъ ученъ А. Вивенель, познатъ съ голѣмия си трудъ върху Турция. Отъ неговото съчинение ще извадимъ само общата бѣлѣжка за областитѣ, въ които живѣли болгаре:

„Българскиятъ народъ, смѣтанъ на повече отъ 3.000.000 души, изповѣдва изобщо източноправославна (грѣцка) религиа; мохамедане брой само 60.000 и католици 40.000 души. Отъ Молдо-Влахия го дѣли рѣка Дунавъ, по десния брѣгъ на която населява земята наричана сѣщияска България, сетнѣ по двата склона на Балкана, по-големата частъ на Тракийската равнина, прониква въ Родопитѣ въ Горна Албания, въ Македония и дори въ Гърция“ (La population bulgare ou boulgare, évaluée à plus de 3.000.000 d'âmes, professe en général la religion grecque, et ne comprend que 60.000 musulmans et 40.000 catholiques. Séparée de la Moldo-Vlachie par le Danube, elle occupe sur la rive droite du fleuve le territoire de la Bulgarie proprement dite, les deux versants de la chaîne du Balkan, la plus grande partie de la plaine de la Thrace, et pénètre jusque dans les montagnes du Rhodope, dans la Haute Albanie, dans la Macédoine et même en Grèce. — A. Viquesnel, Voyage dans la Turquie d'Europe. Tome Ier, Paris 1868, p. 397).

1836—1847 г.

№ 109.

М а к е д о н и я.

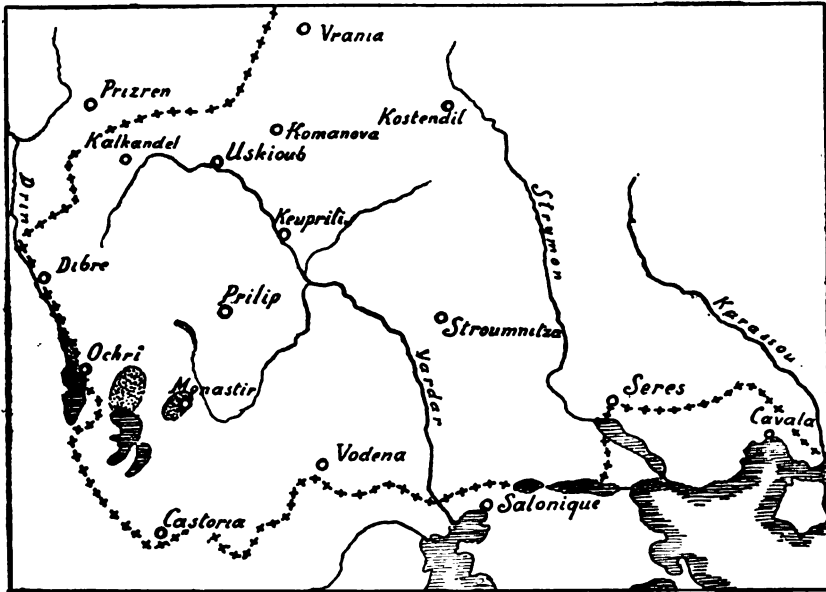
Учениятъ френецъ Ами Буе прѣзъ 1836—1838 г. пътува на дълъж и на ширъ земитѣ на тогавашна Европейска Турция, придруженъ отъ нѣколцина другаре учени специалисти по различни отрасли на науката. Плодъ на това пътуване бѣ, между друго, и четиритомната книга *La Turquie d'Europe* par Ami Boué, Paris 1840. Въ нея авторътъ излага добититѣ резултати отъ пътуването си, които засѣгатъ природата, населението и неговия животъ, както и управлението на турската държава. За пръвъ пътъ въ тая книга Европейска Турция бѣ проучена въ цѣлия ѝ обсегъ обективно, научно и доста обстойно, и то на самото мѣсто.

Съ името „Македония“ Ами Буе означава онзи дѣлъ отъ Балканския полуостровъ, който и сега отъ повечето учени се именува така, именно областитѣ влючени между Шаръ-планина и Рила на сѣверъ, линията отъ Шаръ-планина до Грамосъ на западъ, Бистрица и Бѣло-море на югъ, Места на изтокъ (срв. *La Turquie d'Europe* I, 177—198). Качаникскиятъ проходъ въ Шаръ-планина е нареченъ отъ Буе „врата на Македония“ (porte de la Macédoine II, 339).

Мнозинството на македонското население Буе посочва да сж българетѣ, за които той дава слѣдната обща бѣлѣжка: „Българетѣ, казва той, населяватъ България, Долня Мизия и по-големата частъ на Горня Мизия; тѣ съставятъ при това главната ядра на населението въ Македония, съ изключение на най-крайната юго-източна частъ отъ Костуръ до и по Бистрица. Планинитѣ между водосточитѣ на Леринъ и Костуръ, между Кайларе и Сятица, между Острово и Беръ, и между Воденъ и Нѣгушъ, служатъ за юженъ прѣдѣлъ на земитѣ, дѣто се говори само български и за сѣверенъ прѣдѣлъ на земитѣ, дѣто селянетѣ говорятъ гръцки. Българе се намиратъ още прѣснати или събрани въ села изъ Тракия, дори до Текиръ-дагъ (Родосто), а сжщо дори и въ юго-източна Сърбия.“ (Les Bulgares — Boulgares dans les langues de ce pays — occupent la Bulgarie, la Mœsie inférieure, et la plus grande partie de la Mœsie supérieure, tandis qu'ils forment le noyau principal de la population de la Macédoine, à l'exception de la partie tout-à-fait S.—O. depuis Castoria et sur l'Ingde-Karasou. Les montagnes entre les bassins de Florina et de Castoria, entre Kailari et Schatista, entre Ostrovo et Verria, et entre Vodena, et entre Vodena et Niausta, limitent le territoire où on ne parle que bulgare, de celui au midi, où le grec est la langue du paysan. On trouve encore des Bulgares épars ou même réunis en villages dans la Thrace, jusque dans le Tekir-Dagh (Bulgarskoë), et même dans le S.—E. de la Servie. — Ibidem, II 5—6).

За сѣверна езиковна граница на македонскитѣ българе Буе не говори изрично, както туй прави за гръцко-българската. Отъ даннитѣ обаче, които се даватъ за областитѣ заселени съ сърби, се вижда, че Буе смѣта Шаръ-планина за сръбско-български прѣдѣлъ въ Македония. Сърби, споредъ Буе (II, 6, 11—12), живѣятъ въ княжество Сърбия, въ Босна, Херцеговина, Черна-гора и въ една частъ отъ пашалѣцитѣ Прищина, Пекъ и Призрѣнъ (въ нѣкогашната Рашка) и въ южно Маджарско. Но че южниятъ склонъ на Шаръ-планина е населенъ съ българе, напримѣръ въ Тетово, Буе поменава изрично въ т. II, 15, дѣто посочва, че населението на тоя градъ е смѣсено българско съ албанско: Dans la ville même de Kalkandel ils (les Albanais) se mêlent aux Bulgares.

Буге е познатъ и съ етнографска карта на Балканския полуостровъ. Тя е помѣстена у Berghaus, Physikalischer Atlas отъ 1847 г. VIII Abth. Taf. 19. Ето изводъ отъ нея за българската земя въ Македония, ограничена съ кръстчета:

Изводъ отъ етнографската карта на А. Буге 1847 г.

1838—1843 г.

№ 110.

Дойранъ, Солунъ.

Първа българска печатница е била основана въ Солунъ, майка на Македония. Неинъ директоръ е билъ българскиятъ писателъ, архимандритъ Теодоси Синаитски, родомъ отъ македонския градъ Дойранъ. Печатницата е работила отъ 1838 г. до смъртъта на Теодосия, въ 1843 г.

Първата известна книга, печатана въ тая печатница, е Началное оучение съ молитви славянобългарски и грѣчески, год. 1838. Срв. фотографска снимка отъ заглавния листъ, стр. 110.

Прѣвъ 1839 г. папа Теодоси печаталъ Слѣженіе еврейско... во простый и краткый языкъ болгарскій къ разѣмкнѣню простомѣ народу.

НАЧАЛОЕ ОУЧЕНІЕ

СЪ МОЛІТВЫ ОУТРЕННІЯ

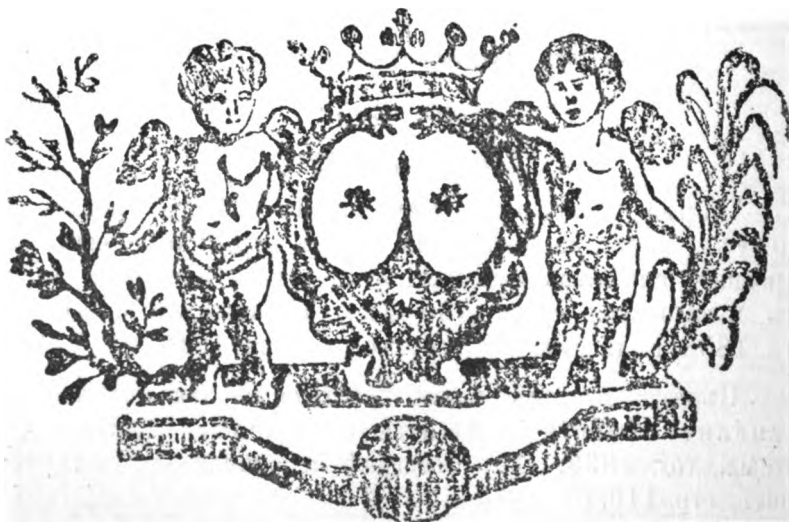
СЛАВНОБОЛГАРКІЯ И ГРЕЧЕСКІЯ

НАПЕЧАТАСА ВО ГРАДЪ СЪЛЪНЪ,

СО ИЗНОВЪ ТУПЪ:

ПРИ ХАЦИПАПА ДЕОДѢСІА АР-
ХІМАНДРИТА СУНАЙТСКАГО.

ЛѢТА 1871

Прѣзь 1840 г. той печата книгата на Кирилъ Пейчиновичъ, сжшо маведонецъ отъ Тетовско, подъ надсловъ Оутѣшеніе гѣшнымъ. За нейния езикъ се говори на л. В': со толкованіе на прости азѣкъ болгарскій долниа Мѹсїи Скопскій, и Тѣтовскій. Срв. № 93.

Прѣзь 1841 г. папа Теодоси печата вече книга — разговорникъ на три езика, диктувана не отъ религиозни нужди, а отъ търговски: Книга за навѣненіе трихъ азѣковъ:

славянобългарскѣи и грѣческыя и карамалицкѣи. Напечатана е во градъ Солунъ со ѣзиковъ тѣтъ при Хадѣ папа Теодѣсѣ архимандрѣта Сунантскаго. лѣта 1841. И въ тая книга той схваща своя роденъ ѣзикъ като българскѣи. Другитѣ ѣзици що се употрѣбавали въ Македония въ търговията и които сж застѣпени въ разговорника, сж грѣцки и турскѣи (= караманлийскѣи). Срв. фотографска снимка отъ заглавния листъ на разговорника, стр. 111.

1839 г.

№ 111.

Македония.

Единъ отъ най-внимателнитѣ пътешественици прѣзъ Македония въ първата половина на XIX в. е билъ учениятъ естествоизпитателъ Гризебахъ, професоръ въ Гьотингенския университетъ. Той пътувалъ прѣзъ 1839 год. Покрай флората, главенъ прѣдметъ на неговото пътуване, интересували сж го отчасти и народитѣ, що населяватъ полуострова, и тѣхнитѣ ѣзици. Той е далъ кратко и прѣгледно разпрѣдѣление на народноститѣ по ѣзикъ. Тукъ ще приведемъ редоветѣ, които застъгватъ ѣзиковната граница между грѣци, българе и сърби.

„На 24 юни (н. ст.), казва Гризебахъ, въ 6 часѣтъ сутриньта тръгнахъ отъ Солунъ и съ четириковна пощенска кола ударихъ по пътя за Воденъ. Небето бѣше ясно и горещината доста ярка още въ тоя ранъ часъ. Прѣдъ Вардаръ-капия срѣцнахме множество групи селяне въ българска носия, които идѣха въ града да продаватъ своитѣ произведения. Отъ Солунъ на западъ вече не се слуша грѣцки ѣзикъ, защото отъ тукъ та до албанскитѣ гранични планини живѣять българе. Споредъ даннитѣ, които събрахъ, границитѣ на главнитѣ ѣзици, които се говорятъ въ Румелия сж приблизително слѣднитѣ. Грѣцкитѣ ѣзици заема току-речи сжщитѣ области, дѣто прѣзъ древнитѣ времена се е говорило елинскѣи, именно въ Морейския полуостровъ та до Епиръ и Македония, въ Архипелага и принадлежащитѣ му азийскѣи и европейскѣи брѣгове. Въ наше време сѣ грѣцки се приказва въ южна Албания на югъ отъ Янина; отъ тамъ сѣверната граница на грѣцкия ѣзикъ върви по планинската верига между Тесалия и Македония до Олимпъ, държи една тѣсна прибрѣжна ивица до Солунъ, завива сетнѣ къмъ Съръ и слиза слѣдъ това до одринския меридианъ за-

едно съ южнитѣ вериги на Родопитѣ; най-послѣ по цѣлата южна и юго-източна страна отъ тоя градъ (Одринъ) до Мраморно-море и до протоцитѣ владѣе гръцки езиѣкъ. Тая линия, която при Солунъ се допира до самото Бѣло-море, служи ещещверѣменно, съ изключение отъ вѣмъ Албания, за южна граница на славѣнскитѣ езици, които държатъ отъ тукъ та до Дунава. Българскитѣ езиѣкъ обгръща южнитѣ и източнитѣ страни на тая областъ, а сръбскитѣ сѣвернитѣ и западнитѣ, но граничната черта между тия двѣ дѣщери на славѣнското племе не могатъ точно да се посочатъ, напротивъ било е твърдено, че тѣ чрѣвъ постъпенно смѣшение на думитѣ се размѣсили взаимно въ една току-речи прѣходна зона. Аво да не бѣхме прививнали у насъ (Германия) дори въ равнинитѣ да виждаме запазени сродни диалекти, строго единъ отъ другъ обособени, тогава щѣхме да намѣримъ подерѣпа за това мнѣние въ обстоятелството, дѣто Сърбия не се дѣли отъ българскитѣ крайща съ ниваевни естествени южни граници“ (24. Junius. Morgens 6 Uhr verliess ich Salonichi und schlug mit vier Postpferden die Strasse nach Vódena ein. Der Himmel war heiter und die Wärme schon in dieser frühen Stunde drückend. Vor dem Vardarthore begegneten uns zahlreiche züge von Landleuten in bulgarischer Tracht, welche Lebensmittel in die Stadt zum Verkauf führten. Westlich von Salonichi hört man die griechische Sprache nicht mehr und Bulgaren wohnen von hier bis zum albanischen Grenzgebirge. Nach den von mir eingezogenen Nachrichten sind die Grenzen der in Rumelien vorherrschenden Volkssprachen etwa folgende. Die griechische Sprache gehört ungefähr denselben Landschaften an, in denen zu den Zeiten des Alterthums Hellenisch gesprochen ward, nämlich der Halbinsel bis nach Epirus und Macedonien, dem Archipel und dessen asiatischen und europäischen Küsten. Sie wird heutiges Tags in Albanien südlich von Jánina allgemein geredet; von da geht ihre Nordgrenze über die Gebirgskette zwischen Thessalien und Macedonien bis zum Olymp, beschreibt einen schmalen, Küstensaum bis Salonichi, wendet sich weiter nach Seres und fällt sodann bis zum Meridian von Adrianopel mit dem südlichen Hauptzuge der Rhodope zusammen; endlich ist alles südlich und südöstlich von jener Stadt gelegene Land bis zur Marmora und den Meerengen vorherrschend griechisch. Diese Linie, welche nur bei Salonichi das ægæische Meer

selbst berührt, ist zugleich, mit Ausnahme von Albanien, die Südgrenze der slavischen Sprachen, welche von da bis zur Donau allgemein sind. Das Bulgarische umfasst den südlichen und östlichen, das Serbische den nördlichen und westlichen Theil dieses Gebiets, aber die Grenzscheide dieser beiden Töchter des slavischen Stamms konnte nicht genau angegeben werden, vielmehr wurde behauptet, dass die durch allmähliche Vermischung der Wörter greichsam in einer Uebergangszone mit einander verschmolzen. Wäre man nicht gewohnt, bei uns sogar in der Ebene verwandte Dialecte scharf von einander abgetrennt erhalten zu sehen, so könnte man eine Stütze für diese Meinung in dem Umstande erblicken, dass Serbien durch keine natürliche Südgrenze von bulgarischen Landschaften abgesondert wird. — A. Grisebach, Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839. Göttingen 1841, II B., p. 65—66).

И тъй Грѣзебахъ посочва езиковната граница между гърци и българе, а сръбско-българската езиковна межда не се наема да опрѣдѣли главно поради съществуването на прѣходни диалекти. Българското обаче сѣверно ядро въ Македония, за което нѣма съмнѣние, че е такова и което не влиза въ спорнитѣ прѣходни говори, Грѣзебахъ посочва въ съчинението си на нѣколко мѣста. Така, като говори за скопската област и за казитѣ, влизащи въ вилаета на тогавашния скопски валия Хавзи-паша, който спрѣмо централната власт се държалъ като вице-кралъ, пктешественикътъ прибавя: „Намѣстническата власт на Хавзи-паша, който има едва 46 години, а отъ 20 год. насамъ какъ е облѣченъ въ това си достоинство, се простира сега надъ 14 кази и обгръща сѣверната половина на Македония, както и една тѣсна ивица отъ сѣвероизточна Албания. Тѣзи кази, споредъ главнитѣ си градове, сж слѣднитѣ: Скопье, Качаникъ, Тетово (Калканделенъ), Кърчово (Кичево), Дебъръ, Кюстендилъ, Мелникъ, Струмица, Радовишъ, Шипъ, Кратово, Куманово, Крива-паланка и Кочани. Така посочената област държи срднѣно 10 географски мили отъ сѣверъ на югъ и 30 геогр. мили отъ изтокъ на западъ, а има около 300 квадратни мили поврхнина и съдържа въ по-голѣмата си частъ плодородни, твърдѣ добрѣ обработени, гжсто населени, отъ българе обитавани полета, съ ломбардски климатъ, дѣто прѣуспѣва прѣдимно оризътъ и пшеницата“ (Die Statthalterschaft von Avsi Pacha, der erst 46

Jahre alt ist, aber schon seit 20 Jahren seine Würde bekleidet, erstreckt sich gegenwärtig über 14 Casa's und umfasst die nördliche Hälfte von Macedonien, so wie einen schmalen Streif des nordöstlichen Albanien. Jene Casa's sind nach ihren Hauptorten folgende: Uescüb, Catchesanik, Calcánde, Critchovo; Dibre; Cóstendil, Mélenik, Ostromdscha, Rádovich, Istib, Caratova, Comanova, Egri Palanka und Cótschana. Das hierdurch umschriebene Gebiet, im Durchschnitt 10 g. Meilen von Norden nach Süden und 30 g. Meilen von Osten nach Westen ausgedehnt, hat demnach einen Flächeninhalt von ungefähr 300 Quadratmeilen und enthält grösstentheils fruchtbare, durchaus wohl bebaute, dicht bevölkerte, von Bulgaren bewohnte Ebenen, mit dem Clima der Lombardei, in so fern Reis und Waizen hier vorzugsweise gedeihen. — Idem, ibidem, p. 233).

Освѣнъ общото посочване за българско население въ сѣверомакедонскитѣ вази, като въ Тетово, Скопье, Куманово и пр., Гризебахъ говори за българе и въ слѣднитѣ лично посѣтени отъ него села въ сѣверна Македония, именно селото Теарце (родното мѣсто на българския писателъ Кирилъ Пейчиновичъ, † 1845 г.), селото Лѣшковъ съ монастыря Св. Атанаси — и двѣтъ въ Тетовската ваза, селото Стриница подъ Люботенъ, най-високиятъ връхъ на Шаръ-планина и др. (Срв. за тия мѣста томъ II, стр. 252, 255, 256, 277, 280).

Гризебахъ заговаря мимоходомъ за българското население и въ други градове и села изъ Македония: Тевели при Солунъ, „малко, бѣдно, българско село“ (II, 75); село Св. Георги, на пѣтъ между Енидже-Вардаръ и Воденъ (II, 81); градъ Воденъ (II, 82, 83, 87), села въ Бабуна (II, 221); градъ Тетово, втори пѣтъ (von Bulgaren bewohnte Téttovo, II, 243); область Тиквешъ (II, 67) и др.

1839 г.

№ 112.

Източна Македония.

Прѣвъ 1839 г. миналъ прѣвъ България руски богомолецъ, монахъ Пертени. Отъ Пловдивско той ударилъ къмъ Съръ за Света-гора. Впечатленията си излага въ книгата: Иноеъ Пареніи, Сказаніе о странствіи и путешествіи по Россіи, Молдавіи, Турціи и святой землѣ. Москва 1856, 2° издание. За източна Македония се говори въ часть II.

Изобщо за гръцко-българскитѣ отношения Партени бѣлѣжи: „Бѣдныя болгары не только отягощены отъ тяжкаго ига турецкаго, но и отъ грековъ страдаютъ не много меньше. Ибо во градахъ, гдѣ есть архіереи, которые бывають изъ грековъ, не позволяютъ болгарамъ по-славянски ни пѣть, ни читать, ни дѣтей учить: впрочемъ, по селахъ не смотрятъ на архіереевъ, но по-славянски по російскимъ книгамъ поютъ и читають. Болгарское нарѣчіе ближе къ славянскому нежели великоросійское“ (II, 51).

За гр. Сѣръ казва: „Богослуженіе отправляють на греческомъ языкѣ. Люди живутъ больше трехъ родовъ: греки, болгары, а болѣе коцовлахи, всѣ православныя христіане. Есть немного турокъ“ (II, 69).

За монастыря Св. Иванъ Прѣдтеча (Продромъ), който се намира близо до гр. Сѣръ, богомолецътъ разказва, че въ него имало тогава оволо 100 монаха, който „канонаршили и пѣли весьма чинно греческимъ языкомъ, тавоже и читали“ (II, 64). Въ монастырската библиотека му показали: „Множество кожяныхъ и бумажныхъ рукописныхъ славянскихъ книгъ, болѣе тысячи; лежатъ безъ всякаго брженія“. Като били запитани за това нехайство, монаситѣ отговорили: „Читать ихъ мы не знаемъ. Хотя и всѣ братія — болгары, но читать по славянски ни одинъ не разумѣеть“ (II, 64).

Отъ Сѣръ за Св.-гора пѣтникътъ миналъ прѣзъ село Нигрита: „И взопли въ село христіанское Негриту; и приняли насъ ласкаво, но уже не болгаре, а греки: по-болгарски мало что знаютъ говорить“ (II, 70).

За светогорското население се казва: „Здѣсь въ Святой Горѣ русской братіи довольно: болѣе пятидесяти великоросіанъ, и болѣе ста малоросіанъ, а болгаровъ и сербовъ болѣе тысяча, а всей братіи въ Аеонѣ болѣе пяти тысячъ“ (II, 110).

1839 г.

№ 113.

Т и к в е ш ъ.

У различнитѣ македонски населенія е запазено и до наше врѣме едно любопитно старо прѣданіе за мѣстнитѣ езици, кой въ коя покраина се говори най-чисто. Азъ го чухъ въ Македонія прѣзъ 1907 г. Споредъ него турски се говорѣло най-добрѣ въ Цариградъ, албански въ Елбасанъ, а

български въ областта Тиквешъ на срѣдния Вардаръ. Прѣданието е познато у турцитѣ дори като поговорка:

Истанболунъ тюрчеси,

استانبولك تركهسى

Елбасанѣнъ арнаутчеси,

البسانك آرنأودجهسى

Тиквешѣнъ булгърджеси.

تيكوتك بلغارجهسى

За старостта на това прѣдание знаемъ и отъ една бѣлѣжка у нѣмския ученъ пжтешественикъ изъ Македония, Гризебахъ, който го чулъ още прѣзъ 1839 г. „Азъ чухъ да увѣряватъ, казва той, че най-добръ албански се говори въ Елбасанъ, а български най-чисто се приказва въ македонската околия Тиквешъ, която лежи на пята отъ Скопье за Солунъ“. (So hörte ich die Versicherung, dass man das beste Albanisch in Elbassán rede, das reinste Bulgarisch aber in dem macedonischen Bezirke Ticavech, den die Strasse von Uesküb nach Salonichi durchschneidet. — A. Grisebach, Reise durch Rumelien und nach Brussa im Jahre 1839, II B, p. 67).

1840 г.

№ 114. Търлисъ (Неврокопско).

Иванъ Симеоновъ отъ с. Търлисъ (Неврокопско, източна Македония) печата прѣзъ 1840 г. въ Пеща на гръцки езикъ единъ поучителенъ сборникъ, подъ заглавие „Многоцвѣтна градина“: Ἰωάννου Συμεωνίδου, Κήπος πολυανθής. Ἐν Πέστῃ 1840. Авторътъ въ прѣдговора благодари на гръцитѣ, задѣто научилъ гръцки езикъ и съ това сполучихъ да вкуси отъ плодоветѣ на музитѣ, особено нѣкъ при липса на българска книга. Едва въ негово врѣме се чуло, че има и българска граматика. Иначе той издава явно българския си родъ: „Защото моя народъ, казва той, именно българското племе“ (Διότι τὸ ἔθνος μου, λέγω τὸ γένος τῶν Βουλγάρων . . .).

1841 г.

№ 115. О х р и д ъ.

Василъ Априловъ, извѣстниятъ просвѣтень дѣецъ по българското възраждане, който подъ влияние на гръцката си образованостъ изпърво се е гърчялъ и го е било срамъ да се нарича българинъ, въ книгата си Денница ново-българскаго

образованія, Одесса 1841, говори туъ тамъ и за народността на населението у нѣкои македонски градове въ него врѣме. Между друго за Охридъ казва слѣдното: „Будучи столицоу Болгаріи, Охрида бѣлъ богатый и знатный городъ; нынѣ-же, хотя и укрѣпленъ, но весьма упалъ, имѣеть всего 7,000 жителей, болѣе Турковъ и Болгаръ. Рыболовство составляетъ главный промыслъ народа“ (стр. 72).

1841 г.

№ 116.

С о л у н ъ.

Въ своята Денница Василь Априловъ поменава за българското население въ Солунъ, което въ негово врѣме съставляло четвъртината отъ всички жители и се подигнало доста културно, за да се погрижи и за своя печатница: „Ѳессалоникъ, казва той, по болгарски Солунъ, по Турецки Селаники, первенствующій городъ Македоніи... Жителей считаютъ около 60,000... Въ 1832 году, онъ почти истребленъ бѣлъ пожаромъ. Четвертую часть народонаселенія Ѳессалоники составляютъ Болгаре съ частью Грековъ, половину Турки, и остальною часть Евреи... Нынѣ Болгаре заводять въ Солуни свою собственую Болгарскую типографію для печатанія церковныхъ и свѣтскихъ книгъ¹⁾...“ (Денница ново-болгарскаго образованія. Одесса 1841, стр. 72—73).

1842 г.

№ 117.

Македония.

Въ 1842 г. бѣ прѣведена на български Венелиновото изслѣдване за новобългарската книжнина, подъ заглавие: *Заради възрожденіе новои болгарской словесности или науки...* Превелъ М. Киѳаловъ Тетевенецъ. Бѣзграцъ 1842. Въ края на своя прѣводъ (стр. 186—190) Киѳаловъ се разпорежда да се разпратятъ отъ книгата еземпляри изъ разнитѣ български училища за просвѣщеніе бѣднаго нашего отечества, ... за просвѣщеніе злочестой нашей Болгаріи. Той разпрудѣля българската земя на три области, едната сѣверна България,

¹⁾ Априловъ бѣлѣжи за печатницата, че още не била устроена окончателно за работа. Таа бѣлѣжа ще се отнася за врѣмето, когато печатницата дѣйствително бѣ спрѣла поради изгарянето ѣ. А тя работѣше още прѣзъ 1838 г., отъ когато имаме печатани въ нея български книги. Срв. № 93, 110.

другата Тракия, и третата Македония. За всѣво отъ главнитѣ градски училища въ послѣдната область той изпраща по 5 книги:

Еъ Македониа:

Еъ Дупниченское училище 5, въ Разлогское 5, въ Кюстендилское 5, въ Келеское 5, въ Битолское 5, въ Щипское 5.

1844 г.

№ 118.

О х р и д ъ.

Рускиятъ славистъ В. Григоровичъ, на пѣтъ за Македония, прѣвъ 1844 г. се спрѣлъ въ Цариградъ. Тамъ се запозналъ „съ болгариномъ Іоанномъ Димитровичемъ, родомъ изъ Охриды“, който по това врѣме прѣвеждалъ книги на славѣнобългарски езикъ и ги печаталъ въ печатницата на Вселенската патриаршия. (Григоровичъ, Очеркъ путешествія по Европ. Турціи, 2^е изд., стр. 8). Гръцката патриаршия била отредила въ своята печатница отдѣлъ за български книги, да ги разпространява срѣдъ своего българско паство. Прѣвъ сжщата година този охридчанинъ билъ напечаталъ тамъ два свои прѣвода, подъ заглавие: Първоначална наѣка за должностите на человекъка. Франгиска Гоавіа. Преведѣна ѿ грѣческагъ на славено-българскій, и издѣдена ѿ Іоанна Димитровича Охридчанина, съ присовокуплѣніемъ Платѣрхова Гоова за въспитаніе дѣтей на словѣнскій азѣкъ, въ оупотрѣвлѣніе на словено-българските училища. Еъ Цариградъ, оу Патриархіата 1844.

По-късно, прѣвъ 1853 год. този охридчанинъ печата въ Бѣлградъ своя Служѣбникъ малій и пр.

1844 г.

№ 119.

Сръбски области.

Въ своята величествена пѣсенъ „Бачки растанак“, родоначалникътъ на сръбската нова лирика Бранко Радичевичъ схваща като сръбско-хърватски областитѣ населени съ: сръбци (така се наричаха тогава сръбитѣ въ княжество Сърбия), хърватѣ, босненци, херцеговци (еро = херцеговац), сръмчане, черногорци, далматинци, дубровничане, славонци, банатчане, бачване, жителитѣ сръби край Дунавъ и Драва. За Македония нѣма поменъ. Ето стиховетѣ въ „Бачки растанак“ съ съотвѣтнитѣ областни сръбски имена:

Брже, браћо, амо, амо,
 Да се скупа поиграмо!
 Србијанче, огњу живи,
 Ко се теби још не диви!
 Хрваћане, не од лане,
 Од увек си ти без мане!
 Ој Босанче, стара славо...

Ао, Еро, тврда веро,

Ао, Сремче, гујо љута,
 Сваки јунак по сто пута!
 Црногорче, царе мали,

Ој соколе Далматинче,

Ој ти красни Дубровчане

Ој Славонче танани!
 Банаћане лагани!
 Ој Бачвани, здраво, здраво,

И ви други дуж Дунава
 И ви други где је Драва...

Бр. Радичевић.

1845 г.

№ 120.

Велесъ.

Въ Велесъ е имало българско учение още прѣзъ XVIII в. Учили се въ велешкитѣ велии на духовници отъ Рилския, Хилендарския и др. манастири. Прѣзъ втората четвѣртъ на XIX в. още въ 1837 г., Велесъ е ималъ вече и уредено взаимноучително училище, съ отдѣления мжшко и дѣвическо. Училището по-бъсно си е направило и печатъ въ срѣдата съ емблемата на събуждането, на възраждането на българщината — пѣтелтъ; подъ пѣтела стои дата 1845 г., а наоколо надписъ: Печатъ: велешкото българско училище:

Писма съ печатъ отъ сѣщото училище се намиратъ въ архивата на Александра Евзархъ, сега пазена въ Етнографския музей въ София, инв. № 5080.

1845 г.

№ 121. **Вашино-село (Велешко).**

Велешкото с. Вашино-село е имало сщцо така уредено българско училище. На училищния печатъ при 1845 г. четемъ надпись: пѣч: башовскот(о): бжлгарск(о): ъчилищ(е): 1845. Писма и печатъ отъ това училище се пазятъ въ горѣказаната архива на Александра Евзархъ.

1845 г.

№ 122. **Македония.**

Именитиятъ руски славистъ Викторъ Григоровичъ, отличенъ познавачъ на южното славѣнство, пктува прѣзъ 1844—1845 г. изъ Македония и обогати науката съ многоцѣнни изслѣдванія и паметници отъ миналия и сѣврѣменъ животъ на българското племе. Самото си пктуване изложи въ Очеркъ путешествія по Европейской Турціи. 2-ое издание Москва 1877. Мнозинството на македонскитѣ жители Григоровичъ признава за българе възъ основа на етнографията, историята и езика на тамошното славѣнско население. Ето нѣколко извадки отъ неговитѣ пктописни бѣлѣжки за разни македонски градове и крайща:

„Несмотря на близость болгарскихъ поселеній, въ Солунѣ мало постоянныхъ жителей Болгарь. Въ махалѣ (части города) св. Аванасія находится только сто домовъ, имъ принадлежащихъ. Большинство жителей, составляютъ Евреи разныхъ сектъ и Турки; затѣмъ македонскіе Валахи и Греки живутъ здѣсь въ весьма близкомъ между собою сходствѣ. Сверхъ этихъ много Цыганъ и, наконецъ, Европейцевъ. Болгаре, какъ постоянные жители, весьма легко смѣшиваются съ Греками отъ вліянія греческаго образованія и господствующаго въ городахъ Македоніи пренебреженія къ имени ихъ. Миѣ особенно важно было сближеніе съ рабочими пришельцами изъ Болгарь. Такихъ очень много въ Солунѣ. Особенно изъ Дебра и Битоля...“ (стр. 89).

„Отъ Солуня до Енидже лежатъ въ горахъ села... Поселение ихъ преимущественно болгарское, которое начинается у самаго Солуня, съ западной стороны. На востокъ отъ Солуня поселеніе греческое, за исключеніемъ болгарскаго села

Киречкѣю или Ново-село, которое я навѣстилъ было, и 20.000 Болгаръ на полуостровѣ Касандрѣ, обхватило теперь, вѣжеться, всю Халкидику“ (стр. 91).

„Недоѣзжая до Енидже, близъ села Алавлиси или Апостоли, гдѣ живутъ Болгаре въ 80-и домахъ, обозрѣлъ я родину Александра Великаго“ (стр. 91).

„... Пространство это, которое могу ограничить съ запада рѣкою Черною, съ востока Караджовою, съ сѣвера чертою отъ Водены до Битоля, съ чертою Кастраницы до Флорины, населено преимущественно Болгарами съ примѣсью Валаховъ и Турковъ“ (стр. 92).

„Водена (прежде Эдесса) въ очаровательномъ мѣстоположеніи, столица митрополита Эдессы, заключаетъ народонаселеніе смѣшанное, котораго главную часть однавожь составляютъ Болгаре. Ограниченный въ своихъ отношеніяхъ, я не могъ много съ ними обращаться, тѣмъ болѣе, что сдѣшніе жители мало гостопріемны. Нездоровье мое заставило просить пріюта у митрополита Мелетія. Это еще болѣе удалило меня отъ сообщенія съ ними. Въ городѣ обозрѣлъ я 9 церквей, и новоучрежденное греческое училище, гдѣ, замѣтно, одни лишь болгарскія дѣти“ (стр. 93).

„Острова, примѣчательное село у нагорнаго озера, заселено наполовину Болгарами и Турками“ (стр. 93).

„Въ Битолѣ при большомъ количествѣ войска, помѣщаемаго въ казармахъ (кишлахъ), построенныхъ Болгарами, живутъ Болгаре, Македоно-Влахи и Албанцы. Мнѣ сказывали, и я самъ замѣтилъ, что Болгаре составляютъ большинство, но если не ошибаюсь въ своихъ наблюденіяхъ, Валахи въ этомъ городѣ, какъ и въ сосѣдномъ Кичевѣ (на картахъ Кричево), своимъ нейтральнымъ обращеніемъ приобрѣли особенное вліяніе“ (стр. 96).

„Городъ (Охридъ) въ настоящее время заселенъ Болгарами, Валахами и Турками, отчасти также Греками и Албанцами. Первые многочисленнѣе... Охридскіе Болгаре отличаются образованіемъ и живостью характера“ (стр. 101—104).

„Въ Стругѣ находится одна церковь во имя св. Георгія... При церкви училище греческое. Жители города Болгаре и Албанцы, магометане и христіане“ (стр. 107).

„Въ Перовѣ, болгарскомъ селѣ, нашель я ветхую церковь во имя св. Аѳанасія“ (стр. 113).

„Городъ Ресна (Ресен), въ четырехъ часахъ отъ озера, заселенъ Болгарами...“ стр. 114).

„Жители города (Серреса) — Турки, Болгаре, Македоно-Влахи и Греки. Послѣдние два элемента замѣтно подавляютъ болгарскій“ (стр. 121).

„Въ Валовиште... обозрѣлъ я варошъ, т. е. возвышенную часть города, гдѣ живутъ Болгаре, церковь св. Георгія и училище, гдѣ учать погречески“ (стр. 123).

Григоровичъ е билъ първиятъ славистъ, който съ познание и вѣщина е опрѣдѣлилъ особеноститѣ на българския езикъ и неговитѣ нарѣчия, въ които влизатъ и македонскитѣ. Ето нѣкои съотвѣтни извадки отъ неговия Очеркъ путешествія, стр. 162 сл.: „Языкъ и названія племенъ болгарскихъ. При невозможности обозрѣть область болгарскаго языка во всей его обширности, я старался, по крайней мѣрѣ, воснудиться тѣхъ мѣстъ, гдѣ, по видимому, я долженъ былъ найти особенности нарѣчій языка. Собственно въ основаніи плана путешествія лежала всегда мысль — собирать свѣдѣнія въ странахъ, которыхъ географическое положеніе условливало раздѣленіе нарѣчій. Поэтому достигъ я границъ Албаніи, углублялся въ доспатскія горы, сходилъ въ долину еравійскую и два раза посѣщаль подунайскую Болгарію... Вообще, Болгаре знаемы или съ турецкимъ или съ греческимъ языкомъ, и ето обстоятельство мѣшаеъ дѣлать изъ перваго разговора заключенія о природномъ ихъ языкѣ. Только въ домашнемъ быту ихъ, при участіи женскаго пола, который, какъ извѣстно, очень робокъ, возможно было мнѣ соображать о лексикальномъ богатствѣ и постоянныхъ его формахъ. Особенно въ Македоніи Болгаре, при встрѣчахъ, мало заботятся о выборѣ словъ, и, иногда, говорятъ языкомъ, смѣшаннымъ изъ трехъ. Но воль скоро въ кругу своего семейства Болгаринъ почувствуетъ себя не принужденнымъ, разговоръ его дѣлается яснѣе, получаетъ до значительной степени чистоту и носить отпечатокъ древней полноты... О нарѣчійхъ сами Болгаре имѣють еще неясныя понятія. Они судятъ о нихъ болѣе въ лексикальномъ отношеніи, и потому, напр. въ Македоніи, жители, особенно городскіе, отличаютъ много нарѣчій, какъ-то: воденское, прилѣпское, велеское, шопское. Эти всѣ нарѣчія, однакожь, ближе разсматриваемыя, сводятся въ одному. Тоже можно сказать о другихъ странахъ, гдѣ употребляется болгарскій

языкъ. Основываясь на собственныхъ соображеніяхъ и бесѣдѣ съ знатокомъ этого предмета Х. Костовичемъ,¹⁾ я раздѣлилъ бы всю область языка болгарскаго на двѣ половины, въ которыхъ различное его употребленіе можно назвать діалектическимъ. Первую назову западную, ибо она обнимаетъ всю Македонію до доспатскихъ горъ и, по направленію ихъ къ сѣверу, включаютъ часть подунайской Болгаріи до самаго Видина; вторую — восточную, т. е. страну на востокъ отъ Доспата и на сѣверъ и югъ Балвана. Самые рѣзкіе признаки нарѣчій этихъ двухъ областей суть...“

По-нататкъ Григоровичъ изрежда особенностѣ на българскитѣ говори изобщо и тѣзи въ Македония, въ Дебърско, Солунско, Воденско, Битолско, Корчанско; посочва и нѣкои племенни прозвища на македонскитѣ българе (мърваци, шоши, пуливаковци, бабуни, кецвари, мияци, бърсаци), па сетѣ говори за българскитѣ училища, които тогава достигали на брой до 51.

1845 г.

№ 123.

Македония.

Единъ отъ първитѣ книжовници на възраждаеща се България бѣше Хр. К. Сичанъ Николовъ. Въ прѣдговора къмъ своята Болгарска аритметика, Бѣвръщъ 1845 год., той за сѣга въпроса за българскитѣ нарѣчия и настоява за единъ общъ книжовенъ езикъ, който да се издига надъ отдѣлнитѣ говори и тѣхнитѣ различия и да споява източното говорене съ западното. Къмъ западнитѣ езиковни области Сичанъ Николовъ поставя Софійско, Видинско, Нишко и Македония. Като говори за най-типичния бѣлѣгъ на българския езикъ, именно членѣтъ, който отличава тоя езикъ отъ всички други славѣнски езици, които нѣматъ членъ, Николовъ бѣлѣжи:... Подобно и мнаѣцитесл членове не са единъ видъ. Къ вса Македония обикнѣватъ членъ е кадѣ Охрида отъ. Къ България въ Нишко, Софійско, Видинско, въ Терново и по селата които са отъ Ореховица на долѣ, въ Рѣсчѣкъ сосъ селата, Шѣменъ сосъ селата и прч. обикнѣватъ членъ : презъ планината, Кърк-класійскитѣ села и прч. подобно членъ . . . Отъ двѣте страны въ предножіата на Стара планина до

¹⁾ Туй що да е билъ Хаджи Константиновъ Йорданъ отъ Велесъ. За него срв. № № 131, 132, 133, 140, 153.

Искаръ и въ полето Свищовъ, Никополъ, Плевенъ, Довечъ, а тѣ произносатъ. Въ Тракія въ полето, западната страна всичката, Помаците по Достатската планина иматъ членъ *и*, изъ другата страна Помаците въ Македонія иматъ членъ *о* (стр. VI).

1846 г.

№ 124.

Кюстендилъ.

Прѣзъ 1845 г. цариградскиятъ патриархъ назначилъ за кюстендилски митрополитъ Диописия, погрченъ албанецъ. Епархията обнемала Кюстендилската околия, Радомирската, Кочанската, Кратовската, Щипската и Срѣдорѣшката покраина (между р. Пчиня и Крива). Въ началото на слѣдната 1846 г. владиката събралъ първенцитѣ и духовенството и рѣшили да се съгради въ сѣдалищния градъ на епархията по-голѣмо училище, дѣто да се подготвятъ и по-възрастни юноши за граждански или духовни нужди. Учението трѣбвало да се води главно на мѣстния български езикъ. Въ изработения правилникъ за училището е прѣдвидено, напр. за учителя, да се покорява на архиерея, да пази наредбитѣ на източната църква, „да прилѣжава, елико възможно, да ги учи (дѣцата) да прочитатъ церковни книги, писание, аритметика, священный катихизисъ, история и елива другая, що ползува юношеството на Болгарско. Понѣкогажъ да ги обучава и на прочитание елинскихъ книгъ“ (Йор. Ивановъ, Сѣверна Македонія, стр. 330, 368). Ще рече, гръцката духовна власть сама е признавала прѣзъ 1846 г. сѣверомакедонската епархия, съ градоветѣ Кюстендилъ, Щипъ, Кратово, Кочани и пр., за българска.

• 1847 г.

№ 125.

Велесъ.

Единъ отъ най-ревностнитѣ велашане за просвѣтата на своя градъ прѣзъ първата половина на XIX в. билъ Ангелю Палашовъ. Той билъ синъ на богати родители търговци, които търгували съ Австрія; тамъ тѣ пратили и сина си на учение, именно въ Землинъ. Ангелю се научилъ на нѣмска и сръбска книга, но не забравилъ българската си народность. На търговския си печатъ той поставилъ (по стематографията на Жефаровича) лѣвски образъ съ корона и наоколо името си: Ангелю Палашовъ. Ангелю много се трудилъ за училищата

въ своя градъ и дълги години билъ училищенъ настоятель. Ето нѣколко извадки отъ бѣлѣжитѣ и смѣткитѣ, държани отъ Палашова за българското училище въ махалата Пърдорѣвъ (източната страна на гр. Велесъ, който се дѣли отъ Вардаръ на часть Пърдорѣвча и часть Спротивчане, на западната страна).

а) Мѣцъ Априль 23^а лѣто 1847.

Іанко Христовъ и другары выстъ 4 години епитропы на училището Словено-Болгарско Пердорѣчкѣ стѣго Георгіа Самописца . . . .

б) Язъ грѣшный и рабъ кожій Янѣлко Палашовъ зрытель и настоятель Словено-Болгарской училищте прѣцеречкѣ стѣго Георгіа Самописца начна водиты рачнѣ съсъ страхъ Божій . . .

мѣсець Априль 23^а лѣто 1847.

Велесъ городъ.

(Срв. К., Сегашното и недавното минѣло на градъ Велесъ, Псп. ХLI, 565—566).

1847 г.

№ 126.

Струмица.

Родомъ отъ Струмица е билъ единъ отъ най-виднитѣ монаси на Зографския манастиръ, архимандритъ Антимъ Ризовъ. Той получилъ високо образование въ Русія и въ Атина, билъ учитель въ манастиря, игуменъ и се занимавалъ съ книжнина. Въ едно свое писмо до В. Априловъ отъ 1847 г. той високо заявява за своята българска ревностъ и окаява невѣжеството на българетѣ въ родния си градъ Струмица. Извличаме часть отъ това му писмо:

Достопочтенѣйшій и любороднѣйшій

Господине Василіе Априловъ!

Много ми е жалъ, что не ся удостоихъ да Вы видѣ, когда въ 1838-тѣ годинѣ заминяхъ прѣзъ Едесъ съсъ о. Архимандрита Анатолиѣ Зографскаго за Аѣинѣ. Со всѣмъ тѣмъ и ако никога не могахъ да ся удостоѣ лично да Вы видѣ, довольно Вы знаѣ. Добродѣтельный и ученый человекъ е, какъ едно сънце, коего лучи нигдѣ отъ него не могатъ да ся скрѣпятъ . . . Таковъ е добродѣтельный и ученый человекъ, таковъ и Васъ, достопочтенный Василіе Априловъ! пова-

захъ великата Ви ревность, неусыпныѣ Ви и неутомыи многолѣтны трудове и мудрыѣ Ви сочиненія о ползѣ и просвѣщеніи народа нашего, кои всѣмъ извѣстенъ Вы сотворижд! таквы и венцы исплетохъ, и ще Ви плетъте доклѣ ще сществува наши-атъ народъ.

Азъ понеже отъ 1824-тж до 1838-тж годинъ ся намѣрувахъ на сѣверъ въ една Бессарабскж глбожъ пустынкъ... рѣдко когда азъ видахъ ясное сіаніе естественаго сълнца, а Васъ — нравственнаго свѣтила лучи, които можахъ да изгонятъ отъ душътъ ми великій мракъ печали и унынія за отечеството ми и да блъснътъ во мнѣ радостнж надежда за просвѣщенію тому, не могохъ да проникнътъ до мене. Малко ся грыжахъ азъ за първѣтъ тщетж, понеже навъкъновеніето мрачнѣтъ и печальнж пустыня ми баше обратилъ въ свѣтлый и радостный земный рай; но послѣдната ми баше несносна, когда на умъ-атъ си приведовахъ въ какво состояніе ся намѣрова и все почти общото ны отечество, а найпаче частното мое Струмица, гдѣ видишъ българе попове до одного да служатъ по гръчки, пакъ да не знаждъ едно слово гръчко; слушашъ вси българе да говорждтъ въ църквата *Kύριε ἐλέησον!* пакъ да не знаждтъ, что говорждтъ, а другитѣ заблужденія отъ това невѣжество, кой може да ги изброи? — Все това когда помышлявахъ, ся забуравахъ. Когда ся свѣстувахъ, проливахъ горьки слъзы и казувахъ: Господи! нещешъ ли нѣбогашъ да ся умилисердишь и надъ нашій-атъ народъ, и да го избавишь отъ това окаянство!

Въ 1838-тж годинж... заминавамъ за Гръціж презъ Едессъ; тамо паче надежды виждамъ и слушамаъ това, что всегда души желаяхъ. Виждамъ граматики и исторіи българскы и Венелиновы книжки; слушамаъ, что на много мѣста въ България ся отырыли българскы училища, что за нихъ млади и въ Едессъ и въ други мѣста ся приготовляватъ въ учителя, и много книги и глобосы и все нужное отъ тамо ся изпраща. Еднимъ словомъ, виждамъ и слушамаъ вся вѣрныя знаменія и прѣдвещанія, что Бгъ Великій е началъ и за нашій-атъ народъ да помышлява, и неизреченныя радости ся исполнявамъ . . .

Въ Гръція азъ бѣхъ до лани — до 1846—г., гдѣ, като ся поучихъ нѣколко въ гимназіж-тж и университетъ-атъ, имахъ намѣреніе да си идж въ отечеството ны, и да си идж съ намѣреніе, не гръчки, но български Българитѣ какъ

Българинъ по силѣ моеѣ да учѣ, да не ся осуджъ какъ лѣнивый-атъ рабъ. Това, като мисляхъ, ето дохожда единъ побратимъ мой отъ монастырь-атъ ны Зографъ нарочито посланъ за мене съ письма отъ старцы-тѣ наши и отъ младитѣ собратья, сосѣ които много мя моляха да дойджъ въ монастырь да имъ преподамъ Славянскж-тж грамматику и что друго можъ. Понеже видохъ приглашеніето имъ согласно съ моето намѣреніе, дойдохъ; начахъ дѣлото, за което бѣхъ призванъ, и го продължавахъ съ удоволствіе. Имахъ обаче желаніе, ако бжде воля Божія да иджъ и въ отечеството ми Струмицѣ, и ако не друго, поне да сж потруджъ съ помощію Бжїею да убѣдѣ тамъшнытѣ градскы старшины да внесжтъ въ училището и църквитѣ славянскій языкъ... (А. П. Стоилвоу, Изъ живота и дѣйностиа на архимандритъ Антимъ Ризовъ, въ Училищенъ прѣгледъ XII, кн. 6, юний 1907, стр. 543—545).

1848—1850 г.

№ 127. **Вашино-село (Велешко).**

Въ Башино село е имало мъжко българско училище още прѣзъ 1845 г. Скоро се основало и дѣвическо. За това и за българското национално съзнание въ това село узнаваме отъ архивата на Александра Евзархъ, съхранявана въ Етнографскія музей въ София, инв. № 5080. Тукъ привеждаме часть отъ едно писмо отъ башиноселци до Ал. Евзархъ, отъ 1848 г.:

Милостивѣйшіи Господине Александре! Здравствуй.

Като чухме за ваша милость, и желаніето дето имате ради просвѣщеніето на народа Болгарскаго, отъ господина Теодора Мискиновича, премного сме са зарадвали, и не сме пропуциле време чрезъ горнаго господара, да вамъ обавиме за нашето желаніе и состояніето на училището, тоже и за церковь-та, но совсемъ това и ны долуподписующимся жители Башиноселскій, изъ Велешка каза; доходиме вамъ обавити состояніето наше...

Селото имаме 150, кащи све Болгаре и училище имаме добро, ради учитель отъ истото село само на Болгарскій языкъ, а деца се збираятъ до 80, на които имъ е уроко буквари, часословъ, псалтири, месецословъ, історія ветхаго и новаго завѣта, катихисисъ краткій. Ова предаваніе имъ е на

юношите; а причината е дето книги немаме состояніе да получиме, а учитело достоинъ е да и болшой урока предавати; На учитело плаща му се на година гро^m 1200., отъ опщо сирѣчу: има малко нивѣ и малко лозѣ шволскій...

Башино село у 10: Маѣа 848: (Подписи)

Въ едно писмо отъ 8 юли 1850 г., въ същата архива, башиноселци благодарятъ за помощта, която имъ пратилъ Алекс. Евзархъ. Отъ него писмо извличаме слѣднитѣ редове:

„Чрезъ настоящето ни преблагодарственное и рабское наше писмо извѣствѣваме вашему Любородию, какъ со съ голема припознаность пріяхме осъмьтѣ стотинъ грѣша отъ почитаемѣйшаго свято-вѣлескаго Господина Аусѣнтія, който ги пріяхъ чрезъ Господина Сотиракіа К: Дамянова, и немедленно преврѣчи намъ по завѣщанію вашему да ги употребиме на двѣичесвото ни училище. Благодарства безчисленни ви исповѣдуваме, и ако да ни бѣше устроено двѣичесвото училище до сегѣ, за напредъ съ вашата рѣвопомощъ ще го наредиме похорно... ѓ просвѣщеніи простѣйшаго рода нашего и тѣ въ Западной Българіи“...

1849 г.

№ 128.

Кюстендилъ.

Къмъ срѣдата на XIX в. живѣлъ и работилъ турскиятъ лирически поетъ Кятипъ-оглу-Мустафа, родомъ отъ Кюстендилъ. Между турскитѣ пѣсни на една негова ръкописна сбирка, сега въ софійската Народна библиотека, сж помѣстени и нѣколко негови български пѣсни на кюстендилско нарѣчие. Тия пѣсни авторътъ е озаглавилъ „Шарки болгаръ“ (български пѣсни), по народността на кюстендилското не турско население. Ето една двуезична (българската часть на кюстендилски говоръ) пѣсень на Кятипъ-оглу-Мустафа, съчинена на 1849 год.

Дилберън елънде тести,
Яръндан селямън късти.
Тако ти велички пости,
Помилуй, погледай мене,
Я съм сиромѣ сираче!

Дилберън елънде кашикъ,
Я тебе бар нели съм ашикъ,
Тако ти заминалио божикъ,
Помилуй, погледай мене,
Я съм сиромѣ сираче!

Дилберън фустани богасъ,
Изгорѣ мене, кога си,
Каде си, ти моя си.
Помилуй, погледай мене,
Я съм сиромѣ сираче!

Ашадан гелиѣор Кочи,
Сърмая бензейор сачи.
Тако ти църните очи,
Помилуй, погледуй мене,
Я съм сирома' сираче!

Витошунъ евине ягъна
Кюна гирсѣм о яна.
Тако ти свети Йована,
Помилуй, погледай мене,
Я съм сирома' сираче!

1849 г.

**№ 129. Монастирь Св. Архангелъ Михаилъ
(Велешко).**

Обѣднѣлиятъ монастирь Св. Архангелъ моли прѣзъ 1849 г. за помощъ Александра Екзарха въ Цариградъ. Просбата се намира въ Етнографския музей, инв. № 5080. Извличаме отъ нея слѣднитѣ редове:

„Мы долуподписати препокорнѣйше припадаме ѣ смиренно просим; недостаткитѣ наши са огромни; а при това може быть что и Вашему Высокородію! са явни, които во кругъ цѣлой Болгаріи и Македоніи до днеска бѣды разоренія са свирѣствавали... Сега обаче на доважданѣ од ново на тая Епархія; нашъ Высокопресвященній Господинъ Ауксентіе! като любитель своего рода — особенно Славяноболгаринъ, преминалъ и сврна у нашъ Монастыротъ за одпочинка, кои са на среща излегли были... дали совѣтъ священницкый? да припаднемъ Вашему Высокородію! у милостьта...“

1850—1860 г. и слѣд.

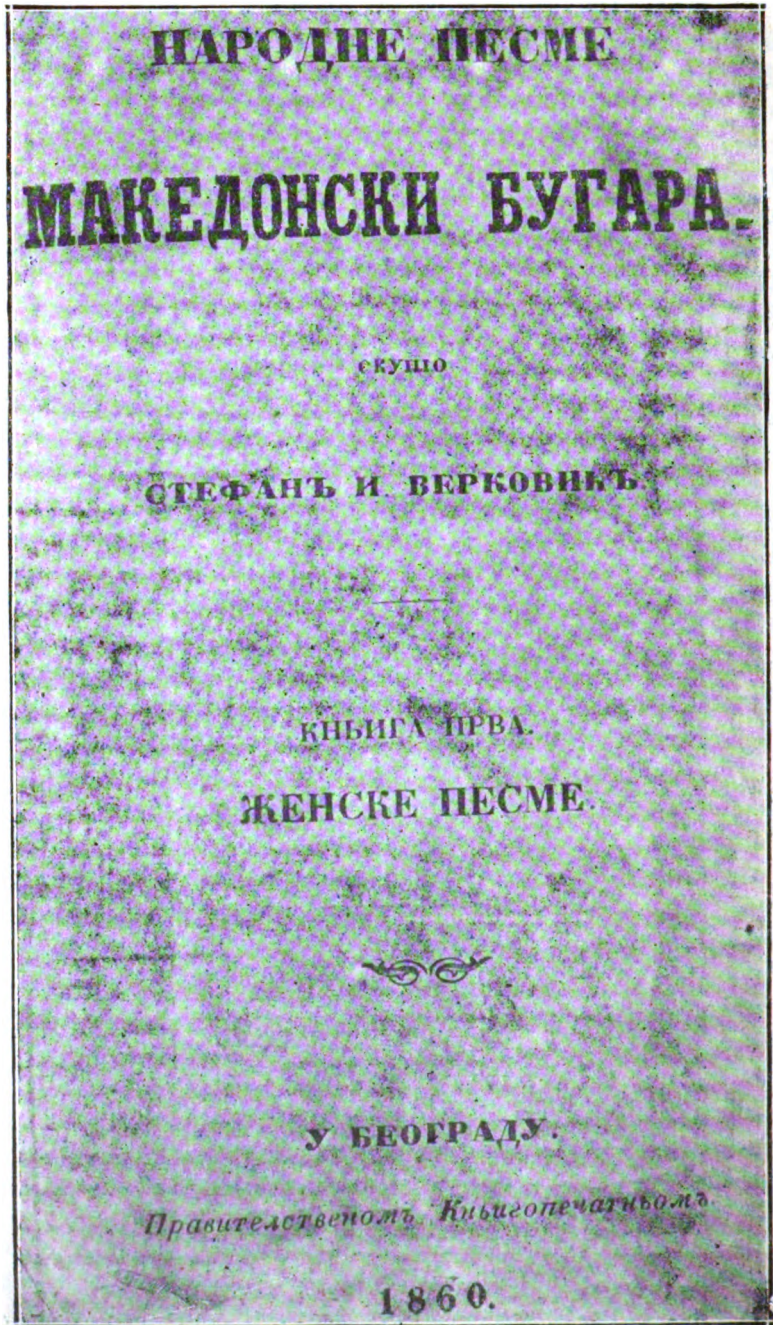
№ 130. Македония.

Янео Шафарикъ, като директоръ на Бѣлградския музей, прѣпоръчва на сръбското правителство прѣзъ 1846 г. „да се пошлѣ способно лице у Стару Србију, Македонију и Албанију, да тамо на рачун и трошакъ правителства сръпскогъ старе руковписе купи и купује“ (срв. Rad Jug. Akademije XLII, 203). Сръбското правителство усвоило плана на Шафарика и изпратило като свой агентъ въ Македония Ст. Верковича. За това говори и Ст. Новаковичъ: „Идеја Шафарикова, да се когод пошлѣ у южне словенске земље под Турцима, нарочито у Македонију и Стару Србију, дала е повод, те је сръпска влада потпомогла одлазакъ, а послѣје потпомогала бавѣнење Ст. Ј. Верковића на тимъ странама, воји је помагало и сръпскомъ музеју...“ Rad XLII, 204).

Прѣзъ 1860 г., слѣдъ нѣколкогодишно проучване на Македония, сръбскиятъ агентъ Стефанъ И. Верковичъ издаде въ Бѣлградъ сборникъ отъ български народни пѣсни, събирани повечето въ южна Македония, въ Сѣврѣ, а по-малко въ останала Македония — Велесъ, Крушево, Дебъръ и др. мѣста. Сборникътъ бѣ напечатанъ въ бѣлградската правителствена печатница и посветенъ на Княгиня Юлия Обреновичъ; той носи слѣдния надсловъ: Народне песме Македонски Бугара. Скупіо Стефанъ И. Верковићъ. Книга прва. Женске песме. У Београду. Правителственомъ книгопечатномъ 1860. Гл. фотографската снимка на стр. 132 Сборникътъ е важенъ отъ много страни за въпроса, що ни занимава. Прѣди всичко събирачътъ на пѣснитѣ е сърбинъ, бошнякъ, проведенъ въ Македония съ сръдства на сръбското правителство; той признава славѣнското македонско население за българско. Книгата се печата съ съдѣйствието на сръбската власть и сръдства въ Бѣлградъ. Не по-малко заслужава внимание прѣдговора къмъ сборника, написанъ отъ Верковича, дѣто се даватъ доста подробности за разпрѣдѣленіето на народноститѣ въ Македония и особено за българетѣ. Отъ тѣхъ ще приведемъ слѣднитѣ редове, дѣто се изреждатъ крайцата на Македония, населени съ българи:

„Овде у кратко наводимъ границе онога предѣла Македоніе, у комъ ти бугарски славени седе. Предѣлъ той у комъ ови македонски славени обитаваю, лежи међу планиномъ Родопскомъ и Егейскомъ моремъ. Цео тай предѣлъ дели се на области или нахіе: Солунску, Серезну и Драмску. Границе пакъ овога предѣла у южной Македоніи одъ бугарскы' славена заузетога и населѣнога, простиру се по момъ известномъ знаню као што слѣдуе. Одъ Солуна къ северу пружаю се ови бугари преко варошица Калкаша (бугарски Кукушъ), Доріана и Петрића до вароши Меленика . . . отъ Меленика истоку . . . преко Демира-исара (бугарски Валовишта) и Сереза; далѣ иде преко Субашкіоје, Везниково, Довишта, Просочина, Дrame и Кузлу-кіоје до реке Неста, коя дели Тракию одъ Македоніе . . .“ (стр. II—III).

„А одъ Солуна къ западу пружа се граница, делеѣа Славене те одъ Грѣа узъ заливъ солунскій до предгорія Олимпа, гди река Бистрица утиче у заливъ солунскій. А одъ реченогъ предгорія узъ реку Бистрицу продужую се преко

Кожана, Сайисте и Костура до границе Епирске. Река Бистрица дакле природна е граница... између славенскогъ и грчкогъ света и до ове реке по селима свуда имаю превагу бугарски славени.... Много села бугарска... између Битола и Кожани... Овде у предѣлу одъ бугара и цинцара а понешто грека' и арнаута населѣномъ, осимъ назначени места јошъ ова заслужују да се спомену, т. е. Вардар-Ѕница (бугарски Лука)... Водена... и Науста (бугарски Негушъ)... У онимъ предѣлима, кои на западъ одъ Солуна леже, као Вардар-ѕницкомъ, Воденскомъ, Негушвомъ, Кожанскомъ и Костурскомъ, већина села бугарскогъ е народа“ (стр. IV—VIII).

Верковичъ говори сетнѣ за помацитѣ българе, за заниманието на българетѣ селяне, а за граѓданетѣ добавя: „Има занатлија бугара по паланкама и по варошима, но ови сви знаю и грчки; и врло многи преливаю се у греке, еръ осимъ куће еднаво грчки или турски гворе, а деца имъ у школи само грчки уче. У обште ова славенска грана имала е најнесрећнију судбину“... (стр. IX).

А що се отнася до самия надсловъ на своя сборникъ, Верковичъ казва слѣдното: „Ј самъ ове песме назвао бугарскимъ а не словенскимъ, збогъ тога еръ данасъ кадъ бы вогодъ македонскогъ словенина запитао: што си ты? съ места бы му одговоріо: я самъ болгаринъ, а свой езъкъ зову болгарскимъ“ (стр. XIII).

Въ друга своя статья — Описаніе быта Македонскихъ Болгаръ, издѣла въ Москва въ 1868 г., Верковичъ дава етнографски бѣлѣжки за цѣлиа обсегъ македонска земя, заселенъ съ българе.

Още по-закрѣлено и по-основно прѣдства Верковичъ границитѣ на българското племе въ Македония въ вѣсно издѣлзлото негово дѣло: Топографическо-этнографическій очеркъ Македоніи. Составилъ С. И. Верковичъ. С.-Петербургъ 1889. Отъ прѣдговора къмъ книгата вадимъ слѣднитѣ обобщенія на автора: „Поселившисъ въ названной странѣ (т. е. Македоніи) ради археологическихъ изслѣдованій, посрѣдствомъ непрерывныхъ поѣздокъ, я ознакомился съ языкомъ и обычаями обитателей македонскихъ деревень и на первыхъ же порахъ убѣдился, что Македонія далеко не принадлежитъ грекамъ, а насе-

лена преимущественно славянами, живущими въ перемѣшкѣ съ турками, греками и кучо-валахами. Всѣ македонскіе славяне, составляющіе подавляющее большинство населенія, исключительно называютъ себя „болгарами“. Численность ихъ превосходитъ въ нѣсколько разъ не только каждую изъ прочихъ народностей, населяющихъ Македонію, но и всѣхъ остальныхъ, вмѣстѣ взятыхъ. Вотъ почему я приложилъ особенное стараніе къ изученію быта, именно болгаръ“ (стр. 1—2).

Границитѣ на болгарскія языкъ въ Македонія спрѣмо греческія на югъ и сръбскія на сѣверъ Верковичъ опредѣля такъ: „... Границу эту можно обозначить такъ: рѣка Бистрица отъ истоковъ до устья, затѣмъ Хортатъ, Вавдо, Коломонта, Какаво и Ерисово. Къ югу отъ упомянутыхъ рѣкъ и горъ преобладаетъ греческій языкъ, а къ сѣверу болгарскій. Далѣе граница идетъ по отрогамъ Перина и Родопы или Доспата, гдѣ опять къ сѣверу господствуетъ болгарскій, а къ югу греческій и турецкій языки, такъ какъ здѣсь уже встрѣчается много турецкихъ поселеній. По греческихъ говорятъ въ городахъ и мѣстечкахъ не только одни греки, но и огреченные болгары и цинцары.

„Очертавъ границу между болгарскимъ и греческимъ племенемъ на югѣ Македоніи, обращаемся къ сѣверной этнографической границѣ болгарскаго племени, гдѣ онъ соприкасается съ сербами. Начиная отъ того пункта, гдѣ отходитъ горная цѣпь, отдѣляющая Призренскій санджакъ отъ Шкодринскаго, границу между болгарскимъ и сръбскимъ племенемъ составляютъ высокія горы Шара (по болгарски и сръбски „Шаръ-планина“), тянущіяся вплоть до Качаника, гдѣ они соединяются съ такъ-называемою „Скопскою Черною горою“. Всѣ деревни, по обоимъ сватамъ горы Шара, населены исключительно болгарами, даже въ самой древней столицѣ бывшаго сръбскаго царства, въ Призренѣ, населеніе не сръбскаго, а болгарскаго и кучо-валахскаго происхожденія.¹⁾ Отъ Качаника до рѣки Моравы границу составляетъ вышеупомянутая Черная гора. Границу между болгарами и сербами, обитающими на Косовской равнинѣ, составляетъ рѣка Моравы. Все пространство между Скопскою Черною горою и бывшимъ Сръбскимъ княжествомъ, начиная отъ рѣки Моравы

¹⁾ Срв. сажо свидѣлството на Гилфердинга, № 142.

вплоть до Дуная, населено исключительно одними болгарами, разговорный языкъ которыхъ тождественъ съ языкомъ македонскихъ и еракійскихъ болгаръ. Названное пространство обнимаетъ слѣдующія каазы: Гилянскую, Лѣсковацкую, Нишскую, Пиротскую и Видинскую. Значительная часть деревень Гилянской каазы, населенныхъ болгарами, вмѣстѣ съ городомъ Гиляномъ, расположены по лѣвой стороны рѣки Моравы и тянутся по направленію къ Качанику и Приштинѣ до сѣверо-восточной оконечности Косова поля. Болгарскія деревни встрѣчаются также и дальше вдоль лѣвой стороны этой рѣки, вплоть до сербской границы. На всемъ пространствѣ отъ Призрена до Ипека, и въ Косовской равнинѣ отъ станціи Липлана до Новопазарскаго санджака нѣтъ ни одной болгарской деревни, одна часть ихъ населена сербами, а друга — скипетарами. Однако, племенная черта между болгарами и сербами не окончается у политической границы бывшаго Сербскаго княжества, а переходитъ ее, ибо округа Крушевацкій, Алексинацкій, Зайчарскій и Кюпрійскій заселены, съ незначительными исключеніями, болгарами, такъ какъ ихъ діалектъ не сербскій, а одинаковый съ разговорнымъ языкомъ македонцевъ и придунайскихъ болгаръ“ (стр. 43—44).

1851 г.

№ 131. Скопье, Велесъ и др.

Въ едно писмо отъ 20 юни 1851 г., писано отъ Йорданъ Х. Константиновъ, родомъ отъ Велесъ (Македония), печатано въ Цариградски вѣстникъ за 1851 г. № 44, се съобщава за българскитѣ училища въ градъ Скопье (Градъ Скопѣя, който, какъ-то ся знае, е среда на Албанска-та Болгарія): „Училище-то наше е раздѣлено на три сѣченія, перво Гимназиалное. 2. Дѣтовоспитное. 3. Церковное. Въ перво-то существовать 24 ученика, въ другото 120, въ третото 35, и странни дѣца както отъ Призрень, Тетово, Дебрь, Река имаме 30...“

Въ сѣщія брой велешанинътъ Йорданъ Х. Константиновъ прави апология на българскитѣ добродѣтели и обосновава съ романтична екзалтация своето българско родолюбие: ... „И ако ме пита нѣкой, школски человекъ ли си или Болгаринъ? Азь полноотвѣтанъ: Болгаринъ самъ. Че не е честно на мое-то Славяно-Болгарство да творамъ зло и лукавство, прави Болгаринъ не лажи, не завидуе, не денгубуе, не лицемѣрствуе, не

блуде, за печена ковошка вѣра-та не размѣнуе. Болгаринъ е производанъ отъ Богъ Болгъ-ар а река — Богата Рѣка или Ри, а прилагателно неправилно степенно: Болій, Болшій вышшій величайшій. Поистинѣ нема по величество отъ Болгаринъ, Болгаринъ чрѣзмѣрно ради, оре, сѣе, торгуе, воинствуе, вѣрность има, гостолоубіе, страхъ Божій, почитаніе своего царя и всичко колко-то е узаконено Богу и царю.

„Ради това азъ самъ Болгаринъ, и мое-то благородно Болгарство не ма допуца да не быдамъ добръ, за това имамъ вѣра и надежда и любовь, и челоувѣчество, и учителство, соеъ мое-то туне дѣлимъ роду моему, и кой иска безлицепріятіе, и безпристрастіе учитель, ето кой-то самъ во пламени раченіе, распаленъ самъ подобно Етна и Хекли, и вулканъ Діамантовъ вѣнецъ ми вова. Нееъ служаамъ роду моему ако е и за врыва Бога! Не е честно мене Болгарину да отчаявамъ, и да вракамъ зло за зло. Болгаринъ прави и вѣрны и благородны човѣкъ, Болгаринъ е любитель всякое добро, Болгаринъ е срамота да се отрицува отъ свой-атъ родъ и азыкъ, той Болгаринъ, който родо свой си хули имя-то му е ни день ни ноцъ. Азъ самъ Болгаринъ, плачемъ за наши-те изгубени Болгаре кои-то ся во долныя Мужія (Мисія) за това должни сме да ся жертвуваме за браыята наши пресладкии Болгари!

Много ревностный Йорданъ Х. Константиновъ Болгарскій чиновъ“.

1851 г.

№ 132.

Гостиваръ.

Българетѣ въ Гостиваръ се молятъ на Александра Евзархъ да имъ проводи помощь за училищата. Просбата я пише Йорданъ Х. Константиновъ, велешанинъ, а гостиварци удрятъ печата си. Тя се пази въ Етнографския музей, инв. № 5080. Ето съдържанието ѝ:

Гостиваръ, Скопска каза,
3, августъ 1851.

Народолубый добротворче!

Азъ мнимый¹⁾ Болгаринъ, като быхъ еднаждъ и петъ пѣти принуденъ отъ Българите Гостиварски, да идамъ да имъ видамъ църквата и училището. Принуденъ быдохъ и да извѣстамъ ради нихъ и ради нихната прекрасна църква, воято едно тврдо зданіе е, само отъ камень, понеже каменъятъ

¹⁾ Т. е. българинъ съ убѣждение, съ мисль, интеллигентъ.

имъ е бадява, а общо потрошиле едно сто и четиринадесетъ хилади гроша. И училище праватъ което е тридесетъ аршини дълго, и двадесетъ широко; Гостиваръ е само двадесетъ къщи български, и двадесетъ села,¹⁾ во които се находатъ до 70⁴ стари урнисати църкви. — Имаатъ дългъ тридесетъ хилади гроша, и за новото имъ училище учител не имаатъ, причината е скудоста. Ради това Богъ всемогущий и всещедрий заповѣдува, да по добре на единъ великъ многолюденъ градъ по малко милость учините, и не едно овако чудновато село сугубо помощъ да сотврите, кое е по науколюбно отъ Велесъ, и Щипъ, и Тиквешъ, които не имаатъ честь отъ Бога за помощъ. Сега убо, самъ Богъ, и народатъ безъ учени, и азъ многоразгарены Болгаринъ, ви се молиме, да по Божія воля да удовлетворите овии Болгари изгубени, на които сте имъ пратили некои книжици, които тава не стоятъ безъ учител. Но азъ сумъ преполнъ радостъ, защо се отварятъ училища, чини ми се да се отвара небото и невеста украсена слезнуе на дуга Ноева. И знайте, защо низъ Албанска България ще са труда до Охридъ подъ име Българска Вигиланца училища да отвориме, и волку що зимамъ плата, всичва за мои братія Болгари ке я потрошимъ. И досега сумъ раздалъ 230, и старии различити, които во Австрійско сумъ ги добивалъ. Зато азъ ще имъ поможемъ на гостиварците 500, гроша, а и ви присудете како Богиня Фемида, а я сумъ имъ помагалъ и на други многу окрестны паланки и села. Во Галешникъ Дебрски и во Кичова двама учители сумъ потврдилъ, по име Крстанъ Петревъ и Янео Войновъ. Овии печать (положени сж 6 печата, отъ които единиятъ на Гостиварския манастиръ Св. Димитъръ) за вѣрность на Гостиварците.

Иор. X. Константиновъ Българскій чиновъ.

1852 г.

№ 133.

Македония.

Въ писмо до „Цариградски Вѣстникъ“ 1852 г. брой 95, велешанинътъ Иорданъ X. Константиновъ говори за духовното невѣжество на македанобългарскитѣ крайща. Отъ това писмо изваждаме слѣднитѣ редове:

¹⁾ Въ града Гостиваръ другитѣ християне сж албанци, но силно смѣсени съ българетѣ.

Има и други язици, но и они са достойни за сожалѣнія. Има Грецы, Цинцаре, Копоцинцаре, Арбановоцинцаре, Тоскогрецы, Гегогрецы, Бугарогрецы и Цинцарогрецы, кои отнюдь не ти знаатъ ни две ни три ни четири, много неучены и непостояны. — Охридъ е за голема жалость, ти Болгаре, (sic) не са ни Болгаре, ни Грецы, ни Цигане, ни Арбанази. Но азъ можахъ съ големо разсужденіе да ти речамъ, че они да се помаци;¹⁾ понеже языкъ ихъ свидѣтельствува да се во нивой родъ, и училища нешатъ, отъ своего Болгарскаго языка се гнусатъ, и го хулатъ. Нека Богъ уразуми и просвети, негли до после ще се познаятъ кои се, защо родъ рода не храни, но тежко му кой го нема. — Дебрь, Крчова, Галикъ, Река, кои Болгаре ся въ злохуди места, и страдаатъ отъ дивихъ Арнаутовъ. . . . Они (Болгаре) повече по чуждина работатъ най искусны архитектони во Турція. Имаатъ чудесенъ и прекрасенъ монастырь во Дебрь, Галичю, називаемый Св. Іоаннъ Креститель Быгоръ, монаси болгаре. . . — Тетово, Гостиваръ Болгаре най неучены прости, достойни за сожалѣнія, защо се непостояны, всекій ги лаже, сами се предатели т. е. сами себе мученицы отъ неурежденіе се мучатъ; християне добри, и Болгарскій въ църква служатъ Богу. — Скопие (Ускупъ) градъ великъ и старъ и чудесенъ, окрестъ него близу двадесетъ монастыра все отъ сербски государи виданы; стари Болгаре, но како се вселили десетъ куци Арбаногегогрецы, пременили нарави, и гостолюбія болгарскій; народъ е Болгаропомачки, собрани отъ всегда, едва има двадесетъ куци Скопяне. Имаатъ три църкви, служеніе изборавено болгарогречески и безпорядокъ... — Вранѣ градъ Болгарскій, стари Болгаре, неучени, непостояны, суетвѣрцы, скоро се лажатъ за ощо да е, много за жаленѣ са достойни, най изгубены Болгаре на света, Болгарски служатъ е четатъ, то естъ, помачки, ни Болгаре ни Срби. — Куманово, Паланка, Болгаре помаци неучены, непостояны, предатели, единъ другиму злочинцы, и се мучатъ невидимо, четатъ

¹⁾ І. Х. Константиновъ обяснява въ брой 113 на сѣция Цариградски вѣстникъ, що разбира той съ думата помакъ. Той нарича българетѣ въ Македония помаци, когато иска да означи прости хора, овчаре, неучени. Той се опитва дори да дири етимологията на думата въ гръцката рѣчь ποιή (овчаръ), която ужъ турцитѣ промѣнили въ помакъ. Явно е, че Константиновъ не е знаелъ истинското назначение на тая дума, съ която наричатъ българетѣ мохамедане.

болгарски, безпорядочно, за сожалѣнія достойны. — Велесъ. Чудновать градъ отъ 8000 Болгаре славяне пеоны, но помацы, неучены излишно, горделиви, мечтатели, непостояны, суевѣрны, лажливи. Прави християне, богобоязливи, вѣрны, неизелицы, трудолюбиви, гостолюбиви, весели пѣснопѣвцы, играчи чудесны, духове неустрашими, быстроумны, неповорны, едни пути и за големъ присмехъ и сожалѣнія достойны са. Училища вѣко (sic) нивой нигде имають, учителя безчестать, неучены, и не можать да познаять що е учение. Всички се чинать да знаятъ, а имя свое не знаятъ да си пишать. Болгаре добри, красноличны, жены отъ вечъ прекрасны и многотрудны. Велесъ е основанъ на две страны, на четири холми высоки и една равнина именуемая „Дворове“ и два дервена (долины), первый дервенъ, вторый Памузь баба. На среде Вардаръ и великій мостъ дрвенъ, има две цркви прекрасны и велики, во нихъ Болгарски се служи Богу т. е. неуредно совѣмъ и гнусота. Старый градъ Велесъ 4 часа е далече отъ сегашнаго на юга по край Вардаръ, и има страшна развалена крепость отъ единъ страшны холмъ, и въ него и изъ вонъ него има 20 развалени церкви, отъ кои само Св. Димитрія существува, и на воскресение последнаго дня служатъ и быва великъ соборъ до 3000 человекъ и пр. Велесъ има и 3 монастыра увеселителны. — Прилепъ красенъ градъ древны болгарскій, днеска ся повече болгароциндаре и помацы, отвечъ неучены, непостоянны, суевѣрны, изборавены, ни тамо ни вамо. Окрестъ Прилепъ има выше отъ 40 развалены церкви, и единъ прекрасенъ монастырь именуемый Трескавецъ. — Щипъ градъ болгарскій, болгаре юрукопомачки, неучены, суевѣрны, непостояны вртоверны лажливи, богобоязливи, християне, но достойни за велика жалость; болгарскій служатъ въ црковъ Богу. — Тивешаны (това е едно окружие сосъ много богати села, вси Болгаре), Болгаре юрукопомачы, излишно неучены, дробивѣрци, непостоянны, суевѣрцы, издайници, отвечъ прелещены, ни тамо ни вамо, Богъ да ги помилуе, а мы да ги сожалиме. — Струмица градъ Болгарскій, отвечъ неучены, изгубены, непостояны Болгаре, болгарскій отнюдъ ни Господи помилуй не знаятъ да речать; они са Болгаре юрукопомачы, сосъ греческа литература са погрузены, и Богъ и царь да ги помилуе, и да ги сожали! — Дорянъ, Кукушъ, преку Вардаръ, Воденъ, Мегленъ,

Вардаръ Ениче, Солунъ и пр. Совсемъ ни Болгаре ни греци, ни турци, можеме да речеме Болгаре изгубены, именувемъй трчаще, тако се зоватъ, зацо кога говорятъ трчатъ много смѣшно во язва; нихъ тамошнихъ священниковъ ги лажатъ, че отъ греческа книга друга на света нема. . . . Азъ сумъ прошеталъ низъ вси овии градове и села и паланки на 1846 г. августа 12 до септатра 8 и все сумъ испитувалъ двойно, щомъ знати буду како ся владаятъ, и како живѣять; но во Дорянъ архіерея чу и ме призва, сосъ овии речи ме изгони: „Бен баваиръмъ ничинъ сенъ гелмишънъ, на анакатоносъ бу Бугарларъ, бу геже ръзънленъ гидесунъ.“¹⁾

„Азъ му се поклонихъ, с'Богомъ во една ноцъ у Воденъ отидохъ. За това сладкій брате, мучно е западна Болгарія за много години да ся просвети“.

1852 г.

№ 134. Марковъ монастырь при Скопье.

Прѣзь 1852 год. монашеството на монастыря Св. Димитъръ при Скопье, наричанъ оце Марковъ монастырь, се отнесло съ просба до Александра Евзарха въ Цариградъ за помощъ. Монаситѣ тамъ издаватъ българската си народность. Писмото, което се пази въ Етнографския музей въ София, инв. № 5080, почва съ слѣднитѣ думи:

Добродѣтельный господине!

Мы убогій іеромонаси изъ Скопья Марковаго монастыря, святаго великомученика Димитрія Мѣроточиваго, чуемы вашата щедроподатливая рука, чи подава утѣшеня и защита на убогите Болгаре; и мы смиреннострахопочитателно припадамы, и просимы отъ ваша добротворная сѣнеа сѣнь...

1852 г.

№ 135. Кониково (Енидже-Вардарско).

Прѣзь 1852 г. е било печатано въ Солунъ недѣлно евангелие по говора въ с. Кониково, околия Енидже-Вардарска, епархія Воденска, въ долнята Вардарска долина. Този

¹⁾ „Азъ виждамъ за що си дошълъ — да разбъркашъ умоветѣ на тия болгаре... Още тая ноцъ почтено да си отидешъ!“

ΕΥΑΓΓΕΛΙΕ

ΝΑ ΓΟΣΗΘΑ ΜΠΟΓΑ Η ΣΠΑΤΑ ΝΑ ΣΕΓΟ ΠΗΣΟΓΕΑ ΧΡΙΣΤΩ, ΣΙΓΑ ΝΟΥΒΟ
 ΤΥΠΟΣΑΝΘ ΝΑ ΜΠΟΓΑΡΕΚΟΙΓΕΖΙΚ. ΖΑ ΣΕΚΟΑ ΜΕΔΕΛΙΑ
 ΟΤ ΓΟΔΙΝΑ ΔΟΓΟΔΙΝΑ ΣΟΡΕΤ.

ΠΡΕΠΣΑΝΟ Η ΔΙΟΥΤΩΣΑΝΟ ΟΤ ΜΕΝΕ

ΠΑΥΕΛ ΙΡΟΜΟΝΑΧ,

ΜΠΟΖΙΓΡΟΠΣΙΚΗ ΠΡΟΤΟΣΥΓΓΕΛ, ΡΟΔΟΜ ΒΟΔΕΝΣΙΚΑ (Εκπαιυικ)

ΟΤ ΣΕΛΟ ΚΟΝΙΚΟΒΟ

ΣΟΛΟΝ,

ΣΤΑΜΠΑ ΚΥΡΙΑΚΟΒΑ ΔΑΡΖΗΔΕΥ.

1852.

говоръ е названъ още въ заглавния листъ „богарски ѳезикъ“. Този паметникъ е любопитенъ не само по своя новобългарски южномакедонски говоръ, но още и съ начина, по който сж прѣдадени българскитѣ звукове и форми съ грѣцки букви. Това показва, какъ българетѣ славѣне подъ грѣцко духовно влияние пишатъ своята родна рѣчь съ грѣцки букви, тѣй както е било по времето на солунскитѣ брата Кирила и Методия. На стр. 141 даваме фотографска снимка отъ заглавния листъ на Кониевското евангелие, съ грѣцкия шрифтъ, а тукъ прѣдаваме същото заглавие съ съответни български букви:

Евангелие на Господа Бога и спаса нашего Иисуса Христа, сига ново типосано на богарско ѳезикъ. За секоа недѣля отъ година до година со ретъ. Прѣписано и диорто-сано отъ мене Павелъ иромонахъ, божогропски протосингелъ, родомъ Воденска епархия отъ село Кониево. Солонъ, щампа Кирякова Държиленъ 1852.

Тая книга е интересна и отъ друга страна. Солунската печатница, въ която е печатано евангелието, е принадлежала на българина Кирякъ Динговъ Държиловець, отъ с. Държилово, Воденско. Братовата дъщеря на Киряка — Славка е отворила първото българско училище въ Солунъ прѣвъ 1865 г.

1852 г.

№ 136.

Охридъ, Струга и пр.

Въ едно писмо отъ Димитъръ Миладиновъ (отъ Битоля 20 августъ) до Александра Стоиловъ Екзархъ въ Цариградъ се даватъ многоцѣнни вѣсти за възраждането на българщината въ западна Македония къмъ срѣдата на XIX вѣкъ, когато по-голѣмата частъ отъ българското население се учело на грѣцки и когато самъ Д. Миладиновъ прѣподавалъ въ Охридъ Тукидида на своитѣ сънародници. Писмото е писано на грѣцки и се пази между писмата, пращани до Александра Екзархъ (№ 26), сега съхранявани въ Етнографския музей въ София. То бѣ обнародвано изцѣло въ списанието „Минало“, кн. I. Тукъ ще приведемъ само една малка частъ:

„Нека ми бжде простено, казва Миладиновъ, да кажа нѣкои юношески наблюдения. Току-речъ шесть осмини отъ Македония, които сж населени отъ едноезични българе, всички се учатъ на елинска книга и отъ елинитѣ се наричатъ

елни. . . Единъ руски пътешественикъ, по име Викторъ Григоровичъ, професоръ въ Казанъ, особено се зачуди, като видѣ славѣнски книги въ Охридъ, въ родния ми градъ Струга, въ Прѣспа и др., като че ли тукашнитѣ българи да сж останали неизвѣстни за европейскитѣ народи и да сж смѣтани отъ тѣхъ като чужденци. Като прѣподавахъ веднажъ въ Охридъ Тукидида, Григоровичъ съ очудване възвелична: ¹⁾ „нели наши братя сте?“ Струваше му се, че бълнува и не му се вѣрваше, че славѣнскиятъ езикъ ни е майчинъ и прадрѣдовъ. Когато двамата стигнахме на вечерята въ родното ми мѣсто Струга, той поръча на старата ми майка да прочѣ („българска прѣсма“), която си и записа; оскѣнъ това той ме замоли настоятелно да напиша граматика на тукашния говоримъ български езикъ и я очакваше въ Виена. Тамъ нѣкои гърчуля и албанци отъ околнитѣ мѣста на татковината ми, побудени отъ нѣкого, бѣха го обвинили несправедливо и бѣха го нарекли врадецъ на книги, когато въ сжщностъ моитѣ съотечественици му подариха съ удоволствие нѣкои книги. Отъ това разбирамъ, че „гърцитѣ и френцитѣ за нищо не ни бораатъ“. (Ἐς μοι συγχωρηθῆτὴ νὰ εἶπω καὶ τινὰς μειρακιώδεις παρατηρήσεις. Τὰ ἐξ σχεδὸν ὄγδοα τῆς Μακεδονίας κατοικοῦμενα ὑπὸ ὁμογλώσσων Βουλγάρων ὅλοι τὰ ἑλληνικὰ γράμματα σπουδάζουν καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ἑλληνες ὀνομάζονται... Περιηγητῆς τις Ῥώσος Βίκτωρ Γρηγόροβηκ ἐπονομαζόμενος, καθηγητῆς ἐν τῷ Καζανίῳ, μέ μεγάλην ἐκπληξίν του ἰδε σλαβικὰ βιβλία ἐν Ἀχρίδι, ἐν τῇ πατρίδι μου Στρούγα, ἐν Прѣспа κλπ. ὡς νὰ μὴν ἦσαν γνωστοὶ εἰς τὰ Εὐρωπαϊκὰ ἔθνη οἱ ἐνταῦθα Βούλγαροι, ἀλλὰ νομιζόμενων ὑπ' αὐτῶν ὡς ἄλλοκοτον τι ἔθνος. Παραδίδοντας ἐμοῦ τὸν Θουκυδίδην ἐν Ἀχρίδι ἐξεφώνησεν ἐνθους »ὦ ἔλι νασι μπράτια στέ;« Καὶ ὡς δνειροπολῶν καὶ μὴ πιστεύων ὅτι τὴν σλαβικὴν γλῶσσαν ἔχομεν μητρικὴν καὶ προπατορικὴν, φθάσαντες οἱ δύο μας εἰς τὴν πατρίδα μου Στρούγαν, εἰς ἐσπέρας διέταξε τὴν γραβαν μητέρα μου νὰ τραγωδήσῃ (μπόγαρσκα πέσμα) τὸ ὁποῖον καὶ ἐσημείωσε. Καὶ ἐπομένως μ'ἐπαρακάλεσεν νὰ συγγράψω εἰς τὴν ἐδῶ καθομιλουμένην Βουλγαρικὴν γραμματικὴν καὶ ἐπερίμενον ἐν Βιέννῃ, ὅπου Γραϊκουλοὶ τινες καὶ Ἄλθανοὶ τῶν πέριξ τῆς πατρίδος μας ὑποκινηθέντες ὑπὸ τινων προσήψαν αὐτῷ ἀδίκους κατηγορίας καὶ κλεφοβιδίαν, ἐνῶ εὐχα-

¹⁾ В. Григоровичъ е билъ въ Охридъ прѣзъ 1846 гол.

πίστως οἱ πατριῶται μας τῷ ἔδωκαν βιβλία τινά. Μὲ τούτο ἐννοῶ ὅτι »Γάρτζυτε ἢ φρέντζυτε ζα σίото ve vé μπόραετα).

1853 г.

№ 137. Езиковна граница между сърби и българи.

На 1853 г. въ Бѣлградъ излѣзе на сръбски езикъ етнографска карта на сръбския народъ, съ означение на говорната сръбска областъ. Тая сега рѣдка и интересна за нашия въпросъ карта носи надсловъ: ¹⁾ „Србія и землѣ у които се сръбскій говори са некимъ частима пограничній земляя управльно и на цинкусу резано одъ проф(есор)а К. Дежардена. У Београду, 1853“.

Споредъ тая карта, сръбски се говори на югъ отъ линията, която съединява Рѣка (Финуме) съ Сегединъ въ Маджарско и съ устието на Тимокъ; на западъ линията върви отъ Рѣка по Адриатическия брѣгъ та близо до Шводра. Юго-източната пѣкъ граница, която дѣли сръбския говоръ отъ албанския и българския, е посочена въ тувъ приложения изводъ отъ сжщата карта, стр. 145. Споредъ това цѣла Македония остава въ българската говорна областъ. Говорната гранична линия иде отъ Призрѣнъ до устието на Тимока, като остава Своще, Гилани, Врана, Лѣсковецъ, Пиротъ (Шаркѡй), Мустафа-паша-паланка въ българската частъ.

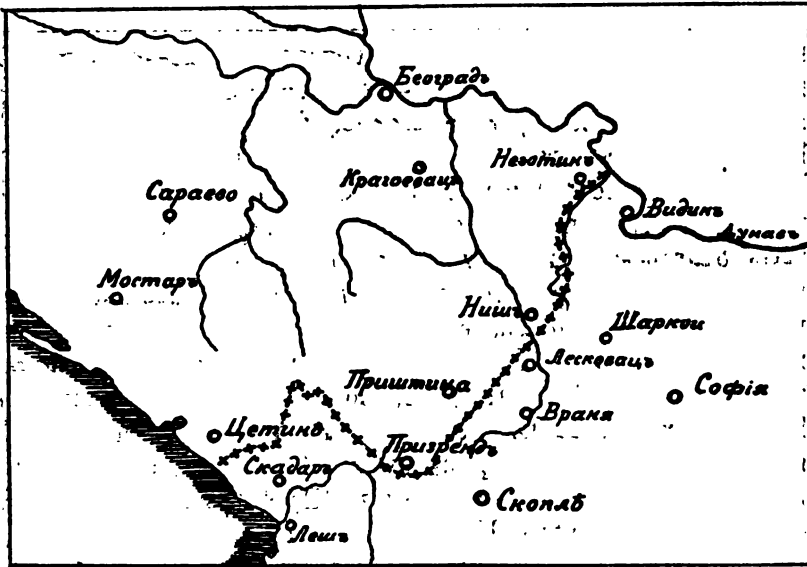
1853 г.

№ 138.

Сръбски земи.

Прѣвъ 1853 год. сръбитѣ Янковичъ и Груичъ, единиятъ студентъ въ Парижъ, другиятъ въ Берлинъ, издадоха на френски езикъ книга, съ която да запознаятъ европейския свѣтъ съ южнитѣ славѣне, главно съ сръбитѣ: Iankovitch et Grouitch, Slaves du sud. Paris 1853. На страници 74—77 се изреждатъ всички крайща, дѣто тогава живѣли сърби, именно: 1. Войводина (Банатъ, Сръмъ и Бачва), 2. Славония, 3. Далмация, 4. Истрия, 5. Рагуза (Дубровникъ), 6. Бока Которска, 7. Черна-гора, 8. Метохия (la Méthohie ou ancienne Serbie), 9. Босна, 10. Херцеговина, 11. Сърбия (тогава кня-

¹⁾ Цѣлата карта бѣ фотографски прѣпечатана отъ проф. Иширковъ, Западнитѣ краища на българската земѣ. София 1916.

Изводъ отъ сръбската карта отъ 1853 г.

жеството). Отъ това се вижда, че Македония никакъ не е смѣтана за областъ населена съ сърби, а освѣнъ това подъ името Стара-Сърбия (ancienne Serbie) тогава сж разбирали покраината Метохия, на сѣверъ отъ Шаръ-планина.¹⁾

1855 г.

№ 139.

Македония.

Прѣди да се повдигне църковния споръ между гърци и българе, гръцката Цариградска патриаршия, подъ чието духовно вѣдомство бѣха подчинени българскитѣ земи, спазваше въ титулитѣ на извѣстни митрополити исторически споменъ за българско население въ съответнитѣ епархии. Така напр., за митрополитскитѣ прѣстоли, подчинени прѣвъ 1855 г. на Цариградската патриаршия, имаме официалния каталогъ на сжщата патриаршия, помѣстенъ въ сборника на Ралли и Потли, *Σύνταγμα τῶν Θεῶν καὶ ἱερῶν κληρῶν*, т. V.

¹⁾ Това твърди и сръбският историкъ Медаковичъ и съобщава отъ кога е вѣзвало въ употреба това ново име — Стара-Сърбия. Той казва: „Отъ нѣколко години, именно отъко се създаде княжество Сърбия и доби политическо име и свои опредѣлени граници, често се слуша, за ония сръбски мѣста, които нѣкога сж били сърце на държавата и на цѣлия сръбски народъ, да се наричатъ Стара-Сърбия“ (Дан. Медаковичъ, Повѣстница Сръбскогъ народа, кн. III, Нови Сад 1852 г., стр. 76).

Споредъ тоя каталогъ струмишкиятъ митрополитъ се е титулувалъ: „Струмишки и Тивериополски, вселестнѣйши и екзархъ на българска Македония“ (*Ο Στρομνιτζης και Τιβεριουπόλεως, υπέρτιμος και έξαρχος Βουλγαρικῆς Μακεδονίας*). Трѣбва да се забѣлѣжи, че тази титла, съ прибавлението „българска Македония“, е дадена отъ самата гръцка духовна власть слѣдъ 1767 г., до когато Струмица бѣше подчинена на Охридската българска архиепископия и до когато тая титла не се поменаваше. Костурскиятъ митрополитъ сѣщо е назоваванъ отъ гърцитѣ: „Костурски, вселестнѣйши и екзархъ на всички стара България“ (*Ο Καστορίας, υπέρτιμος και έξαρχος πάσης παλαιᾶς Βουλγαρίας*). По-рано, когато Костурската епархия бѣше подчинена на Охридъ, често митрополититѣ ѝ се титулували отъ гърцитѣ, напр. прѣзъ 1564, 1566 г., като „Първопрѣстоленъ на всички България“ (*Πρωθόθρονος πάσης Βουλγαρίας*). Срв. Martin Krus, Turcogaecia, p. 174.

Слѣдъ закриването на Охридската българска архиепископия въ 1767 г., митрополитътъ на новообразуваната епархия Охридско-прѣспанска често се титулувалъ: „Вселестенѣйши и богоизбранъ митрополитъ на светѣйшата митрополия Охридска и Прѣспанска, вселестнѣйши и екзархъ на всички България“ (*Πανιερώτατος και θεοπρόβλητος μητροπολίτης τῆς ἀγιοτάτης μητροπόλεως Ἀχριδῶν και Πρεσπῶν, υπέρτιμος και έξαρχος πάσης Βουλγαρίας*. — Ofeicoff, La Macédoine au point de vue ethnographique etc., 217).

И митрополита на Битоля извѣстно врѣме се титулувалъ като „екзархъ на всички горня България“ (*έξαρχος πάσης ἄνω Βουλγαρίας*); това било прѣди 1845 год. Срв. В. Григоровичъ, Очеркъ путешествія и пр. 2^о изд., стр. 95.

1855 г.

№ 140.

Т и к в е ш ъ.

Въ брой 215 на Цариградски Вѣстникъ, 1855 г., I. X. Константиновъ дава описание на Тивешко, което той именува Любляни, ужъ по старо прѣдание. Като говори за населението и езика на Тивешко, той прибавя: „Любляни е подъ епископство Струмичко, и струмичкѣй епископъ може да се горди съ тѣя наши болгары, кои въ три години го обогатяють съ толко богатство, щомъ да буде що жели;... но жално е

защо совсѣмъ въ черна мрака гы е оставилъ. Религія православна и магомеданска. Языкъ само бѣлгарски, зацо и магомеданите бѣлгарски говорятъ. Жители има 15.000“.

1856—1857 г.

№ 141.

Македония.

Прѣвъ 1856—1857 г. излѣзе въ Атина двутомната историко-географска книга на П. Аравантиносъ за Епиръ и за съсѣднитѣ земи. Съчинението е особено цѣнно съ даннитѣ си за историческата топонимия въ юго-западния дѣлъ на Балканския полуостровъ. То е писано въ оная епоха, когато грѣцко-бѣлгарската цървовна борба не бѣ изострена, когато подъ крилото на Цариградската грѣцка патриаршия бѣ навелъ глава цѣлиятъ бѣлгарски народъ и когато националнитѣ спорове между гърци и бѣлгаре още не бѣха покварили чувството на правдивость у историка и географа. Книгата е оваглавена: *Χρονογραφία τῆς Ἠπειροῦ τῶν τε δμορῶν ἐλληνικῶν καὶ ἰλλυρικῶν χωρῶν, εἰς τόμους δύο, συντεταγμένη ὑπὸ Π. Α. Π. Ἐν Ἀθήναις 1856—1857.*

Аравантиносъ опрѣдѣля границитѣ на Македония така: Родопитѣ отгѣмъ Тракия, Шаръ-планина отгѣмъ Бѣлгария и Сърбия, Олимпъ и Хасоветѣ (Камвуница планина) отгѣмъ Тесалия, разклоненията на Акроверавнийскитѣ планини и Пиндъ отгѣмъ Епиръ (II, 102).

Като изрежда македонскитѣ градове, споменава понѣкога и народността на населението имъ. Ето нѣкои примѣри:

„Пелагония. — Старъ градъ и област на Македония... Въ Пелагония е разположенъ новиятъ градъ Битоля, наричанъ още и Монастиръ, населенъ отъ 20,000 души... Неговитѣ християнски жители говорятъ главно бѣлгарски езикъ“ (Πελαγονία. — Πόλις ἀρχαία καὶ χώρα τῆς Μακεδονίας... Ἐν τῇ Πελεγωνίᾳ κεῖται ἡ νέα πόλις Μπιτώλια, ἣτις καὶ Μοναστήρι καλεῖται, ἐνοικουμένη ὑπὸ 20,000 ψυχῶν... Οἱ χριστιανοὶ κάτοικοὶ τῆς λαλοῦσι κυρίως τὴν Βουλγαρικὴν γλῶσσαν. — II, 127).

„Струмица. — Градъ, който лежи въ прѣдѣлитѣ на Македония, между Радовишъ и Вардаръ, наричанъ нѣкога Тивериополь, сега съ население 3,000 души отъ бѣлгарски родъ, съ митрополитъ, нѣкога епископъ подъ Охридската

архиепископия“ (Σπερριμνίτσα, — Πόλις καιμένη ἐν ταῖς μεθουραῖς τῆς Μακεδονίας μεταξὺ Ραδοβισθίου καὶ Ἀξιῶ, καλουμένη ἄλλοτε Τιβερίουπόλις, οἰκεῖται ἤδη ὑπὸ 3,000 φυλῶν, φυλῆς Βουλγαρικῆς, ἔχουσα καὶ Μητροπολίτην, ἄλλοτε ἐπίσκοπον ὑπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχριδῶν. — II, 162).

„Тиквешъ¹⁾ Градъ и епархия въ Македония... Градътъ и епархията сж населени съ българе и сж подъ вѣдомството на световелешвия митрополитъ“ (Τικβеси. — Πόλις καὶ ἐπαρχία τῆς Μακεδονίας... Ἡ πόλις καὶ ἐπαρχία αὕτη ἐνοικεῖται ὑπὸ Βουλγαρικῆς φυλῆς, καὶ ὑπὸ τοῦ ἀγίου Βελεσοῦ διέπεται. — II, 165).

„Придѣпъ, или обикновено наричанъ Пермепе, е градъ въ Македония, често пакти се споменава въ византийската история. Сега неговото население се състои отъ 1200 домакинства, мохамедански и християнски; послѣднитѣ сж отъ български родъ и една частъ влашки“ (Πριλαπος, ἢ κοινῶς Περλεπῆς πόλις τῆς Μακεδονίας μνημονευομένη πολλάκις εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ οἰκουμένη ἤδη ὑπὸ 1200 οἰκογενειῶν ὀθωμανικῶν καὶ χριστιανικῶν, φυλῆς Βουλγαρικῆς καὶ Βλαχικῆς. — II, 137).

„Нѣгущъ. — Новъ градъ въ Македония, съ население 2,000 християнски домакинства отъ български родъ, подъ административното вѣдомство на Солунъ“ (Νιόουστα. — Νέα τῆς Μακεδονίας πόλις οἰκουμένη ἐκ δύο χιλιάδων χριστιανικῶν οἰκογενειῶν φυλῆς Βουλγαρικῆς ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῆς Θεσσαλονίκης. — II, 116).

„Кюстендилъ. — Область въ Македония и градъ съ население отъ български родъ; сѣдалище на митрополитъ“ (Κεσταντιλι. — Χώρα τῆς Μακεδονίας καὶ πόλις οἰκουμένη ὑπὸ Βουλγαρικῆς φυλῆς, ἔχουσα καὶ Μητροπολίτου θέσιν. — II, 82).

Въ една таблица на македонскитѣ окръзи, окръжни градове, църковно вѣдомство, съ означение на народността на населението, българе намираме въ Битолско, Придѣпско, Велешко, Тиквешко, Леринско, Серфидженско, Прѣспанско, Охридско (II, 400—402).

¹⁾ Тиквешъ е име на околнота; съ него нѣкои означаватъ и околнѣския градецъ Кафадарца.

1857 г.

№ 142. Призрѣнъ, Шаръ-планина.

Слѣдъ В. Григоровича и другъ виденъ руски ученъ сла-
вистъ А. Гилфердингъ споходилъ югославѣнскитѣ земли. Прѣзь
1856 г. той билъ проведенъ за руски консулъ въ Сараево, и
на слѣдната година штувалъ на югъ, ва да се запознае съ
сеганния битъ на славѣнското население и съ останекитѣ отъ
миналото му. Навредъ въ своитѣ изслѣдванія Гилфердингъ
признава Македония населена съ българско мнозинство. Есте-
ственъ прѣдѣлъ между двѣтѣ племена, сръбско и българско,
той поставя на Шаръ-планина. Той признава още, че бъл-
гарското племе е прѣхвърлило отчасти и таа планина, та е
повлияло съ своя езикъ върху сръбския езикъ въ Призрѣнско.
А въ самия градъ Призрѣнъ, важенъ търговски центръ,
Гилфердингъ видѣлъ население освѣнъ албанско, сръбско, още
и доста много цинцаре отъ Македония, българе и гърци.

„Призренъ. Отъ лежить на Сербской землѣ, но на самогъ
краю ея, у подножя огромнаго хребта, остановивнаго дви-
женіе Сербскаго племени на югъ и служащаго гранію между
нимъ и племенемъ Болгарскимъ, каторое обояло этотъ хребетъ
съ юговостока и заняло Македонію и восточную часть Албаніи..
Въ немъ считаютъ около 3,000 мусульманскихъ, 900 правос-
лавныхъ и 100 католическихъ домовъ, около 12,000 жителей
мужесваго пола. Большая часть мусульманъ и всѣ католики
Албанцы; между православными большинство Сербы, но есть
также довольно много македонскихъ Влаховъ и Цинцаръ, Бол-
гаръ и Грековъ. Въ рѣчи призренскихъ Сербовъ уже слышно
приближеніе къ Болгарскому нарѣчію; окончанія падежей часто
опускаются, особенно въ сочетаніи съ предлогами; напр. я
слышалъ не разъ отъ Призренцевъ такіа выраженія: онъ
га удрио сосъ ножъ, сосъ рука вмѣсто: съ ножемъ, съ
рукомъ; онъ ѿ био у Призренъ три годишта (вм. у
Призрену); удвоеніе предлога съ, образовавшее форму сосъ,
есть тоже чистый Болгаризмъ, безпрестанно употребляемый
Призренцами, также какъ слово рѣбота, постоянно замѣняющее
у нихъ Сербское посао т. е. дѣло. Занимательно бы было
прослѣдить это слияніе Сербскаго языка съ Македоно-Болгар-
скимъ въ населеніи, занимающемъ долины Шаръ-планины и
Тетовскій край или Пологъ; въ сожалѣнію я принуждеть билъ

ограничить свою поѣзду Призреномъ и повернуть оттуда назадъ на сѣверъ“ (А. Гильфердингъ, Поѣздка по Герцеговинѣ, Босніи и Старой Сербіи, въ Собрание сочиненій III. Спб. 1873, стр. 141—142).

За българско родолюбие на часть отъ призрѣнското население говорятъ и нѣколко исторически данни отъ XIX в. Знае се напр., че призрѣнскиятъ свещеникъ Коста Стопичъ е напечаталъ на свои сръдства прѣвъ 1816 г. *Угледало-то* на Кирила Пейчиновичъ отъ Тетовско, прѣпростъ книшымъ и не книжnymъ язикомъ Болгарскимъ. — Знае се отъ друга страна, че прѣвъ врѣме на църковнитѣ борби, въ Призрѣнѣ е имало „Българска църковна община“. — Най-сетнѣ имаме и свидѣтелството на единъ призрѣнецъ, Стефанъ Ковачевичъ, отъ 20 февр. 1851 г. Това свидѣтелство е просба до великия везиръ Решидъ-паша отъ речения Стефана, сега пазена въ рѣкописнатата сбирка на Народната библиотека въ София, № 402. Тамъ Ковачевичъ между друго пише: „Я родился у граду Призрѣну турскомъ владѣніи, имѣлъ всегда душевное желаніе чинъ монашескіи примитъ, и какъ что болгарски нашъ монастырь святаго Іоанна Рылскаго у нашемъ отечеству Болгаріи еще изъ древле своимъ скромнымъ примѣромъ отличается и главнымъ монастыромъ у отечеству нашемъ признается. Я 1831 год. на има истогъ монастыря Рылскаго будемъ отъ нашего болгарина Зографскаго въ Аѳонѣ монастыря, господина епископа Досіея во діавона рукоположенъ и при нѣму у Заичару . . . служилъ“ . . .

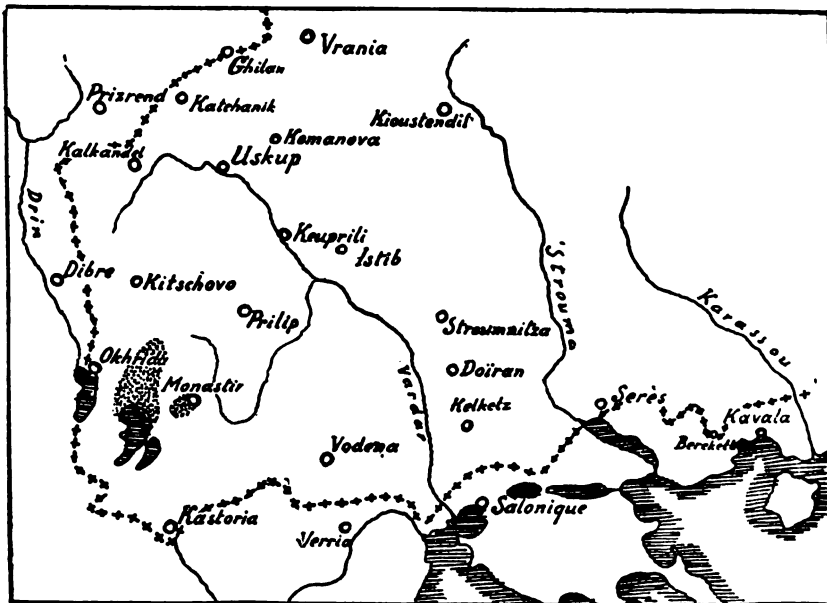
1857—1858 г.

№ 143. Вългарски земи.

Прѣвъ 1857—1858 г. френецътъ Лежанъ обиволитъ поголѣмата часть на Европейска Турция съ цѣль да се запознае на самото мѣсто, какъ сж разпрѣдѣлени различнитѣ народности или, да си послужимъ съ думитѣ на самия пътешественикъ: „En deux voyages exécutés en 1857 et en 1858 nous avons parcouru les parties les plus intéressants de la Turquie Européenne au point de vue de la distribution des races“. Резултатитѣ отъ своитѣ издирвания Лежанъ изложи въ Петермановитѣ *Geographischen Mittheilungen* за 1861, въ статията, която излѣзе едноврѣменно на френски и нѣмски езици — *Ethnographie de la Turquie d'Europe* par G. Lejean.

За земитѣ, заети отъ гърцитѣ, Лежанъ дава слѣднитѣ граници: „Въ Европейска Турция гърцката раса заема сега цѣлото крайбрѣжие на Бѣло-море, на Мряморно-море и на Черно-море, отъ залива Ламя до вратитѣ на Варна. Тоя широкъ просторъ крайбрѣжия се прѣкъсва на нѣколко мѣста отъ селища, които българското племе вдава до морето, както напр. около Солунъ и Бургасъ“ (Dans la Turquie d'Europe la race grecque occupe aujourd'hui tout le littoral de l'Archipel, de la Mer de Marmora et de la Mer noire, depuis le golfe Lamiaque jusqu'aux portes de Varna. Cette vaste étendue de côtes est interrompue en quelques endroits par les pointes que la race Bulgare pousse vers la mer, comme aux environs de Salonique et de Bourgas. — Lejean, Ethnographie, p. 14).

Сръбскитѣ племенни граници на юго-изтокъ Лежанъ поставя по Българска-Морава и Шаръ-планина. Той смѣта, че отъ врѣме на сръбското владичество сж останали и нѣколко островчета сръбско население на западъ отъ Охридското езеро и въ басейна на Прѣспа, които туеъ, въ извода отъ неговата карта, сж означени съ точки.

Изводъ отъ етнографската карта на Лежана.

За българетѣ Лежанъ казва: „Сега българското племе е включено приблизително между Дунава, Тимокъ и една черта, която минава прѣзъ градоветѣ Нишъ, Призрѣнъ, Охридъ, Костуръ, Нѣгушъ, Солунъ, Одринъ и Созополъ, Черно-море, Бургасъ, Сливенъ, Разградъ. Извънъ тоя периметъръ се намиратъ части отъ българското племе между албанцитѣ, власитѣ, гърцитѣ, въ Бесарабия и Добруджа и други въ Азия. . .“ (Aujourd'hui cette race (bulgare) est à peu près circonscrite par le Danube, le Timok et une ligne passant par les villes de Nisch, Prisrend, Ochrida, Kastoria, Niausta, Salonique, Andrinople et Sizeboli, la Mer Noire, Bourgas, Slivné, Rasgrad. En dehors de ce périmètre il existe des avant-postes ou des débris de race bulgare parmi les Albanais, les Valaques, les Grecs, dans la Bessarabie et la Dobroudja et jusqu'en Asie. Idem, Ethnographie, 29).

1857 — 1859 г.

№ 144.

Струга.

Наредъ съ това какъ се засилваше националното българско съзнание въ западномакедонскитѣ области, дѣто властуваше гръцко духовенство и школи, и четенето въ църквитѣ на славѣнски си пробиваше пътъ, а покрай това се отваряха и първитѣ новобългарски училища и прѣподаване на новобългарския езикъ, аго не смѣтаме дотогавашнитѣ славѣнски монастирски велийни училища въ тия мѣста.

Въ Струга първи бѣха братя Миладиновци, родомъ отъ сѣщия градецъ, що положиха основа на българско училище. За това се разказва между друго въ една дописка до цариградския вѣстникъ „Македонія“ брой 41 отъ 1867 г. слѣднѣто:

„На врѣмето на покойнитѣ (т. е. братя Миладиновци) год. 1857: тогашнитѣ учители въведохъ Българскитѣ языкъ въ Струшкото взаимно гръцко до тога училище да сѣ прѣдава заради тогашнитѣ обстоятелства поне два пѣти въ седмицѣтъ въ пѣтъеъ и сѣботѣ, а малку послѣ на 1859 г., като постѣпи Д. М. (= Димитъръ Миладиновъ) въ главното училище, въведоха го и въ него.“

1857 — 1868 г.

№ 145.

Скопье.

За народността на славянското население въ Скопско прѣз срѣдата на XIX вѣкъ е важна кореспонденцията между скопския гражданинъ Стоянъ Костовъ, родомъ отъ Врана и руския консулъ въ Пловдивъ Н. Геровъ. Отъ писмата на С. Костова тукъ ще приведемъ нѣколко извадки, които явно сочатъ българския характеръ и съзнание на скопското християнско население:

1) Въ писмо отъ 1 декември 1857 год. Костовъ пише на Герова между друго: „Училище-то ни е учителю весма въ голѣмо неустройство и община-та е расподѣлена на три тарафа, а именно: единъ грѣцкый, другый Турдановый и третый мой. Грѣцкый е слабъ, токмо единъ загорець и единъ богатнъ скопянецъ болгаринъ... (Т. Панчевъ, Изъ архивата на Найдень Геровъ, т. I, стр. 929).

2) Въ писмо отъ 27 юни 1858 г. четемъ между друго: „Скопско-то общество на днешнѣ време е совсѣмъ неуредено, и ниеой нѣма, что да прѣдстои да ся уреди... Освѣнъ това прѣво-то лице е просвящено по греческы, та затова много български не прилѣжава“ (стр. 930—931).

3) Въ писмо отъ 10 януари 1860 г. четемъ: „Единъ отъ тубашны-ты прѣвенцы най дебелъ отъ Българе-ты по имя х. Косте х. Стефчевъ (страшенъ грекоманинъ) снадѣви и силомъ съ нѣколко свои привръженици, прѣдадени на гречески духъ, писахъ да доведѣтъ грѣцкый взаимный учитель“... (стр. 939).

4) Въ писмо отъ 29 май 1860 год. намираме слѣдното: „Грѣци-ти зехъ прѣвнинъ и начнахъ да връшатъ по волж-тъ ся; а отвѣкъ учинихме празника на св.-ты Кирилла и Методія, злоба-та что имахъ върху мене порастна много... Скопскый англійскый консулъ връна ся пакъ отъ Манастиръ (т. е. Битоля)... Доста противность и онъ има на християни-ты и дума, че, ако блѣг(ари)ты добижтъ свож Іерархѣж щтъ учинятъ бунтъ върху Отоманскѣ дръжавж и пр.“ (стр. 946).

5) Въ писмо отъ 7 августъ 1860 г. срѣщаме: „Отъ десять дни наново стана голѣмо смущеніе и раздоръ по между грѣци и блѣгаре... Грѣци сж весма мало, нѣ единъ блѣгаринъ погрѣченъ ги спомага... Вчера и днесъ нас-

малко остана да се исколят по между си; гръцка-та страна имаше ножове и пушки... Освѣнь това въ четвъртъкъ сега стигнахъ писма чрѣзъ митрополитъ-тъ ни отъ Великъ црѣвж да иска единъ человекъ отъ цѣлж епархіж за избраніе на новий гръцкй патрикъ. Народъ-тъ ни не ще гръцкый патрикъ и желеае за Българскый, затова никакъвъ гласъ не дадохъ на писма-та“ (стр. 948).

6) Въ писмо отъ 4 септември 1860 г. четемъ: „Вчера ся направи записъ, на когото начна българска-та страна да ся подписува, за да не ще отъ днесъ да сж чете гръцвы въ црѣвы-ты имъ“ (стр. 949).

7) Въ писмо отъ 24 мартъ 1868 г. намираме: „Нашій владыка ся помина... Нѣволцина отъ по-прѣвы-ты наши, вато размыслихъ, че безъ владыкж не щжть можтъ да ся управляватъ, днесъ явяватъ на В. Црѣвж, така, чтото само Русчюскый митрополитъ г-на Паисія (днесъ у Вранж сѣди) да не опрѣдѣлява друго, когото иска, нека опрѣдѣли, тъкмо да знае да изврѣша архіерейскы-ты си длѣжности по матерный ни славяно-българскый языкъ“ (стр. 968).

1858 г.

№ 146.

Галичникъ (Дебърско).

Отъ западнитѣ македонски крайща, отъ с. Галичникъ (Дебърско), прѣзъ срѣдата още на миналия вѣкъ се вѣстаетъ съ живъ български духъ Павле х. Василковъ, въ монашество Партени (1820—1875 г.) Прѣзъ 1859 год. той билъ рж-воположенъ отъ Патриаршията за кукушки епископъ, прѣзъ 1869 г. за нипавски митрополитъ съ сѣдалище въ Пиротъ.

Въ своитѣ книжовни дѣла, съ каквито се явява още прѣзъ 1857 год. въ Цариградски вѣстникъ, или въ отдѣлнитѣ си съчинения и прѣводи, Партени подига и разглежда въпроси, които му праватъ честь за врѣмето, когато е живѣлъ и срѣдата, въ която се е движилъ. Партени поставя на разглеждане важния въпросъ за книжовния езикъ у българетѣ, за нарѣчията у българетѣ, за особеноститѣ на македонското българско нарѣчие и пр. Той събира и обнародва български народни пѣсни изъ Македония, прѣвежда Климентовото житие отъ Теофилакта, нѣкои отъ книгитѣ си пише на своя дебърски говоръ и пр. (Л. Димитровъ, Обществената и кни-

жовна дѣйностъ на хаджи Партения Зографски, въ Извѣстия на семинара по славянска филология за 1904 и 1905 г. София 1905, стр. 359—380).

Въ статията си Мисли за болгарскии-отъ азиезъ (Български вѣстици 1858, I ч., кн. 1, 35 — 41) Партени развива мисълта за необходимостта да се проучатъ отдѣлнитѣ нарѣчия, „врху кои-то общий-отъ азиезъ иматъ да се зидатъ“. Партени дѣли българския езиезъ на двѣ нарѣчия, едното се говори въ сѣверна България и Тракия, а другото въ Македония. Първото отъ тѣхъ е влѣзло за основа на книжовното нарѣчие. Авторътъ ратува за участието и на второто нарѣчие въ книжнината; и дори нѣщо повече, той иска неговото родно нарѣчие, македонското, да бѣде поставено за главна основа на книжовното: „Македонско-то наречіе не толко не трѣбеть и не можеть да бидеть исклученно отъ общий-отъ писменній азиезъ, по добро тѣа бѣше аео оно са прѣимаше за главна негова основа; по тѣа причина что оно е по-пълнозвѣчно, по плавно и по стройно, и въ много отношеніа по пълно и по богато. Представители на тоа наречіе се югозападни-те страни на Македоніа“. Послѣ той дава характеристика на македонското нарѣчие. На края се даватъ записани отъ него нѣколко народни пѣсни отъ Македония.

1858—1863 г.

№ 147.

М а к е д о н и я.

Австрийскійятъ консулъ Ханъ е пктувалъ на два пкти прѣзъ Македония съ научна цѣль, първиятъ пктъ прѣзъ 1858 г. и вториятъ прѣзъ 1863 г. Плодъ на тия му пктувания сж двѣтѣ негови бѣлѣжити книги за опознаванетоъ съ западния дѣлъ на полуострова и неговото население; едната носи заглавие: J. G. v. Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik. Wien 1861, другото: Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar unternommen im Jahre 1863. Wien 1867. И двѣтѣ сж издадени въ Denkschriften der Philos.-Hist. Classe на Виенската академия на наукитѣ, томове XI и XVI. Ханъ е познавалъ добръ албански и грѣцки езици, а за сръбски му е помагалъ сръбскійятъ майоръ Франьо Захъ, директоръ на Бѣлградското артилерійско училище, по народностъ чехъ, който го е придружавалъ въ първото му пктуване, 1858 г. Това го е

улеснило, да може да събере по-правилни вѣсти за народността на населенията, срѣд които е пътувалъ, и да провѣри онова, което официалната турска властъ или самитѣ жители заявявали по сѣщия въпросъ. Изглежда, че на Заха е било поръчано отъ сръбска страна да отбѣлѣзва изъ своя пътъ, дѣ живѣятъ сърби, българе или албанци. Това знаемъ отъ едно писмо на Йована Гавриловичъ отъ Бѣлградъ, 7 януари 1859 г., до В. Караджича. Гавриловичъ пише на послѣдния: „Како е Г. Франьо Захъ, управителъ овдашнѣ артил. школе путовало съ Г. Хановъ одъ Београда до Солуна, и ова дана се амо вратио, отидемъ къ пѣму данасъ и упитамъ га: ель бележіо на своме путу, где Срби, Бугари, Арнаути станую по онимъ краевима. Одговоре ми, да не само е бележіо, него ми на мою велику радостъ покаже израђену карту у којои е све што знати желимо означіо“ (Вукова преписка, III, 420). Докладътъ на Заха и картата сж останали досега необнародвани, но за тѣхъ знаемъ отъ съобщенията, влѣзли въ пътописитѣ на Хана. Ето защо вѣститѣ у Хана сж твърдѣ цѣлни за нашия въпросъ.

Сръбско-българската говорна межда у Хана върви по р. Българска-Морава та до Призрѣнъ въ политѣ на Шаръ-планина. На юго-изтокъ отъ тая межда държатъ българетѣ, а на сѣверо-западъ сръбитѣ и албанцитѣ. Така, въ Куршумли, Прокупље (на р. Топлица, притокъ на Българска-Морава), въ покраината Добричъ (между Прокупље и Нишъ) населението е сръбско (Hahn, Reise von Belgrad nach Salonik, p. 22, 136, 137), а край Българска-Морава¹⁾ — Курвинъ-градъ, Лѣсковецъ, Враня — населението е българско (пакъ тамъ, 28, 45, 144, 145 и пр.) По горня Българска-Морава, край Гилянъ, с. Видинъ, Бинча албанското население е смѣсено съ малко българско (пакъ тамъ, 169—173), а въ Янѣво, Ситница е вече сръбско (пакъ тамъ, 81, 161). Прѣко Шаръ-планина българе се посочватъ малко въ самия градъ Призрѣнъ, чието население, особено слѣдъ голѣмото сръбско прѣселение на сѣверъ въ Сръмъ, било заето отъ албанци, отъ българе и цинцаре.

За сѣщинска Македония Ханъ дава слѣднитѣ свѣдѣния за българското население. За Куманово той казва: „Градътъ има 650 къщи, 300 отъ които сж мохамедански и 350 български християнски; извънъ тѣхъ има и 30 цигански ко-

¹⁾ Ханъ именува рѣката *Bulgar Morawa*.

либи, та всичкото население възлиза на около 3,500 души“ (Kumanowa. — Die Stadt hat 650 Häuser, von welchen 300 mohammedanische und 350 christlich bulgarische sind und ausserdem noch 30 Zigeunerhütten, was eine Bevölkerung von etwa 3,500 Seelen ergeben dürfte. — Reise von B. nach S., p. 56). Отъ 134 села въ Кумановската околия 90 споредъ Хана сж български (christlich-bulgarisch sind). — За Гиланската околия числото на албанскитѣ къщи било 2,300, а на българскитѣ (bulgarisch-christliche) 1,500 (пакъ тамъ, 75).

За населението на вътрѣшнитѣ македонски градове, околии или села намираме слѣднитѣ бѣлѣжки у Хана. За небългарското население на околията Прилѣпъ се казва: „Тая околия брой въжгло 160 села; отъ тѣхъ 18 села сж съ мохамеданско население, отъ които 12 албански и 6 българи приели исляма“ (... und 6 von zum Islam übergetretenen Bulgaren bewohnt sind. — Ibidem, 113). — Съсѣдната на Прилѣпъ и Битоля „планинска мѣстность Морихово брой 19 български села“ (Die Gebirgslandschaft Mariofze. Sie zählt 19 bulgarische Dörfer. — Ibidem, 113). „Селото Варошъ (до Прилѣпъ) е съ 70 български къщи“ (Dans Dorf Warosch mit 70 bulgarischen Häusern. — Ibidem, 110). — Общото население на гр. Битоля, по прѣброяването отъ 1838 г., достигало 33—31,000 души. А „християнското население, казва Ханъ, е достигало тогава 9,000 българи отъ грѣцко вѣроизповѣдание, 4,500 гърци отъ двата рода, 1,200 албанци католици и 700 цинцаре, слѣдователно около 14—15,000 души“ (Die christliche Bevölkerung bestand damals aus 9,000 griechisch-gläubigen Bulgaren und 4,500 Griechen beiderlei Geschlechts, 1,200 katolischen Albanesen und 700 Zinzaren (Wlachen), mithin zwischen 14,000 bis 15,000 Seelen. — Ibidem, 116). — Като говори за влашко население въ Крушево, Ханъ прибавя за българскитѣ жители: „И българскиятъ елементъ тамъ се дѣли на два класа, именно на староседѣлци, които себе си зоватъ миаци, и на пришелци, дошли отъ покраината Галичникъ и Лазарополе (Горно Дебърско)“ (Auch das bulgarische Element zerfällt in zwei Classen, nämlich in Altbürger, welche sich Miakades nennen, und aus der Gegend von Galischnik und Lazaropule in Dibre siper zugewandert. — Ibidem, 112). — За Леринъ (Флорина) Ханъ бѣлѣжи: „За къщитѣ въ Флорина ... ни се посочи навѣрно прѣувеличено число 3,000, чието население

се състои едната половина отъ мохамедане-албанци и турци, другата половина отъ българе християне“ (Die Häuserzahl von Florina . . . wurde uns gewiss übertrieben auf 3,000 angegeben, deren Bewohner halb aus albanesischen und osmanischen Muhammedanern, halb aus christlichen Bulgaren bestünden. — Ibidem, 120). За леринското село авторътъ бълъжи: „Баница, село съ 130 български къщи“ (Banitza ein aus 130 bulgarischen Häusern bestehendes Dorf. — Ibidem, 121).

Въ втория си пътописъ отъ 1863 г. Ханъ е оставилъ сжщо доста свѣдѣния за народността на македонското население. Така за Дебъръ той казва: „Епископътъ и Иляс-ага едногласно сочатъ числото на къщитѣ въ града да е 2,000, отъ които само 170 българско-християнски, а другитѣ албано-мохамедански“ (Die Stadt Diwra. — Der Bischof und Pjas Aga geben übereinstimmend die Häuserzahl der Stadt auf 2,000 an, von welchen jedoch nur 170 christlich-bulgarisch, die übrigen muhammedanisch-albanesisch sind. — Reise durch die Gebiete des Drin und Wardar, p. 96). — За Струга е отблѣзано: „Струга лежи отъ двѣтѣ страни на р. Дринъ при изхода му отъ езерото и се дѣли отъ рѣката на една мохамеданска и друга християнска половина. Българско-християнската половина, която има 361 къщи, лежи на западната страна, а източната половина брои 220 мохамедански и 30 християнски къщи“ (Struga liegt zu beiden Seiten des Ausflusses des Drin aus dem See und wird von dem Flusse in eine muhammedanische und eine christliche Hälfte getheilt. Die christlich-bulgarische Hälfte liegt mit 361 Häusern auf der Westseite, die Osthälfte zählt 220 muhammedanische und 30 christliche Häuser. — Ibidem, 99). — За Охридъ (Ochrida) се казва: „ . . . Тази часть се нарича Варошъ и е заселена прѣдимно отъ българе християне, които смѣтатъ себе си за сжщински граждани-варошане на Охридъ и образуватъ своя собствена община“ (Dieser Theil heisst Warosch und ist vorzugsweise von christlichen Bulgaren bewohnt, die sich als die eigentlichen Stadtbürger von Ochrida betrachten, und eine eigene Gemeinde für sich bilden. — Ibidem, 113). — За Рѣсенъ и за покраината Прѣспа Ханъ казва: „Градъ Рѣсенъ брои 600—700 къщи; по-положително прѣброюване изглежда да не е правено. Отъ тѣзи къщи 150 сж мохамедански, 60 цигански (отъ тѣхъ 10 християнски), 10 влашки християнски и оста-

налитѣ (300—400) сж българско-християнски. Домашниятъ езикъ на гражданетѣ мохамедане е отчасти турски, отчасти албански, отчасти български. По увѣрения обаче отъ много мѣста, по селата на Горня-Прѣспа се говори само български, докато пъкъ въ Долня-Прѣспа само албански“ (Die Stadt Resnja hat 600—700 Häuser; eine genaue Zählung scheint nicht vorhanden zu sein. Von diesen gehören 150 Muhammedanern, 60 Zigeunern (wovon 10 christlich), 100 christlichen Wlachen und der Rest christlichen Bulgaren. Die Haussprache der städtischen Muhammedaner soll theils türkisch, theils albanesisch, theils bulgarisch sein. Die in den Dörfern von Ober-Presba sollen aber nach mehrseitiger Versicherung nur bulgarisch, die von Unter-Presba aber nur albanesisch sprechen.— Ibidem, 139). — За Велесъ само бѣгло е поменато за негово българско население и български езикъ (Ibidem, 150, 157). — За Гевгели е забѣлзано: „Въ него, както ни увѣрваха, има едно ланкастерско училище, съ учебенъ езикъ грѣцки и съ единъ учителъ грѣкъ. Околността обаче е изцѣло българска, пъкъ и въ самия градъ домашенъ езикъ е българскиятъ“ Gjewgjeli . . . Es hat eine lancastrische Schule, in welcher, wie man uns versicherte, die Unterrichtssprache die griechische und ein Grieche Lehrer sei. Die Umgegend ist noch ganz bulgarisch, und auch in der Stadt bildet das Bulgarische die Haussprache. — Ibidem, 179). — За Дойранъ се казва: „Дойранъ е сѣдалище на полянинския епископъ, който зависи отъ архиепископа на Солунъ. Има 600 мохамедански, 450 българско-християнски, 15 влашко-християнски, 25 еврейски и 25 цигански вѣщи, слѣдователно изцѣло около 1100 вѣщи“ (Doiran ist der Sitz des Bischofs von Poliani, welcher dem Erzbischof von Salonik untersteht. Es hat 600 muham., 450 christl. bulg., 15 christl.-walach., 25 Juden — und 25 Zigeuner-Häuser, also im ganzen circa 1,100 Häuser. — Ibidem, 254.)

Въ сжщия пътописъ се даватъ вѣсти за българско население на села и области, напр. край Вардара (стр. 161, 173, 175), край Радива—Дебърско (стр. 229—230), край Охридското езеро (стр. 233—237), Костурско (стр. 237), Охридско-Кичевско (стр. 239), Прѣспанско (стр. 244), Битолско (стр. 245, 246), Тиввешко (стр. 250—251), Гевгелийско (стр. 252—253), Дойранско (стр. 254, 257, 259), Кукушко (стр. 258) и др.

За смѣсеното население на Призрѣнъ Ханъ съобщава слѣдното: „Призрѣнъ има споредъ официалнитѣ прѣброителни листове 11,540 къщи, отъ които 8,400 мохамедански, 3000 грѣцко (православни), 150 католически. Цѣлото му население ще възлиза на 46,000 души, отъ които 36,000 мохамедане, 8,000 православни (българе и власи) и 2000 католици“ (Prisrend zählt nämlich nach der offiziellen Zählungsliste 11,540 Häuser, von denen 8,400 Muhammedanern, 3,000 griechischen, 150 katolischen Christen gehören. Dieselben werden im Ganzen von 46,000 Seelen bewohnt; unter diesen sind 36,000 Muhammedaner, 8,000 griechische (Bulgaren und Wlachen) und 2000 katolische Christen. — Ibidem, 79). Въ Призрѣнъ тогава имало и българско училище (Пакъ тамъ, стр. 80).

1859—1860 г.

№ 148.

Охридъ.

Заедно съ въвеждането на български езикъ въ стружкитѣ училища, сжщото се направило и въ съсѣдния на Струга гр. Охридъ, дѣто грѣцката пропаганда била пуснала корени отъ вѣкове. Въ цариградския в. Македонія брой 40 отъ 1867 г. четемъ:

„Околу 1859 и 1860 год., кога първата искра на Българщината сѣ яви въ Охридъ, отвори сѣ едно частно Българско училище въ Месовастро подъ управленіето на сынъ и татко самарджин, въ кое ученицитѣ отъ вситѣ Охридски (освѣнъ Влашецитѣ) училища всѣкой день слѣдъ отпусътъ имъ търчажъ съ радостъ каево овцы на соль, и доста успѣхъ“.

1860 г.

№ 149.

Кукушъ, Витоля.

Прѣзъ 1859—1860 г. въ българскитѣ страни се бѣ явило течение за прѣминаване на българския народъ отъ православие въ католичество. Патриотитѣ смѣтаха така да се отцѣпятъ отъ грѣцката патриаршия и да избавятъ своя народъ отъ погрѣчване. Това движение особено бѣ силно срѣдъ македонскитѣ българе въ Кукушъ, Витоля и др. Кукушане въ 1859 г. потърсиха закрилата на папа Пия IX, отъ когото искаха между друго—богослужението да се извършва на славѣнски, а училищниятъ езикъ да е новобългарски. Просбата имъ е напечатана въ в. България, № 25, 1859 г. Прускиятъ

посланикъ въ Цариградъ Голцъ съобщава за това въ редъ рапорти. Въ единъ отъ тѣхъ отъ дата 20 февр. 1860 г., посланикътъ, между друго, увѣдомява министра на Външнитѣ дѣла Schleinitz: „Когато най-послѣ прѣзъ послѣдната есенъ възбуждението въ Македония бѣ достигнало такива размѣри, че 20,000 българе заплашваха съ прѣминуване въ католичество, тогава гръцката кралица, подпомогната отъ не особено голѣмия приятель на гърцитѣ, но строго религиозния руски прѣдставитель въ Атина, писа едно настоятелно писмо до царствуващата царица, за да ѝ обърне вниманието върху дѣятелността, която се развива въ Цариградъ. Вслѣдствие на това князь Лобановъ получи инструкции да бѣде по-умѣренъ въ прѣслѣдванитѣ отъ него стремления“ (Л. Поповъ, Рапорти на германскитѣ посланици. Приложение на Църковенъ Вѣстникъ, кн. XXI, стр. 89).

1861 г.

№ 150.

Македония.

Македония, която роди бащата на българската история Паисия, родоначалника на новобългарската филология и педагогия Неофита; Македония, чиито синове Хаджи Якимъ и Кирилъ Пейчиновичъ първи почнаха да печататъ новобългарски книги; Македония, която даде първата българска печатница на дойранчанина Теодосия и пр. и пр., тая сжщата земя роди и първитѣ бългѣжти фолклористи на българския народъ, братята Димитъръ и Константинъ Миладинови отъ Струга.

На 1861 г. Миладиновци напечатаха най-значителния за своето врѣме сборникъ, озаглавенъ: Български народни пѣсни. Собрани одъ братя Миладиновци, Димитрія и Константина и издани одъ Константина. Въ Загребъ, въ книгопечатница-та на А. Явича, 1861, стр. VIII+542. Срв. на стр. 162 фотографсва снимка отъ заглавия листъ на сборника. Както личи отъ прѣдговора, пѣснитѣ въ сборника сж били събирани главно отъ македонскитѣ прѣдѣли: Струмишко, Кувушко, Струшко, Битолско, Прилѣпско. Между помагачитѣ при събирането на пѣснитѣ билъ и Райко Жинзифовъ отъ Велесъ. Тукъ трѣбва да добавимъ, че този български сборникъ отъ Македония е билъ издаденъ съ срдѣствата и покровителството на сърбохърватския архиепископъ Йосифъ Шросмайеръ. За-

БЪЛГАРСКИ

НАРОДНИ ПЪСНИ

СОБРАНИ

ОДУ

БРАТЯ МЛАДИНОВЦИ

ДИМИТРИЯ И КОНСТАНТИНА

И ИЗДАНИ ОДУ

КОНСТАНТИНА

ВЪ ЗАГРЕБЪ

ВЪ КНИГОПЕЧАТНИЦА-ТА НА А. ЯКИЧА

1861.

това и книгата е била посветена на сщия архиереископъ, „великодушни-отъ покровитель народната книжнина“. Признателното писмо на К. Миладинова до Щросмайера, печатано слѣдъ посвѣщението, съдържа слѣдното:

Ваша Превозвишеность и Пресвѣтлость!

Предъ неколку години Български-ве пѣсни собрани, още много време ве стоиха заопани въ неизвѣстность, ако не бѣше високо-то Ваше участіе. Ваша Пресвѣтлость глобоко почувствува на народно-то образование ке найголемо-то ржчателство за благоденствіе-то одъ народ-отъ; и нищо предъ него не щадеещемъ, щедро 'севога и 'секаде помогна въ полезни издаваня и училищни потребности. При 'си-те тие благородни стремленія Ваша Превозвишеность благоизволи да обржи вниманіе и на найюжни-те Славяни Българи и да покажитъ великодушно-то ѣ участіе въ издаване-то на това общеполезно сокровище; и на конецъ, окрилатена одъ народно-то доброжелателство, захвати найплодородната идея, и основа Югославянска-та Академія, той драгоценъ венецъ на толку голѣми Ваши благодеянія.

При такви сійни Ваши услуги на книжнина-та сѣ осмелихъ да посвѣтамъ на име-то одъ Ваша Пресвѣтлость това собраніе отъ народни-те пѣсни, вое, молямъ, благоскѣло на прїимитъ заедно со глобока-та ми признателность, съ воя имамъ честь да останамъ

На Ваша Превозвишеность и Пресвѣтлость

Найповорни слуга К. Миладиновъ.

1861—1867 г.

№ 151.

Велесъ, Македония.

Райко Жинзифовъ билъ родомъ отъ гр. Велесъ. Първото му учение било на гръцки, а по-сетнѣшното на български; едното и другото придобилъ въ Македония, а висша наука се училъ въ Москва, дѣто и умрѣлъ. Македония за Жинзифова бѣ неотемлено българско отечество, което трѣбва да се отърве отъ гръцката духовна власть. Прѣзъ 1861 г. загинаха отровени въ Цариградъ братята Миладиновци отъ Струга. Жинзифовъ пѣе злочестината, що постигна сѣмействата на

Миладиновци, тѣхния роденъ градъ Струга, тѣхното българо-македонско отечество. Вдовица и дѣца плачатъ въ Струга :

За мажа за деверъ та выка,
А рожбы за татка, за стрыка :
Издее ги градска темница
Въ приморскъ коварна столица.

Градъ Струга, градъ Охридъ преславны!
Два брата рогены, два главны
Работници съ вѣрж не мъртва,
На злоба тѣ станахж жертва.

Какъ вѣрно, какъ сложно, стоворно,
По Бугарско поле отборно,
По поле, по то Македонско,
Широко и чисто славянско,
Запалени свѣкы държейки,
На Бугаре пать тѣ свѣтейки...

(Р. Жинзифовъ, Новобългарска сбирка. Москва 1863, стр. 177).

И въ други свои трудове Жинзифовъ схваща своето отечество Македония като българско отечество. За да не привеждаме други извадки отъ неговитѣ писани работи, дѣто се издава българското му родолюбиво чувство, ще посочимъ слѣднитѣ стихове (1862 г.), дѣто поетътъ брани своята родина отъ гръцко похищение:

За народность и за правинѣ,
За бащинѣ, за майчинѣ языкъ...
Охридъ и Търновъ вечъ дали языкъ.
Македония, чудна страна
Нема да быдигъ гърчка она!
Шума и гора и планина,
Самый камень на тая страна,
Птица и рыба въ Вардаръ рѣкж,
Живо, мъртво на свои крака
Ке станжтъ, ке даджтъ отвѣтъ
На цѣла Европа и на цѣлъ свѣтъ :
Я Българка сумъ, Българинъ сумъ я,
Българе живѣятъ въ тая странж!

(Братски трудъ, Москва 1862, кн. IV, 16).

Прѣвъ 1867 г. въ Москва имаше всеславѣнски съборъ. Между други западни и южни славѣне тамъ имаше и официално сръбско пратеничество, чието пжтуване, сръпци и рѣчи описа хубаво М. Т. Миличевѣ, тогава първи секретаръ на Просвѣтното министерство (срв. Годишњица Николѣ Чулиѣа,

кн. VII). На една вечерна срѣща въ дома на Карамзина, синъ на руския историографъ, дѣто били събрани владци и князе и други високи господа, отворили разговоръ за Сърбия и за нейния князь Михаила, който се тъкмѣше да прави югославѣнска уния. На срѣщата присѣтствувалъ и нашиятъ велешанинъ, поетътъ Райко Жинзифовъ, който нетърпѣливо се намѣсилъ въ разговора и уворилъ сръбския князь, задѣто не се залови на дѣло, да обяви война на Турция и да помогне да се освободи България. Миличевичъ, който поменава за тая сцена, изрично признава, че този македонецъ-велешанинъ е българинъ и отечеството му България: „На један мах, казва той, један младић из Бугарске, чини ми се да се зове: Зинѣифов, стаде ружити Кнеза: што не завојшти на Турску, да ослободи Бугарско!? Ја сам уважавао жељу која потиче из родољубива млада срца, али дужан бејах, у одбрану Србије и њенога Кнеза, рећи неколико речи. И рекао сам их... Не смањујући ни мало братскога расположења према Бугарима, цртао сам, овом приливом, наше поступно дизање и ослобођање из турскога ропства...“ (Годишњица Н. Чупића, кн. VII, 69—70). Интересно е, дѣто самъ Гарашанинъ, тогава сръбски министеръ на Външнитѣ дѣла, при испращане на сръбското пратеничество за Москва, изрично му казалъ: „Можете Русима, где би било потребе и згоде, казати ово: Кнежева влада има пријатељско расположење према Бугарима, и помагаће им, колико год узможе, да се избаве“ (Годишњица VII, 5). Тия думи сж били въ свръзка съ готвеното нападение върху Турция и участието въ него на Сърбия, Черна-Гора и българскитѣ чети подъ войводството на Раковски, Каравелова и др. Жинзифовъ вѣроятно ще е знаалъ за тия планове, та е направилъ своята подвзана къмъ сѣрбитѣ, които, слѣдъ като били удовлетворени отъ турцитѣ по извѣстни пунетове, изневѣрили на българетѣ.¹⁾

На сжщия славѣнски съборъ въ Москва прѣвъ 1867 г., държалъ рѣчь и Р. Жинзифовъ. Въ историята на тоя съборъ — Всеросійская Этнографическая выставка и славянскій съѣздъ въ маѣ 1867 года. Москва 1867, на стр. 371—374 се прѣдава рѣчта и стихотворението, казани отъ младия велешанинъ. Тувъ ще приведемъ нѣколко реда само отъ тѣхъ: „По прочи-

¹⁾ Срв. Йор. Ивановъ, Пангерманизизмъ, панславизмъ и югославянскитѣ съюзъ. София 1902, стр. 42, 48.

таніи во второй разъ стихотворенія Тютчева, взошелъ на столъ молодой болгаринъ, воспитанникъ Московскаго университета г. Жинзифовъ, со словами: „Миръ славянскій, прошу слова“, произнесенными возволнованнымъ голосомъ“... Въ неговата рѣчь срѣщаемъ таківа изрази: „Братя славяне! Какъ Болгаринъ, прошу васъ позволить мнѣ сказать нѣсколько скромныхъ словъ отъ имени того славянскаго племени или народа, извѣстнаго подъ именемъ Болгаръ, который населяетъ значительную часть Балканскаго полуострова... Здѣсь на этомъ мѣстѣ, надъ головами всѣхъ насъ, возвышалась и развѣвалась святая хоругва! Это — священное знамя..., на которомъ изображены лики святыхъ равноапостольныхъ просвѣтителей всѣхъ безъ исключенія Славянъ, святыхъ Кирилла и Меѳодія. Никто не станетъ спорить, что это священное знамя есть достояніе общеславянское. Это такъ! Тѣмъ не менѣе однако, не забудемъ, что наши славянскіе просвѣтители и изобрѣтатели славянской грамоты, св. Кириллъ и Меѳодій, родились въ болгарской, или что все равно, въ славянской Македоніи“...

При завършъка на рѣчта си Жинзифовъ прѣдложилъ „болгарскую здравицу“, дали му чаша вино, и поетъ съ въодушавление и грѣмливъ гласъ произнесълъ своята стихотворна наздравица, която почва съ слѣдния куплетъ:

Съ руйно вино домордно
 Некъ наполнимъ до три чаши,
 Брата редомъ, брата сложю
 Некъ ги земимъ въ рудѣ наши.

.....

По-нататъкъ поетъ благопожелава да се шири неговата матерна българска рѣчь и да цвѣти:

Некъ ся ширить, ся раздава
 Въ България горня, долня,
 Отъ Вардара до Дунава,
 Дума свободна, народна.

1862 г.

№ 152.

Македония.

Нѣмскіятъ ученъ Хенрихъ Бартъ пропхтува прѣвъ България и Македония въ 1862 г. по посова Русчукъ, Търново, Пловдивъ, Рида, Горня Джумая, Малешево, Тивешъ,

Прилѣпъ, Битоля, Леринъ, Кайларе и на югъ, и слѣдъ двѣ години описа своето пътуване въ книгата си: *Reise durch des Innere der europäischen Türkei im Herbst 1862 von Heinrich Barth. Berlin 1864.* Бартъ не говори специално за различнитѣ народности, а само тукъ-тамъ поменава нѣщо за тѣхъ, но и отъ тия случайни бѣлѣжки личи, че авторътъ е срѣщалъ въ Македония, покрай владѣтелския турски народъ, главно и български. Така, въ долината на Струмица минава прѣзъ българско село Подарешъ (*Bulgarische Dorf Podareshe*, p. 109), прѣзъ село Орѣховица, населено съ 150 къщи българи (*Oreovitsa ... 150 Häusern und ausschlislich von Bulgaren bewohnt*, p. 110). За Радовишката околия той дава списъкъ на селата съ означение тѣхното население българи и турци и българи мохамедане (на стр. 113 бѣлѣжка), пъкъ за отдѣлни български села, напр. Конче, Липовиѣзъ и др. говори още на стр. 115, 116. За български села поменава въ Тивевшко на стр. 124. Въ града Прилѣпъ намира покрай турското и българско население 11,000 души (*Die Stadt Prilip ... jedoch ward mir bestimmt versichert, dass die Bulgarische Bevölkerung 11,000 Köpfe zähle*, p. 137).

(1863 г.

№ 153.

В е л е с ъ.

Велешанинътъ Йор. х. Константиновъ-Джинотъ е билъ прѣзъ цѣлия си животъ и страдания фанатизиранъ бранителъ на българщината въ Македония противъ посегателствата на грѣцкото духовенство. Родолюбивото българско съзнание не го напущало и въ чернитѣ дни на заточението му въ малоазийския градъ Гюзель-хисаръ. Отъ тоя градъ той се тѣжи съ писмо на българския търговецъ въ Цариградъ Н. П. Тѣпчипещовъ. Отъ това писмо отъ 12 априли 1863 г. (сп. Минало, год. I, кн. 2, стр. 193 сл.) ще приведемъ слѣднитѣ редове:

„На лѣто 1838 бехъ момче отъ 18 години, отъ тогава почехъ да любимъ родатъ нашъ Болгарски, и се превручихъ на Божія промисль, но безъ да престанемъ да сумъ гонителъ прелажливите гречулий, съ восхищенность почехъ да опровергавамъ нихните лукавства и неправды... Препири съ грци за да си бранимъ родатъ ни болгарскій. Велико мучение 2½ години отъ скудость, отъ самота, отъ хули, отъ пре-

при... Наконечъ ударъ ме найде, щехъ да умрамъ, който живимъ не за мене, но за името на превозлюбленаго ми рода болгарскаго...

И. Х. Константиновъ“.

12 априль 1863 год.

Гюзель Хисаръ.

1863 г.

№ 154.

Неврокопъ.

За събуждането на българщината въ Неврокопъ и за празнуването тамъ на празника св. Кирилъ и Методи прѣвъ 1863 г. намираме вѣсти въ едно писмо на Георги Костовъ до Стефана Захариевъ въ Пазарджикъ. Писмото се пази въ Етнографския музей въ София, инв. № 1209. Ето частъ отъ това писмо:

До негово родолюбие Г. Стефана Захариеву.

Здравствуй за многое лета. Като достигнахме днесъ майя благополучно 11:ий день, сговорихме са Българската община да си направиме празника днесъ на светаго Кирила и Методия и да служиме служба по Български, а ержеманите не дадоха, ими ни са смееха каковъ е тойзи празникъ, то е празникъ свети Бувъ и свети Дъвъ и заповедаха на свещеникътъ да не иде вечерта на вечернина за да не влеземе сасъ сила у церквата и в утринта така направиха, а ние отидохме на нащо си Българско училище и си светихме водуусвищение чрезъ духовника Христофора и си четихме вانونатъ на светаго Кирила и Методия...

Неврокопъ

1863. майя 11:ий

Вапъ покорни

Георги Костовъ Исеракли.

1863 г.

№ 155.

Неврокопъ.

Прѣвъ 1863 г. въ Неврокопъ вече имало българска духовна община, която почнала борба противъ гръцката фенерска власть. Отъ едно писмо на тая община, сега въ Етнографския музей въ София, № 1208, до Стефана Захариевъ въ Пазарджикъ, извличаме слѣднитѣ редове:

„Тѣя дена ны дойде едно писмо отъ Рыла Монастырь за до нашѣа духовникъ Г-на Христофора, въ което му писувать да стане веднага да си иде, казватъ му, защо были писали напиште гонители до владивата едно писмо и различно го клеветили. и владивата като гонитель на просвѣщеніето ны, веднага писува до мр̄а да прататъ нарочно човекъ да го дигнатъ. ѿ така да ѳгасатъ сичките ни по(д)крѣпленіа народны. Ёще защо да чете вѣстници и писма духовника ѿ разбужда народа; думатъ защо негово соучениѣ да ѳчи децата и песни султанови да пее; та се отеглиха отъ ελγυσχο то сυχολο вредъ децата; отъ завистъ чудатъ се какво бже да бѣснеятъ грековласити. Но народатъ като постоянствува на народность-та си, като ѳсетиха що дѣйствувать противници-ты, и като мислятъ да испадатъ духовника, та да нема кой да имъ по славянскій чете...

(Слѣдватъ подписи)“

863 иуній 3 Неврокопъ
Община бжлгарска.

1868 г.

№ 156. **Болакѣя (Солунско).**

Освѣнъ Кониковското евангелие, печатано въ Солунъ прѣзъ 1852 г., познатъ е още единъ подобенъ пометникъ, писанъ и употрѣбванъ въ най-южнитѣ бжлгарски етнографски прѣдѣли, въ покраината наричана Вардарѣя. Този пометникъ е изборно евангелие, прѣписвано въ с. Колакѣя¹⁾, при устието на р. Вардаръ, и употрѣбвано въ църковна служба, както личи отъ покापанитѣ съ восемь листове. Този ржкопись нѣма нищо общо съ печатаното евангелие въ Солунъ. И въ него обаче народниятъ говоръ („зборъ“) по долния Вардаръ е нареченъ „бжлгарски езикъ“. На стр. 170 даваме фотографска снимка отъ заглавния листъ на ржкописа, който се пази у писача на тая книга, а тукъ прѣдаваме съ съотвѣтни бжлгарски букви сжщото:

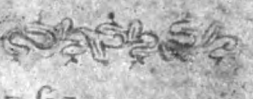
Господ(и)ново, и сфетѣго евангѣлио, на бѣга нашѣаго гблемата црѣфа христоанѣфъ, искарено, на бѣгарцѣко изѣкъ

¹⁾ Колакѣя или Булакѣя, сѣдалище на грѣцки епископъ, е единственото сега грѣцко село посрѣдъ бжлгарскитѣ при устието на Вардара. Въ една махала селянитѣ сж още двуезични т. е. говорятъ въ кащи грѣцки и бжлгарски.

ΓΟΣ ΠΟΔΜΒΟ. ΙΣΦΕΤΑΓΟ ΕΥΑΓΓΕ
 ΛΙΟ. ΝΑ ΠΟΓΑ ΝΑΣΑΓΟ ΓΟΛΕ ΜΑΤΣΡΙΚ
 ΦΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΦ. ΙΣΚΑΡΕΝΟ. ΝΑΠ
 ΟΥΓΑΡΤΣΚΟ ΙΖΙΚ. ΤΟΥ ΒΑΣΜΟ ΖΠΟΡ
 ΝΑ ΒΑΡΔΑΡΙΑ. ΖΑ ΟΥΦ ΝΕΔΕΛΙ ΤΕ
 ΣΑΤΙ. ΖΑ ΓΟΥΔΙΝΑ ΤΑ. ΙΖΑΣΑΤΙ
 ΠΡΑΖΜΙΤΣΙΤΙ ΓΟΛΕΜΙΤΕ. ΖΑ Τ.
 ΣΕΛΑ ΓΟΥΔΙΝΑ ΖΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΑ

ΟΥ
Τ

Σ
Γ

— Σαπισαλο οσι Ενσταθιο Κυπριαδη —
 — οφ Σελοτο — Κολακίς
 — Νά 30 - Νοεμβριε — Μεσιεε - 1865 —

тува̀шно зборъ на Вардаріа, за уфъ недѣлите, сѣти, за гуді-
ната и за сѣти празниците голѣмите за цѣла годіна за литур-
гійата. Са писало утѣ Евстатіо Киприади уфъ селото Кола-
вїа на 30 ноѣмврио мѣсиць 1863.

1863 г.

№ 157.

Македония.

Английскитѣ филантропки мисъ Мекензи и мисъ Ерби обиволиха прѣвъ 1863 г. македонскитѣ и др. земи. Прѣвъ други години тѣ споходиха и други области на Европейска Турция, именно сръбскитѣ земи, Стара-Сърбия, Босна, Черна-гора, часть отъ Албания и пр. Тѣхниятѣ обстоенъ пжтописъ, снабденъ съ етнографска карта, бѣ посрѣщнатъ възтържено отъ всѣждѣ. Великиятъ Гладстонъ, въ прѣдговора къмъ второто издание на книгата за послѣдната казва: „Ни единъ дипломатъ, ни единъ консулъ, ни единъ пжтешественикъ отъ нашитѣ съотечественици не е направилъ такъвъ цѣненъ приносъ въ нашитѣ свѣдѣнія за славѣнетѣ въ Европейска Турция, както този приносъ, който направиха мисъ Мекензи и мисъ Ерби съ изданието на своето „Пжтуване по славѣнскитѣ области на Европейска Турция“. Ето нѣкои извадки за българския характеръ на македонското население:

„Вече казахме, че Солунъ географски припада на България; съ други думи, Солунъ е едно отъ пристанищата на оная страна, чието население говори славѣнски и се простира отъ Бѣло-море до Дунава. Самиятъ градъ е единъ отъ пунктоветѣ на етнографската граница, която дѣли, въ тая часть на Европейска Турция, славѣнското население отъ грѣцкото. Тая граница съвпада донѣждѣ съ посовата на старинския римски пжть между Солунъ и Охридското езеро; но освѣнъ това българското население се спуща на нѣволжо мили още по на югъ отъ „Via Egnatia“ (We have said that Salonica is geographically Bulgarian; in other words, it is one of the ports of that country with a Slavonic-speaking population which stretches from the Aegean to the Danube. Indeed, Salonica itself forms a point on the ethnographical boundary which, in this part of Turkey in Europe, divides the Slavonic population from the Greek. To a certain extent this frontier coincides with the line of the old Roman road between Salonica and

the Lake of Ochrida; nevertheless some miles of country, inhabited by Bulgarians, stretch south of the Via Egnatia. — G. M. Mackenzie and A. P. Irby, Travels in the Slavonic provinces of Turkey-in-Europe. London 1867, p. 18—19).

Българскитѣ земи въ пътописа на Мекензи и Ерби сж разпрѣдѣлени на три: сѣверна България, между Дунава и Балкана; Сръдня България, между Балкана и Родопитѣ, и южна България, която отговаря на сегашна Македония. За тая послѣдната област тамъ четемъ слѣднѣното за българското ѝ население: „Южна България се простира отъ Родопитѣ та до границата на древня Гърция. Училищата (български), които ни се удаде да посѣтимъ въ тая часть на страната, не сж така значителни по броя на своитѣ ученици и сж по-сиромашки отъ другитѣ; впрочемъ, ние не посѣтихме училищата въ Щипъ и другитѣ градове, що лежатъ по на сѣверъ, между Солунъ и Скопье. А за ония, които посѣтихме, ще се важе на свое мѣсто. Въ мѣстата, които споменахме до туеъ, грѣцкиятъ епископъ игнорираше българскитѣ училища... Въ Въ Воденъ и Енидже-Вардаръ сж основани грѣцки училища... Поради тая антинационална политика, българетѣ, които въ други мѣста сж така жадни за образование, тува сж твърди и нерадиви за науката... Нѣкои пъкъ отъ тия южни българе гледатъ да се възползуватъ отъ римско-католическото влияние, съ цѣль да се отърватъ отъ грѣцкия патриархъ, а по-сетнѣ да намѣрятъ сръдства да се избавятъ и отъ Пата... Въ Битоля униатитѣ си иматъ вече свое училище, а въ Енидже-Вардаръ се гради църква“ (Southern Bulgaria lies, as we have already indicated, between the Rhodope and the frontiers of ancient Greece. Such schools as we there visited were smaller and poorer than elsewhere, but we did not see those of Istib and other towns lying on the more northerly route between Salonica and Skopia. Those on the line of our journey we will notice as we proceed. Throughout the places we have hitherto mentioned, the Greek Bishop contents himself with ignoring the Bulgarian school... In Vodena and Yenidjé a Greek school is founded... One result of this anti-national policy is, that the Bulgarians, elsewhere so eager to learn, are in these districts listless and dull... Some of them calculate on using Latin aid to get rid of the Patriarch,

and then finding means to get rid of the Pope... In Monastir the Unionists had a School, and at Jenidjé they were building a church — *Idem, ibidem, p. 37).*

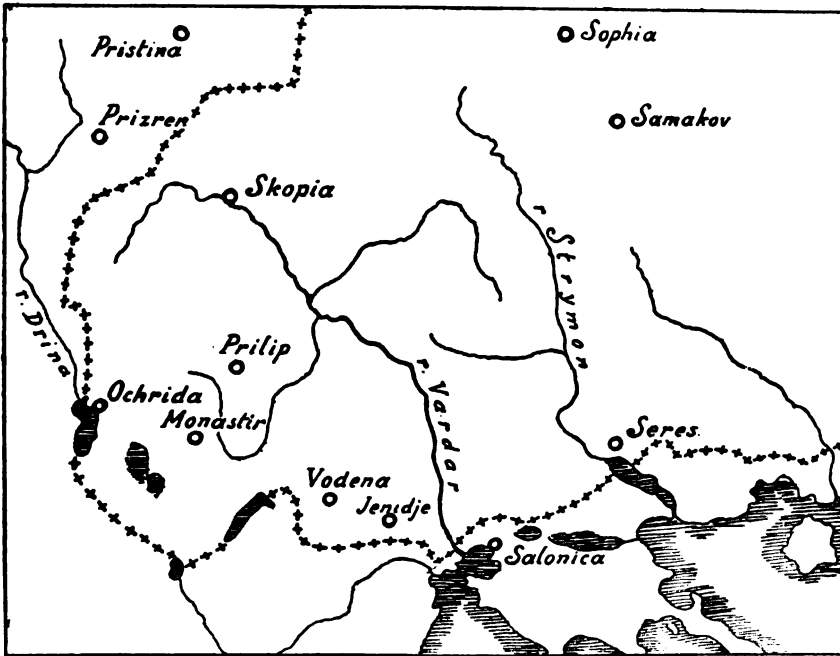
Ето още нѣкои ежси бѣлѣжки, които бѣгло, но положително говорятъ за българско население въ Македония. За Енидже-Вардаръ се казва: „Тамъ има 6,000 ежщи, едната половина турски, другата половина български“ (*Yenidjé numbered about 6000 houses, half Bulgarian, half Turks. — Idem, ibid., 61).* Като се говори за цинцаретѣ въ Битоля, авторитѣ прибавятъ: „Ловкитѣ, грубъ и раболѣпенъ характеръ на цинцаретѣ, които живѣятъ въ Турция, имъ отнема уважението и симпатията, каквито биха внушили тѣхното трудолюбие и сръчността имъ; докато пъкъ честността и добродушието на угнетенитѣ българи извиква неволно съчувствие дори и тамъ, дѣто по умствено развитие тѣ стоятъ твърдѣ ниско, както напр. тукъ. Госпожата на британския консулъ, подбудена отъ съжаление и искреностъ къмъ благодѣяния, бѣ станала приятелка на тия бѣдни хора. Когато бѣхме въ Битоля, тя се сговаряше съ една учителка, за да отвори българско дѣвическо училище. Прѣвъ врѣме на нашето пътуване, единството българско училище въ Битоля принадлежеше на българетѣ униати и се намираше подъ вѣдомството на британския свещеникъ, подпомаганъ отъ мѣстенъ учител.“ (*The sly, grinding, and servile character of the Tzintzars in Turkey detracts from the respect one would otherwise feel for their industry and shrewdness; while the kindness and honesty of the oppressed Bulgarian conciliates sympathy, even when, as here, his intelligence is at the lowest ebb. Compassion together with a love of fair play, have induced the lady of the British consul to become the friend of these poor people; and at the time we were at Monastir she was endeavouring to hear of a schoolmistress, unter whom she might start a Bulgarian girls'-school. At that time the only Bulgarian school belonged to Unionists, and was superintended by a priest from Brittany, assisted by a native schoolmaster. — Idem, ibid., 74).*

За Охридъ и околното българско население сж дадени сжщо вѣсти (стр. 75 сл.). За Прилѣпъ изрично се бѣлѣжи: „Населението на града Прилѣпъ и на неговия окръгъ е българско“ (*The population of the town and district*

of Prilip is Bulgarian. — *Idem, ibid., 83*). — За Велесъ четемъ: „Велесъ е чисто български градъ. Отъ 4,000 къщи на града, само 1,000 къщи сж турски и отчасти цинцарски, а другитѣ 3,000 сж собственостъ на християнетѣ славѣне. При таково положение, не е чудно, че тукашнитѣ българе сж били прѣвъ врѣме на дългото турско робство пазители на частъ отъ националната писменостъ . . .“ (*Vélessa is a thoroughly Bulgarian town; out of 4,000 houses only 1,000 are divided between Turks and Tzintrars, while the other 3,000 are Christian Slavs. Under such circumstances the Bulgarians of Vélessa were able, till long after the Turkish conquest, to continue as the guardians of a certain amount of national learning. — Idem, ib., 110*).

За населението въ Скопско, пътувачкитѣ разказватъ: „На сѣворо-изтокъ отъ полето, въ което е разположенъ Скопье, се издига низка планинска верига, наричана отъ турцитѣ Кара-дагъ или Черна-гора, а отъ славѣнетѣ се нарича „Българско Църногорие“. Стражаретѣ ни казваха, че тия планини сж населени отъ албанци и отъ българе“ (*On the north-east the plain of Skopia is bounded by a low chain of mountains, called by the Turks Kara Dagh, or Black Mountain; and by the Slavonians „Bulgarian Tzerna Gora“. The zaptiés said that these hills were inhabited partly by Albanians and partly by Bulgarians. — Idem, ibid., 138*).

Трудътъ на Мекензи и Ерби бѣ прѣвежданъ на разни европейски езици. Сръбскиятъ посланикъ въ Лондонъ, Чедя Миятовичъ, го прѣведе на сръбски и печата въ Бѣлградъ въ 1868 г. заедно съ приложената етнографска карта на балканскитѣ народи. Споредъ тая карта, изводъ отъ която даваме тукъ на стр. 175, площадтъ на българското население въ Македония има слѣднитѣ граници: на сѣверо-западъ Шаръ-планина; на западъ источнитѣ водостоци на Дринъ, Охридското езеро та до Костурското езеро; на югъ граничната линия върви отъ Костурското езеро, край Островското езеро, дохожда до устието на Вардара, и, като минава малко сѣверно отъ Солунъ, върви на изтокъ къмъ Тракия, като оставя Съръ въ българския дѣлъ. По такъвъ начинъ главнитѣ градове Скопье, Охридъ, Битоля, Прилѣпъ, Воденъ, Енидже-Вардаръ, Съръ оставатъ въ обсега на българското етнографско землище.

Изводъ отъ етнографската карта на Мекензи и Ерби.

1868 г.

№ 158. **Висока (Солунско).**

Соло Висока е едно отъ ония български села въ Лъгадинската околия (Солунско), които сж прѣдставители на най-архаичното българско нарѣчие, онова което е било вложено въ кирило-методиевския прѣводъ на богослужебнитѣ книги прѣзъ IX в. Прѣзъ 1863 г., когато гръцко-българскитѣ църковни разпри бѣха почнали да се подигатъ се по-засилено, и отъ с. Висока се издига гласъ на българщината, изразенъ въ дописката, помѣстена въ № 29 цариградския вѣстникъ Свѣтъникъ отъ 1863. Въ езика на дописката личатъ тукъ-тамъ нѣкои старински особености на височкия говоръ. Дописникътъ между друго казва: „Но и за насъ нѣма ли нѣщичко да ся пише? И не не ли сме Бугари! Гленда се, дописникътъ ви бѣше забравилъ насъ сиромаси-тѣ, защото сме на високо мѣсто, по коя причинъ добухме и име-то Висока, па онъ не може отъ толево долу, дѣка се нахожда во блатистий-тѣ Солунъ, да ны виде. Ами и не по наша сиромашія, като Бугари що

сме, ето що направихме. Отъ ланѣ още отворихме бугарско училище, повеке отъ любопотство да видиме да ли пжнтѣ-тъ по кой-то вървеше училище-то ни, сирѣчь дотогапното ли грѣцо учение бѣше причина щото чандата ни не напредваха во образованіе-то, или нѣкоя друга? Вагодишното обаче испитаніе на ученици-тѣ на училище-то ни изевиха истина-та. Ченда-та ни на еднж година озгорѣ се научиха прѣзь майчинѣ си ензиеѣ толко, колко во длжина-та на толко-тѣ поминали години не можиха никаѣ да напредватъ по ржнководството на грѣцето учение.“

Петъ години слѣдъ това, въ 1868 г. височкиятъ свещеникъ Иванъ нагласилъ на своето родно нарѣчие църковни проповѣди, които и написалъ въ единъ сборникъ. Интересно въ тоя сборникъ е азбуката, съ която си служи попъ Иванъ. За основа взема грѣцката азбука, позната на неговитѣ съселане, а за чисто българскитѣ звукове заелъ букви отъ кириллицата: в, ж, ц, ч, џ, ш, ѡ, ж и др. Ето нѣколко реда отъ тѣзи проповѣди: *На вса мiаота, детс са бѣлѣ Палаистинѣс (на Божггропцхатѣ на хацилжца ζεμiα) ημiαση ἐδνα ἀνδρόγινου Богословенѣ ст Госпсδiα (ἡγῆν) ἐδην μжучь ἡ ἐдνα зiενα, шо са велiаχж μжџот Iωαχυμ, пах зiενα-та "Ана . . . , което прѣдадено съ български букви ще изглежда тава: На нуси мiасту, дегу са велi Палестинисъ (на божигропцкатѣ, на хаджилжшва земя) имяши едно андрогину (=сѣмейство) богословену ут Госпудя т. е. единъ мжнчъ (=мжѣ) и една жена, шо са велiахж мжнджотъ Iоакимъ, паѣъ жена-та Ана“ . . . (Срв. Извѣстiя отд. рускаго языка и словености X, вып. I, 331—332).*

Българетѣ въ Висока и по-ѣсно, прѣзь 80 тѣхъ години, паѣъ се опитаха да си отворятъ българско училище, но турската власть и грѣцето духовенство осуетиха тоя опитъ.

1865 г.

№ 159.

Македония.

Англичанинътъ Henry Fanshawe Tozer е пжтувалъ на нѣколко пжти изъ Македония, прѣзь 1853, 1861 и 1865 г. Пжтуванията си описа и обнародва въ двутомна книга: *Researches in the highlands of Turkey*. London 1869. Тозъръ признава по-голѣмата часть отъ македонското население за българско. „Българетѣ, казва той, които съставятъ най-

значителния дѣлъ на християнското население отъ Солунъ до границитѣ на Албаниа, сж твърдѣ интересенъ народъ и се славятъ съ своето трудолюбие и честность. Тѣ сж най-многочислената отъ всички народности въ Турция и се смѣтатъ до 5—6 милиона души“ (The Bulgarians, who form the largest element in the Christian population from Salonica to the confines of Albania, are a very interesting people, and are highly spoken of for industry and honesty. They are the most numerous of alle the nationalities inhabiting European Turkey, and are estimated at between five and six millions. — Researches, I v., 176).

Ето и нѣколко отдѣлни бѣлѣжки за българско население въ градоветѣ на Македония. За Битоля (Monastir) пътепештвеникътъ казва: „Населението е около 40,000 души и се състои главно отъ турци и власи, послѣднитѣ отъ които съставятъ търговското съсловие, както пъкъ българитѣ сж земледѣлцитѣ на града. Има и малко гърци“ (The population is about 40,000, and is principally composed of Turks and Wallachs, the latter being the mercantile class, as the Bulgarians are the cultivators of the soil. There are also a few Greeks. — Ibidem, 167). — За Охридъ (Ochrida) казва: „Християнетѣ тукъ сж българе. Тѣ прѣставатъ отвѣдъ планинитѣ, които допиратъ до западната страна на езерото“ (The Christians are Bulgarians, and these too cease with the mountains which bound the lake on the west. — Ibidem, 186). — За Струга (Struga) четемъ: „... Близо до тая църква има голѣмо училище за български дѣца. Видѣхме около 200 дѣца, много чисти и спретнати, които седѣха по чиноветѣ си, много прилични на чиноветѣ въ Англия. Учителътъ бѣше българинъ, и дѣцата ги учеха да четатъ и пишатъ по български и по грѣцки. Български се прѣподаваше два пѣти въ седмицата“ (Close by the same church is large school for Bulgarian children. There were 200 of them there, and very clean and orderly they looked as they sat at their desks, very much in the style of an English school. The master was a Bulgarian; and the children are taught to read and write both Greek and Bulgarian, two days in the week being devoted to the latter language. — Ibidem, 199). Срв. за стружкото училище № 144, 148.

1865 г.

№ 160.

П р и л ѳ и ѳ .

Прилѳпската българска община прѳзъ 1865 г. дири новъ български учителъ, който да замѳсти покойния вече учителъ В. За това тя кани учителя Г. Икономовъ отъ Дупница да заеме вакантното мѳсто. Това писмо на прилѳпчане се пази въ Етнографическия музей въ София, инв. № 2196. Ето началото на писмото:

Прилѳпъ на 8 Маия 1865.

Словеснѳй учителю Г-не Г. Экономовъ

Въ Дѳпницѳ.

Понеже претъ тричетири мѳсеци, Българскѳйтъ ни учителъ В. умрѳ, потърсихме другъ да намѳстиме на овдоелото мѳсто. Измѳжду това Гърцкѳйтъ ни учителъ К. Пасхалиевъ ни предложи за ваше словесие, и предъ тричетири дни ни извѳствяватъ чи сте имале благодарение да дойдите за да занемете овдоелото учителско сѳдалище въ града ни...

1865 г.

№ 161.

С о л у н с к о .

Прѳзъ 1865 г. билъ въ Прага за събирание помощи архимандритъ Павелъ, прѳдставителъ на йерусалимския „славѳно-срѳбски“ манастиръ св. Михаилъ. Този Павелъ е сщциятъ онзи прѳводачъ на евангелието на новобългарско македонско нарѳчие, печатано въ Солунъ прѳзъ 1852 г. Вж. № 135. На минаване прѳзъ Бѳлградъ, о. Павелъ се слобилъ съ прѳпоржчително писмо до Владислава Ригера въ Прага отъ Д-ръ Янео Шафарикъ, директоръ на Бѳлградската библиотека и музей. Отъ това писмо, което се пази въ Етнографския музей въ София, инв. № 151, вадимъ слѳднитѳ редове, въ прѳводъ и въ оригиналъ, които ясно говорятъ за народността на о. Павла, който бѳ родомъ отъ с. Кониково, покраина Вардарѳя при Солунъ:

Въ Срѳбския Бѳлградъ, $\frac{22 \text{ септ.}}{4 \text{ окт.}}$ 1865 г.

Високопочитаеми Господине и Приятелю!

Приносителтъ на това писмо, благоговѳниятъ отецъ Павелъ, архимандритъ отъ славѳно-срѳбския манастиръ Св. Ми-

халтъ въ Йерусалимъ, ме замоли да му дамъ прѣпорѣка за Златна Прага, понеже иска при своето пътуване да посѣти тази старославна славѣнска столица. Азъ се осмѣлявамъ да Ви моля, да му помогнете да постигне своята цѣль. Той е роденъ македонски българинъ отъ Солунъ и събира доброволни помощи за възобновление на храма на архангела Михаила въ Йерусалимъ . . .

Д-ръ Янъ Шафарикъ, държавенъ библиотекаръ.

W Srbském Bělehradě

dne $\frac{22 \text{ septemb.}}{4 \text{ oktob.}}$ 1865.

Wysoce ctěny Pane a prítely! ¹⁾

Donositel tychto řadku, ctihodny otec Pawel, Archimandrita Slovansko-srbského monastira Svat. Michala w Jerusaleme, požádal mně abych mu dal několik odporučejících slow do Zlaté Prahy, an na swém cestování žáda: toto staroslawné slowanské sydělmi město nawštíviti; ja se osmeluji Wás požádati, by ste napomocen byl, by swého cíle došel. On je rozeny macedonsky Bulhar ze Soluna, a zbýra dobrowolné dari obnoweni chramu archanjele Michala w Jeruzaleme . . .

D-r Jan Šafarik, zemský bibliotekar.

1866 г.

№ 162.

Сръбска земя.

Въ отговоръ на хърватската партия на Старчевича, която не признавала отдѣленъ сръбски народъ отъ хърватския, извѣстниятъ сръбски поетъ Йованъ Йовановичъ Змай написалъ стихотворението „Нема Срба!“ Въ него поетътъ изрежда областитѣ, дѣто живѣять сърби, именно: Черна-гора, Босна, около Дрина и Сава, на изтокъ до Нѣготинъ, дѣто е надгробната плоча на Велво-войвода, отъ Сръмъ на сѣверъ до Пеща, на западъ до Загребъ. За Македония нѣма ни поменъ. Ето съотвѣтнитѣ за това стихове:

Даклем, нема Срба! — Нема, нема, нема!
Веле наши браћа, велики Хрвати.

. . . . .

¹⁾ Запазвамъ старинския правописъ на писмото.

А ко је оно што с'у Црној Гори
 За слободу борн?
 А ко је оно, тужна ли му мати,
 Што у сузној Босни за крс часни пати?
 А ко је оно око Дрине, Саве,
 Што диже барјак светитеља Саве?
 А ко је оно, што прикуцла моћи,
 И мач свој општри на Вељковој плочи?
 А ко је оно од Пеште до Срема?
 А ко је оно што се Сремом шири,
 Па чак и у Загреб јато му завири?

Ј. Јовановић Змај.

1866 г.

№ 163.

Щ и ш њ.

Прѣзъ 1866 г. въ Цариградъ се вѣстѣва като радѣтель за българска книга Константинъ Анастасовъ, родомъ отъ Щипъ, съ книгата: Кратко описаніе на скатытѣ двадесать монастыри въ Ятонскитѣ горѣ. Издаѣлъ Константинъ Анастасовъ отъ Щипъ. Цариградъ 1866. За българското родолюбиво чувство и надежди на щипянина Константина говорятъ добръ слѣднитѣ напр. извадки отъ Описаніето:

1. Монастырь по сѣхо ѣ Хилендаръ... Парви ктѣтори на тѣйзи мѣнастырь сѣ скатыи Евкеа Гръвскій и ваца мѣ Сѣмѣонъ... Къ тѣйзи мѣнастырь живѣѣтъ само Българи калѣгери и ѿ тѣхъ мнозина сѣ послажнили за възражданіето на вългарскитѣ книжина и народность. Тѣкашенъ пострѣженикъ ѣ вѣлѣ Отець Паисій първыйтъ писатѣль на вългарскитѣ истѣорикъ въ нѣкытѣ вѣкѣмина. Така и отѣць Неофитъ, много страдатѣльныйтъ ѣнзи за народното възражданіе старецъ на когото и грѣватъ ѣ въ тѣйзи мѣнастырь. (стр. 3—5).

2. Монастырь ѣ Зографъ... И тѣйзи монастырь ѣ чѣсто вългарскый и ѿ него сѣ чѣка нѣкое доврѣ за нарѣда (стр. 7).

1867 г.

№ 164.

Български земи.

Вивенти Макушевъ, руски ученъ и познавачъ на южното славѣнство и неговото минало, въ съчинението си Задунайскіе и Адриатическіе славяне. С.-Петербургъ 1867 г. така опрѣдѣля границитѣ, въ които живѣе българскитѣ народъ:

„Область занятая болгарами, заключается между Дунаемъ, Тимокомъ горами, лежащими на З. отъ Болгарской Моравы, Призреномъ, Охридою, Касторіею, Ніавстою, Солунемъ (Салоники), Адрианополемъ, Сизеболи, Чернымъ моремъ, Бургасомъ, Сливною и Расградомъ. Границы болгарскаго племени прежде были гораздо шире: оно занимало на З. страну между Моравою и Тимокомъ и между Ибромъ и Болгарскою Моравою, впоследствии (съ конца XII или начала XIII вѣка) осербившюся, и доходило до южной Албаніи (Вагенеты); на Ю. оно имѣло поселенія въ Фессалии (Велигостиче) и Мореѣ (Езерце, Маняки и Мильчаны) и на С. въ Влахіи (Съверяне, Мильчаны): мало-по-малу слились болгаре въ этихъ мѣстахъ съ господствующею народностью; впрочемъ кое-гдѣ сохранили они и понынѣ свою народность внѣ прѣдѣловъ, нами обозначенныхъ: въ Влахіи ихъ немного и они быстро обрумниваются; во Фракіи они живутъ въ колоніи Бугаръ-вой или Русъ-вой (2.000 душъ) и особенно въ Инджиджисѣ; въ окрестностяхъ Каварны и въ Добруджѣ, вблизи Чернаго моря и езера Разина, находимъ болгарскихъ рыболововъ; по парижскому договору 1856 г. городъ Болградъ (8.000 ж.) и большая часть болгарскихъ колоній въ Буджакѣ или южной Бессарабіи (съ 1829 г.) отошли къ Молдавіи; нѣсколько тысячъ болгаръ поселены издавна въ Малой Азій въ окрестностяхъ Мраморнаго моря“, стр. 2 и 3.

1867 г.

№ 165.

Струмица.

Християнското население въ Струмица моли прѣзь 1867 г., чрѣзь българскитѣ прѣдставители въ Цариградъ, турскаго правителство, което да позволи, въ струмишкитѣ училища прѣподаването да става на матерния езикъ на населението, именно на български езикъ. Это писмото, изпратено заедно съ съотвѣтната просьба на струмичане; то се пази сега въ Етнографския музей въ Софія, инв. № 4590.

До тѣхни-те Благородія Г-да Г-да Представителіе за Болгарскій-тъ духовенъ Вопросъ въ Цариградъ.

Мы долуподписани-те жителіе отъ Струмица родомъ Българе, отъ много время насамъ вато имаме желаніе да начнеме ученіе на матерній-тъ ни язикъ, волко пшти по-

искахме да ставиме наше-то желаніе въ дѣло, толкова пакти быдохме възбранени затова отъ нашій-тъ духовній-тъ начялникъ Героеея съ разни интриги, въ кои-то потпомагатъ неколко приверженицы, кои-то ся научени да ся прихраняватъ съ народна потъ. При сичко това, что Високославно-то Царско Правителство чрезъ своето Високо рѣшеніе дало отъ одавна дозволеніе, всякой народъ отъ вѣрни-те му поданници, да ся избирава на матерній-тъ си азыкъ, нашій-тъ Духовній Начялникъ и приверженицы-те му сосъ всякаво лукаво средство ни възбраняватъ, като и сега отъ три месеца на самъ ни исплдиха сосъ сила-та на вліяніе-то имъ двамина учителіе, които мы донесохме сосъ иждивеніе на наши собствени заплаци, при сичко това, чтото имамы пълно право, да ся заплаца и на народній-тъ учитель отъ обща-та касса, отъ коя-то се заплащаха и ся заплащатъ и днесъ гърци-те ни учителіе. И понеже Владыката ни Героеея исплди преди 15 дена учителя и челядь(дѣчица)та ни ся скитатъ сега по сокаци-те, а мы като нема къдѣ на друго место да се оплачеме, ся принуждавамы да ся отнесемъ до Високославно-то Царско Правителство въ Цариградъ съ едно сыновно прошеніе, и да го умолимъ, что-то съ Нѣговата голѣма мылость да благоволи да ни помилува съ едно нарочно ираде, что-то да можеме слободно безъ всяко прѣпятствіе да воведемъ въ общо-то ни народно училище изученіе на матерній-тъ ни азыкъ. На основу того умоляваме Васъ Господа представителіе и Ве ополномощаваме съ наши-те потписи, за да подадете въ наше-то имя приключено-то прошеніе на Високославно-то Царско Правителство и да му докажете и устменно наши-те нужди и страданія одъ нашій-тъ Владыка Героеея, кой-то противъ Царско дозволеніе ни гони народность-та и азыка.

Струмница на 31 октомбрія 867.

(Слѣдватъ много подписи и печати).

1867 г.

№ 166.

Прилѣпъ, Битоля.

Въ една дописка отъ Битоля, печатана въ вѣстникъ Македонія отъ 1867 г. № 14, се говори за българското национално чувство въ Прилѣпъ и Битоля. Дописникътъ маке-

донецъ защитава укоряванитѣ отъ други лица българе въ Прилѣпъ, че ужъ не радѣли за народнитѣ работи. Той казва:

„Не можахъ да се стърпамъ да не речамъ малко нѣщо и за това що велитъ, че прилѣпчанитѣ българи биде прости, невѣжи и немарливи къмъ ученіето... Прилѣпчани сѣтъ самата причина що ние (т. е. въ Битола) си отворихме волю годѣ очитѣ, се опознахме оти сме Бугари, издѣйствувахме да си имаме едно общенародно Бугарско училище и най-послѣ си владохме въ църквѣтъ св. Недѣля единъ попъ да ни служи на майчинъ ни языкъ.

„Прилѣпъ е днеска центаръ по нашинскы-ве страни за добръ уреденото си училище. Наистинж, прѣдъ 6—7 години не бѣше уредено и се прѣдаваха въ него Часословы и Псалтиры. Но днеска иматъ 4—500 ученицы сите отъ по новѣтъ наредбж... Прилѣпчани биде немарливы къмъ ученіето, а въ 5—6 години растоиніе не само що чудесно споредъ врѣмето уредиха мжжвото училище, но постановиха и едно дѣвическо, за кое на пролѣтъ ке му праватъ и особно зданіе!“

1867 г.

№ 167.

Вобишча (Костурско).

Дописникъ отъ с. Вобишча (Костурско) се обажда въ в. Македонія отъ 1867 г. съ дълга дописка, въ която обяснява, какъ този юженъ български прѣдѣлъ е попадналъ подъ гръцко-влияние и какъ сега се старае да се изтръгне отъ чуждата напасть. Извличаме само часть отъ дописката (№ 16 на вѣстника), тѣй каето си е написана отчасти на мѣстно нарѣчие:

„Не исказанно се израдваме като чухме за изданіето на вѣстникъ Македонія, на кождо само името ѝ ке е причина да разбуди много чувствителны за народность Богарскы сърца... за това бърваме да ви пишеме кратко за състояніето и безпокойствіята отъ гръцызмытъ на тукашнитѣ Богари, и отъ слуховетъ които се раздаватъ по свѣто за нашата чиста Богарска Костурска околія.

„Като ны се давае много важны причинны отъ безисторическытъ и безосновнытъ зборове на нѣкои интересаты и погрѣчени людине най повие даскалчета, шчо каже, оти нашата епархія дека има синка гръцкы владика, гръцкы училища и гръцко по църквитѣ пѣненіе, а не по майчинъ

ни сладовъ Богарски языкѣ, да отъ тува заключе малоумнытѣ и не опитнытѣ оти е била и треба да быди гърска, и за това требало да не се извърли гърскіо языкѣ отъ нашитѣ места, ама да се уварди и да се раширя оиче повие за да не се донеси и введи майкиный ни говоримый и местни Богарскый языкѣ“.

1867 г.

№ 168.

В о д е н ъ.

Отъ една дописка, написана на македонски говоръ и печатана въ брой 26, 1867 г. на цариградския в. Македонія, воденчане между друго казвать:

„Бугаритѣ на Македоніѣ савають езикотѣ си во църквите, савають schoлиа (т. е. школи, училища) и за да поддръжатъ тѣя савають еднородецѣ Бугаринѣ владика, защо дори до овой сахатѣ не салде грьци владыцы имахъ туку и фанатицы и терачи (т. е. гонители) на езикотѣ както Г-нѣ Никодимѣ, той що повие отъ два милиони гроша во малево казандиса отъ Бугаритѣ и за дарба имѣ остави молещуванието на уніятството, а да сж тресаятъ още кутритѣ попови да употрѣбать баремѣ по проститѣ на литургіѣтѣ Бугарскы, и що велѣ? нито „едно Господи помилуй“ треска го фащаше Г-на Никодима кога го слушаше“.

1867 г.

№ 169.

Р ѣ с е н ъ.

Въ цариградския в. Македонія, който излизаше на български и отчасти на грьци езикѣ, въ брой 30 отъ 1867 г., виждаме една дописка, вратена отъ нѣкой рѣсенчанинѣ, който билѣ училѣ грьца книга, та пише на матерния си езикѣ съ грьци букви. Отъ тая дописка изваждаме нѣколко реда, които по-долу прѣдаваме и съ съотвѣтни български букви:

Ресен 1867 Јоув. 14.

Госпѳдине рѣдѳкторе на бѣсонѣ Македѳниѣ.

Αὐ σέγα νίκογαζ ὅτ νάσιот γράτ νѣ сѣ иѣ пісало корепондѣнтѣѣ σα сѣга ζα пѣрво ζαφѣсѣтѣме ζѣ δѣ ιχѣνημε η ὅτ νѣ-

сиот малки грѣт ζά да би ιζβεστήμε μάλκου νέστα κοητό σα ολουτζιλε σέγα ζά μάλου θρέμε. Νάσιот грѣт ιε σосέμ от Πούλγαρι νασелέν τάκα η δόκλнηте сéла νό сáмо од ημε Πουγáρι á νé со делóм νό сéγα η τóυκα са сопоудηфме η ζάφασαμε ζά да páраме таткóφнот ιάζик η ζά тзоудегне ιé оти ησведнос сé ζαπαλια νá сήтζкнηте сартζата ζá да сη сáкаат матérнот ιάζик νό νé мóзит да сá ηсполннηт ζαланιето бó γράдоτ νη κατό ηмаме νáι парбо препéтстбието от бладíката Мелéτια, φтýро η от νέκoλкoу νέгоби приверζένтζи ηλλη νεγóθε λιζипаннηтζкoфтζи... νá κοητό ζá сéγα ζαμoлтζάβαμε ημενάта да би κάζιμε κατό са νадéβαμυ тζή η тн η сé Πóυлγαρι η бó éдэн дэн пéлкннм η тн кé доηдат νá рéдоτ стζó тρέлит каτό Πóυлγαρι...

Ресенъ, 1867 г. юни 14.

Госпóдине редáкторе на вéсникъ Македóния.

До сéга нéбогашъ отъ нáшиотъ грѣт не са ηе пíсало кoрe-спондeнция; сeга за пéрво зафáщаме за да явиме и отъ нáшиотъ мáлки грѣт, за да ви известиме малкy нéща, които са случиле сéга за мáлу вréме. Нáшиотъ грѣт ηе сoсéмъ отъ бýлгари нa-селенъ, тáка и oкoлнитe сéла, но само со íме бугáри, а не со делoмъ. Но сeга и тyкa се сoбýдифме и зафáщаме за да бáраме татéбннотъ язикъ, и за чуденые ηе, оти явведношъ се запалиа на сичкитe сýрцата, за да си сáкаатъ матérннотъ язикъ, но не можитъ да са исполнитъ желаниéто во грáдотъ ни, кaто íмаме нáй-пéрво прeпéтствието отъ влaдиeята Мелeтия, фтoро и отъ нéколку нéгови привържeнци или нeгови лнжипаннчкoфци... , на които за сéга замoлчáваме именáта да ви кáжнме, кaто са нaдéвами, чи и тнй се бýлгари и во eдэн ден бeлкнм и тнй вe дoйдатъ на рéдотъ, шo тpeбитъ кaто бýлгари.

1867 г.

№ 170.

С о л у н ъ.

Основателка на пéрвото новобýлгарско училище въ Солунъ бé учителeята Слaвкa Дннгова, родена въ Солунъ, по родители отъ воденскoто село Държилoво. Отъ нéколкoто нeйни дописки, печатани въ вéстницитъ, тyкъ прéдаваме едно блaгoдаритeлно писмо, подписано отъ неа и отъ надзирателитъ на училището, чичо η Киpякъ Държилoвичъ и др. и помé-стено въ цариградския в. Македoнiя, брoй 35 отъ 1867 г.:

Солунъ, 16-ий Іулія, 1867.

Во 25 брой на почтеніиѣ ви вѣстникѣ со радо сърце прочетохме извѣстіето, по което малолѣтныѣ сынове на родолюбныѣ Г-на Д. Добровичъ Владимиръ и Страшимиръ подарувать на новоотворенното у градъ ни народно училище сто буквары отъ оня на македонско-то нарѣчіе. Постъпката на родолюбивыѣ тѣя дѣца още отъ сега іе живо доказателство на благитѣ надѣжди, кои има да чека милата ни татковина отъ науколюбныѣ чувства, кои нивнаты у грехкото имъ сърце има совръстно да растать и да са изліятъ врьсъ жедната за наука Българска юность. Народното овдѣшно училище, припознаващемъ важностьта на подарката, написало е подарителыѣ на плочитѣ училищны, като първы благодѣтели и благодаримы имъ во името на цѣль македонскыѣ българскыѣ родъ, моlichemъ Всѣвышнему дано станать примѣръ, щото всытѣ вообще народны училища ся удостоятъ да ся хвалать со написаніето въ училищныѣ имъ благодѣяніевы книги на многими Владимировцы и Страшимировцы.

Примѣте Г-не увѣреніето на дълбокото ни до Васъ уваженіе со което са подписуваме.

Приврѣменна управителка на народното българско училище

	Славка Дингова
Надзирателыѣ	{ К. Даржиловичъ
	{ Вело Негревичъ изъ Деберъ
	{ Нікола К. Паунович.

1867 г.

№ 171.

С ъ р ѣ.

Въ една дописка отъ Сѣръ, печатана въ в. Македонія, брой 36 отъ 1867 г., се тжъжъ отъ погърченитѣ българе въ Сѣрско, Драмско, Солунско. Ето нѣволево извадки:

„Наистина, во таа страна сичкы скоро калугери сж отъ Болгарско происхождение, сирѣчь по сичкы монастири що ги има по Солунски, Серезски и Драмския санджагъ, но, на жалость, мощно сж рѣткы кои имать чувство Болгарско, но повеке сж такива които би, да е кабилъ сичкыи Болгарски народъ во една капка вода попили! не вѣрувамъ да и прави Гърци повеке марзатъ Болгарски родъ колко ще всеки денъ

отъ калугери Болгари по тукашни манастири! . . . А това сичко е направилъ нашъ вѣченъ и непримиримъ неприятель, сиречь свирепо елинско племе! — да ли ке Български народъ целъ пакъ получить стара своя самосвѣсть и уважавати самъ себе си, какъ що е било во старо время? Това самъ Господъ знае! —“

1867 г.

№ 172.

Енидже-Вардаръ.

За национално съзнание на българетѣ въ Енидже-Вардаръ говори доста една дописка, помѣстена въ в. Македонія, брой 38 отъ 1867 г. Отъ нея виждаме, какъ българетѣ поставятъ националността си по-горѣ отъ вѣрата, и, за да не станатъ гърци, приематъ униятство. Ето части отъ дописката:

Енидже-Вардаръ 6 Орачъ (авг.) 1867.

Долоподписанитѣ соединени Българи жители на Вардарската околия, или на старата Македонска столица „Бѣла“¹⁾ по турски денеска „Енидже-Вардаръ“ по църковното отдѣленіе на Воденската епархія . . . И така: дѣва тегло вода, пакъ кѣ тече. Отъ Солунскійтъ народенъ изворъ тегло іе просвѣтеніето на Българскитѣ племена; отъ Охридскійтъ народенъ священноначалническій прѣстолъ тегло тогво врѣме христیانското утѣшеніе и науколюбіе; безъ да тѣрчамъ на по древни извори на най старата исторія на Македонія, на която столицината градъ Бѣла, бѣше изворъ на народолюбіе крайно. Тия вситѣ извори народни отъ зловна рѣка похлупени, или отъ теченіето на работитѣ, са таели покрыви, па никои не смѣялъ, а повежъ въ сегашнитѣ врѣмена, да побутне похлупката, аво и да былъ въ пълно увѣренъ, че подъ тая похлупка ся таяли цѣла златна надѣжда за златно будуще татевинско. Тогво годишното неученіе и простота дотогво бѣше соборила духътъ на Македонскитѣ Българи, щото, като обаяни са пазеха отъ народни мысли да споменатъ, колко повежъ да пріиматъ и да са захванатъ за народнїйтъ изворъ. Колко обаче и да бѣха духомъ паднати, са крмела, като жарче подъ пепельта, искрата на народността си. . . .

¹⁾ Думата е за Пела, родно мѣсто и столица на Александра Македонски, сега развалини при българското село Постолъ (Енидже-Вардарско). Селянетѣ и сега наричатъ старинния граденъ кладенецъ съ името Пела.

При първѣтъ бѣлѣзы на народното ни разбуденіе, въ околията ни ся сгодилъ да священноначалствува сега въ Цариградъ що ся намира и ся выка Воденскыя владыка Никодимъ. Като чистъ служителъ на Еллинизмътъ, или повыкѣ на сребренизмътъ, онъ отъ първъ часъ нанесалъ смъртоносенъ ударъ на Енидже Вардарцытъ, заради то, що они отълупили народныйтъ изворъ во ташъ околѣж... Найсетнѣ си упурави онъ орудіята си противъ бѣлобрадїйтъ и со милна почестъ по-мегю стадото си устарелїйтъ 70-годишенъ служителъ Божїй попъ Дима... Воденскїй владыка Никодимъ го извадилъ и на заточеніе да испроводи дозволеніе правителствено извадилъ... Но такво положеніе не можеше да трае на много и така като на секаде народътъ си повърна очитѣ комъ единородцытъ и соотечественицытъ си за помощъ и спасеніе напрасно, не можн да найде другаде това спасеніе, но само въ челоувѣолюбивата защита и повровителство на западнытъ; приелъ уніята и са отвина отъ Никодима. Народътъ си поставилъ началникъ и служителъ пакъ старецътъ попъ Дима, кой подъ бѣлата брада хранищемъ още доста младо сърце, са запрегна още веднажъ и на мало врѣме... созидалъ друга църква народна Българска, Святыхъ Апостоль Петра и Павла, въ която първъ пжтъ са испѣла служба на народныйтъ ни языкъ, и Българско училище, въ което пакъ почна да се предава Кирило-Методіево нарѣчіе...

Енидже-Вардарцы

Общїй печать на Съединенитѣ Българи.

1867 г.

№ 173.

Македония.

Въ броеве 42, 44 на в. Македонія отъ 1867 г. сж помѣстени пжтни бѣлѣжки на двама дописници, що пропжтували нѣкои македонски крайща. Извличаме отъ тия бѣлѣжки слѣднитѣ редове:

„Паланка, на юго-западъ отъ Кюстендилъ; тукъ челоуецытъ сж народны, а особено свещеницытъ... Тукъ има 3 народности, Турци, Българи и Егюпты... Църква една, училище едно, ученицы до 80.

„Велесъ. Тукъ за гърцы нѣма да говорж, извѣтрѣло имъ и сѣмето даже. Кольото за цинцарытъ, сж за уваженіе макаръ

че сж 60 къщи, тѣ обдържатъ частно училище но на гръцки языкѣ... Тукъ има Българи около 2,300 къщи, турци отъ 500 повече, егюпти около 50 къщи... Тоя градъ¹⁾ е раздѣленъ на двѣ части, едната часть е отсамъ рѣката Вардаръ, а другата отвадѣ, сжщото и черевытѣ имъ сж двѣ, общини двѣ, училища двѣ мъжки и едно дѣвическо въ отвадната страна. Отсамното което е днесъ подъ управленіето на г-на Христа, съ единъ помощникъ родомъ тамошенъ, е добръ наредено; отвадното училище което е снабдено съ единъ главенъ учитель, валугеръ родомъ отъ Дебъръ... и съ други двама взаимно-учители тамошни. Въ помянутытѣ училища ся прѣподава българскый языкѣ. Дѣвическото което е въ сжщыйтѣ дворъ ся управлява отъ една учителька Сърбкиня, стара вече но още добръ наконтена...

„Прилѣпъ. Разстояніе отъ Велесъ 11 часа; между Бытоля и Велесъ... Тука живѣять 4 народности Българи, Турци, Егюпти, и Цинцари; Гърци нѣма ни единъ, Българи около 1200 къщи, Турци отъ 600 повече, Егюпти около 200 и цинцари до 75 къщи. Църква 1, училища 2, едно мъжко и едно дѣвическо; мъжкото училище има 2 отдѣленія за български и гръцки; въ българското отдѣленіе има около 250 ученика, и ся предава и Турскыйтѣ языкѣ, а въ гръцкото само 40, въ дѣвическото Българско училище ся събиратъ до 150 момичета...

„За Бытоля, Г-не Редакторе въ кратцѣ ще ви бѣлѣжж и Вие тѣкувайте по широко. Тукъ въ този градъ аво распытамы за челоуѣцтытѣ ще намѣримъ че повечето сж Българска кръвь: имамы причини така да мыслимъ. 1-во четукъ по къщята ся говори Български. 2-ро Окружіето на селата сж всички Българи освѣнъ Крушево, Магарево и Търново що сж цинцари... Тукъ църкови има 3, училища гръцки 2. А едва лани ся удостоихж живытѣ Българи въ този градъ да си отворятъ училище; тука има Българи много както казахъ и по-горѣ, но сж мъртвы или по-добръ да кажж спятъ още: и сега въ това училище ся събиратъ до 45 ученика...

„Щипъ; Щипяне ся за уваженіе волкото за наредбѣтъ на училището имъ, въ това училище ся предаватъ Българскый

¹⁾ Отъ тукъ надолу за Велесъ заемаме отъ втория дописникъ.

и Турски язици. Ученици около 250. Народности 3, Българи, Турци и Егюпти. Българи около 2000 кѣщи (освѣнъ Ново-село което съставлява и то близу 600) Турци отъ 500 повече, Егюпти до 40—50. Гърци и Цинцари нѣма.

„Радовишъ. 5 часа растојаніе отъ Щипъ къмъ Струмицѣ. Тая паланчица е расположена въ най голѣмъ типинѣ. Народъ простодушень, ученолюбивъ. Туѣ има само Българи и Турци, но си живѣять братски, а не като съ гръци. Училището имъ е наредено много добрѣ, ученици до 120. Църква 1. Български кѣщи до 500, Турски 400, а Егюпски до 100.

„Струмица. Забѣлжителенъ градецъ който ся споменува въ исторіѣтѣ. Быдохмы щастливы да видимъ да ся отвори и въ това мѣсто Българско училище. Всичкытѣ гражданы туѣ (освѣнъ четворица) сакаатъ Български да учатъ дѣцата имъ. Но владквата имъ отворилъ гръцко училище за дѣвойкытѣ за да ги погърчи... Туѣ народности чисти 2. Българи и Турци. Българи около 1200 кѣщи, а Турци до 600.

„За Неврокопъ сте много пѣти слушали. Туѣ има Българско училище. Гърци нѣма. Цинцари има 13 кѣщи.

„Банско (Разложко окружіе). Това голѣмо село отъ 1000 кѣщи само Българи е расположено на полытѣ на Перинъ планинѣ... Въ това село за сега имать добрѣ наредено училище, и ся събиратъ до 250 ученика. Разлошкото окружіе състои отъ 11 села половината сѣ Българи, и въ всѣко отъ тѣзи села има училище...“

Вториятъ дописникъ говори за сръбскытѣ учителки и учители пращани въ Македония отъ Сърбия. Като уворява велешане, които държели една сръбкиня учителка, добавя:

„Иста-та зараза върлува и въ Враня, Пиротъ, а повече въ Лѣсковецъ и Нишъ, тя има клонъ и въ Скопѣж, но той не ще даде плодъ. Въ Куманово павти Българщината, училището имъ е много добрѣ наредено. Въ Охридъ училищата ся добрѣ наредени, но страдатъ отъ владкѣтѣ си за когото ся мѣчатъ отъ много врѣме да го изгонять, но не можатъ, че мѣстното имъ правителство го врѣпа“.

1867 г.

№ 174.

Македония.

Въ началото на 1867 г. се бѣха заловили прѣговори между сръбското правителство и българската колония въ Бузурещъ за образуване на югославѣнски съюзъ и за отваряне война на Турция. На 5 априлъ сжщата година се били събрали въ Бузурещъ прѣдставители (около 80 души) на разни български градове; рѣшението си за сръбско-българско политическо единство тѣ изпратили на сръбския министъръ на Външнитѣ дѣла Гарашанинъ. Това българско гледище за сръбско-българска уния почва съ слѣднитѣ думи: „Понеже днешните обстоятелства виватъ сичкитѣ угнетени въ Турско народы за да зематъ освободителны мѣркъ. и ми Българитѣ които живѣемъ въ България, Тракия и Македония, събрахмы сж да размыслимъ и изнамѣримъ средство за освобожденіето на милото наше отечество“.

Първитѣ двѣ точки на спогодбата сжщо така ясно говорятъ за българско население въ Македония: „1. Соединеніето Братско трѣбува да стане между Сърбите и Българете, подъ име Югославянско Царство. — 2. Югославянското Царство ще ся составлява отъ Сръбско и отъ Българско (Българско обема областите България, Тракия и Македония)“. На 22 май 1867 г. Гарашанинъ отговорилъ на българетѣ и имъ заявилъ, че се съгласява „потпуно у основу са предложенимъ точкама“. Горнитѣ документи обнародва по оригинала Ив. Ев. Гешовъ въ Псп. LXI, стр. 8—9, 14. Въ сръбски прѣводъ съглашеніето излѣзе въ книгата на М. С. Пироћанац. Кнезъ Михаилло и заједничка радња Балканскихъ народа. Београд 1895, стр. 37—39.

1867 — 1869 г.

№ 175.

Прилѣпъ.

Слѣдъ дълги борби на българското население въ Прилѣпъ съ цинцарската колония въ сжщия градъ, покровителствуванa отъ грѣцкото духовенство, най-сетнѣ прѣвъзъ 1867 г. 20 юни българетѣ, сполучили да се отдѣлятъ отъ фенерската грѣцка църква, а прѣвъзъ 1869 г. си образували и своя градска община, която да се грижи за общенароднитѣ и училищни

работи. Българка за нейното образуване се намира на първия листъ на една кормчия, пазена съ други разни документи въ желъзната каса на прилѣпската община.¹⁾ Ето тая българка:

1869 въ 25-й Марта.

Прилѣпската окружнось отвърли гърс(во)го иго, и побара грабнатата отъ проклетите фанариоти преди единъ вѣкъ на-родната си Охритска архіепископія въ 20 Юній 1867 година, а днесъ се состави гратска община отъ 12 члена и единъ свѣщеникъ.

Имената на членовете:

х. п. Костадинъ Динговичъ предсѣдатель, х. Ангеле х. Иліовъ, Іосифъ М. Крапчевъ, Стефанъ Попе, Іовче х. Топовъ, Стоянъ Ропотоецъ, Димитри х. Наумовъ, Георгія Протоколевъ, Іліа Пиперковъ, Коста Гезевъ, Спиридонъ Д. Пешковъ, Димитриа И. Біолчевъ, Іліа Д. Здравевъ писарь.¹⁾

1868 г.

№ 176.

Крива-паланка.

Въ Крива-паланка българскиятъ духъ е билъ винаги доста буденъ и то благодарение отчасти на близкия манастиръ Св. Якимъ Осоговски. Самото житие на светеца е подържало у четцитѣ споменитѣ за български царь, за Калѣмъ цѣръ Бол-гарскаго, който посѣтилъ манастиря на празника на свети Якима. Населението се е смѣтало за българско и въ края на XIV в., когато турцитѣ повориха тоя край, подвластенъ на князь Константина, чиято областъ у турскитѣ лѣтописци е наречена „българска земя“ (диаръ болгаръ). И прѣзъ първитѣ вѣкове на турското робство, българското национално съзнание тамъ е бивало заявявано и въ писани паметници. Самитѣ сърби въ Дубровникъ прѣзъ 1474 г. даватъ на манастиря Св. Якимъ милостиня и го наричатъ български (. . . *elemosinam monasterio Sancti Joachim partium Bulgariae*). Пѣкъ и когато Паланешво подпадна подъ духовната власть на сръбската патриаршия, тоя край се е смѣталъ за български. Прѣзъ 1586 г. отишълъ игуменъ на Осоговския манастиръ въ Москва по

¹⁾ По съобщение на г. А. П. Стояновъ.

²⁾ Българки за възраждането на българщината въ Прилѣп гл. въ книгата на прилѣпския учител Никола Ганчевъ Еничаревъ, Въспоминания и българки. София 1906.

милостиня; въ съответнитѣ руски внижа е отбѣлзано, че игуменътъ присигналь „Изъ Болгарской земли“. И сръбскиятъ патриархъ посѣтилъ въ 1686 г. манастиря (прѣидохъ зае въ манастиръ Усоговъ), който се намираль между неговитѣ Българскиѣ земли. Прѣвъ края на XVIII и началото на XIX в. въ Крива-паланка учителствувалъ извѣстния новобългарски писателъ Хаджи Якимъ, който печата книгитѣ си на простѣйшиѣ изъикъ Болгарскій, спомаганъ отъ сѣверо-македонски родолюбци и търговци отъ Крива-паланка, като Димитъръ Филиповичъ и др.¹⁾ Въ 1845 г. паланчане си съградиха нова църква и въ двора ѝ българско училище. Въ 1868 г. се призна и официално българската църковна община отъ турцитѣ. Отъ това време е запазенъ и печатътъ на общината, въ кръгла форма, вжтрѣ турски надписъ и дата 1868 г., а извоку български надписъ:

∴ Паланчка Българска църковна община.

Ето и едно свидѣтелство за български училища въ Паланка, прѣди още да е съществувала Българска екзархия:

Свидѣтелство,

Съ което явяваме, че Г. Димитъръ Давидовъ родомъ българинъ изъ гр. Криворѣчна Паланка, Македония, въ течение на 22 двадесетъ и двѣ години отъ 1-й май 1864 г. е учителствувалъ въ народното ни мъжео училище, въ родното си место, при изпълнение точно и добросъвѣстно длъжността си, е ималъ примѣрно поведение и отличенъ успѣхъ.

Въ удостовѣрение на това даваме му настоящето потвърдено, както съ своеръчнитѣ подписи, тъй и съ общинский ни печатъ.

13-й юлий 1886 год.

Криворѣчна Паланка

Прѣдседателъ на общината
Ико̀ по̀ Георгия

Члѣнове: Арсо Якимовъ, Максимъ Натевъ, Ване Ангелковъ, Андонъ Дѣмѣшовъ, А. Тотевъ, Цено Колевъ.²⁾

¹⁾ Тия вѣсти сж приведени по-обстойно по-горѣ въ №№ 37, 40, 45, 56, 92.

²⁾ Съ тоа документъ ми услужи любезно г. Д. Цоневъ отъ Крива-паланка.

1868 г.

№ 177.

Рѣсенъ, Охридъ.

Въ 1868 г. била напечатана въ Цариградъ кратка свещена история и катихизисъ на македонско нарѣчие, което е наречено въ случая „българско“. Авторъ на книгата, Кузманъ Шапкаревъ, билъ отъ Охридъ¹⁾, затова и основното нарѣчие на свещената история е охридското. Издатель станалъ родолюбивиятъ рѣсенецъ (Рѣсенъ градъ между Битоля и Охридъ) Андрей Анастасовъ. Книжката е озаглавена:

Кратка свещенна повѣстница отъ вѣтхитъ и новитъ заветъ и кратко св. Оглашеніе (Катихизисъ) на нарѣчие повразумително за македонскитъ Българи. Нарѣдилъ единъ македонецъ. Съ издаватъ отъ Андрея Анастасова Рѣсенца. Цариградъ. Въ печатницѣта на В. „Македоникъ“ 1868.

1869 г.

№ 178.

Б и т о л я.

Градъ Битоля бѣ единъ отъ градоветъ, дѣто по-късно се замогна българщината. Причината на това се криеше въ голѣмия напръдѣкъ, що бѣ направили тамъ елинизметъ срѣдъ българското и влашко население. Охридъ и Прилѣпъ се събудиха по-рано. Но прѣди още да се рѣши гръцко-българската църковна разпря, Битоля бѣ вече успѣлъ да заяви въ редъ дѣла своя силенъ български колоритъ. За забѣлѣзване е, дѣто въ Битоля за българщината се заели и самитъ висовопоставени и богати българи, когато въ други градове чорбаджийството дори е прѣчило на народното движение. Резултатитъ отъ първитъ усилия въ тая насока сж прѣдадени на едно въ една дописка отъ тоя градъ въ в. Македонія, брой 12 отъ 1869 г. Ето тая дописка:

„Битоля, 27 януари.—Бытоля днесъ за днесъ приближи да е въ пълно значеніе на новобългарскій градъ. Аво обаче хвърлехме само единъ простъ погледъ върху външното ѣ обзорѣніе, отдавна бихмы ж намѣрили Българскы градъ; защото отъ народонаселението: Евреи, Турци, Власи, нѣколкомина Гърци и Арнауты нѣматъ човѣкъ що да не знайтъ Българскы. Въ тържищата, между всичкитъ народо-

¹⁾ Сръ. А. Селищевъ, Отчетъ о занятіяхъ за границей въ лѣтнее какаціонное время 1915 года. Казань 1915, стр. 78.

насененія, за общо употребителенъ языкъ е Българскыйтъ; но ако погледнемъ вътрешно отъ къмъ гражданско отношение то бихмы ж намѣрили: да гниеть Българизмътъ въ полж на развиваніе на Панеллилизма.

„Днесъ, като се удостои да броятъ едно Българско дѣвическо училище, напоследне врѣмя сме имали честята да ж видимъ облагородена въ Българизмътъ и съ единъ главенъ учителъ. Българизмътъ постепенно напредватъ. Църквата Св. Недѣля е вече въ пълно значеніе Българска. Мѣстното правителство припознаватъ также за отдѣлно Българскый народъ. Най-благороднытъ, най-влиятелнытъ лица въ градътъ, сжтъ народнытъ прѣдводители и неуморимы дѣатели за просвѣщеніе на еднороднытъ си; тѣ прѣдставляватъ народнытъ желанія прѣдъ правителството.

„Многумина сж казвали че ключъ на Македоніж е Битолж. Това е наистинж. Какъ бы му тупало сърцето отъ радостъ на всякого Българина ако бы чулъ че той ключъ е Българскый? Увѣрявамъ ви прочее че, като се полагажтъ голѣми грижи отъ странж на овдѣшнытъ благородцы Българи не само за улучшение вътрѣшното състояніе на работытъ, но съ голѣмо стараніе то хвърля поглѣдытъ си на околнытъ страны къдѣто съ наставленіята си съ подкрѣпљиваніята си, можа да ся оковори Българизма, то дѣйствително ще е Битоля ключъ, за отваряніе на заключенытъ отъ великыж идеж Българизъмъ по всичкыж Македоніж.

„Въодушевень отъ прѣвсходныжъ радостъ като гледамъ туй състояніе на работытъ, неможамъ да ся стѣрпамъ да не похвалямъ тѣзи благородны лица, що сж прѣдприели това достопохвално, многоуцѣняемо и съотвѣтствующе съ благородството имъ дѣло, съ което ще останжтъ имената имъ забѣлжени съ едры буквы въ страницытъ на народныжъ ны исторіж, както имената на г. г. Братія Робевы, Димка Радева, Тодорчета Док. К. Мешайковъ и пр.“

1869 г.

№ 179.

Струмица.

Въ една дълга дописка, помѣстена въ брой 31 и сл. отъ 1869 г. на в. Македонія, струмичане излагатъ развитието на българското учебно дѣло въ Струмица и борбата имъ съ гръ-

пизма. Отъ дописката извличаме само нѣколко реда за по-важъ на бългaрското родолюбие на нѣкогашни струмичане; дописката е писана съ гръцки букви:

Δολουποδπήσανητε ζήτηλη γράδα Στρούμητσε, ρόδομ Μπόλγαρη — στάρη Σλαβιάνη ποσπιασάδαμε да βη σοοποτήμ ολέδουίστετο·

Μηνάχα σε δσοум γοδήνι η πόβετοε οτ κάκο οτ νάσιοτ γράδ πο νέκοлтζина τσουβοτθήτεлни χόρα σε προιαβούδαχα η ση ησκαζούδαχα μπόλκητε ζα да са снапдāt со Μπόλγαρσκη ουτοήτελ ζα да μόгат тσεлζад-та ση да βοσπητάβατ να μάτερνη ζαζήκ βραζουμήτελεν, α νε κάκτο до οέγα (по стараниата η ηντρήγητε να φαναριότητε, στο νη ουνητοζήγλε μάτερνί ζαζήκ ου ουτοήλησата η ού тζέρκβητε) να τσούζδη παπαγάλη — ζασοτ πο дέοет γοδήνι στο γη πραстаμε οα γρέтσκηте тούκα ουтσηлиста, νε μοζέχα νίсто да ναούтсат, само паπαγάσκη да да пέατ, α да δόиде ред νέκοе пήςмо ζα νέγде да νη пήςсат, νε ουμέατ, α νέκοι теμεсоо̀к да ναπράβατ пак χήтс νε μόζат — едбām η̄μεто ση ποдпήςсουбаτ . . . Η таκὰ πρεд̄η 9 ηл̄η 10 γο-д̄ήνη οέдоум δσοум δεтс̄а тζо̀удно νέсто ου εд̄ην μέсетс се να-ουтζήχα да тсета́т η да пηсат прη μπλαγορόднаго γοσποдина Κωνστανдина Σούλεβα тегр̄б̄ζа, κογόто νέκολκο πριάτελη ζαμο-л̄ήχα да ημ σт̄ор̄η ед̄но μπλαγοδεζάνιε да σт̄б̄ор̄η п̄а ζа Στρούμ-νιτса ζа да се ούтζат να μάτερνί ζαζηк (κοето ζа νεγο νε μπέсое прηл̄ήтono, ζασо ση η̄μα тегр̄об̄иата—тегρ̄об̄иа со Евр̄опа, νο οт νακλ̄όнност κάμ доμпр̄е η οт ζαлоот да νε γл̄еда да па-παγάлтбуодаме η да μπ̄ήдеме "Ελληνσκη μεκερέτα, ζа ед̄ην μέсетс̄ πριέ να с̄εμπε тρòд̄ да прηγγόтβ̄η νέκολκο δεтс̄а να тсета́ние η пηс̄ание, σотоτ̄ п̄όс̄ле да παс̄άнак η ποβεтс̄е ουтс̄эние, α ου ρас̄ога́ние νε ед̄ην μέсетс̄ детс̄а́та ρεκοχα να Σλαβιάνσκη Αποστοлот тρη-тсета́ρη п̄а́т̄η ου Тс̄έρк̄ивата. Οт тога́ба ποс̄те-пенно ζελάνието να ναρ̄όда ζа да се снам̄п̄д̄η со ναρ̄όден ουтоήτελ ζа да μόζат δεтс̄а́та να μάτερνίη ζαζηк да се βοσπητάбаτ . . .“

(Долуподписаните житѣли града Стрѹмице, ρόдомъ бѣл-гари — старѣ славяни, поспѣшаваме да ви сообщимъ слѣдующето:

Минаха се осумъ годѣни и повече отъ како отъ нашиотъ градъ по неволцина чувствѣтелни хора се проявѹваха и си исказѹваха болките, за да са снабдатъ со болгарски учители, за да могатъ челядта си да воспитаватъ на матерни язиѣ въ-разумѣтеленъ, а не како до сѣга (по старанията и итригите на фанариѣтите, що ни унищожѣле матерний язиѣ въ училищата

и у църквите) на чужди папагали — защо по десетъ години що ги пращаме на гръцките тѹка училища, не можѣха нищо да научатъ, само папагалски да пѣятъ, а да дойде редъ нѣкое писмо за негде да ни пѣшатъ, не умѣятъ, а нѣкой темесѹкъ да направатъ пагъ хичъ не мѡжатъ — едвѣмъ ѣмето си подпѣсуватъ... И тавѣ предѣ 9 или 10 години седумъ осумъ деца, чѹдно нѣщо, у единъ мѣсець се научиха да четѣтъ и да пѣшатъ при благо-рѡднаго господѣна Констандѣна Шѹлева търговца, когото нѣколко приѣтели замолиха да имъ стѡри едно благодѣние, да отвори па за (?) Струмница за да се учатъ на мѣтерний языкъ (което за него не беше прилѣчно, защо си има търговѣята — търговѣя со Европа, но отъ наклѡнностьъ кам добрѡ и отъ жалостьъ да не глѣда да папагалствуваме и да бѣдеме ѣлински меверѣта, за единъ мѣсець приѣ на себѣ трудъ да пригѡтви нѣколко деца на четѣние и писѣние, щото пѡсле да посѣватъ и повече учѣние, а у растоѣние на единъ мѣсець децѣта рѣвоха на славѣнски апѡстолотъ три чѣтири пѣти у цѣрквата. Отъ тогава постепенно желанието на нарѡда за да се снабдѣ со нарѡденъ учитѣль за да мѡжатъ децѣта на мѣтерний языкъ да се воспитѣватъ).

1869 г.

№ 180.

Н е в р о ж о п ъ .

Въ едно писмо отъ българската община въ Неврокопъ до Стефана Захариевъ въ Пазарджикъ, съ дата 11 юни 1869 г., се говори съ ясно съзнание за българска народность. Отъ това писмо, което се пази сега въ Етнографския музей въ София, инв. 1206, ще приведемъ слѣднитѣ редове:

„Похваляваме ся че и ми станахме членове на Българскѣй-тъ Народъ, понеже ся опрѣдѣли отъ комисѣитѣ, която стана въ Царѣйградъ прѣдъ прѣдсѣдателството на Негово Величество Али пашѣ, заедно съ севѣрскѣ-ты Менличкѣ села за да ги покровителствува Българскѣ Владѣка като что и мы блѣгари, а прибѣванѣето му ще бѣде въ Неврокопъ. Славѣ Богу придобихме онова что желаяхмы, сега еще очакваме свръшванѣето на въпросъ съ ферманъ отъ Тишайшѣй-тъ ни Царь и Баща Султанъ Абдуль Азиса. Поздравляваме Ва прѣискренно и смѣ Ваши прѣлюбими събрата Общѣина Българска Неврокопска

На 11. юнѣ 1869

(Слѣдватъ подписи)“

Неврокопъ.

1869 г.

№ 181.

Костуръ и Загоричани.

Въ в. Македонія, брой 48 отъ 1869 год., е помѣстена дописка отъ с. Загоричани за гръцко-българскитѣ разпри въ Костурско. Едната разпра станала въ гр. Костуръ. За нея дописникътъ пише:

„Некни на недѣля 5-й т. м. (т. е. октомври) у Костуръ на митрополитѣ станжли двѣ голѣмы патхрдіи, едната была отъ Българитѣ жители на тойзи градъ противъ митрополитѣ имъ Никифоръ. Причината было затварянето на 9 църкви въ тойзи градъ за полза на останалитѣ двѣ, кое митрополитѣ бѣше направилъ съгласно со волята на четърмина самозваны общинары гърчоліи. Митрополіята бучѣла отъ выхътъ на 400 души еснафліи и махаленскы мухтары противъ тѣзи мѣреж и владыката ся принуди да легне прѣдъ народѣтъ, велещицъ, „отепайте ме ето ме“. А народѣтъ „те некиме за владыка: ные сме Бугари, и еѣ си найдиме чарето ако не ни слѣдуютъ поповетѣ“ (Δεν σέ θέλομεν διὰ Δεσπότην ἡμεῖς ἤμεθα Βούλγαροι, θὰ εἴρωμεν δὲ τρόπον ἂν δὲν μᾶς ἀκολουθήσουν οἱ ἱερεῖς μας...)

„Втората патхрдіа была отъ страна на Загоричани, кои канеты отъ владыкѣтъ три пшти писменно за да отвеждѣтъ въ митрополіята учительтъ си Георія Динковъ, не хтѣли да го направатъ. Па заради панаирѣтъ като слѣзнали въ тойзи день и учительтъ съ съпругата му бѣше слѣзналъ и по обычаю слѣдъ отпустѣтъ на божественнѣтъ литургіѣ, той съ други овдѣ нему познанници гърци и българи, отишли при митрополитѣ за визита. Па тамо совѣтъ отъ общината Костурска и еллинскитѣ учители петмина, като бѣше составенъ, почнали да осждуютъ Загоричанскитѣ учитель за неповорливъ на митрополіята и защо нхтрѣ во училището прѣподавалъ Еллинскый языкъ со толкованіе на говоримый българскый. Г-нъ учительтъ Георгій Динка оправдалъ ся доказателственно противнѣ... Колкото за методата на прѣподаваніето еллинскога языка Българамъ ученикомъ, онъ казалъ че тая была най-сгодна за да направи Българчетата да изучатъ еллин. языкъ въ двѣгодишно разстояніе а не както машиналната на десетогодишно разстояніе“...

1869 г.

№ 182.

К р у ш е в о.

Отъ една дописка, помѣстена въ брой 51 отъ 1869 г. на в. Македонія, узнаваме за състоянието на духоветѣ въ Крушево прѣзь онова врѣме и за състава на неговото население. Отъ дописката извличаме слѣднитѣ редове:

„Работата мя принуди да поминж околу 15 о. м. (т. е. ноември) и прѣзь главното село Крушово (охридскѣтъ епархіѣ), въ което ся остановихъ почти единъ мѣсець. Това главно село Крушово по настоящему сж населява отъ 1600 семейства християнски, и не било чисто българско, както и самото му названіе го посвѣдоचाва. Отъ единъ обаче вѣкъ насамъ прибѣжище ради пресѣлили сж отъ сѣвернитѣ страни на Тесалія и Албанія разни Власи и Арнаути¹⁾, които съ тѣхнитѣ богатства и хитрости освоили постепенно отъ протодушнитѣ Българи секоя църковнѣ и гражданскѣ власть, и обѣднитѣ Българи лишени отъ секое първенство, загубили писменнитѣ си азикъ отъ черевитѣ и отъ училищата. Отъ нѣколко врѣме обаче почнали и тѣ да ся възраждатъ, както по сичкитѣ околности които ся населяватъ отъ чисто турскій и българскій народъ. Секому е извѣстно безъ сумнѣніе, че въ реченото село ся устрои една българска църква съсь иждивеніето на Българитѣ, която за да усвожтъ необходимо бѣше и сраженіе, което и стана въ врѣмето на освященіето ѣ, и тѣй ж освоили отъ лукавитѣ ноети на Влахо-арнаутскійтъ гръцизмъ... Постепенно узналъ народтъ, че черквата безъ училище была мрътва, както и вѣрата безъ добритѣ дѣла, за това опрѣдѣли народтъ една Българскѣ общинѣ отъ 12 лица, отъ които 4 ся назначихъ за надзиратели (епитропи) на новоустрояемото въ Крушово българско мъжео и дѣвическо училище, да бждатъ вынаги за ползжтъ и благочиніето на духовнитѣ заведенія... За учитель на Българското въ Крушово училище съгласихъ Г-на Ивана Б. Шумкова, преждебывшітъ гръцки учитель въ Крушово; а колькото за дѣвическото търсжтъ една учителка.

„Това достохвално дѣло на Крушовскитѣ Българи вато видѣхъ тѣхнитѣ съграждане (Власи-Арнаути) имъ дойде

¹⁾ Власитѣ дошли въ Крушово слѣдъ разореніето на голѣмня влашки центръ Москопоге въ 1788 год., а албанцитѣ приждали до най-ново врѣме.

неприятно... Подбудени обаче от голѣмѣтъ завистъ и лошо-мыслие предъ дохажданіето на С. Мелетія въ Крушово, обѣщахъ ся да дадѣтъ на Българитѣ 30.000 гроша, само да не бѣде въ Крушово Български учитель Ив. Б. Шумковъ: ноевоя надежда имъ бы напрасно.

„...На конецъ за да ги удовлетвори Мелетія, обѣщахъ ся да му ся подпишатъ, че тѣ (Власитѣ) ще да останѣтъ подъ Прѣспанскѣ епархіѣ и подиръ рѣшеніето на църковныйтъ въпросъ и аво напротивъ и Ресенъ (който ся отказа вече отъ грѣцкѣтъ патриаршія) са даде подъ Охридъ, тие (Власитѣ) да го запратъ въ Крушово съ своѣ заплатѣ, само да ги не остави подъ българскѣтъ черковнѣ власть! (Защото не се сѣркала Бугарската попара)...“

1869—1870 г.

№ 183.

М а к е д о н и я.

Българскитѣ манастири въ Македония и Св.-гора си имали свои печати още отъ прѣди вѣкове. Турската власть допускахе християнски печати за вѣрскитѣ и школски сдружения, както напр. печатѣтъ на габровското училище, на велешкото българско училище отъ 1845 г., на башино-селското българско училище отъ сжщата година и др. Но едва слѣдъ хатихумаюна отъ 1856 г. турската власть почна да доволява да се основаватъ и „български“ църковни или градски ученолюбиви общества, които си имаха и печати. На нѣкои отъ тия печати отъ македонскитѣ градове явно е изтъкнатъ българския характеръ на обществото или населението въ съответния градъ.

По-горѣ, стр. 120, 193, помѣстихме снимки отъ печатитѣ на Велесъ отъ 1845 г., на Крива-наланка отъ 1868 г., а тукъ ще прибавимъ и други нѣкои, каквито срѣцнахме по разни официални книжа отъ онова врѣме, едни въ сбиркитѣ на Етнографския музей въ София, други въ частни рѣцѣ и пр.

Печатѣтъ на българетѣ отъ гр. Щипъ е отъ 1869 г. На него четемъ думитѣ: Печатъ на Щипското общонародно блъгар(ско) дуовно правленіе 1869. Срв. фотографска снимка на сжщия печатъ на стр. 201.

Прѣзь сѣщата година кюстендилци си основали и ученолюбиво читалище съ печать: Българско читалище 1869 у Кюстендилъ. Срв. тукъ фотографска снимка на сѣщия печать.

Въ гр. Воденъ сѣ запазени печатитѣ единъ на българската гражданска община и другъ на църковната община, съ турски и български надписи и дата 1870. На единия печать четемъ: Воденска българска община 1870. На другия: Воденска българска църковна община 1870. Прѣзь сѣщата година воденци си основали и ученолюбиво читалище, на чийто елипсовиденъ печать четемъ наоколо: Българско читалище въ Воденъ, а вътрѣ заловени рѣцѣ съ отворена книга и дата 1870. Срв. тукъ приложенитѣ фотографски снимки отъ тия воденски печати.

На писма отъ 1870 г. и посетилъ срѣщаме и печата на българската община въ Солунъ, съ образитѣ на св. Кирила и Методия. На печата стои надписъ: Българска църковна община въ Солунъ. Срв. туеъ фотографска снимка на сжщия печатъ.

Нѣмахъ на рѣка старитѣ печати на другитѣ македонски български граждански или църковни общини, за да ги възпроизведа туеъ.

1870 г.

№ 183.

Македония.

Многогодишната и усилена борба, която води цѣлнати български народъ съ грѣцката патриаршия за църковни правдини, най-сетнѣ се увѣнча съ успѣха за българетѣ на 28 февруари 1870 г., когато султанскаго правителство врѣчи на българскитѣ делегати фермана за основането на отдѣлна българска църква, въ която да влѣзатъ всички ония крайща, дѣто българетѣ съставятъ поне двѣ третини отъ цѣлото население. Ето членъ 10 на сжщия ферманъ, тѣй както бѣ оповѣстенъ на врѣмето си въ Цариградъ, като притурѣва на в. Право:

„Членъ 10-й. Църковниятъ Округъ на тѣзи Българскѣ Ексархїи състои отъ Епархїитѣ: Русчукскѣ, Силистренскѣ, Шуменскѣ, Търновскѣ, Софїйскѣ, Врачанскѣ, Ловченскѣ, Видинскѣ, Нишскѣ, Пиротскѣ, Кюстендилскѣ, Самоковскѣ, Велескѣ, Пловдивскѣ. Сливненскыя Санджакъ и каазата Созополи освѣнь околу двадесетъ села между Варна и Кюстенджа по крайморїето на които жителитѣ не сж Българи, и освѣнь градоветѣ Варна, Ахыло и Месемирїи, и освѣнь крайморскытѣ села на каазата Созополи и освѣнь градовет. Филибе и Станимака заедно съ селата Куленъ, Водинъ, Арнаудкѡй, Панагїя, Ново-село, Лѣсково, Ахлянъ, Бачово, Бѣлащица, и мѣнастыритѣ Бачовскыи, Св. Безсребърници, Св. Параскева и Св. Георгий. Махалата Св. Богородица вжтрѣ въ Филибе ако и да ще влѣзе въ Българскѣ-тѣ Ексархїи, нѣкои отъ жители-тѣ на тѣзи махалѣ, ако не щятъ

да са подчиняват на Българскѣтъ Църквѣ и Евсархіѣ, ще бждѣтъ волни; А подробности-тѣ на това ще са уредѣтъ помежду Патріаршіѣ-тѣ и Евсархіѣтъ споредъ вѣроисповѣд-нитѣ обычаи.

„Освѣнѣ тѣзи исчисленни и поименованны мѣста, ако православнитѣ жители на другитѣ мѣста сичкыты или най-малко двѣтѣ третини поискать въ духовнитѣ си работы да са подчиняватъ на Българскѣтъ Евсархіѣ, и това като са испыта ако са подтвърди и докаже ще имъ са допрощава. Нѣ понеже това ще да става кякто са каза горѣ, съ желаніето и съгласіето на сичкытѣ или поне на двѣтѣ третини, заради това които съ този предлогъ са трудять да сѣбжѣтъ нѣкакъ си несъгласіе и раздоръ помежду жители-тѣ, такыкато законно ще бждѣтъ подъ отговорность и ще са мѣмрагь.“

Ето и съотвѣтнниятъ оригиналенъ турски текстъ на сжция членъ 10:

عاشرا اشبو بلغار اكارخياسنك دائره روحانيه سی روسجق و سلسزه و
شحنی و طرنوی و صوفیه و وراجه و لوجہ و ودين و نيش و شهر کوي
و کوستنديل و صماقو و ولسا و وارنه شهر يله کوستنجه يه قدر بجرسياء سا
حلنده کائن اولوب اھاليسي بلغار اوليان قريبا يکرمی عدد قرا داخل
اولميرق وارنه و احيولی و مسوری قصبه لرندن ماعدا اسلاميه سنجاغی و
ساحلد بولنان کویلردن ماعدا سوزه بولی قضاسی و نفس قلبه شهرى ايله
استانماقا قصبه سی و قوقلنه و ودنيا وارنبود کوي و پانايا و نووسلی و لاسقو
و ارخلانی و باجقوو و ولاستجه قریه لرندن و باجقوه و ایوس انارکری و ایوس
پراشکوی و ایوس یورکی مناسترلرندن ماعدا قلبه متره پوليدلکلرندن عبارت
اولوب نفس قلبه شهرنده واقع پانايا محله سی دخی بلغار اكارخياسنه داخل
اوله جق ایسه ده محله مره قوه اھاليسندن بلغار کلیسا و اكارخيه سنه تابع
اولق استميانلر هر و جهله مختار اوله جقلر و بونک تفصیلاتی بطریقخانه ايله
اكارخيا بيننده اصول مذهبيه يه توفيقا نسويه قلنه جقدر .

اشبو تعداد و تسميه اولنان محللردن بشقه يرلرک اورتودقس مذهبنده بولنان
اھاليسنک عمومی و ياخود لاقلاقل ثلثه نی امور روحانيه لرنده بلغار اكارخياسنه

تابع اولوق استرلر و بو دخى بالتحقيق ثابت و معين اولور ايسه تجوز اولنوب
 لكن بو صورت اهاينك بر منوال مشروح جمله سنك و هيچ اولمز ايسه
 ثلثلك اتفاق و ارزوسيله اوله جضدن بو وسيله ايله اهالى بيننه بر كونه تفاق
 و شقاق دوشورمكه چالیشانلر اولدينى حالدہ اومقولرلر قانونا مسؤل و
 معاتب اوله جقلدر .

Щомъ ферманътъ стана извѣстенъ изъ българскитѣ земи, движението противъ гръцкото духовенство се засили и въ ония крайща, които бѣха по-уединени или въ които гърцизмътъ бѣ пусналь дълбоки корени. Ферманътъ ободри и онѣзи българе, които до тогава боязливо даваха гласъ за народността си, бидейки застрашавани отъ мѣстнитѣ турски власти, що бѣха въ услуга на фенерското злато. Българскитѣ вѣстници отъ това врѣме сж пълни съ телеграми и дописки отъ разнитѣ крайща на българската земя. За да не привеждаме посочвания отъ тая областъ, ще поменемъ само за великата уплаха въ гръцката срѣда и духовенство. Въ съчинението на патриаршеския секретарь Мануилъ Гедеонъ по Българския въпросъ (*Ἐγγράφα πατριαρχικὰ καὶ συνοδικὰ περὶ τοῦ Βουλγαρικῆς ζητήματος*, 1852—1873. Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1908) сж печатани редъ писма отъ гръцкитѣ владици въ Македония до цариградския патриархъ, въ които се сочи, че „българогласнитѣ“ православни не щатъ гръцко духовенство, челинизмътъ е застрашенъ...

1870 г.

№ 184. **Косинець (Костурско).**

По случай издаването на фермана за българска самостоятелна църква, последвали множество поздравии отъ всички кѣтове на българското отечество до Българския съборъ въ Цариградъ. Отъ тѣхъ ще напечатаме само единъ пратенъ отъ най-крайнитѣ точки на българската земя. Думата ни е за с. Косинець въ Костурско. Дописникътъ си служи съ гръцки букви за българскитѣ си рѣчи, които праща до редактора на в. Македония, дѣто е и печатана дописката на 25 априли 1870 г. Ето само нѣколко реда отъ нея:

Κοσηνέτς (σέλο να Κοστούροκατα ἐπαρχία) ἀπρηλ. 16, 1870... Γοσποδίνε σοσηνήτελε! Νεσκαξάεμα ε ραδοοττα κοιάτο.

осетихме кога̀то са наобтотихме за рессѣнието на Мпѳлгарскаа Болградъ, ко̀што от десетъ годѳнѳна наса̀мъ мѳтѳозе вѳшо̀стѳа, а ва̀й патѳозе кога̀то вѳ̀рѳдохме ѳ ферма̀но . . . (Босинецъ село на Котурската епархѳа, априлѳ 16, 1870 . . . Господине сочинителе! Несказаема е радѳстѳата, която осетихме, когато се научихме за решението на Болгарския въпросъ, който отъ десетъ години наса̀мъ бѳше висящи, а най-паче когато видохме и ферма̀но . . .).

1870 г.

№ 185. Сѳръ, Мелникъ, Драма.

Прѳвъ 1870 г. българетѳ отъ източна Македонѳа поискали да се присѳединя̀т въмъ общебългарското движение за независима национална църква. Гѳрцитѳ, като не могли да отрекатъ българското потекло на тамка̀шното население, послужили си съ клевети прѳдѳ турските власти, както за това узнаваме отъ дописка, помѳстена въ в. Македонѳа, брой 28 отъ 1870 г. Отъ нея извличаме слѳднитѳ редове:

„Сѳръ (Сѳресъ). — Българитѳ отъ тѳзи епархѳѳ, както и отъ Менлишката и Драмската са готвѳли да подадѳт жалбѳ на Солунския̀т валия за присѳединенѳето си съ Българскѳтѳ черквѳ. Но Сѳреския̀т гѳрѳ владѳка, като са извѳстѳилъ за туй, побѳрзалъ да излѳзе по селата дано отвѳрне селянитѳ отъ таквѳзъ грѳшно (споредъ него) дѳло, като имъ казвалъ че Българитѳ съ които искатъ тѳ да се съединя̀т не были православни и пр. Селянитѳ Българи като не щѳли да слушѳт дѳда си владѳка, слѳдвали работѳтѳ си енергическѳ. Тога̀зъ фанариѳтинѳт дѳецъ разгнѳвенъ за несполукѳтѳ си показва поголѳмѳ дѳрзѳстъ и смѳлѳстъ та самъ съ рѳцѳтѳ си съдира колкото Български книги намѳрилъ по черквѳтѳ и училищата въ селата Баница, Фраценъ и Мертатъ (въ полѳтѳ на Шаръ Планинѳ) ¹⁾ мѳслилъ че съ това ще успѳе въ домогванѳето си. Но като несполучилъ и съ това рѳшава та наклеветѳва Българитѳ прѳдѳ валиѳтѳ като бунтовници и казалъ, казва дописаниѳтѳ ни, че голѳмо съзакля̀тѳ имало въ тѳ̀зъ страны. Валията тута̀вѳси телеграфиралъ до Сѳрския̀т мѳотесарѳфинъ да испѳята работѳтѳ, а то сѳ случѳва въ това

¹⁾ Сѳрската Шаръ-планина или Шарлия.

сжще врѣме когато и Българитѣ отъ казанитѣ епархїи были дошли въ Сѣресъ да прѣдставятъ жалбѣтъ си. Мютесарифинѣтъ понеже бѣше боленъ, казва дописникѣтъ ни, тѣ сж прѣдставили при вехая-бей и той като прочель жалбѣтъ имѣ отговориль имѣ че туй което тѣ искать не было противно на царскитѣ наредбы и така сж утѣшили горкитѣ селяны . . . .“

1870—1872 г.

№ 186. **С р ъ б с к и з е м н.**

Прѣвъ години 1870—1872 въ Нови-Садъ и Бѣлградъ излизаше органъ на сръбската омладина Млада Србадија. На заглавния листъ на вѣстника стои винетка, дѣто сж прѣплетени имената на всички сръбски области, именно: Сърбия (княжеството), Черна-гора, Зета, Стара-Сърбия, Банатъ, Сръмъ, Бачка, Херцеговина, Босна, Краина, Бока, Далмация. Слѣдователно, Македония тогава не е била смѣтана отъ сръбитѣ за сръбска земя.

1871 г.

№ 187. **В е л е с ъ.**

Заедно съ движението за придобиване на църковна свобода, българското население взе да се грижи и за просвѣщеніето на гражданството, та почнаха да се отварятъ читалища, каквито, вече видѣхме, имало въ Воденъ, Кюстендилъ и пр. Съ какъвъ жаръ и щедростъ българскитѣ македонци се заели съ това дѣло, ще се види напр. отъ вѣститѣ, които имаме за основанието на читалището „Просвѣщение“ въ Велесъ на 1 септември 1871 г. Отъ една дълга дописка за началото на велешкото читалище, помѣстена въ в. Македонїа, брой 41 отъ 1871 г., извличаме слѣднитѣ редове:

. . . „Сега Вы являвамъ и слѣд. наредбы въ Читалището ны „Просвѣщеніе“. Читалищното настоятелство се состави съ тайно гласоподаваніе и вышегласіе отъ слѣд. лица.

Г-нѣ К. П. Шулевъ за Прѣдседатель
 „ Тод. Мишевъ „ Подпрѣдседатель
 „ Юванъ Весовъ „ Кассіеринъ
 „ П. Г. Богдановъ „ Подкассіеринъ
 „ Панчо Д. Богдановъ за Писаръ.

Г-да Мих. Кушовъ, Илія Весовъ, Андрея Васковъ и Александръ Палашовъ за совѣтници. Книгохранителъ въ идущето събраніе ке се избере.

„Такожде по доле означаваме въ имената на спомоществователитѣ на Читалището, които ся броятъ благодѣтели, особено, членове основатели, и чл. редовны, но долнето количество на спомоществованіята не съставлява освѣнъ $\frac{1}{8}$ защото повечето не дойдоха, кои со жито сега се занимаватъ и бази въ св. неделж иматъ повеке работа, кой съ гроздоберъ и ся надѣмы за малко врѣме долнето количество да ся удвои и утрои, дай Боже!

„Имената на спомоществователитѣ: Бр. П. Шулевы 351 (гроша). Мих. Кушевъ 351. Анг. Мишевъ и сынове 351. Анг. Т. Богдановъ 254. Панчи Д. Богдановъ 58. Ст. К. Крепшовъ и сынъ му 175. П. Карамфиловъ 117. Бр. Д. П. Бояджиевъ 117. А. и Г. П. Бояджиевы 117. Георги А. Тодоровъ 117. Пано Кушевъ 117. Сынове А. Ецовы 117. Бр. П. Кочовы 117. Бр. Гизовы 117. К. Зафировъ 117. Тод. П. Саравъ 117. Бр. Науновы 117. Сынове I. Маневы 234. П. Басмаджи 58. I. Маневъ 58. Хр. X. Науновъ 60. Бр. Бандиевци 58. Игно Чайлевъ 60. Наунъ Пешовъ 60. Георги Богдановъ 351. Нѣгови сынове 117. Бр. X. Д. Драндаровы 234. Ант. Дойчинъ 58. Георгій Кюпевъ 58. Йорданъ Смилевъ 50. Петре Стояновъ 58. Георги Слезовъ 58. Панче Давчевъ 50. Тод. Лазовъ 117. Илія Н. Тенекеджи 58. Христо П. Яневъ 50. Конст. Бошковъ 58. Нѣг. Благоевъ П. Димитри Намичъ 60. П. Йор. Ничовъ 60. П. Яне Трайковъ 50. П. Георгій Трайковъ 50. Икономъ П. Яне Г-нъ Анастасъ Подолешъ 117. Г-нъ Георгій Новоселець 234. Г-нъ Юванъ Дерменджи 60. Андр. Георговъ 234. Бр. А. Весовы 351. Учителъ К. П. Босилковъ 117. Георги А. Михайловъ 117. Георги Я. Меанаджи 58. Панчо К. Таневъ 58. Кочо Мацевъ и Сынове 58. Алекс. Т. Стояновъ 58. Конст. Чолаковъ и сынъ 60. Панчо Маджаровъ 58. Йорданъ Левновскій 58. Юв. Накоевъ 58. Майчо Сеизъ Трайковъ 58.

„Въ началото на отварніето на читалището ны нѣкои отъ горѣозначенитѣ достопочтенны лица и друзы направиха волна помощь отъ гр. 1240 за градъ Струмица за отва-

рѣние на едно дѣвическо училище, за да можатъ да ся освободитъ отъ натискътъ на гръцката пропаганда която вгнѣздва тамо учителы гърцины отъ Мора.

„Со радость вы извѣстывае зацо и родолюбивытѣ граждане отъ Прилепъ спомогнаха за истата цѣль на Струмичане съ гр. 1000“.

1872 г.

№ 188.

Сръбски земи.

Въ старата сръбска учебна литература Македония никога не е бивала включвана въ сръбскитѣ этнографски прѣдѣли. На така е вървѣло до ново врѣме. За примѣръ ще посочимъ: Исторја српскога народа за основне српске школе. Прегледала и одобрила школска комисија. Београд, Штампa и издање Држ. штампарије, 1872. На стр. 6 е посочено кои земи сж били заети нѣкога отъ сръбското племе и кои населяватъ и сега: „Срби пређу опет Дунав, и заузму земље између Саве, Дунава и Тимока, па све до Јадранског мора, у којма и данас живе“.

1878 г.

№ 189.

Македония.

На 1 февруари 1873 г. въ Сръбското учено дружество, сега Академия на наукитѣ, билъ прочетенъ рефератъ отъ Ст. Новаковича и М. Кујунџича за сборката народни пѣсни отъ Права (Стара) Сърбия отъ Милоша Милоевичъ. Милоевичъ намира сърби по цѣлия свѣтъ; той говори за сърби въ Индия, Мала-Азия, Африка..., за „Спомен нашега народа у Инђији, трагови о некад. живљењу Срба у Инђији, трагови живљења српског у Африци, о становању Срба у Малој Азији, о пропасти Срба у Малој Азији и о доласку старих Јелина и Римљана у српске земље“. Референтитѣ отхвърлили работата на Милоевича, войто смѣталъ сръбски и македонскитѣ български земи. Тѣ говорятъ по тоя случай: „Из этнографије ових народних песама, о којој напред помињасмо, види се, да Бугара једва где има на Балканском полуострову“ (Гласник XXXVIII, 346). Милоевичъ поставя цѣла Македония като „Стара-Сърбия“: „Воденска нахија, во Стара Сърбија, земља Маћедонија“; „Костурска нахија, Стара Сърбија земља Албанија“ и пр. Българетѣ споредъ него не сж славѣне, а монголи. Новаковичъ въ реферата си добавя: „Ово је сувише небратски

и не политично поступање према нај ближем племену на истоку нашем. Мало је било што нас оваке ствари и освојачка политика у средњем веку бацаше у турско ропство, него треба оваким понашањем према Бугарима, каквим се г. Милојевић одликује, у данашње време да поновимо стара зла“ (Ibidem; 347).

1874 г.

№ 190.

С ж о п њ е.

Щомъ излѣзе въ 1870 г. султанскиятъ ферманъ за образуване на независима българска църква, изявиха се гласове и отъ ония български краища, които не бѣха влѣзли въ границитѣ на Българската екзархия, а, по членъ 10-и на фермана, трѣбваше да се допита населението имъ и да се види неговия брой. Таѣво допитване най-напрѣдъ бѣ направено въ Охридско и Скопско. Всичкото почти тамкашно християнско население, като българско, искаше да се присъедини къмъ българската църква. Портата бѣ принудена да направи плебисцитъ и да проводи и тамъ български владци. Ето извадки отъ посланието на българскитѣ владци до скопското население, което се извѣстява, че, слѣдъ като било провѣрено народното желание, испраца имъ се български митрополитъ Доротей:

Извѣстно Би е, че прѣди нѣколко мѣсаци Честното Правителство на Н. Импер. Величество Султанъ Явдѣлъ Язизъ Хана ефендимистъ . . . бѣше благоволило да рѣши да са испитѣ желанието на благочестивото и Христіювено-то население отъ богоспасаемы-тѣ въ български епархїи въ Македонїѣ и Тракиѣ кои-то не са прѣброены въ Високославный-тѣ Импер. Ферманъ, и да са изпълнѣтъ формалности-тѣ, кои-то са изысковатъ отъ Него, отъ ферманъ-тѣ, за да са признан присъединенїето на реченытѣ епархїѣ къмъ народнѣ-тѣ ни Екзархїѣ и гражданскы. Извѣстно Би е още че по това рѣшенїе испитъ-тѣ и изпълненїето на нѣжны-тѣ формалности трѣбаше да са почни отъ Кашѣ-тѣ Богоспасаемѣ Епархїѣ и отъ Орыдскѣ-тѣ. Всичко това вече са свърши за Богоспасаемѣ-тѣ Кашѣ Епархїѣ и Царско-то правителство благоволи да признаи Епархїѣ-тѣ Би къмъ народнѣ-тѣ ни Екзархїѣ и да ны даде Бѣратъ на Негово Прѣвосвященство г-на Доротеѣ Скопскы . . . (Слѣдва дата 25 мартъ 1874 г. и подписитѣ на Антима Видински като екзархъ Български, на

Илариона Търновски, на Евстатия Пелагонийския и на Натанаила Охридски. Оригиналетъ, който се пази у Н. Шишеджиева, бѣ обнародванъ отъ А. Иширеовъ въ книгата му Западнитѣ краища на българск. земя. София 1915, стр. 66—67).

1876 г.

№ 191. Малешевото и Пиянецъ.

Прѣвъ пролѣтътъ 1876 г., когато въ тракийскитѣ балкански градчета и села българетѣ се тъкмѣха да дигнатъ историческото въстание противъ турската държава, въ сщщото врѣме и македонскитѣ българи по горня Брѣгалница, въ покрайнитѣ Малешевото и Пиянецъ, направиха сщщото. Тракийското въстание избухна на 19 априлъ (вмѣсто на 1 май), а македонското на 8 май. За подготовката, дѣйцитѣ и развитието на Македонското въстание, което се смѣта за първо между новобългарскитѣ македонски въстания, вж. К. П. Стояновъ, тридесетъ години назадъ. Кюстендилъ 1903; Йор. Ивановъ, Сѣверна Македония, стр. 309, 352 сл. Знамето на главния войвода Дим. попъ Георгиевъ отъ с. Берово (Малешевско) е било приготвено въ Солунъ отъ Станислава, дъщеря на македонската българска учителка баба Недѣля. На знамето, което сега се пази у сина на войводата, Станимира, въ Кюстендилъ, е изобразенъ лъвъ съ надписи: Македонія. На Осмій маія 1876 = г. Станете. Да ви освобода.

Сщщата Станислава, по случай трѣгването на войводата Дим. попъ Георгиевъ (Малешевски) за македонскитѣ балкани, за да дигне въстанието, е написала въ Солунъ 1876 г. стихотворение, дѣнно за историята на българското освободително движение въ Македония. Ето части отъ това стихотворение, озаглавено: Пѣсенъ за Димитра Войвода, дѣто войводата се прощава съ мома българка, оставя пѣсни и любовъ за борба съ турчина:

Зато прощавай Българко,
Народна ми сестричко,
Ето български войници
Съсъ славнитѣ байраци.
Левътъ ся гордо издигна
Кога Димитъръ извика:

Я сбирайте се дружина
Да вървимъ противъ турчина.
Елате вси Малешевци,
Ви мои храбри юнаци,
Като герои бадете
И ся на Бога надѣйте...¹⁾

¹⁾ Цѣлата пѣсенъ обнародва неотколѣ А. Селищевъ, Отчетъ о занятіяхъ за границею въ лѣтнее вакаціонное время 1914 года. Казанъ 1915, стр. 98—94.

1876 г.

№ 191.

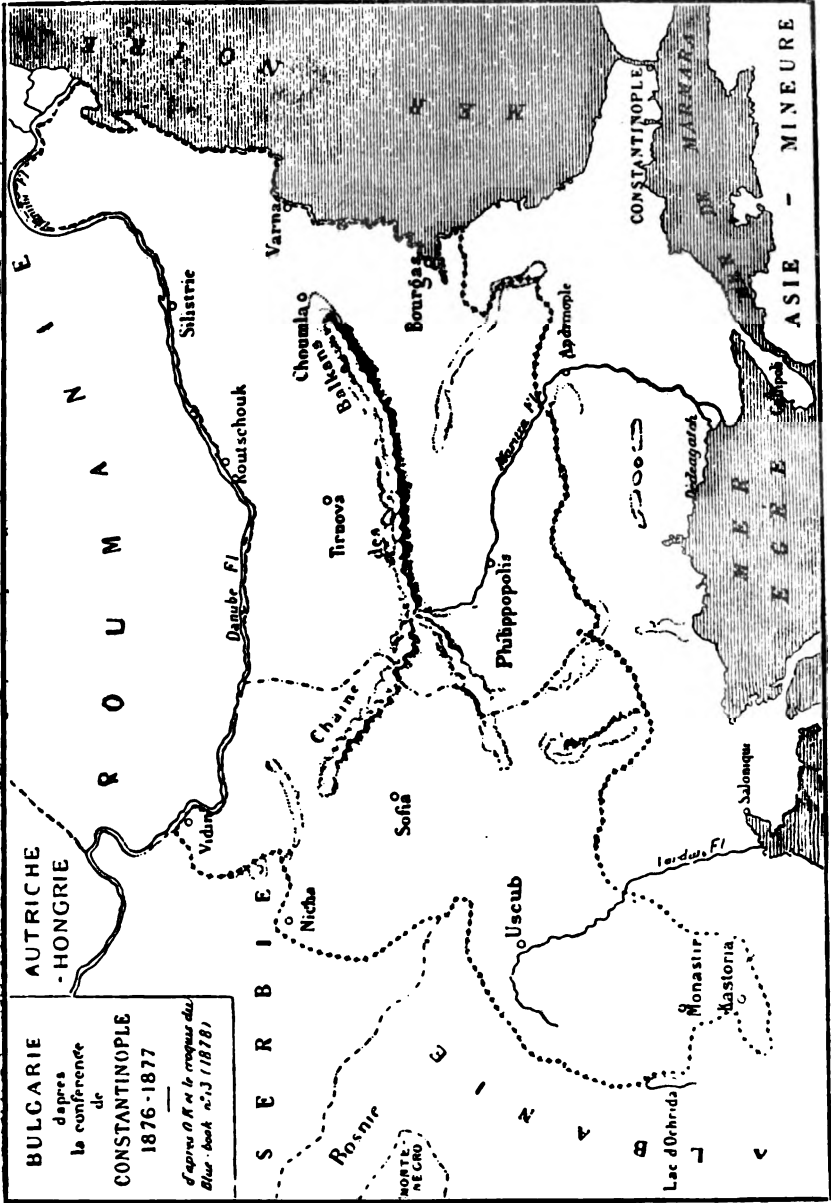
Български земи.

Прѣзъ края на 1876 г. и началото на 1877 год. се събра въ Цариградъ конференция отъ прѣдставители на европейскитѣ велики сили, които да обмислятъ какви мѣрки да се взематъ, за да се прѣкратятъ безредицитѣ въ европейскитѣ прѣдѣли на Турция и да се облекчи християнското население въ тѣхъ и особено българското, което бѣ изложено на масова сѣчъ и плѣнъ. Между друго прѣдставителитѣ на силитѣ единодушно рѣшиха, щото земитѣ, дѣто прѣобладава българско население, да се отдѣлятъ и въ тѣхъ „да се въведе мѣстна административна автономия, която би уздравила самоуправлението (Self-Gouvernement) на населението въ България“, подъ върховната власть на султана. Въ тая България не влизаха ония прѣдѣли, дѣто българскитѣ елементи нѣма числено надмощие надъ турското и грѣцко население взети заедно. Ако и доста намалена етнографски, тая България обгръщаше слѣднитѣ крайща, изброени въ рѣшението отъ 21 декември (н. с.) 1876 г.:

„България. Органически уставъ. I. Отъ долуозначенитѣ земи и съгласно тузъ приложената карта ще се образуватъ двѣ области (вилаета), които ще се управляватъ по начинъ изложенъ подробно по-долу. Източната область, съ главенъ градъ Търново, ще бжде съставена отъ санджацитѣ Русе, Търново, Тулча, Варна, Сливенъ, Шловдивъ (безъ Султанъ-Йері и Ахъръ-челеби) и отъ казитѣ Лозенъ-градъ, Мустафа-паша и Къзълъ-агачъ. Западната область, съ главенъ градъ София, ще бжде съставена отъ санджацитѣ София, Видинъ, Нишъ, Скопье, Битоля (безъ двѣ южни кази), отъ една часть на санджака Сѣръ (три сѣверни кази) и отъ казитѣ Струмица, Тиввешъ, Велесъ и Костуръ“.

(Bulgarie. Règlement organique. — Il sera formé des territoires ci-dessous désignés, et conformément à la carte ci-jointe, deux vilayets (provinces) qui seront administrés sous les formes détaillées plus bas.

Le vilayet oriental, qui aura pour chef-lieu Tirnovo, sera composé des sandjaks de Routschouk, Tirnovo, Toultscha, Varna, Slivno, Philippopoli (excepté Sultan-Yeri et Achir-Tchelebi) et des cazas de Kirk-Kilissé, Moustapha-Pacha et Kizil-Agatch.

Le vilayet occidental, qui aura pour chef-lieu Sofia, sera composé des sandjaks de Sofia, Viddin, Nisch, Uscub, Bitolia (excepté deux cazas du sud), une partie du sandjak de Serès (trois cazas du nord) et des cazas de Stroumnitza, Tikvech, Velessa et Kastoria. — Documents diplomatiques. Affaires d'Orient, 1875—1876—1877. Paris 1877. Annexe III au compte rendu № 8).

Отъ горѣизложеното и отъ приложената къмъ рѣшеніето карта (гл. туѣ стр. 212) личи, че Европа, чрѣзъ своитѣ прѣдставители, прѣзъ 1876 г. е включвала отъ Македония въ тогавашна етнографска България и то дѣто българското население е съ надмоше (avec une population principalement bulgare) градоветѣ Скопье, Битоля, Костуръ. Крайщата, като Енидже-Вардарско, Кукушко, Солунско Лягадинско и пр., сж изключени отъ българската граница, аво да има и тамъ българе, защото се е смѣтало, че послѣднитѣ не държатъ числено първенство прѣдъ другитѣ населенія, турско, грѣцко и пр. взети заедно.

1878 г.

№ 192.

Македония.

Руско-турската война прѣзъ 1877—1878 г. се завърши съ подписването на Санъ-Стефанския договоръ на 19 февруари 1878 г. подъ стѣнитѣ на Цариградъ. Тая велика война възврѣси свободата на българския народъ и създаде българска държава въ границитѣ на българскитѣ етнографски прѣдѣли. Тия граници, които поставятъ цѣла Македония отъ Шаръ до Грамосъ и отъ Грамосъ до Бѣло-море и Порто-Лагосъ въ България, сж изредени въ чл. 6 на Санъ-Стефанския договоръ така:

„България се учрѣждава като независимо княжество, поддано (на Султана), съ християнско управление и народна войска.

„Окончателнитѣ граници на българското княжество ще бждатъ начертани отъ една нарочита руско-турска комисия, още прѣди да бжде изпразнена Румелия отъ императорската руска войска . . .

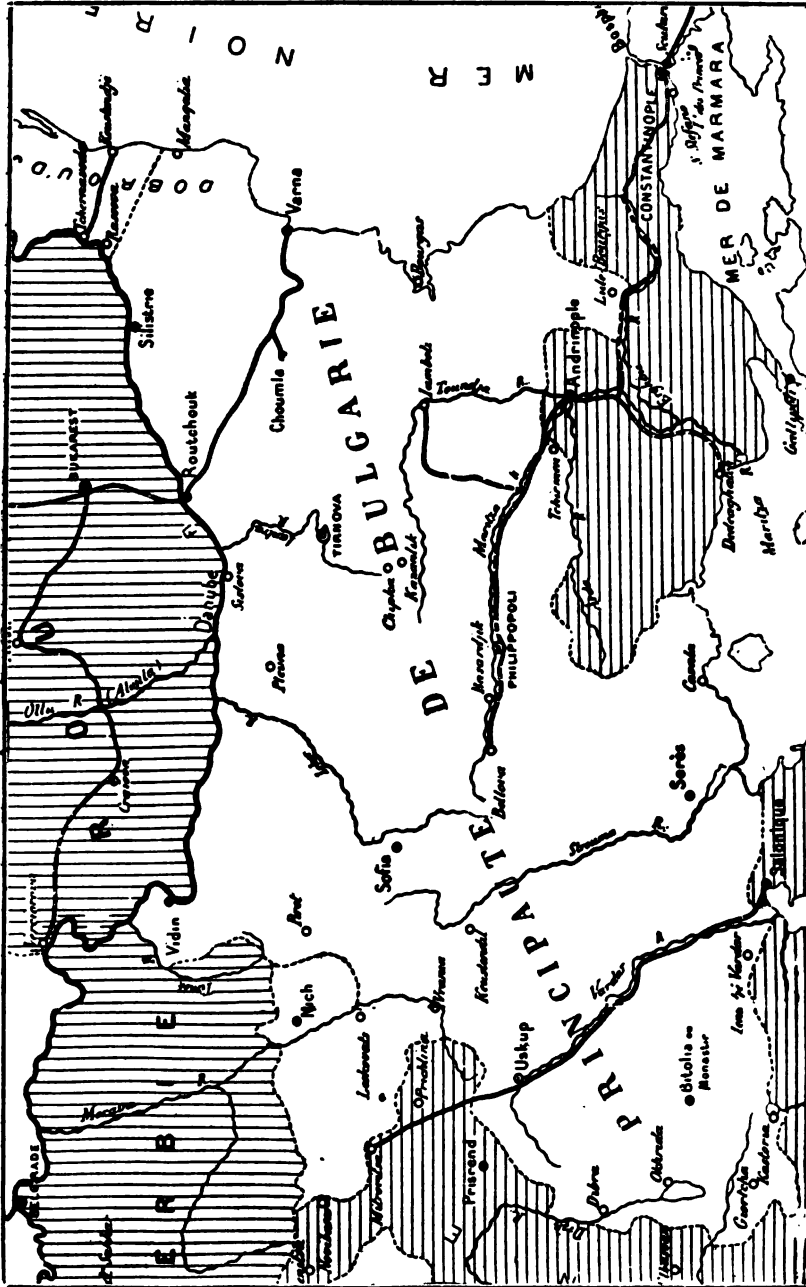
„Обсегътъ на българското княжество е посоченъ, въ главни черти, на туѣ приложената карта, която ще служи за основа при окончателното разграничение. Като оставя новата граница

на сръбското княжество, линията ще върви по западната граница на казата Враня до веригата на Черна-гора (Скопска). Като завие на западъ, линията ще слѣдва по западнитѣ граници на казитѣ Куманово, Качаникъ, Тетово та до планината Корабъ; отъ тамъ, по рѣката Велещица та до съединението ѝ съ Черни-Дринъ. Като трѣгне на югъ по Дринъ и сетнѣ по западната граница на казата Охридъ къмъ планината Линъ, границата ще върви по западнитѣ прѣдѣли на казитѣ Корча и Старово дори до планината Грамосъ. Слѣдъ това, прѣзъ Костурското езеро граничната линия ще отиде до р. Меглевица и по течението ѝ ще мине на югъ отъ Енидже-Вардаръ, и отъ устието на Вардара и по р. Галикъ ще се насочи къмъ селата Парга и Сарай-къой; отъ тамъ, прѣзъ сръдата на езерото Бешикъ до устието на рѣкитѣ Струма и Места и по морския брѣгъ та до Бурю-гьоль . . .“

(La Bulgarie est constituée en principauté autonome, tributaire, avec un Gouvernement chrétien et une milice nationale.

Les frontières définitives de la Principauté bulgare seront tracées par une commission spéciale russo-turque, avant l'évacuation de la Roumélie par l'armée impériale russe . . .

L'étendue de la Principauté de Bulgarie est fixée, en traits généraux, sur la carte ci-jointe, qui devra servir de base à la délimitation définitive. En quittant la nouvelle frontière de la Principauté serbe, le tracé suivra la limite occidentale du каза de Vrania jusqu'à la chaîne de Karadagh. Tournant vers l'Ouest, la ligne suivra les limites occidentales des cazas de Koumanovo, Kotchani(k), Kalkandelen, jusqu'au mont Korab; de là, par la rivière Velestchitza jusqu'à sa jonction avec le Drine-Noir. Se dirigeant vers le Sud par le Drine et après par la limite occidentale du каза d'Ochride vers le mont Linas, la frontière suivra les limites occidentales des cazas de Gortcha et Starovo jusqu'au mont Grammos. Ensuite, par le lac de Kastoria, la ligne frontière rejoindra la rivière Moglénitza et, après avoir suivi son cours et passé au Sud de Yanitza (Wardar-Yenidjé), se dirigera par l'embouchure du Wardar et par le Galico vers les villages de Parga et de Sarai-keni; de là, par le milieu du lac Bechik-guel, à l'embouchure des rivières Strouma et Karassou, et par la côte maritime jusqu'au Buruguel . . . — Documents diplomatiques. Affaires d'Orient. Congrès de Berlin 1878. Paris MDCCCLXXVIII, p. 24).

Карта приложена при Санъ-Стефанския договоръ, 1878 г.

На стр. 215 даваме фотографска снимка на картата-скица, приложена при Санъ-Стефанския договоръ, съ границитѣ на България споредъ сщия договоръ.

1878 г.

№ 193.

Македония.

Слѣдъ Санъ-Стефанския договоръ, който по искането на западноевропейскитѣ сили не можа да се осществи напълно, политическитѣ промѣни на Балканския полуостровъ бидоха затвърдени на Берлинския конгресъ, свиканъ сщщата година. Интересно е врѣмето между двата договора. До като западнитѣ дипломатически канцелярии работѣха за разрушението на Санъ-Стефанскитѣ рѣшения, славѣнскитѣ дѣйци и печать работѣха за запазване спечеленото. Отъ това врѣме е останало едно писмо отъ бошняка С. Вервовичъ, по-рано агентъ на сръбското правителство въ Македония, до славѣнския дѣецъ и професоръ въ Петроградъ Влад. Ивановичъ Ламански. Писмото е интересно за българскитѣ етнографски граници въ Македония и западна България. То се намира у проф. Ив. Д. Шишмановъ, който го и обнародва неотколѣ въ Свободно мнѣние, 20 декември 1914 г. Ето въ изводи това писмо, писано отъ Загребъ на 17 мартъ 1878 г.:

Милостивый Государь Владиміръ Ивановичъ!

. . . Мнѣ неизвѣстно, когда я буду тамъ, а такъ какъ теперъ рѣшается судьба Балканскаго полуострова, то я считаю умѣстнымъ, послать Вамъ копію съ письма писаннаго мною 6/18 Декабря прошлаго года къ г. Солуньскому консулу Юзефовичу, для того только, чтобы обратить вниманіе на правильную границу между Болгарами и Сербами, не только въ этнографическомъ, но и въ географическомъ отношеніи, представляя, что здѣсь Россія для Славянъ, какъ мать для дѣтей.

Какъ добрые родители не предпочитаютъ одного дитяти другому, такъ думаю поступить наша милая мать Россія при опредѣленіи болгаро-сербскихъ границъ. Какъ видно изъ газетъ, Сербы представляютъ совѣмъ безсовѣстныхъ претенціи въ разсмотрѣніи своихъ границъ, основывая свои права на какихъ то фантастическихъ и баснословныхъ преданіяхъ исторіи, ибо не должны поступать на основаніи бывшаго, а настоящаго,

т. е. полагать естественныя границы каждаго племени до того мѣста, гдѣ кончается его языкъ. По этому природному неприкосновенному праву не только Скоплянскій, Нишскій и Видинскій санджаки не сербскіе, такъ какъ здѣсь говорятъ такъ же какъ въ Солунѣ и Адрианополѣ, но даже и въ самомъ княжествѣ Сербскомъ есть около 200,000 душъ, говорящихъ такъ же какъ жители 3-хъ вышеупомянутыхъ санджаковъ, т. е. на чисто болгарскомъ языкѣ, слѣдовательно принадлежать болгарской, а не сербской вѣтви. Упомянутые 200,000 душъ Болгаръ проживаютъ въ округахъ: Крушевачкомъ, Неготинскомъ и Алексинацкомъ до города Чуприѣ въ Моравѣ. По моему мнѣнію, основываясь на сербской теоріи о народностяхъ, все принадлежало бы Болгаріи до Паратина и города Чуприѣ на Моравѣ въ Сербіи, такъ какъ на оборотъ Сербы присвоиваютъ себѣ чуть ли не 3 части Болгаріи, называя ее старою Сербією. Неслыханныя безобразія Сербовъ простираются до того, что они нисколько не стѣсняются лгать предъ цѣлымъ свѣтомъ, говоря: „Сербъ изъ Ниша, Сербъ изъ Пирота, Сербъ изъ Лесковца, Сербъ изъ Врани, Куманова, Водена, Скопля, Велеса, Дибри, Кюстендила, Самокова, Виддина и т. д. . . . Если выше упомянутые принадлежать по языку Сербамъ, то тогда можно сказать, что нѣтъ на свѣтѣ Болгаръ, и слѣдовательно имъ нужно отдать весь Балканскій полуостровъ, тогда пускай свободно... осербиваютъ сколько душъ угодно. Какъ увидите, Милостивый Государь, изъ копіи съ письма къ Г. Юзефовичу, истинной границей между Сербами и Болгарами есть Шаръ Планина. Но и такъ границей отъ меня назначенной, Сербы остаются въ большей пребыли относительно Болгаръ, ибо Гилянская кааза, граничащая съ Приштинскою каазою, населена вся Болгарами, за исключеніемъ лишь 12 сель народности и языка арнаутско-скупитарскаго, а такъ же и во всѣхъ селахъ находящихся на Шаръ Планинѣ не только говорятъ по болгарски, но и акцентъ и самый типъ есть болгарскій. Это было бы правильно и въ общеславянскомъ интересѣ, если бы имъ запретить касаться и ногомъ до чужаго достоянія. Къ величайшему моему удивленію кажется что скоро подтвердится то, что я прѣдвѣщалъ о Сербіи въ послѣднемъ моемъ письмѣ. . . . Это можно заключить на основаніи бѣлградскихъ корреспондентій сообщенныхъ въ „Народную Загребскую Га-

зету“, и эти корреспонденці дышать не менѣ себялюбивыми эгоистическими желаніями, чѣмъ сыны гордаго Албіона. Въ нихъ клеветуютъ на Россію, что она де имъ, Сербамъ, не желаетъ добра, ибо они слышали, что она хочетъ нѣкоторые чисто сербскіе мѣста, какъ Нишъ, Виддинъ Скопля и Кюстендила, присоединить въ болгарскому князству. Ристичъ, и безъ того злобный и разгнѣванный, услышавъ эту великую неправду, которая предполагается для Сербовъ, началъ составлять моморандумъ Царю Александру II-му съ цѣлью отклонить его отъ этого. Кромѣ того онъ думаетъ поднести одну рго шемогіа и будущему конгресу, въ которой непредложными фактами доказать, что прѣдѣлы въ коихъ пребываютъ теперь сербскіе войска, не только по историческому, но и по этнографическому праву, — суть сербскіе. На такіе коварно соблазнительные жалобы и превратныя понятія чловѣкъ, хотя только отчасти знакомый съ Балканскомъ полуостровомъ, не можетъ смотрѣть иначе, какъ съ полнѣйшимъ отвращеніемъ. . . . Святой Апостолъ Павелъ сказалъ: „что вѣра безъ дѣлъ мертва есть“. Это же можно примѣнить и въ политической вѣрѣ. Какъ въ смыслѣ духовномъ чловѣку ставится въ обязанность дѣйствовать согласно съ поученіемъ и совѣтомъ Апостола Павла, точно также и во взглядѣ на племя, коего онъ членъ, и на свѣтскія отношенія. Каковъ я въ этомъ отношеніи, это видно изъ рапортовъ поднесенныхъ мною Азіатскому Департаменту, г. Аксакову, Вамъ и наконецъ Министру Просвѣщенія и Церковныхъ дѣлъ въ Бѣлградѣ. Моя политическая вѣра основывается на слѣдующей теоріи „свой своему по неволѣ другъ“ и „всякая животинка о своемъ горѣ тужить“. Этотъ примѣръ блистательно подтвердился тѣмъ, что Россія не имѣетъ друзей между иноплеменниками, слѣдовательно она можетъ имѣть крѣпкій союзъ лишь съ одноплеменными ей Славянами; но они еще рабы и не свободны, почему и пользы отъ нихъ нельзя ждать ранѣе освобожденія и укрѣпленія ихъ. Начало этому полагается теперь въ Турціи. Провидѣніе Россіи назначило быть главою и матерью славянскихъ племенъ, почему ради общеславянскаго интереса, при распредѣленіи границъ нужно поступить такъ, какъ обыкновенно поступаетъ добрая мать со своими дѣтьми, т. е. не внимать внушеніямъ эгоистичныхъ Сербовъ, но

опредѣлить границы по истинѣ, гдѣ слышенъ Сербскій языкъ, пусть будутъ Сербскія, а гдѣ Болгарскій — Болгарскія. Этимъ приемамъ предупредятся всѣ интриги, которыя въ будущемъ могутъ появиться со стороны недоброжелателей теперешнихъ правъ Россіи на Балканскомъ полуостровѣ и останутся безъ всякихъ послѣдствій, ибо основано на истинѣ твердо и непоколебимо, какъ стѣна. Я не только какъ членъ великой Славянской семьи, но и какъ человекъ, съ молодости преисполненный чувствами въ нашей святой Россіи и счастливо царствующему Августѣйшему Дому Романовыхъ, всегда отличающемуся челоѣколюбіемъ и великодушностію между всѣми другими царствующими домами, желаю чрезъ Васъ, Милостивый Государь, выразить мое всеповорнѣйшее мнѣніе, какъ установить отношенія на Балканскомъ полуостровѣ, что бы не случилось того, что бы Сербы, чрезъ имѣющихся покровителей, не увѣрили неправильно Императорское Правителство о правильномъ состояніи дѣлъ въ Турціи, ибо кромѣ другихъ занятій, я такъ же сблизился и изучилъ статистику и этнографію Европейской Турціи, особенно Македоніи, съ которой думаю я хорошо знакомъ“.

1878 г.

№ 194.

Македонія.

Вѣстьта за подписването на Санъ-Стефанскія миръ на 19 февруари 1878 г. и за опрѣдѣляне границитѣ на новата българска държава се прѣснала бързо изъ българскитѣ земи. „Софійското областно благотворително дружество за спомоганіе болни и ранени войници“ веднага се погрижило да се стѣми и поднесе благодарственъ адресъ отъ страна на българскія народъ до царя Освободителя Александра II. Прѣдседатель на дружеството билъ софійскія митрополитъ Мелети, родомъ отъ Струмица. Българската си благодарность побързали да изважатъ градове и села, що били заети отъ рускитѣ войски. Не останали назадъ и ония покраини, дѣто не билъ стѣпилъ освободителния кракъ на руситѣ, именно Македонія. Македонскитѣ градове и села, било скрипомъ, било чрѣзъ прѣбѣгали чрѣзъ границата свои жители, побързали да се присѣдинятъ къмъ общата благодарность. На адреса били сложени подписитѣ на 230.000 души! Той билъ поставенъ въ

нарочно приготвено ковчеже и поднесенъ на царя Освободителя въ Ливадия. Тоа исторически паметникъ, написанъ на руски и български езици на 4 априль 1878 г. и придруженъ отъ подписитѣ на хилѣдницитѣ българе, се пази въ Государственный и С.-Петербургскій Главный Архивы. По фотографска снимка часть отъ адреса бѣ обнародвана въ сп. Минало, год. II, кн. 7 и 8, стр. 341 сл.

На първо мѣсто адресътъ е билъ подписанъ отъ висшето българско духовенство, членовѣтъ на св. Синодъ:

† Митрополитъ Ловчанскій и Евсархъ Българскій Іосифъ.

† Митрополитъ Филиппуполскій Г. Панаретъ.

† Митрополитъ Доростолскій и Червенскій и временно управляющій Търновската епархія Григорій.

† Митрополитъ Верненскій и Преславскій Симеонъ.

† Митрополитъ Охридскій Наеанаилъ.

† Митрополитъ Скопскій Кириль.

† Левкійскій Епископъ Гervasій.

† Величкій Епископъ Пароеній.

Отъ македонскитѣ български краища адресътъ е подписанъ отъ множество лица, на слѣднитѣ градове и области:

„Градъ Джумая.

Криворечна Паланка и Овружието.

Село Берово и Окружие Малешево.

Невропопско окружие.

Петърчъ и Овружието.

Негованъ и окружие Солунско, Зарово.

Къльвъшъ (=Кукучъ) і Овружието.

Скопійски санджакъ.

Тетовско окружие.

Комановско окружие.

Кратовско окружие.

Кочанско окружие.

Щипско окружие.

Велесъ и окружие.

Г. Бытоля и Г. Прилѣпъ съ окружіята имъ.

Г. Охридъ и Г. Деберъ съ окружіята имъ“.

Добавки.

1799 г.

№ 195.

Бонила (Янинско).

Слѣдитѣ на българско население въ Тесалия и Епиръ намираме въ паметници до XIV в. Срв. № 7, 12, 33 и 38. Прѣвъ турското робство мамкашнитѣ болгаре се прѣтопили, едни между гърцитѣ, други между албанцитѣ. Сега само мѣстнитѣ имена напомнятъ за нѣкогашно гжсто славѣнско население.

Френскитѣ пжтешественикѣ Пуквилъ съобщава за българе до Янина, но повечето отъ тѣхъ били прѣселени тамъ въ края на XVIII в. Бѣлѣжитѣ на Пуквила за тѣхъ сж отъ 1799 г. У него четемъ: „Това село Бонила, което може да се смѣта като начало на градецъ, е отдалечено на единъ часъ мѣсто отъ Янина. . . . Населението на Бонила е изцѣло българско; то се управлява отъ единъ ага, назначаванъ и поставянъ тамъ отъ Али-паша (Янински). Повечето отъ тия злочести българе сж били отдѣлени заедно съ челядитѣ имъ отъ тѣхнитѣ огнища отъ Али-паша, въ време на похода на послѣдния срѣщу Пазвантоглу. Доварани отъ студениѣ планини на България въ по-благъ климатъ, тѣ привикнали лека-полека на други навици, макаръ и да сж запазили още своитѣ обичаи и своя езикъ. Между тѣхнитѣ жени се срѣщатъ хубавици, чудни по благородство и миловидность, съ каквито качества се отличаватъ изобщо женитѣ на тоя народъ. Макаръ повечето отъ тия българе да говорѣха вече гърцки, основната частъ на населението ще запази за винаги своята особеность, която ще го отличава отъ албанеца“ (Ce hameau, appelé Bonila, qu'on pourrait regarder comme le principe d'une petite

ville, est éloigné d'une lieue de Ianina. . . . La population de Bonila est toute entière composée de Bulgares, qui sont gouvernés par un aga, qu'Ali-pacha nomme et place en cet endroit. Ces malheureux Bulgares ont été, pour la plupart, arrachés de leurs foyers avec leurs familles, par Ali-pacha, dans son expédition contre Passevend-Oglou. Transplantés, des montagnes froides de la Bulgarie, sous un ciel plus clément, ils s'accoutument insensiblement à d'autres usages, quoiqu'ils conservent encore leurs mœurs et leur langage. On voit parmi leurs femmes, des beautés qui étonnent par la noblesse et les graces, qui sont presque généralement communes aux personnes du sexe chez ce peuple. Quoique plusieurs Bulgares parlissent déjà grec, le fond de la population conservera une nuance qui les distinguera toujours de l'Albanais (Pouqueville, Voyage en Morée, à Constantinople, en Albanie. Paris 1805, v. III, p. 48—49).

1856 г.

№ 196.

На 6 февруари 1856 г. турската империя направи още крачка напредъ въ пътя на напредъва, като дари чрезъ особенъ Хати-хумаюнъ нови правдини на своитѣ подданици. Между друго чрезъ тоя актъ се признаваха правата на отдѣлнитѣ народности и езици въ империята. Това бѣ силенъ щитъ, съ който българщината почна по-освѣзателно да отстоява своитѣ национални права прѣдъ патриаршията и портата и, най-сетнѣ, слѣдъ дълга борба, успѣ. Хати-хумаюнътъ се оповѣсти на народа чрезъ мѣстнитѣ турски административни власти и глашатаи, а грамотното българско население се опозна съ него най-първо чрезъ Цареградски Вѣстникъ, брой 263, отъ 11 февр. 1856 г.

Ето съотвѣтния най-важенъ членъ 8 на акта, който засѣга народността и езика на турскитѣ подданици, както е прѣдаденъ въ речения вѣстникъ :

„Всяко отличіе или называніе съ което иска нѣкой да направи нѣкого отъ подданици-те на Моя-та Имперія да е по-доленъ отъ другога, ради богослуженіе-то, языкь-атъ или племя-то, за всегда ще ся угасятъ въ административскій-атъ протоколъ (тефтеръ) . . .“

Въ международнитѣ документи тази частъ е позната въ слѣдната френска редакция: „Tout mot et toute expression ou appellation tendant à rendre une classe de mes sujets inférieure à d'autre, à raison du culte, de la langue ou de la race, sont à jamais abolis et effacés du protocole administratif“ (A. Schopoff. Les Réformes et la protection des chrétiens en Turquie. Paris 1904, p. 51).

1857 г.

№ 197. **Горня-Джумая.**

Въ Горня-Джумая, благодарение на близостта на Рилския манастиръ, е имало отдавна българско училище. Прѣвъ 1844 г. училището си е имало и нова сграда и е било добръ уредено. По-късно, прѣвъ 1857 г. въ Джумая миналъ рускиятъ ученъ Гилфердингъ (срв. № 142). Той подбудилъ мѣстнитѣ българи да основатъ фондъ, отъ който да се издържа подобръ училището. Направена била надлежна за това кондика съ означение имената на дарителитѣ и на паричнитѣ приноси за фонда. Кондиката напоследъкъ постъпи въ Етнографския музей въ София и не е още описана. Тя почва съ думитѣ:

Богобгодный фондъ оучилищный Джѣманскаго оустроения въ лѣто 1857 септемвриа 1 . . . .

1859 г.

№ 198. **Кукушъ.**

Българо-гръцката църковна разпря е била изразена въ най-остра форма пакъ въ Македония. Македонскитѣ българи, като не получили никакви отстъпки отъ гръцката Цариградска патриаршия, рѣшили прѣвъ 1859 г. да се подчинятъ на папската власть, да станатъ униати, само и само да запазятъ езика и народността си. Тѣ поставили народността си погорѣ отъ вѣрата. Ето прочее извадки отъ просбата на кукушане до папа Пия IX, обнародвана на вѣрмето си въ цариградския в. България, № 25 отъ 1859 г.:

„Ний долоподписанни, жители на епархія-та Полиана (= Дойранъ) съ наше голѣмо неудоволствие, съ дълбоко и неизразимо сърдечно стеснение сме принуждени да исповѣдаме предъ цѣль свѣтъ какъ нашата вѣсточна православна църква.

достигнала е днес до таково едно достопазливо положение което не може да ся опише. И толко по глубока е наша-та горестъ и душевно потрясеніе щото ние доказваме че злото надви нашето търпеніе. Увы!! оныя които бѣха длъжни да сж свѣтлината и источникътъ на свѣоя християнска добродѣтель, сирѣчь нашии първи пастири и църковни началници, другояче нарѣчени наши архіепископи, тъпчатъ съ крака законити и тайнствата на Църквата. (И оныя които) сж посвоили (църковнити имоти) сж нѣколко лица облечени съ священнически характеръ (истина), нѣ които нематъ нито вѣра, нито свѣдѣсть, нито характеръ, человекци властолюбиви, честолюбиви, владени въ сребролюбіето, и които за интересъ ще направятъ сѣбакъвъ видъ лошабини.

„Като патриаршескіятъ Цареградски съборъ (синодъ) състои отъ такива лица, само по сѣбе ся разумѣва че и по епархіити ся пращатъ епископи въ всичко съобразни съ тѣи които ги пращатъ и нимъ они продаватъ епархіити за голѣма цѣна. Назначеніето (цѣльта) на тѣи епископи не е да учать стадото христово, нито да ся грижатъ за неговити духовни нужди, но единствено да събиратъ пари законно и незаконно и да ги пращатъ (артисалото) въ Фенеръ (на Гръцката патриархія) и на своити покровители. Отъ нихъ народътъ не само не получава никаква духовна полза, но още и голѣмо количество вреда вещественна и нравственна и една голѣма соблазнъ отъ нихното распустно и немонашеско житіе. Съ едно слово такива епископи сж една тежина и една скърбна рана за стадо-то христово. Прочее, особно търпи отъ това развратно гърцево духовенство нашіятъ Българскій народъ... Единъ отъ най-прочутити въ свое-то распустно и развратно житіе е и нашіятъ до сегашній епископъ Мелетій... Три пжти ній ся жаловахми на църквата противъ тоя вълкъ въ овчя кожа, но она нещеше никакъ да ни слуша. . . .

„Тога ній, за да можемъ да съхранимъ вѣрата си цѣла и неповредима, както сме я приели отъ предци си и да пазимъ себѣ си отъ разсипаното и развратеното това гърцево духовенство, ній твърдо рѣшихме да го оставимъ и да ся обърнемъ и да припознаимъ Негово Святѣйшество Папата Пій IX и неговити наслѣдници на Апостолското сѣдалище за духовень началникъ надъ нами съ слѣдующіятъ начинъ:

„1° Ний приемаме съпричастіето на сѣдалището на Св. Петра връхъ което Исусъ-Христосъ основа Църквата си, въ което е верховно сѣднѣлъ Пій IX, и управлява тая истата Църква Христова . . .

„2° Ний желаемъ и слѣдователно молимъ Пія IX нивако измѣненіе да не ся направи въ наредби-ти (обичаи, тържества, богослуженіе) Църковни и въ раздаваніето на таинствата и въ состояніето на нашити священници и въ языкѣтъ по когото ще се правятъ Църковни-ти молитиви между насъ, който языкѣ е стариятъ Български или Славянскіяты.

„3° . . .

„4° Архіепископѣтъ и духовенството които ще управляватъ епархіята и (е)нурити треба да сж сички българи . . . .

„5° . . . Българскіяты языкѣ съ народнити си букви и характери ще бжде сѣбога главніятъ языкѣ и основата на ученіето на младежити . . .

„Съ тоя начинъ ния молимъ Негово Святейшество Пія IX да ни приеме въ стадото си и подъ крилата си . . . Дано Богъ да може тѣй да ся прослави отъ насъ и отъ сичкити други Българи! . . .“

12 юлія 1859 Въ Кукушъ.

(Слѣдватъ подписи и печати, между които има и четіри попски).

1831 г.

№ 199

Български земи.

Секретарѣтъ на Английското посолство въ Цариградъ D. Urquhart пътувалъ прѣзъ 1831 г. прѣзъ вжтрѣшността на Европейска Турция съ цѣль да изучи богатствата и търговията на тая земя. Както се знае отъ неговитѣ печатни трудове, той се опозналъ добрѣ съ народноститѣ въ Турция и често прониквалъ и въ тѣхнитѣ планински прибѣжища. За българетѣ и за земитѣ, които тѣ населяватъ, той казва:

„Българетѣ мохамедане живѣятъ въ планинскитѣ и уединени крайща. А ония, които пазятъ старата си вѣра, населяватъ полята на Македония, Епиръ¹⁾, България и Тракия.

¹⁾ За български селища въ Епиръ срв. № 38, 195.

около Битоля, Солунъ, Янина, Нишъ, София, Пловдивъ, Одринъ и дори Цариградъ“ (Les Bulgares convertis à l'islamisme occupent les parties montagneuses et retirées du pays. Ceux qui ont conservé leur foi habitent les plaines de la Macédoine, de l'Épire, de la Bulgarie et de la Thrace, dans les environs de Monastir, Salonique, Joannina, Nyssa, Sophia, Philippopolis, Andrinople et même Constantinople“ — D. Urquhart, La Turquie, ses ressources, son organisation municipale, son commerce etc. Traduit de l'anglais par X. Raimond. Paris 1836, p. 77—78).

1423 г.

№ 200.

Тесалия.

Сжщиятъ Urquhart привежда едно турско извѣстие за българе въ Тесалия прѣвъ XV в. Тамошнитѣ българе (срв. документи № 7, 12, 33) били запазили въ началото на турското робство не само своята национална обособеностъ, но дори налагали волята си на околнитѣ гърци. Така, около 1423 год. българетѣ, които живѣли въ околноститѣ на Лариса, опустошавали страната и дори единъ тѣхенъ князь сполучилъ да заеме града Лариса. Гърцитѣ повивали на помощъ турския военачалникъ Турханъ-бей, който съ 5000 турци прѣвзели крѣпостъта. Българетѣ обаче сполучили да избѣгатъ и тѣхниятъ князь се оттеглилъ въ близкитѣ Метеори, дѣто той билъ основалъ и единъ отъ тамошнитѣ манастири. Това показва, че погрѣчането на буднитѣ тесалийски българе ще да е станало доста по-късно, може би прѣди едно-двѣ столѣтия. Срв. въ нѣмския прѣводъ, който имаме на рѣка, D. Urquhart, Der Geist des Orients. Stuttgart und Tübingen 1839, I, 226.

1449.

№ 201.

Д е б ъ р ъ.

Извѣстниятъ далматински поетъ Андрей Качичъ-Миошичъ (1696—1760), като възпѣва събитията отъ врѣме на Свендербегъ прѣвъ XV в. и прѣдава старитѣ прѣдания въ нови пѣсни по народенъ духъ, разказва, че Светиградъ билъ прѣдаденъ на султанъ Мурада отъ войводата Янко, който билъ отъ български родъ, отъ Дебъръ:

Ал' се нађе један издајица,
 Кому биху јаспре омилиле:
 Дибреж Јанко, да га Бог убио,
 Бугарскога рода и племена.

(А. Kačić-Miošić, Razgovor ugodni naroda slovinskoga. Zagreb 1896. 5-o izdanje, стр. 133 Цитуваме стиховетѣ въ кирилски прѣписъ).

1861 г.

№ 202.

О х р и д њ .

Охридското население къмъ 1860 г. искало отъ Цариградската патриаршия да се проводи за митрополитъ въ Охридъ лице, което да отговаря на новитѣ нужди на врѣмето. Една отъ тия нужди бѣ и въвеждането на българския езикъ въ църквата и училището. Патриаршията имъ изпратила гърка Мелетия. Тогава епархиотитѣ протестирали прѣдъ патриаршията и заявили, че нѣма да припознаватъ патриарха за свой глава, който гледа само гръцкитѣ интереси. Заедно съ това тѣ изпратили пълномощно въ Цариградъ до прѣдставителитѣ на българския народъ, които да се застъпятъ прѣдъ правителството, та да се възвѣрнатъ правдинитѣ на закритата прѣзъ 1767 г. Охридска българска архиепископия, независима отъ Цариградската патриаршия. Ето нѣколко извадки отъ това пълномощно, писано на гръцки:

„Достоуважаеми прѣдставители на българския народъ,

Подписанитѣ жители на Първа Юстиниана или Охридъ, като видѣхме отъ една страна, че, при всичката ни надежда, общата майка Великата Христова църква не даде никакво внимание на подаденитѣ ни едно по друго общи молби до нея, чрѣзъ които горещо молимъ да замѣсти избрания противъ нашитѣ желанія и молби митрополитъ Мелетия . . . , а отъ друга страна увѣдомени, че цѣлиятъ нашъ български народъ негодува по сжщитѣ причини противъ Великата Христова църква . . . , счетохме за наша неизбѣжна длъжностъ, съгласно съ нашия народъ, да Ви назначимъ и да Ви признаемъ чрѣзъ настоящето наше общо пълномощно пълновласти прѣдставители, щото отъ наша страна най-горещо да помолите Високата Порта да послуша нашитѣ молби и да ни избави отъ своеволието на гръцкото духовенство, като потвърди основанието

на автокефалната архиепископия на Първа Юстиниана Охридска и цѣла България, която несправедливо и незаконно присвои същото гръцко духовенство . . . .

9 априль 1861 г.

въ Първа Юстиниана или Охридъ

Първенцитъ
отъ Първа Юстиниана или Охридъ“.

(Αξιότιμοι Αντιπρόσωποι του Βουλγαρικού ἔθνους!

Οἱ ὑποφαινόμενοι κάτοικοι τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς ἢ Ἀχρίδος, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἰδόντες, ὅτι παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα ἢ κοινή ἡμῶν Μήτηρ Μ. τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησία δὲν ἔδωκεν οὐδεμίαν ἀκρόασιν εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους ἐπιδοθείσας αὐτῇ γενικὰς ἀναφοράς ἡμῶν, διὰ τῶν ὁποίων θερμῶς ἱκετεύομεν, ὅπως ἀντι-καταστήσῃ τὸν παρὰ τὰς εὐχὰς καὶ ἐπιθυμίας τῆς ἐπαρχίας μας ψηφισθέντα, Μητροπολίτην, κύριον Μελέτιον . . . ἀφ' ἑτέρου δὲ πληροφορηθέντες, ὅτι ὀλόκληρον τὸ Βουλγαρικὸν ἔθνος μας, ἀγανακτοῦν διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας κατὰ τῆς Μ. τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας . . . καὶ χρέος μας ἀπαραίτητον ἐνομίσαμεν, ὅπως συμφῶνως μὲ τὸ ἔθνος μας σᾶς ἀποκαταστήσομεν καὶ σᾶς ἀναγνωρίσωμεν διὰ τοῦ παρόντος ἡμῶν γενικοῦ ἐπιτροπικοῦ πληρεξουσίου Ἀντιπροσώπων, ἵνα ὡς ἐκ μέρους ἡμῶν θερμῶς καθικατεύσῃτε τὴν ὕψ: πύλην, ἵνα εἰσακούσῃ τὰς δεήσεις μας καὶ ἀπαλλάξῃ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Α' Ἰουστινιανῆς Ἀχ-ριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας, τὴν ὅπλιαν ἀδίκως καὶ παρανόμως ἐσφετερισθῇ αὐτὸς ὁ Γραικικὸς κλῆρος.

Τῆ 9 Ἀπριλίου 1861.

Ἐν τῇ Πρώτῃ Ἰουστινιανῇ ἢ Ἀχρίδι.

Οἱ τῆς Πρώτης Ἰουστινιανῆς,
ἢ Ἀχρίδος πρόκριτοι).¹⁾

1865 г.

№ 203.

Неврокопъ.

Българетѣ въ Неврокопъ се сдобили по-рано съ свое училище, отколвото съ църква. Гръкоманетѣ държали старата църква за себе си. Срв. № 154, 155. Прѣзъ 1865 г. невро-

¹⁾ Мсб. X, 578—579.

вопчане замислили да си съградят отдѣлна църква и почнали да събиратъ сръдства. За това узнаваме отъ една бѣлѣжка на вондика, която постъпи напоследѣтъ въ Етнографския музей въ София.

Тая бѣлѣжка гласи: „... 1865 іануарій 6-й ... събра ся въ Неврокопъ Български народъ за съграждане цръква Въскръсеніе Христово и тука ся пише подареніе-то на всякой благочестивъ христіанинъ Българинъ“.

(Слѣдватъ имената на дарителитѣ).

1866 г.

№ 204. Радовишъ, с. Робово (Струмишко).

За зараждането на българския духъ въ Радовишко и Струмишко е интересна слѣдната бѣлѣжка на единъ печатанъ апостолъ, сега въ Етнографския музей въ София:

Пазнѣменѣемъ во сѣі Апостолъ книгѣ когатѣ ѣзъ папа Ане Темѣлковичъ ѡ Рѣдовишъ доидѣхъ ѡ село Робово за да слѣжимъ вѣ болгарски църковни редѣ ѡ свѣки дрѣги редове болгарски ѡ не дрѣгѣ. 1866: април 18 папа Ане Тем(ѣлковичъ).

1868 г.

№ 205. Б у м а н о в о.

Прѣвъ м. февруари 1868 г., слѣдъ смъртъта на Йоакима, се изпразнило митрополитското мѣсто въ Скопье. Бившиятъ Йоакимовъ епископъ Паиси, сетнѣ русенски митрополитъ, който държалъ грѣцва страна по църковния въпросъ, билъ кандидатъ за Скопье и се намиралъ вече въ Цариградъ. Кумановското население, което винаги бодро е отстоявало българскитѣ си интереси, като се научило за кроеното отъ Паисия, побързало да заяви своето българско желание прѣдъ патриаршията. Ето неговата просба до патриарха:

Ваше всесвятѣйшество.

Следъ нижайшите ни до земли повлони долуподписаните ваши раби жители кумановскій вѣрный поданици на високіятъ девлетъ, зимаме смелость да явимъ поворно опщенародното ни

следующе желаніе. Като ся чу единъ гласъ че ушъ милостивата ни мати Велика Христова църква искала да удобри за Скопски митрополитъ г. Паисія, днесъ Рупчушки митрополитъ, спѣшимъ прѣдварително като явимъ защо отъ негово прѣосвященско народатъ ютнютъ не е благодаранъ, затова идемъ волѣнопрѣклоно да помолимъ Ваше Всесвятѣйшество щото да благоволи, та само реченій г. Паисія да не опредѣлява а освемъ него другою кого иска нека опредѣли, токмо опредѣленію да знае да извършва архиепископскитѣ си длѣжности на матерный ны славянобългарскій языкъ и да е кроткъ, смиренъ и благонравенъ. Въ противенъ случай навѣрно ще се породи распра противъ него както и въ другитѣ епархій противъ своите си Архипастари.

Сось надежда сме защо милостивата ни мати Велика църква не ще отхвърли покорното ны прошеніе съ найдѣлбова почитаніе и руколюбваніе

Куманово 868 г. март. 2

Остаемъ на ваше всесвятѣйшество
Покорній низяйши раби¹⁾

---

¹⁾ Псп. LV—LVI, 138.

Показалець.¹⁾

А

аваре VIII, 2.
албанци LIV, LV, LXI сл., 97, 105.
Александъръ Екзархъ 120, 128, 180,
136, 140, 142.
авти IX.
аповци LIX.
Априловъ В. 117, 118, 126.
Аравантиносъ 147.
Аспарухъ XXXI.
Асѣнь II XLV.
Атанаси Пароски 7.
Атанаси Стагирски 90.

Б

Бабуна 115.
Багора 27.
Базаръ-Джедидъ 95.
Балшичъ Петъръ Богданъ 55, 56, 57.
Балванъ 89.
Балджа XLVII, 84.
Банатъ XL.
Банна 221.
Банница 158.
Банско XXI, 105, 120.
Баня 83.
Баняни 67.
Бартъ 166.
Башниърово XVII.
Башнио-село XXI, 121, 128.
Бдинъ гл. Видинъ.

Безимърь XXXII.
Белонъ Пьеръ 48.
Бернардо Лоренцо 51.
Берово (Лжадинско) L.
Берово (Малешевско) 210, 220.
Беръ XVII, L, LIII, 10, 84.
Бешикъ-гьолъ XLVIII.
Билища 54, 96.
Битоля LXXXIX, XCI, 4, 22, 23, 29,
41, 51, 54, 59, 60, 71, 72, 84, 89,
95, 119, 122, 183, 146, 147, 157,
160, 172, 173, 177, 182, 188, 194,
211, 220.
Блаца LXIV.
Бобища 183.
Бобошево 105.
Бобошица LXII.
Богданъ военачалникъ XXXVI.
Богданъ гл. Стояновичъ.
Богомила (лице) XXXVI.
богомили LIX, 23, гл. торбеша.
Бодинъ Константинъ 20.
Божуръ Ф. 79.
Борисъ царь 24.
Боруй XVII, XXIV.
Брадница LXII.
Брашовъ XXXIX.
Брѣгалница XXVII, 6, 8, 24.
Брѣзникъ (Струмишко) XXVII.
Бубовець LVII.
Буе Амѣ 107.
Булгарецъ LXII.

¹⁾ Въ показалеца влизалъ мѣстни, лични и племенни имена главно въ свръзка съ Македония. Римскитѣ бройки показватъ страницитѣ отъ първата часть, а арабскитѣ — страницитѣ отъ втората часть, отъ документитѣ. Въ втория случай имената сж посочени обикновено само при началната страница на документа.

Буковикъ 39.
 Буюкъ-Бешикъ 25.
 Българе *passim*; името имъ LXXVII сл.;
 тѣхни земи LXV сл., 29, 55, 59,
 82, 96, 131, 134, 152, 156, 169, 181,
 217, 225 и *passim*; езикъ XXVI сл.,
 LXVII сл., 114, 128, 155, 175; пле-
 мена LXVI, 27, 124.
 Българска-Морава 64, 96, 156.
 Бъмбъки XXVIII.
 Бърджани XXIX.
 Бъркнчъ В. 78.
 бърсяци XI, XVI, LXVI.
 Бѣласица XXVII.

В.

Вардария 169.
 Валовица гл. Демиръ-хисаръ.
 Варошъ до Прилѣвъ LIV, 157.
 Варсаково 89.
 Ватоша LXXXVI, XCI.
 Велегнѣвъ XXXVI.
 Велесъ LI, LIII, LXXXVIII, XCI, 33,
 58, 60, 64, 79, 84, 89, 119, 120,
 125, 131, 135, 139, 159, 163, 167,
 174, 188, 202, 206, 211, 220.
 Велко Поповичъ 64.
 Велюса XXVII.
 Венелинъ Ю. Ив. 96.
 Верковичъ Ст. 130, 216.
 вестготи VII.
 Видинъ XVII, XXIV, 75.
 Викенель 106.
 Вилѣвница XVI.
 Вилхелмъ Тирски 23, 29.
 Виница 88.
 Висока XXI, 175.
 Високъ 60.
 Виявица 12.
 Владиславъ Граматикъ 47.
 Владиславъ царь 14.
 Владко Власи 12.
 власи (куцовласи, цинцаре) LXIII сл.,
 97, 105, 173.
 Влахо-класура LXVI, 96.
 Воденъ LI, 34, 52, 84, 85, 95, 112,
 115, 122, 139, 184.

Водно 35.
 Вонъ XXXVI.
 Войтѣхъ Георги XXVII, 19.
 Вошаница 60.
 Врана 94, 96, 133, 144, 153, 156.
 възстания български въ Македония
 LXXV, LXXVI, LXXVII, 16, 18,
 19, 210.
 Вълашинъ LII, 40, 44.
 Вълчица L.
 Въмбелъ XXVIII.

Г.

Галичникъ LXXXVIII, 89, 103, 137,
 154, 157.
 Гаръе 89.
 Гвоздево LXVII, 60.
 Гевгели 159.
 Гида L.
 Гилфердингъ А. 149.
 Гилянъ 135, 144, 156.
 Главница 25.
 Глѣмбокъ-долъ XXIX.
 Глѣмбочани XXIX.
 Гопешъ LXVI.
 Гора LVI.
 Гораздъ Иванъ 12.
 Гостиваръ XCI, 89, 136.
 Гостунъ XXXII.
 Граждане XXIX.
 Гражданикъ LVI.
 Граждинъ XXIX.
 Граждино XXIX.
 Грамаждано XXIX.
 Граница 47.
 Грачець LVI.
 Гребенико 12.
 Гребено-село 39.
 Григори Акяндинъ 40.
 Григоровичъ В. 119, 121, 143, 149.
 Гризебахъ 112.
 Гръляни 60.
 Гръчница 60.
 гърци XLII сл., 84, 97, 105, 151.
 Гювезна гл. Гвоздево.
 Гюмюрджина 83.

Д.

Дабница 74.
 Дабрагезъ X.
 Дакня ХХП, ХХХІХ.
 Дамбово ХХVІІІ.
 Данилъ Москополець 72.
 Даргамиръ ХХХVІ.
 Дебъръ LI, LIII, 15, 36, 84, 96, 102,
 181, 185, 188, 189, 220, 226.
 Делянъ Петъръ ХLIV, 16.
 Демиръ-хисаръ 83, 123, 181.
 Джинотъ г. Константиновъ Йорданъ.
 Джумая 83, 89, 220, 228.
 дилъзи LIX.
 Димитриевиць Иованъ 119.
 Динковъ Георги 198.
 Добровиць Д. 186.
 Довезенци 89.
 Добравъ 68, 83, 109, 131, 139, 159.
 Долна земя ХХIV.
 Доляни 89.
 Доситей Новоавовиць 74.
 Драгашъ Дъановъ 44.
 драговити г. друговити.
 Драгомъжъ ХХХVІ.
 Драгманъ ХХХVІ.
 Драма ХХХIV, 83, 131, 186, 205.
 дреговичи ХХV.
 Дремиглава ХLVI.
 друговити XI, XVI, ХХV.
 другувити г. друговити.
 Дръново (Корчанско) LXII; — (въ
 Епиръ) ХХVII.
 Дръновскыя ХХVII.
 Дубровникъ 47, 192.
 дуйля LХVI.
 Дунница ХСІ, 105, 119.
 Дулякъ 81.
 Дуляни 39.
 Душанъ Стефанъ LI, 37.
 Дъмбени ХХVIII.
 Държиловиць Киракъ ХLVI, LXXXVII,
 108, 142, 185.
 Държиловиць Константинъ 103.
 Дъволъ ХХVIII, 21.
 Дъдино 60.
 Дътео Николай 12.

Е.

Евдокия Дъяница 44.
 Евлия Челеби 57.
 евреи LXIV.
 Ежово L.
 езерци XII.
 Енидже-Вардаръ LVII, LXXXIX, 52,
 84, 121, 183, 140, 178, 187.
 епархия: Битолска 16, 72; Велешка 16;
 Воденска 16, 85; Дебърска 16;
 Драмска 71; Корчанска 16; Костур-
 ска 16; Мелнишка 71; Охридска 16;
 Прилѣвска 16; Прѣспанска 16;
 Самоковска 71; Скопска 71; Солунска
 71; Сърска 71; Щипска 71.
 Епиръ XL, 45.
 Ерембичекъ ХХVIII.
 ерлини (турци) LVIII.
 естевовци LXVI.

Ж.

Желъзарскыя пѣтъ ХХVIII.
 Жефаровиць Христофоръ LXXXIV.
 Жинзифовъ Райко LXXXIX, 163.

З.

Загоричани 198.
 Зарово ХХVIII, 220.
 Звиница ХХХVI.
 Здравникъ L.
 Златари 60.
 Зъхна 83.

И.

Ибъръ XVII.
 Иванъ Рилски 13.
 Йерисо ХХVI, 11, 19.
 Изворъ (Велешко) 58.
 Изворъ (Халкидска) 12, 92.
 Иокарики-Джумая г. Джумая.
 Ичювъ Петъръ 82.

К.

Кавала XLIX.
 Кадинъ-иошь LVII.
 камбарбади LXVI.
 Калоянъ царъ XLIV.

Караджичъ В. 94.
 Карастояновъ Николай LXXXVI.
 Караферия гл. Беръ.
 карта етнографска на Македония гл.
 слѣдъ стр. CVII; карта на А. Буче
 109; на Давидовича 98; на Де-
 жардена 145; на Лезана 151; на
 Мелензи и Ерби 175; на Санъ-
 Стефанския договоръ 215; на Царь-
 градската конференция 212; на Ша-
 фарика 97; за положението на Бе-
 рамия въ Битолско 4.
 Катраница 54, 69, 82, 84, 96.
 Качаникъ LVII, 114.
 Качичъ-Миошичъ А. 42, 226.
 вековци LXVI.
 Керамия 2, 4.
 Киречъ-льой гл. Пайзаново.
 Киричъ и Методи XLIV, 5, 168.
 Кичево 28, 60, 87, 102, 114, 122, 137, 188.
 Клади L.
 Климентъ XXXVII.
 Клокотица XLVIII.
 Ключъ LVII.
 Козлякъ 39.
 Козля-стѣна 58.
 Колакия XLVII, 85, 169.
 Кондороби XXVIII.
 Кониково 140, 178.
 Конче 167.
 Константиновъ х. Йорданъ Джинотъ
 LXXXVIII, 135, 136, 137, 167.
 Константиновъ Дѣяновъ 44.
 Корча XLII, 53.
 коняре LVIII.
 Косианецъ 204.
 Костовъ Стоянъ 153.
 Кострецъ LVI.
 Костуръ L, 20, 22, 41, 53, 81, 96, 108,
 146, 198, 204, 211.
 Кочани 83, 114, 125, 220.
 Кракопци 60.
 Крали-Марко 41.
 Кратово LVII, XCI, 45, 49, 58, 64, 69,
 84, 87, 90, 98, 114, 125, 220.
 Крива-паланка LVII, XCI, 47, 58, 64,
 71, 80, 83, 87, 105, 114, 138, 188,
 192, 220.

Криволакъ 60.
 Кривопащани XXXIX.
 Крушево XCI, 102, 131, 157, 199.
 Крушово (село) L.
 Куберь 2.
 Кубратъ XXXI.
 Кузнери 84.
 Кукушь LXXXIX, XCI, 181, 189, 180,
 220, 223.
 Куманово 49, 64, 84, 105, 114, 138, 156,
 220, 229.
 Кюприли гл. Велесъ.
 Кюстендилъ XCI, 36, 45, 46, 52, 58,
 105, 114, 119, 125, 129, 148.
 Кятипъ-оглу-Мустафа 129.

Л

Лабохово 39.
 Лагиново XLVII.
 Лазарополе 89, 157.
 Лайна гл. Лагиново.
 Ланджа XXVIII.
 Лариса XLI, 226.
 Леасковикъ XXVII.
 Лежанъ 150.
 Леринъ L, 71, 81, 157.
 Лешани LVI.
 Ливада LXIV.
 Липовикъ 167.
 Личица 81.
 Луковица L.
 Луково 12.
 Лънга XXVIII, 81.
 Лънгъ XXVIII.
 Лѣпница XXVII.
 Лѣсковецъ (въ Стара-Сърбия) XXI.
 Лѣсковецъ (на Морава) 135, 144, 156.
 Лѣсковецъ (Призрѣвско) LVI.
 Лѣсковница XXVII.
 Лѣшокъ 115.
 Любича LVI.
 Люмница LXIV.
 Лягадина XXVII, XXVIII, XLVII.

М

Мавъръ 2.
 Магарево XIV, 95.
 Маджари (село) XXXIX.

Македония XI, XXIII и passim; гра-
ници ХCVII, ХCVIII, 107, 147.
Макушевъ В. 180.
Малешевъ LXVI, 210, 220.
малешевци LXVI.
Маловища LXIV, 60.
Маломиръ XXXVI.
Марица гл. Ибъръ.
Мегленъ гл. Мъгленъ.
Междурѣкъ XXIX.
Мекевци и Ерби 171.
Мелово 39.
Мелникъ XLIX, LI, LIII, 38, 83, 105,
131, 197, 205.
Месемврия XVII.
Мехомия 83.
Миладиновци Димитъръ и Константинъ
LXXXV, LXXXVIII, 152, 161.
Миладиновъ Димитъръ 142.
Милинци XII.
мирмидоняне 13.
Михаилъ отъ Островица 40.
миаци LXVI.
Мокра 27.
монастири ХСII; Бигоръ 60; Билински
50, 60; Благовѣщенски 50; Бо-
шавски 60; Буковецки 60; Гра-
дишки 60; Гърински 89; Диховски
60; Зографски 38, 55, 74, 94, 150,
180; Зързевски 60; Кованецки 60;
Крънски 60; Кучевци 89; Ла-
кочеревски 60; Лѣсновски 24; Мар-
ковъ монастырь 90, 140; Орленски
(Орле) 60; Осоговски 24, 47, 50, 59,
192; Полошки 60; Продромъ (Слѣп-
ченски) 60; Продромъ (Сърски) 116;
Пчински 24; Рилски 120, 150; Св.
Архангелъ (Велешки) 130; Св. Ата-
наси Лѣшечки (Гетовско) 115; Св.
Димитъръ (Гостиварски) 137; Св.
Илия 60; Стрежевски 60; Треска-
вецъ 60, 100; Хиландаръ 38, 120,
180; Янковецъ 60.
моравци XI.
Морихово (Мерново) LXVI, 157.
Морунецъ (Кавала) XLIX сл.
Москополе LXII, LXIV.

Музакъ Иванъ 41.
Мурадъ (село) 58.
Мъгленъ 86, 95, 139.
мърващи LXVI.

Н.

Наумъ XXXVII.
Нагоричино 58.
Нашецъ LVI.
Неврокопъ ХСI, 83, 168, 190, 197, 228.
Невѣска LXIV.
Неофитъ Рилски LXXXV, 105.
Непровадъ Кънинъ 12.
Нерѣзи 35.
Несрамъ С.
Нигрита 116.
Нижополъ LXIV.
Никодимъ Светогорецъ 77, 78, 81.
Николица 18.
Нинъ 16, 20, 30, 94, 135, 211.
Ново-село при Йерисо 12, 92.
Ново-село при Щипъ LIV, 60, 89.
Новъ-градъ 84.
носия у българетъ 26, 36, 112.
Нравота XXXVI.
Нѣгованъ 96, 220.
Нѣгославъ I.
Нѣгушъ I, 84, 113, 148.
Нѣжинъ 67, 68, 70.
Нѣманици 89.
Нѣте LXIII.

О.

Обѣдникъ LVI.
обала LXVI.
Овче-поле 24, 38.
Огражденъ-планина XXIX.
Оризари 60.
остготи VII.
Острово 122.
Охридска патриаршия LXXXV; архие-
пископия LXXX сл., 15.
Охридъ LXXXIX, ХСI, 15, 19, 20, 25,
27, 28, 32, 34, 35, 54, 56, 66, 68,
74, 84, 117, 119, 122, 124, 137,
142, 146, 158, 160, 173, 177, 190,
194, 220, 227.

ГГ.

Павелъ йеромонахъ и сетиъ архимандритъ 142, 178.
 Пазаръ 60, гл. Енидже-Вардаръ.
 Панси историкъ LXXXIV, 39, 41, 70, 180.
 Пайзаново XLVIII, 86, 122.
 Палашовъ Ангелко 125.
 Партени Зографски LXXXVIII, 154.
 Пезово 89.
 Пейчиновичъ Кирилъ LXXXIV, 89, 111.
 Пела 79, 86.
 Петричъ XLII, 36, 88, 105, 181, 220.
 печати на: Башинселското училище 121; на Велешкото училище 120; на Воденската община 201; на Воденското читалище 201; на Кюстендилското читалище 201; на Паланешката община 198; на Солунската българска община 202; на Щипската община 201.
 печатници български LXXXVI сл., 101, 109, 118.
 Печска патриаршия LIV, 48.
 Пешчани XXIX.
 Пеша XXI.
 Пещалево XXIX.
 Пещани XXIX.
 Пещерица XXIX.
 Пещникъ XXVIII.
 Пещанъ XXIX.
 Пиротъ 60, 135, 144.
 писатели българомакедонци LXXXIII сл.
 Пивница 12.
 Пиянецъ LXVI, 210.
 пиянчане LXVI.
 Пловдивъ XVII, XXI, XXXIV.
 Пльсковъ XXV.
 Подарешъ 167.
 Подгора L.
 Помбрене XVII.
 помаци LIX, LX, 125, 133, 138.
 поменици: Зографски 59, Пчински 44.
 поляни LXVI.
 Потли 145.
 Постолъ 79, 86, 122.
 Пуквиль 80, 221.
 прабългаре XXIX сл.

Правища XLIX, L.
 Приарънъ XXI, XXVII, LI, 19, 74, 84, 90, 94, 99, 134, 135, 149, 156, 160.
 Пригънъ XXVII, LI, LII, LIII, XCI, 4, 38, 94, 40, 41, 43, 58, 60, 84, 95, 100, 139, 148, 157, 167, 173, 178, 182, 189, 191, 204.
 Прищина 84.
 Провлака 12.
 Просочени 83, 131.
 Просѣкъ XXVII.
 Прѣбждъ XXVIII.
 Прѣславъ XXVI.
 Прѣспа XXVII, XXVIII, 60, 159.
 Пърличевъ Г. LXXXIII, LXXXIX.

Р.

Равеникъ 12.
 Равенъ 6.
 Равна 12.
 Радованъ XCI, 60, 77, 88, 89, 105, 114, 167, 190, 229.
 Радоливо L.
 Разлогъ 43, 59, 74, 78, 94, 105, 119.
 Рантъ Йованъ 75.
 Рали 145.
 Рамазанъ-заде 45.
 Рахово L.
 Рашка (Стара-Сърбия) LIV.
 Ризовъ Антимъ 126.
 Рила 48.
 Робертъ Реймски 22.
 Ровово 229.
 Рождень XXIX.
 ромъне XXII, XXXVIII.
 Росоманъ 60.
 Рупель 96.
 Ръждавица XXIX.
 Ръшбець XXVIII, LXII.
 Ръмби XXVIII.
 Рѣка (Дебърско) 135, 138.
 Рѣсенъ 60, 123, 158, 184, 194.
 Рѣзавина Антони XXVIII, 12.
 рѣжини XI, XXIII.

С.

сагудати XI, XVI, XXIII.
 Саждани XXIX.
 Сажденикъ XXIX.

Самоковъ (Правишко) L.
 Самоковъ 49, 99.
 Санъ-Стефански миръ LXXVI, 213.
 Сарж-гьолъ L.
 Сварунъ X.
 Света-гора XLVIII, 116.
 Сеаделинъ 45.
 Сербия XV.
 Серфидже гл. Сербия.
 Сидероанса XLVII, 48, 95.
 Сиреникъ LVI.
 Сиреть XXXIX.
 Сисани LXIV.
 Скеча 83.
 Скопье XXIV, LI, LIII, LXXXVIII,
 XCI, 16, 19, 25, 35, 36, 41, 49, 56,
 58, 60, 65, 68, 74, 75, 79, 84, 89,
 91, 98, 99, 114, 135, 138, 144, 153,
 174, 209, 211, 220.
 Скрино 13.
 слави (славѣне) XXII сл.
 Славиния XI, XXV.
 славѣне VII сл., XXV; прѣселението
 имъ на Балканитѣ VII сл.
 Славка Дингова 142, 185.
 Славница 52.
 Слатина (Мъгленско) 77.
 Слатина (въ Тесалия) 39.
 Смедерево XXI.
 Смилянъ 83.
 Смогани 69.
 смолѣне XI, XXV.
 Снѣжинъ XXVII.
 Собѣслава XXXVI.
 Солунъ XLIII сл., XCI, 5, 8, 9, 10, 18,
 52, 65, 66, 70, 90, 96, 101, 105, 109,
 112, 118, 121, 131, 140, 171, 178,
 185, 186, 210.
 Спиридонъ йеросхимонахъ 75.
 Сръмъ XXI.
 Стагъ 39.
 Стануловци 89.
 Станъ 12, 92.
 Стоимиръ 12.
 Стояновичъ Натанамъ LXXXVIII, 99.
 Страцинъ 64.
 Стребеница 12.

Струга LXXXVIII, CXI, 28, 51, 122,
 142, 152, 158, 177.
 Струмица XLII, LI, LIII, XCI, 25, 36,
 60, 70, 81, 83, 89, 105, 114, 126,
 139, 146, 147, 219, 229.
 струмци XI
 Сухо XXVIII.
 Сушица 39.
 сърби XIV, XXXVIII, LI сл., 96, 144,
 151; сръбски земи 29, 93, 119, 144,
 179, 206, 208.
 сѣвери XI, XXV, XXXIII, XXXV.
 Сѣница LXII.
 Сѣровица XLVIII.
 Сѣръ XLVIII, LI, LIII, 31, 37, 73, 88,
 87, 105, 116, 123, 131, 186, 205, 211.
 Сѣница 87.
 Сжтѣска XXVII, XXVIII.

Г.

Георге 89.
 Теодоси Сиванитски LXXXV, LXXXVI,
 109.
 Текели 115.
 Теофилактъ Охридски XXIII, 25, 27, 28.
 Тесалия XL, 13, 18, 39, 226.
 Тетово XXVII, LI, LIII, 36, 49, 84,
 89, 108, 111, 114, 115, 135, 138, 220.
 Тивешъ LX, 60, 84, 95, 115, 116, 139,
 146, 148, 211.
 тимочане XI.
 титли на македонскитѣ владци 146.
 Тозъръ Хенрихъ 176.
 торбешъ LIX.
 торлаци LXVI.
 Тресанче 89.
 Тупецъ LVI.
 Тръбухуница 39.
 турци LVII сл. 97, passim.
 Търмисъ 84, 117.
 Търново (Битолско) LXIV.

У.

Углешъ 40, 44.
 улыфи LXVI.

униати българе LXXXIX, 160, 172, 187, 223.

училища български XC сл., 101, 119, 121, 126, 128, 135, 136, 152, 160, 172, 173, 177, 190, 199, 223.

Ф.

Фалмерайеръ XVII.

ферманъ за Българската екзархия 202.

Филипи XXXIV.

Филипополъ гл. Пловдивъ.

фунданти (богомилн) LIX.

Х.

Хаджи Балфа 45, 53.

Хаджи Якимъ Кърчовски LXXXIV, 87.

Хайватово 60.

Халидица L, 19, 48, 90, 122.

Халума Константиновъ 12.

Ханъ 155.

хати-хуманъ отъ 1856 г. 222.

Хилбудъ X.

Хоматинъ Димитри 31.

Хотинъ XL.

Хрупища 53.

Хръсате XXXVI.

Хѣтово XXVII гл. Тетово.

хуни VIII.

хървати XIV.

Ц. — Я.

Цариградска конференция LXXVI, 211.

Цябъръ XVII.

цигане LXIV.

църковенъ въпросъ български LXXXVII сл., 99, 202, 209, 227, 228.

Чергедъ XXXIX.

Черничево 39.

Чернолево LVI.

Чирница L.

Чиста L.

читаци LVIII.

Чичево 60.

Шанкаревъ К. 194.

Шаръ-планина 80, 89, 96, 107, 134, 149, 156.

Шафарикъ П. Й. 95.

Шафарикъ Янъ, 130, 178.

Шлегово 89.

шопе LXVI.

Щипъ LI, XCI, 25, 46, 49, 60, 79, 83, 87, 89, 105, 114, 119, 125, 139, 180, 189, 220.

югославѣнски съюзъ 191.

юруци LVIII.

Янина XLI, 45, 226.

58. - 011 cent

490538/18

67-22/6

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 02046 9048

**DO NOT REMOVE
OR
MUTILATE CARDS**

